

Faşizm, emperyalizme, feodalizme ve her türden gericiğe karşı

PARTİZAN

Sayı: Nisan 2014/84

Siyasi Dergi

Fiyatı: 5 Euro

ISSN: 1303-0078

“Varsın egemen sınıflar
bir komünist devrim
korkusuyla titresinler.
Proleterlerin zincirlerinden
başka kaybedecek
bir şeyleri yok.
Kazanacakları
bir dünya var.
Bütün Ülkelerin İşçileri
Birleşiniz!”

Dosya: Dünü ve bugünüyle işçi sınıfı

PARTİZAN

Dosya: Dünü ve bugünüyle işçi sınıfı

BÜROLAR

Kartal:

İstasyon Cd. Dörtler Ap. No: 4/2

Tel: (0216) 306 16 02

Ankara:

Sağlık Mh. Sağlık I Sk. Torun Ap. 19/9

Sıhhiye/Çankaya Tel: (0312) 433 10 23

İzmir:

1362 Sk. No: 18 Altan İşh. Kat: 5/509

Çankaya/Konak Tel: (0232) 445 16 15

Erzincan:

Ordu Cd. Ordu İşhanı Kat: 3

Tel: (0446) 555 11 44

Bursa:

Selçuk Hatun Mh. Ünlü Cd. Sönmez

İşsarayı Kat: 2 No: 185 Heykel

Tel: (0224) 224 09 98

Mersin:

Çankaya Mh. 4716 Sk. Güneş Çarşısı

No: 30 Kat: 2 Akdeniz

Tel: (0324) 232 10 60

Dersim:

Moğultay Mh. Sanat Sk.

Arıkanlar İşhanı Kat: 3 No: 203

Avrupa Büro:

Weseler Str 93 47169 Duisburg /

Almanya Tel: 0049 203 40 85 01

Fax: 0049 203 40 69 16

İÇİNDEKİLER

Syf: 5

Kapitalist emek süreci ve
proletarya hakkında

Syf: 21

İşçi sınıfının devrimciliğinin
tarihsel ve ekonomik temelleri

Syf: 43

Esnek çalışma ve taşeron işçiler

Syf: 57

Yeni uluslararası işbölümünde
güvencesiz kadın emeğinin rolü

Syf: 81

Genç işçilere modern kölelik

Syf: 101

Türkiyeli göçmen işçilerin durumu
ve tarihinden kısa kesitler!

Syf: 121

İşçi sınıfının tarihine bakış

Syf: 189

DDSB: Ortaya çıktığı koşullar
ve tarihsel gelişimi

Yaygın
sürelî

Umut Yayımcılık ve Basım Sn. Ltd. Şti.

Yönetim yeri: Gureba Hüseyin Ağa Mh.

İmam Murat Sk. No: 8/1 Aksaray-Fatih/İstanbul Tel: (0212) 521 34 30

Faks: (0212) 621 61 33 Sahibi ve Yazışleri Müdürü: Çilem İLASLAN

Baskı: Yön Matbaacılık Davutpaşa Cd. Güven San. Sit. B Blok, No: 366

Topkapı/İstanbul Tel: (0212) 544 66 34 e-posta: umutyayimcilik@ttmail.com

S u n u

"Evrensel özgürlüğe kavuşturma işini başarmak, çağdaş proletaryanın tarihsel özel görevidir." (Marks-Engels)

"Bizim proletarya ekonomik bakımdan, sermayeyi üreten ve artıran... ücretli emekçiden başkası değildir." (Marks)

"Proletaryadan, üretim araçlarına sahip olmadıklarından, yaşamak için işgücünü satmak zorunda olan modern ücretli işçilerin sınıfı anlaşılır." (Marks ve Engels)

"Çünkü proletarya bugünkü sayısal azlığına rağmen, ekonominin en ileri biçimine, büyük üretime bağlı olan ve bundan dolayı önünde büyük bir gelecek duran emekçi sınıftı.

Çünkü sınıf olarak proletarya her geçen yıl büyüyordu, siyasi bakımdan geliyordu, büyük üretimdeki çalışma şartlarından dolayı kolayca örgütlenebiliyordu ve proleter konumundan dolayı en devrimci sınıftı. Çünkü devrimde zincirlerinden başka kaybedecek bir şeyi yoktu." (Stalin)

Sınıflar arası mücadele nesnel bir olgudur, bir toplumsal yasadır. Kapitalizmde işçi sınıfı ile burjuvazi arasındaki mücadele de kapitalizmin doğuşuyla birlikte, nesnel bir zeminde, tarafların iradi tercihlerinden bağımsız olarak başlamıştır ve günümüzde kapitalizmin ulaştığı dünyanın her bir köşesinde devam etmektedir. Bu kavga birinin kazanımı diğerinin kaybı anlamına gelen ve çok çeşitli biçimlerde hayat bulan bir kavgadır. Bu kavga gelecek kavgasıdır.

1 Mayıs İşçi Sınıfının Birlik, Mücadele ve Dayanışma Günü yaklaşırken, Partizan'ın 84. sayısını işçi sınıfına ayırdık. İşçi sınıfının devrimci rolünden tarihine ve güncel saldırılarla birlikte sınıf içindeki çalışma alanlarından biri olan Devrimci Demokratik Sendikalar Birlik'in tarihine yer verdik dosya kapsamında. Bu geniş konuyu kısıtlı bir çerçevede işlemeye çalışarak işçi sınıfı mücadelesinin geliştirilmesine küçük de olsa bir katkı sunabildiğimizi ve ilgiyle okuyacağınızı umuyoruz.

Bir sonraki sayımızda görüşmek üzere...

Kapitalist emek süreci ve proletarya hakkında

►► Kendisi de bir doğa ürünü olan insanın üretim faaliyeti, emeğin nesnel koşullarıyla, emeğin öznel koşullarının aynı süreç içerisinde birleşmesinden başka bir şey değildir. Emeğin nesnel koşulları hammaddeler ve yine doğaya ait olan ama insan tarafından dönüştürülmüş üretim araçlarıdır. Emeğin öznel koşulu ise bizzat insanın kendisidir. ◀◀

İlkel insandan günümüz insanına ulaşmış olmanın sırrı, onun üretici etkinliğinde yatar. Uzun bir zaman aralığına yayılmış bir insanlaşma süreci vardır. Yüz binlerce yıldan, milyon yıldan bahsediyoruz. İdealist dünya görüşü düşünen, yapan-üreten insanın, hazır bir biçimde, tanrı tarafından yaratıldığını savunur. Bilim bunun bir safсата olduğunu çok önceden kanıtladı. Canlı hayatın, özelde de insanın ortaya çıkışının uzun hikayesini, "Evrim Kuramı" olarak Darwin ortaya koymuştu. Canlı hayatın bilgisine dair, evrimci görüşün çığır açıcı bütün önemine rağmen, sadece doğa bilimi veya sadece antropolojide kalan ve insan gelişiminin üretimle olan ilişkisine giremeyen bilim insanları, idealizmin etkisinden kurtulamadılar. Onlar bu konuda emeğin oynadığı rolü kavrayamıyorlardı. (Engels) "Maymundan İnsana Geçişte Emeğin Rolü" isimli çalışmasında insanın dil, yani konuşma da dahil hemen tüm özelliklerini emeğe borçlu olduğunu söylüyordu Engels. Şu sözler de ona aittir: *"Ekonomi politikçiler, emek bütün zenginliklerin kaynağıdır, der. Gerçekten de bir kaynaktır –ki bu kaynak, hemen hemen doğadan sağladığı materyali, zenginliğe çevirir. Ama bundan da sonsuz denecek kadar fazla bir şeydir. O, insanın tüm varlığının başlıca koşuludur ve belirli bir anlamda, bu öyle bir ölçüdedir ki, emek, insanı bizzat yarattı diyebiliriz."* Gerçekten de primatlardan günümüz insanına doğru gerçekleşen bu muhteşem yürüşte, insanın yaratıcı etkinliği olan emek belirleyicidir. Bu yaratıcı etkinlik yani emek "iş"tir, "üretim"dir.

Bu çok kapsamlı konuyu daha dar bir çerçevede, toplumsal üretim ve sınıf ilişkileri bağlamında ele alarak emek sorununu incelemeye çalışacağız.

Varlığımızın doğal koşulu olarak üretim

İnsanı diğer canlılardan ayıran şeyin, onun üretici etkinliği olduğu, belirleyici diğer tüm özelliklerin, bu etkinliğin birer sonucu olarak ortaya çıktığını biliyoruz. Üretim, amaçlı bir faaliyettir, üzerinde çalışılan nesnede, nasıl bir dönüşüm yapılacağını önceden tasarlayarak gerçekleşen bir faaliyettir. Marks şöyle ifade ediyor: *“Örümcek, işini dokumacıya benzer şekilde gördüğü gibi, arı da peteğini yapmada pek çok mimarı utandırır. Ne var ki, en kötü mimarı en iyi arıdan ayıran şey, mimarın, yapısını gerçekte kurmadan önce, onu imgesinde kurabilmesidir. Her emek sürecinin sonunda, daha önceden işçinin imgeleminde başlangıç halinde var olan bir sonuç elde ederiz.”*(1) İnsanın böyle bir faaliyete kalkışmasının nedeni varoluşsal bir meseledir. İnsan için maddi varlığının üretimi ve yeniden üretimi en başlıca sorundur ve bu sorun, insanın insanla ve insanın doğayla zorunlu ve kaçınılmazlık temelinde ilişkilmesini getirir.

Kendisi de bir doğa ürünü olan insanın üretim faaliyeti, emeğin nesnel koşullarıyla, emeğin öznel koşullarının aynı süreç içerisinde birleşmesinden başka bir şey değildir. Emeğin nesnel koşulları hammaddeler ve yine doğaya ait olan ama insan tarafından dönüştürülmüş üretim araçlarıdır. Emeğin öznel koşulu ise bizzat insanın kendisidir.

İnsan tarihinin bütün süreçlerinde, üretim faaliyeti, bu iki koşulun yan yana gelip tek bir süreç altında birleşmesiyle gerçekleşir. Marks, insan toplumlarının tümü için geçerli olan bu gerçeği “emek süreci” diye tanımlamış ve bu sürecin üç ögesi bulunduğunu söylemiştir. Bu ögeler 1) İnsanın kişisel etkinliği, yani işin kendisidir. 2) İşin konusu 3) İş araçlarıdır.

Emek süreci, insanın üretimin diğer öğeleriyle kurduğu dinamik bir ilişki ve etkinliktir. İnsanın, üretim araçlarının yardımıyla bir malzeme üzerinde çalışması, o malzemeyi bireyin ya da toplumun ihtiyaçlarına uygun biçimde dönüştürme sürecidir. Bir bütün olarak aldığımızda süreç işin kendisidir. *“İş, insan varlığının her zaman geçerli doğal koşuludur. Emek süreci de işin kendisinden başka bir şey değildir. İşin yaratıcı etkinlik esnasındaki görünümüdür. Dolayısıyla emek sürecinin genel özellikleri her özgül toplumsal gelişmeden bağımsızdır.”*(2) Üretim faaliyetinin genel görünümüne baktığımızda orada, emek araçlarını kullanarak bir emek konusu (hammadde) üzerinde çalışan insanı görürüz. En ilkel toplumda da, en gelişmişinde de olan budur. Marks'ın son cümlesi de bize bunu anlatıyor, emek sürecinin genel özelliklerinin bütün toplumlar için geçerli olduğunu söylüyor.

Değişen üretim ilişkileridir

Emek sürecinin özelliklerinin özgül toplum biçiminden bağımsız olarak bütün toplumlarda ortak özellik olması fiili üretimin, fiili bir iş sürecinin sınırları içerisinde geçerlidir. Fakat konu emek sürecinin nasıl kurulduğuna gelip dayandığında, bütün toplum biçimleri için, bunun farklı olduğunu görürüz. Bu farklılık, emek sürecinin nesnel koşulları olan üretim araçları üzerindeki mülkiyet biçimine bağlıdır ve ondan doğar.

Emek sürecinin en etkin, belirleyici unsuru olan insanın üretim yapması, bir iş gerçekleştirmesi, ortaya bir emek ürünü çıkartması için hammaddeler, alet-edevatlar kısacası **üretim araçları** gerekir. Bu araçlar ilkel komünal toplumda topluluğa aittir. Topluluğun yerleştiği, yurt edindiği topraklar, bu sınırlar içerisinde bulunan akarsular, göl ve ormanlar, bitkiler, hayvanlar topluluğun mülkü olarak görülür. Doğanın bu nesnel koşulları verili sınırlar içerisinde topluluk tarafından tasarruf edilir. Söz konusu nesnel koşullar topluluğun tasarrufunda ya da ona ait olduğu ölçüde bireye de aittir. Topluluk üyeleri üretim araçlarıyla (yani üretimin nesnel koşulları veya eşdeyişle doğayla) kendininmiş gibi, doğrudan ilişkilendirir. Bu sahiplenme bireyselliği adına bireyselliği için değil, topluluk adına yapılmaktadır. Keza ürettiği ya da elde ettiği ürün de topluluğa sunulmakta, topluluğun mülkü haline getirilmekte, ona mal edilmektedir.

Hepsine ait olan veya topluluk olgusu dışında hiç kimseye, hiçbir bireye ait olmayan bir doğa/üretim araçları söz konusudur. Bu koşullarda topluluk üyelerinin tümü üretim araçları karşısında aynı konumda olur; **eşit, ortak ve özgür.**

İnsanın doğayla kurduğu üretim ilişkisi insan-doğa ilişkisiyle sınırlı değildir. Bu ilişki asıl olarak insanın insanla ilişkisidir. Bunu, insan varlığının esasını, özünü oluşturan toplumsallığı olarak da kavrayabiliriz. Ne diyordu Marks, o ünlü sözünde: *"Varlıkların toplumsal üretiminde, insanlar aralarında zorunlu, kendi iradelerine bağlı olmayan belirli ilişkiler kurarlar"*. Bu ilişki üretim araçlarının mülkiyet biçimine göre nitelik kazanır. İlkel komünal toplumda, mülkiyetin komünal biçimi, topluluk üyelerinin birbirleriyle eşit ve özgür temelde ilişkilmesini getirmiştir. Topluluk üyelerinin yaşamsal araçları üretmesi, elde etmesi için, doğanın kendisi dışında bir engelleri yoktur. Topluluk üyesinin, üretim araçlarıyla ilişkisini, topluluğun gereksinimleri tayin ediyor, mülkiyetin komünal ya da kolektif karakteri üretim ve bölüşüm ilişkilerinin de aynı nitelikte olmasını doğuruyor. Topluluk ve topluluk üyeleri dolaysız, doğ-

rudan bir ilişki içerisinde üretim araçlarıyla. Emek sürecinin de hiç aracısız, doğrudan kurulduğunu sanırsanız ayrıca açıklamaya gerek yok.

İlkel komünal toplumun aksine köleci toplumda, temel üretim araçları bireyler tarafından mülk edinilmişti. Doğrudan üreticiyle, üretim araçlarının dolaysız, doğal birliğine dayalı komünal emek süreci, üreticiyle, üretim araçlarının birbirinden koptuğu ve yeni bir birliğin, mülk sahibi sınıfa bağlı geliştiği emek sürecine yerini bıraktı. Üretimin nesnel koşullarını (hammadeler ve diğer üretim araçları) mülk edinen köle sahipleri sınıfı, üretimin öznel koşulları olan insanı da mülk edinmişti. İnsan mülk sahibinin tasarrufunda bir üretim aleti, üretim araçlarının bir eklentisi gibiydi. Emek sürecinin bütün öğelerini mülk edinmiş olan sınıf, sürecin ürünlerini de bütünüyle mülk ediniyordu.

Emek sürecinin eşit ve özgür temelde kurulduğu komünal toplumda, bu sürecin ürünü olan geçim ve üretim araçları da topluluğun malı, topluluğa ait ürünler olarak görülürdü. Oysa köleci toplumda, üretimin nesnel ve öznel koşullarını köle sahipleri mülk edinmiş, bütün süreci ve sürecin ürünleri bu ilişkiye göre belirlenmişti.

Durum emek süreci açısından köleci topluma göre feodal ve kapitalist toplumda belli değişiklikler gösterse de sürecin kuruluşu ve değerlerin bölüşümü konusunda üretim araçları üzerindeki özel mülkiyet nedeniyle özsel bir benzerlik vardır. Konuyu kapitalist emek süreciyle devam ettirelim.

Kapitalist emek süreci, başkalarına kişisel bağımlılığı olmayan insanların, karşılıklı özgür ilişkileriyle kurulur ve bu özelliğiyle, köleci ve feodal toplumdan ayrılır. Bu başlangıç noktası, bütün bir kapitalist toplumun özünü oluşturur. Kapitalizmde doğrudan üretici ne köle sahibinin bir mülkü ne de bağımlı bir köylüdür, tıpkı mülk sahibi gibi özgür bir insandır. Bu iki özgür insanı karşı karşıya getiren ve bir emek sürecinin kuruluşuna götüren olgu, şüphesiz temel üretim araçlarının özel mülkiyetidir. Bu özgür kişilerden biri mülk sahibiydi, diğeri ise mülksüzdü. Fakat sorunu sadece üretim araçlarının özel mülkiyetiyle açıklarsak, kapitalist toplumun kendinden önceki sınıflı toplumlardan farkını ortaya koyamayız. Özel mülkiyet sorunu bir ezen-ezilen, yöneten-yönetilen, sömüren-sömürülen ayrımını, bu temelde bir toplum yapısını ortaya çıkarır. Her üç sınıflı toplum bu karşıt ilişkilerin birliğini içerir. Fakat bunlar, genel sınıflı toplum olmanın dışında birer özgün toplumdur. Feodal, kapitalist diye adlandırdığımız toplumdur, yani içerisinde emek sürecinin öğelerinin, özgün toplumsal yapılardan bağımsız olarak, bütün toplumlar için geçerli olduğunu, sürecin kuruluş biçimi mülkiyetin niteliğine göre deği-

şiklik gösterir. Biz bu mülkiyetin ortaklaşa/komünal niteliği ve özel mülkiyet biçimi diye iki kategori olarak sunabiliriz. Buradan hareketle, üretim araçlarının özel mülkiyetine dayalı toplumsal yapıların, sömürü toplumları olduğunu ezen-ezilen, efendi-emekçi biçiminde bir olgusal gerçeklik üzerinde yükseldiğini fakat, bu toplumların neden birer özgün toplum olduğunu açıklamadığını söylüyoruz.

Öyleyse soralım, toplumlar birbirinden nereden ayrılır? Marks, diyor ki artı-emeğe el koyma biçimleriyle ayrılır. Kapitalizmde artı-emeğe artı-değer olarak, feodalizmde feodal toprak rantı olarak el konulur. Kölecilerde ise doğrudan üreticinin köle niteliği nedeniyle köle emeği gerekli emek ve artı-emek olarak ayırılmaz, dolayısıyla emeğinin tamamına el konulur. Kapitalist emek sürecinin artı-değer üretmek için kurulması, onu diğer sömürü toplumlarından ayıran temel özellik olarak karşımıza çıkıyor. Marks *"Kapitalist üretimde emek süreci yalnızca bir araçtır; amacı ise değer yaratma süreci ya da artı-değer üretimi ile elde edilir."*(3)

Amacı artı-değer üretmek olan kapitalist emek sürecine ve kuruluşuna biraz daha yakından bakalım.

Kapitalist emek sürecinin amacı

Pazarda karşı karşıya gelen iki özgür insandan biri işçi, yani ücretli emekçidir. Emek pazarına işgücünü satmak için gelmiştir. Çünkü kendisinin ve ailesinin geçim araçlarını üretecek toprak, işlik vb. kendisine ait, kendi mülkü olan üretim araçları yoktur. Eğer alıcı bulursa işgücünü satacak ve onunla yiyecek, içecek, giyecek gibi yaşam araçları alacaktır. İşgücünün alıcısı kapitalisttir. O elindeki para sermayeyi büyütme için üretim alanına girmiş, metaya dönüştürmek üzere parasının bir kısmıyla hammadde, yardımcı malzemeler ve bunları işlemede kullanılan makineler almıştır. Bu üretim araçlarını harekete geçirerek yeni bir kullanım değeri ama asıl olarak harcadığından daha fazla bir değer üretecek işgücüne ihtiyaç duymaktadır. Pazarda işçiyle kapitalisti buluşturan şey, bu karşılıklı gereksinimdir. İşçi satıcı, kapitalist ise alıcı olarak karşı karşıya gelir. İşçi kendine ait üretim araçları olmadığı için kullanamadığı, bir üründe nesneleştiremediği işgücünü satmaya, kapitalist ise, üretim araçlarına yatırdığı sermayeyi büyütme için işgücü satın almaya gelmiştir. Bu satıcı-alıcı ilişkisinin konusu işgücüdür, bu özelliğiyle işgücü işçinin metası haline gelmiş, bir meta olarak satışa sunulmuştur.

Kapitalist, işgücüyle birlikte, üretimin bütün öğelerini satın alarak, emek sürecini kurmuştur. Sürecin bütün öğeleri, bunları meta olarak satın

alan kapitaliste aittir. Aynı bunun gibi, sürecin sonunda ortaya çıkan (üretilen) değer de kapitaliste aittir. Köleci emek süreciyle çok fazla benzerliği olduğu açık. Orada da emek sürecinin öğeleri sürecin kurucusuna yani köle sahibine aittir. Her ikisinde de üretilen değerın tamamına mülk sahibi el koymaktadır. Ayrıca üretim, her iki toplum biçiminde de mülk sahibinin mülkü içerisinde gerçekleşiyor. Aradaki fark ise köle sahibi kölenin kendisini, kapitalist ise belli bir süreliğine işçinin işgücünü satın alıyor. Proletarya için yapılan köle benzetmesinin hiç de abartılı olmadığı anlaşılıyor.

Kapitalist, işgücünü süreli, örneğin gün, hafta ya da ay olarak satın almıştır. Bunun için belirlenen ve işçiye ödenen ücret iş sırasında tükettiği işgücünün karşılığıdır. Böylece aldığı ücretle işçi, işgücünü yeniden üretebilecek, harcadığı gücü yenileyebilecektir. İşgücüyle ücretin karşılıklı değişimi de diyebiliriz buna. Unutmamak gerekir ki yalnızca eşit değerler karşılıklı değiştirilir. (Marks)

İşgücünün harekete geçmesiyle birlikte fiili üretim süreci başlar. Makineler çalışır, hammadde tüketilir, önceden tasarlandığı gibi yeni bir kullanım değeri üretilir. Fakat kapitalist, yeni bir kullanım değeri (meta) üretmek için değil, artı-değer üretmek için kurmuştur emek sürecini. Onun biricik amacı, işin sonunda, sermayesini işe başlarkenki miktarından daha da büyütmeş olmandır. Üretim faaliyetine girmesinin nedeni de budur.

Kapitalist, işgücünün değerini ödediğine göre artı-değeri nasıl elde etmiş olabilir, buna bakalım: İşçinin bir günlük çalışma süresi içerisinde toplam ürettiği değerle, kendisine ücret olarak verilen değer arasındaki farktır artı-değer. İşçinin bir günlük çalışma (10 saat) karşılığında aldığı ücret, bir günde harcadığı emek gücüne eşittir. Fakat işgücünün bir günlük değeriyle, işgücünün bir gün içerisinde ürettiği değer oranındaki farktır. İşçi bir günlük (10 saat) çalışmasına karşılık verilen ücret kadar bir değeri 5 saatlik bir çalışma sürecinde üretebilmektedir. Bu 5 saat işçinin kendisi için yani ücreti için çalıştığı gerekli zamandır. Fakat kapitalistle yapılan anlaşma, 10 saat içindir. İşçi aldığı ücretin karşılığını üretmiş olmasına rağmen, işgücünün geri kalan bölümünde çalışmaya ve üretmeye devam eder. İşçinin bu süre içinde ürettiği değer (ürün) için kapitalist, artı bir ödeme yapmaz; patron bu süre içerisinde üretilen değere el koyar, onu gasp eder. Artı-emek zamanında üretilen, karşılığı ödenmemiş bu değer, patronun artı-değeridir. Böylece emek süreci sonunda başlangıçtaki sermayeden daha büyük bir değer ortaya çıkmış, sermaye var oluşunun temel sorunu olan kendini büyütme sorununu gerçekleştirmiş olur.

Mülsüzleştirme ücretli emeğin ön koşuludur

Kapitalizm öncesi dönem tüccar sermayesi hakkında sermayenin görevini mükemmel bir şekilde yerine getirdi, der Marks. Sermaye en dar anlamda kendini çoğaltan, büyüten paradır. Tüccar sermayesi kapitalizm öncesi dönem için, üretim sürecinin dışındadır ve büyümesini de üretimde rol almaksızın gerçekleştirir. Geçimlik temeldeki kendine yeten kapalı ekonominin artı ürünlerini ticaret konusu yapmak suretiyle kendini büyütme imkanı yaratır.

Önceki sınıflı toplumların aksine kapitalizmde para dolaşım sürecinde değil, üretim sürecinde, bu süreçle ilişkisi içinde sermaye niteliği kazanır. Para, kendini büyütme için emek sürecinin öğelerine dönüştüğü andan itibaren sermayedir. *"Emek sürecinin bu maddi bileşenleri kapitalist tarafından satın alındıkları için, onun sermayesini temsil ederler. Aynı şey emek için de geçerlidir... Daha önce para biçiminde olan sermaye şimdi emek süreci biçimine bürünür."*(4) Para sermaye ve meta sermaye, sermayenin iki farklı görünümüdür. Kapitalist emek-süreci, sermayenin meta sermayeye dönüşüm hali olarak kurulur. Sürecin sonunda yeni ve daha fazla değer içermiş meta oluştuğunda, bu meta ya da meta sermaye dolaşım süreciyle birlikte yeniden para sermayeye dönüşür. Kapitalist sermaye, iki farklı görünümdeki bu sermaye biçimlerinin sürekli olarak birbirlerine dönüşmesini gerektirir. Sermaye varoluşunu bu dönüşüme borçlu olduğu için, dönüşüm koşullarını sürekli üretmek, yeniden üretmek zorundadır. Demek istediğimiz, sermayenin emek sürecinin öğelerine dönüşmesi, bu öğelerin meta karakteri kazanması, bu dönüşümün sürekli ve kaçınılmaz olarak hayat bulması, artı-değer üretimine bağlı bir toplumsal yapı için zorunluluktur.

Kapitalist emek sürecinin temeli sermaye üretimi, aynı anlama gelmek üzere artı-değer üretimidir. Emek süreci artı-değerin yani sermayenin üretildiği yerde olduğuna göre, kapitalist emek sürecinin koşullarını yaratmak ve fiili üretimi gerçekleştirmek sermayenin özsel sorunu, onun varoluş temelidir. Sermaye bunu emek sürecini kendisine tabi kılarak, emek sürecinin öğelerini sermayeye dönüştürerek gerçekleştirir.

Böyle olması için önceki emek sürecinin, onu biçimlendiren üretim ilişkisinin yıkılmış olması gerekir. Doğrudan üreticiler (nüfusun ezici çoğunluğunu oluşturan köylüler ve kentlerdeki lonca emekçileri) feodal toprak sahipleri ve lonca hiyerarşisi aracılığı ve onlarla kurulan bağımlılık ilişkisi sonucu, üretim araçlarına erişip, geçim araçlarını üretebiliyorlardı. Tarihsel gelişme içerisinde, doğrudan üreticilerle üretim araçları ve onların sahibi feodal egemen sınıflar arasındaki ilişki yıkıldı. Farklı ülkelerde, farklı biçimler olarak

gelişmiş olsa da bu süreç, doğrudan üreticilerin üretim araçlarından koparılması, mülksüzleştirilmeleriyle birlikte yaşandı. *"İnsan kendi geçim araçlarını ürettiği müddetçe yaşayabilir ve bunları üretebilmesi için üretim araçlarına, emeğin maddi koşullarına sahip olması gerekir."*(5) Köylüler ve lonca çalışanlarının üretim araçlarıyla olan birliği kopartılıp atıldığında ve bu emekçiler mülksüzleştirildiğinde yeni ilişkiler içerisinde yaşamlarını sürdürme koşulları için elverişli ortam oluştu. Kapitalist emek süreci 1) Doğrudan üreticinin, emeğin maddi koşulları olan üretim araçlarından koparılması, geçim araçları karşılığında işgücünü satmak zorunda kalması ve 2) Üretim ve geçim araçlarının sermayeye dönüşmesi sonucu kuruldu.

Köylüler, geçim araçlarını ürettikleri topraktan, zoraki sökülüp atıldılar. Toprağı işlemek için kullandıkları emek araçları bir işe yaramaz oldu. Bütünüyle mülksüzleştirildiler. Daha önce kendileri için ürettikleri geçim araçları, şimdi karşılarında meta olarak duruyordu. Onlara ancak satın alarak sahip olabilirlerdi.

Kapitalistle emekçiyi pazarda karşı karşıya getiren, onları buluşturan tarihi koşullar kendini büyütme zorunluluğudur.

Kapitalist (ki sermayenin kişileşmiş halidir –Marks) bu zorunluluğun dayattığı kaçınılmazlıkla makineler, hammaddeler ve işgücünü satın alır. Bu işlemede bir para sermayenin, meta sermayeye dönüştüğünü, üretim araçları ve işgücünün sermaye niteliği kazandığını görüyoruz. Fakat, emek sürecinin sermaye tarafından satın alınmasıyla birlikte, sermaye içsel zorunluluğu olan, kendini büyütme aşamasına geçmiş oluyor. Emek süreci öğelerinin, sermaye tarafından satın alınması sermayenin büyümesi, onun kendini üretmesi için ön koşuldur. Sermaye emek sürecinin öğelerine dönüşerek, kendini çoğaltmak için gerekli ön koşulu yerine getirmiştir. Sermaye bu haliyle potansiyel sermayedir (Marks). Fıili üretim başladığında emek gücü makineler aracılığıyla hammaddeleri dönüştürüp, yeni ürünlerde cisimleştiğinde, bir günlük çalışma süresi içerisinde kendi değerinden daha fazla değer ürettiğinde potansiyel sermaye gerçek sermayeye dönüşür.

Sermaye kendini büyüttüğü müddetçe yaşar. O, büyüme sürecinden yana bir sorun yaşadığında krize girer. O halde sermaye içsel zorunluluğu olan kendini büyütme çelişkisini, üretim süreciyle, orada üretilen artı-değerle çözüyor.

Emek sermayeyi, sermaye de emeği üretir

Sermayenin kendini yeniden üretmesi basitçe bir tekrar değildir. O kendini üretirken, artı-değeri de sürece dahil ederek kendini genişleterek yeniden

üretir. Sermayeye içkin olan bu özellik, emek sürecinin koşulları olan emeğin nesnel (hammaddeler ve emek araçları) ve öznel koşullarını da (işgücü) yeniden ve tabii genişletilmiş olarak üretilmesini gerektirir. Sermayenin bu özelliği, kapitalist üretim sürecini diğer üretim süreçlerinden, dolayısıyla diğer toplum yapılarından ayıran temel özelliktir. Belirtmeliyiz ki kapitalist gelişmenin dinamikleri bu özellikte saklıdır. Önceki (köleci, feodal, komünal) üretim ilişkileri yalnızca kendini üretirken, kapitalist üretim ilişkileri sadece kendini üretmez, yanı sıra kendini yeniden üretir. Bu durum, kapitalist üretimin genişletilmiş bir yeniden üretim olduğu yasaında somutlanır. Marks şöyle diyordu; *“Dolayısıyla, emek sürecinin, emek koşullarını sürekli artan ölçülerde kendi karşısında yer alan sermaye biçiminde ürettiğini söylemek doğru olduğu gibi, sermayenin gerek duyduğu üretken ücretli-emekçileri sürekli artan bir biçimde ürettiğini söylemek de aynı ölçüde doğrudur. Emek sermaye biçimindeki üretim koşullarını üretirken, sermaye de emeği yani sermaye olarak kendini gerçekleştirmenin aracı olan ücretli emeği üretir.”*(6) Yineleme pahasına olsa da belirtmeliyiz; doğrudan üreticinin, ücretli emekçi niteliği kazanması üretim ve geçim araçlarından kopartılmasının, mülksüzlüğünün sonucudur. Kendisi için yaşam-geçim araçları üretecek koşullara sahip olmayan emekçi, maddi varlığının üretimi için gerekli olan bu araçlara işgücünü satarak, emeğini sermayeleştirerek sahip olur.

Sermayeyi genişletilmiş olarak yeniden üreten doğrudan üretici, bunu yaparken kendi koşullarını da yani mülksüzlüğünü, ücretli emeğe mecbur ücretli köleliliğini de yeniden üretir. Sermayenin egemenliği anlamına gelen kapitalist sistemin can alıcı çelişkisi de burasıdır. Sermayeye birlikte var olan ücretli emek, sermayeyi büyüttükçe, işgücünü satma zorunluluğunu da büyütüyor. Bu zorunluluk sermayenin büyüme koşuludur. İç içe geçmiş karşıt bir ilişkiler birliğidir kapitalizm. Bundandır ki, Marks *“sermaye ve ücretli emek aynı ilişkinin iki farklı görünümünü ifade eder”* diyordu.

Kapitalizm olarak ortaya çıkan ve sermaye-ücretli emek ilişkisi üzerinden yükselen bu toplumsal yapı, bütün karşıt ilişkiler gibi çelişkili bir birliktir. Bu özelliği nedeniyle sonludur. İçinde kendini yıkıma götüreceği gerçekliği de barındırıyor. Marks'ın burjuvazi (sermayenin kişileşmiş hali olarak burjuvazi) kendi mezar kazıcısı olan proletaryayı da yarattı, sözü kapitalist topluma damgasını vuran emek sermaye (burjuvazi-proletarya) çelişmesinin egemen yönü olarak burjuvazinin mezara gömüleceğini anlatır. Burjuvazi gelişmenin egemen tarafı olarak verili koşulları olumlar, kapitalist yapıyı devam ettirmek ister. Çelişkinin tali yanı proletaryadır ve o kendisinin köleliği demek olan verili koşulları yadsır. Yeni bir toplum, kapitalizmi mezara gömecek bu yadsıma

gerçekliğinde yatmaktadır. Eski sınıf, eski ilişkiler ve eski toplumu mezara gömecek olan proletarya üzerinde biraz daha duralım.

Nedir proletarya?

Kapitalizmi, kapitalizmin ekonomik yasalarını derinden çözümleyen, kapitalizmin gelişim yasalarının bilgisiyile birlikte kapitalizmi yıkıma götüren nedenleri ve hangi koşullar altında oluştuğunu bizlere sunan Marks, bu topluma ait kapsamlı bir sınıf tahlili yapamamıştır. Kafasında birçok yazı planı vardır, bunu mektuplarda ve kimi eserlerine düştüğü notlarda görüyoruz. Yazmayı düşündüğü konulardan biri de “sınıflar” sorunudur. Kapital 3. Cildin 52. Bölümü “sınıflar” başlığı taşır. Ama henüz ilk sayfası yazılmışken yazı devam etmez. Yazmayı tasarladığı, başladığı birçok mesele gibi “sınıflar” başlıklı yazı da yarım kalır. Fakat özel ele alınmış bir sınıf tahlili olmasa bile, eserlerinde sınıfa ilişkin zengin vurgular söz konusudur. Ayrıca sermaye ve ücretli emek hakkında yaptığı kapsamlı ve derinlemesine tahliller, bu ekonomik kategorilerin sınıf dünyaları hakkında önemli veriler sunmaktadır.

Şimdi Marks’a bakalım, kendisiyle birlikte bütün sınıfları ortadan kaldıracığını, bu özelliğiyle de sonuna kadar tek devrimci sınıf olarak kalacağını söylediği proletarya hakkında yazdıklarını birlikte okuyalım: *“Bizim proletarya ekonomik bakımdan, sermayeyi üreten ve artıran... ücretli emekçiden başkası değildir”*(7) Ortak yapıtları olan Komünist Manifesto’da ise *“Proletaryadan, üretim araçlarına sahip olmadıklarından, yaşamak için işgücünü satmak zorunda olan modern ücretli işçilerin sınıfı anlaşılır”* diyordu Marks ve Engels. Proletaryaya ilişkin bu iki açıklama ile proleter sınıfın genel özellikleri açığa çıkmış bulunuyor. Buna göre proletarya a) üretim araçlarına sahip olmayan, yaşamak için işgücünü satmak zorunda kalan ve b) sermaye (artıdeğer) üreten ve artıran sınıftır. Toplumsal üretim içerisindeki yerleri bu iki kriterle birlikte açıklanan toplumsal kesim proleter sınıfı oluşturur.

Proletarya gerçek içeriğinden kopartılıyor

Günümüzde proletaryanın bir sınıf olarak ortadan kalktığı iddiasıyla, bütün ücretli emekçilerin proleter olduğu iddiası biçiminde iki uç görüş ve bunların farklı tonları mevcuttur. Birinci görüş ve türevlerini başka bir yazıya bırakıp ikinci görüş üzerinde duralım.

Marks’tan bugüne kapitalizmin etki ve yaygınlık derecesinde büyük bir gelişme olmuştur. Her şey gibi sınıflar olgusu da hatta esas olarak bu olgu da söz konusu gelişmeden etkilendi. Bu etkiyi tanımlamak önemlidir; bize göre bu gelişmelerin proletarya üzerindeki etkisi nicelik yönündedir, daha fazlası değil. Yani gelişme proletaryanın yapısında, onun niteliğinde bir de-

ğişiklik yaratmamıştır. Proletaryayı, onun sınıf yapısını tanımlayan hala o iki kriterdir. Bu kriterlerden birini dışta tutarak proletaryayı tanımlamak MLM sınıf tahlilini revizyona uğratmaktır.

Ücretli emekçilerin tümünü proletaryaya dahil eden görüş, üretim araçları olmadığı için, işgücünü satmak zorunda kalan, bütün toplumsal kesimlere proleter niteliği kazandırıyor bir çırpıda. Bu görüş, proletaryanın ekonomik bir temeli olduğunu göz ardı ediyor. Onu emek sürecinin dışında bir olguymuş gibi sunuyor. Bu görüş, proletaryayı dolaşım alanıyla sınırılıyor. Oysa sınıflar üretim içerisindeki yerlerine göre belirlenirler. Kapitalist üretim tarzı sermaye ile işgücü arasındaki üretim ilişkisiyle gerçekleşir. Bu ilişkide sermaye burjuva sınıfta, işgücü ücretli emekçide cisimleşir. Fakat buradaki "ücretli emekçi" genel olarak ücretli emekçiler değildir. Kapitalist emek sürecinin amacı olan artı-değer üreten ücretli emekçidir. Marks bu iki ücretli emekçi arasında kesin bir ayrıma gider. Artı-değer üreten emekçiyi "üretken işçi" olarak tanımlar. Üretken işçi, yalnızca, emek gücü sermayenin ya da kapitalistin yararına üretken biçimde tüketilen işçidir (Marks). Ya da yine Marks'ın ifadesiyle "*İşçi, yalnızca doğrudan artı-değer yaratıyorsa yani sermayenin değerini genişletiyorsa üretilen bir iş yapan üretken işçidir.*"(8) Üretken işçi ayrımı işçi sınıfının niteliği hakkında girilecek spekülasyonlara kapıları kesin bir şekilde kapatan ayrımdır.

Ücretli kesim değil, üretken işçi proleterdir

Marks'ın bu ayrımı, bütün ücretli emekçileri içine alacak biçimde proletaryanın kapsamını genişleten yaklaşımlar kadar, proletaryanın kapsamını maddi malların üretimini gerçekleştiren emekçilerle sınırlandıran yaklaşımı da mahkum ediyor.

Şu sözler Marks'a aittir: "*Her üretken işçi bir ücretli emekçidir, ama her ücretli emekçi bir üretken işçi değildir.*"(9) Bunun nedenini daha önce Marks'tan aktarmıştık; sermaye üreten, kapitalistin sermayesini büyüten emekçi üretken işçidir. Bir kapitalist avizeleri parlatması ya da saçını kesmesi, elbiselerini seçmesi vb. işler için evinde ücretli emekçi çalıştırabilir. Bu ilişkide işgücünün alınıp satılması durumu var fakat kapitalist, bir değişim değeri (artı-değer) değil, kullanım değeri (hizmet) üretsin diye işgücü satın alıyor. Bu ilişkide ücretli emeğin bıraktığı bir artı-emek, kapitalist tarafından gasp edilen, karşılığı ödenmeyen bir artı-değer yoktur. Kapitalist, işgücünü sömürmek için satın almıyor, bu ilişkide kapitalist sermayeyi değil geliri temsil ediyor.

Daha önce vurguladığımız gibi kapitalist üretimin karakteristik özelliği 1)

ürünlerini metalar olarak üretir ve 2) üretimin dolaysız amacı ve temel dürtüsü artı-değer üretimidir. İnsanla insan arasındaki ilişki bu özellikleri gerçekleştirmek üzere kurulurken kapitalizme ait iki temel sınıf proletarya ve burjuvazi şekillenir. Kapitalizmi özgün toplum biçimi yapan bu iki koşul emek-sermaye ya da insanların kişileşmiş hali olan proletarya ile burjuvazi arasındaki ilişkiyle gerçekleşir.

Kapitalist toplumun özüne ilişkin bu temel noktaları yok sayarcasına sanki üretken işçi gibi bir olgu yokmuş gibi proletaryayı genel olarak ücretli kesimlerle aynılaştırırsak, kapitalizmin yükseldiği zemini, onun başlıca özelliğini atlamış, kapitalizmi belirsizleştirmiş oluruz. Marks bu konuda hassastır; konunun ideolojik yönüne özel bir dikkat çeker ve der ki; *“Bu durum, aynı zamanda, kapitalizm savunucularına da üretken işçiyi, hizmetinin karşılığında... para alan bir işçiye dönüştürme şansı veriyor. Bu, onların, üretken işçinin ve kapitalist üretimin özgül niteliklerini görmezden gelmelerini kolaylaştırıyor; kapitalist üretimin özgül niteliklerinin, yani artı-değer üretiminin, sermayenin kendi değerini genişletmesinin basit bir aracı oluşunun üstünü örtüyorlar.”*⁽¹⁰⁾ Buna fırsat vermemek, MLM'nin kazandırdığı içerikle kavramları sahiplenmekten geçer. O halde proletarya üretim araçları olmayan, geçinmek için işgücünü satan, bununla sınırlı emekçiler değil, bununla birlikte ve özellikle “sermayeyi üreten ve artıran üretken işçidir.”

Neo-liberal politika ve kapitalist gelişme proleter safları büyüdü

Kapitalizm öncesi emek süreçleri bireysel olarak kurulurken, manifaktürlü birlikte birleştirilmiş, toplumsal bir nitelik kazanmıştır. Bu gelişme makineli büyük sanayi ile tam bir sıçrama kaydetti. İşbölümü aynı iş ve işyeri içerisinde gelişti, ayrıntılandı. Bu gelişme kapitalizm kadar işgücü biçimlerini de geliştirdi. Farklı emek güçleri, aynı emek süreci içerisinde işlev kazandı. Marks, bazıları elleriyle daha iyi çalışır, bazıları kafalarıyla, diyerek kafa ve kol emekçisi ayrımını yaptı. Sermaye tarafından artı-değer üretmek için satın alınmaları, aradaki bu ayrımı kaldırır; kafa emekçisi tıpkı kol emekçisi gibi üretken işçi niteliği kazanır.

Kapitalizmin bugün ulaştığı düzeyle birlikte kafa emekçilerinin sayıları alabildiğine büyümüştür. Sadece kafa emekçileri değil, ayrıca yeni meslek grupları ve çalışma olanakları da ortaya çıkmıştır. Marks ve Engels döneminde yani kapitalizmin serbest rekabetçi çağında, henüz yeni şekillenmeye başlayan hizmet alanı, günümüzde sanayi ve tarım olarak belirlenmiş iki büyük üretim alanından çok daha fazla işçi istihdam etmektedir.

Sağlık, ulaşım, posta, belediye, temizlik, kişisel ve çevresel bakım, telekomünikasyon gibi faaliyetler hizmet alanına girer. Marks *"Genel hizmeti, emeğin kullanım değerinin kendisini maddi bir ürün biçiminde değil, yararlı bir etkinlik biçiminde ortaya koyduğu özel bir dışavurumu olarak tanımlayabiliriz"*(11) diyordu. Bu tanımda hizmet, üretken olmayan emeğin gerçekleştirildiği bir etkinlik olarak geçiyor. O günün gerçekliğiyle uyumlu bir tanım olsa da bugün hizmet alanı sermayenin üretildiği, büyüdüğü bir alandır.

Devletin "karşılıksız" olarak yapmak zorunda kaldığı birçok hizmet, neo-liberal politikalar sonucu satılır-satın alınır duruma getirildi. Sağlık, ulaşım, posta, temizlik gibi bir dizi hizmet, emperyalist sermaye ve onların uşağı kompradorlar için büyük kârlılık alanları olarak değerlendirilmeye açıldı. O güne kadar aynı işte çalışan örneğin doktor, hemşire, hasta bakıcı, temizlik işçisi vb. olan ücretli emekçiler, bu hizmetler sermayeye devredilince, üretken işçi/proleter niteliği kazandı. Çalışan emekçinin yaptığı iş değişmedi ama, işin ürettiği değer değişti. İlkinde, işgücü kullanım değeri üretiyordu, sermaye tarafından satın alınınca artı-değer, yani değişim değeri üretir oldu. Bu nedenle aynı içerikteki emek, üretken ya da üretken olmayan bir yapıda olabilir.(Marks)

Hizmet alanının sermayeye açılmasıyla birlikte proletaryanın nicel (sayısal) yapısı da değişti, proletaryanın safları daha da büyüdü. Emperyalist-kapitalist ülkelerde bu süreç çok daha önce yaşanmış, tamamlanmıştı. Türkiye’de ise özellikle son 20 yıl içerisinde bir yandan özelleştirmelerle, diğer yandan kapitalizmin kaydettiği gelişmeyle hizmet alanı çeşitlendi, büyüdü.

Emeğin içeriği değil, kimin için kullanıldığı belirleyicidir

İşçi sınıfının sayısal büyümesini besleyen kaynak, hizmet alanının sermayeye açılmasıyla sınırlı değildi. Yine bu alanla ilişkili olan eğitim, eğlence gibi alanlar, ayrıca medya, yazın ve sanat dünyasının gelişmesi ve sermaye tarafından daha fazla tercih edilir olması da sınıfın saflarını büyüten diğer kaynaklardı.

Eğitimin kapitalist ülkeler için sermayenin ilgilendiği yatırım alanları haline gelmesi epeyce eski bir olaydır. Türkiye ve benzeri yarı-sömürge, yarı-feodal ülkelerde az sayıda yabancı kolej dışta tutulursa *"okul sahibinin, sermayesini, sosis fabrikası yerine öğretim fabrikasına yatırmış olması"* (Marks) yakın bir tarihe aittir. Devlet okullarında görev yapan öğretmen ve müstahdemler birer ücretli emekçi iken, özel okullardaki öğretmen ve diğer çalışanların tümünde çalışanlar, üretken işçi-proleterdir. Eğitim ve meslek

edinmeyi içeren özel kursların tümünde çalışanlar, üretken işçidir. Sermayeyi büyütüyor, artı-değer üretiyorlar.

Daha özgün bir alan olarak yazın dünyasını alalım: *“Kayıp Cennet’in yazarı Milton, üretken olmayan bir işçidir. Öte yandan yayımcı için fabrika tarzında çalışan bir yazar ise üretken bir işçidir.”*(12) diyordu Marks. Sermaye için yazan üretken işçi, kapitalist ülkeler için oldukça eski olsa da [*“Yayıncının emriyle kitaplar üreten... Leipnigli yazın proleterleri neredeyse tümüyle üretken bir işçidir”*(Marks)] Türkiye açısından yeni ve sınırlı bir alandır. Kısım senaryo, daha çok reklam ve tanıtım filmi metinlerinin yazım alanında üretken işçiler/proleterler çalışmaktadır.

Peki sanatçılar; örneğin şarkıcıları nasıl nitelendireceğiz? Marks’ın yanıtı şöyledir: *“Bir kuş gibi şarkı söyleyen şarkıcı üretken olmayan bir işçidir. Ama, şarkısını para için sattığı oranda bir ücretli emekçi ya da tüccar olur. Ancak aynı şarkıcı ona para kazanmak için şarkı söyleten bir girişimcinin yanında çalışırsa o zaman üretken bir işçi olur; çünkü o doğrudan doğruya sermaye üretir.”*(13)

Yaygın bir sektör olan sinema ve dizi film emekçileri de (sahne önü ya da sahne arkası) üretken işçidir. Yapımcısına artı-değer üretiyor, sermayesini büyütüyorlar.

Genel olarak reel üretim (maddi ürünler) içerisinde olmayan ama sermayesinden ve bu özellikleri nedeniyle proleter vasfı taşıyan oldukça büyük bir kitleye ait kimi meslek gruplarından ve sektörlerden bahsettik. Proletaryayı sadece reel üretim içerisinde yer alanlarla sınırlayanlar tanımlamış olduğumuz bu kitleyi proleter kapsamının dışında tutmaktadır. Her ücretli emekçiyi proleter addeden anlayış gibi bu anlayış da emek-sermaye ilişkisi, kapitalizmin yükseldiği zemin hakkında belirsizlik, kafa karışıklığı içindedir.

Bu noktada son bir vurguyu ticaret sermayesine, bu sermayenin çalıştırdığı ücretli emekçiye yapalım. Bilindiği gibi, bu sermaye üretim değil, dolaşım alanındadır. Dolayısıyla doğrudan artı-değer üreten bir sermaye değildir. Öyleyse ticaret sermayesinin değerlendirildiği büyük perakende mağazalarında toptancılarda çalışan emekçileri nasıl değerlendirmek gerekiyor?

Marks’ın *“ticari işçi”* diye kavramlaştırdığı bu emekçiler, kapitalistin meta sermayesine yeni değer katmamakla birlikte sermayenin artmasını, büyümesini sağlıyorlar. Bu özellikleriyle üretken işçi olarak nitelendirilmeleri gerekiyor. Şöyle ki, kapitalizmde (Avrupa ve Amerika’da serbest rekabetçi dönemden itibaren, Türkiye’de ise yaklaşık yarım asırdan bu yana ve en büyükleriyle birlikte) tüccar sermayesi sanayi sermayesine bağlı, üretim süreci içerisinde onun bir parçası olarak işlev görmektedir. Toplam sermayenin

dolaşımdaki kısmı olarak hareket eden bu sermaye, tıpkı sanayi ve banka sermayesi gibi üretim sürecine katıldığı oranda, ortalama kârdan payına düşeni alır. İkinci bir nokta ise, artı-değer bu sermaye tarafından gerçekleşir, yani meta sermaye olarak üretilmişken tüccar eliyle para-sermayeye dönüşür ve genişletilmiş yeniden üretime hazır hale gelir.

Özetle; artı-değeri gerçekleştiren bu sermaye, üretim sürecine katıldığı oranda ortalama kârdan payını alarak kendini büyütür. Bu özelliği nedeniyle işgücünü satın aldığı emekçi üretken işçidir. Metro, Wall-Mart vb. perakende devleri ticaret sermayesi olarak gerçekleştirdikleri yüz milyarlarca dolarlık ciroyu, kazandıkları büyük kârları çalıştırdıkları on binlerce proleter sayesinde elde etmektedir.

Hindistan hakkında bir değerlendirmenin halkın koyu yoksulluğuna dikkat çeken Marks, halkı bu derece yoksul olan bir ülkede, egemen sınıfların çok zengin olacağını belirtiyordu. Dünyamız şimdi de Marks'ı doğruluyor. Açlık ve sefalet bir yerde, zenginlik ise başka bir yerde birikiyor. Risk algısıyla ilgilenen "itibarlı" bir uluslararası kuruluş 2014 ve izleyen on yılı patlamalar yılı olarak değerlendiriyor.

Durumdan vazife çıkartanlar, masaya yoksulluk haritaları serip, ilk elden yardım ulaştırılacak yerleri tespitte koyuluyorlar. Patlamayı engellemeye ya da geciktirmeye dönük biçare bir davranış! Anlamıyorlar! Meselenin kapitalist toplum yapısıyla ilgili olduğunu, çürüyen, can çekişen kapitalizmin yani emperyalizmin bu sonuçları ürettiğini anlamıyorlar.

Emek sermaye ilişkisi üzerinden yükselen yapı, uçlarda birikimle birlikte patlamayı da biriktiriyor. İşçi sınıfı hala mülksüz olduğu için ücretli emekçi, sermayeye sermaye üreten ücretli köledir. Onun kimi yaşam araçlarına sahip olması üretim araçları mülkiyetiyle karıştırılıyor. Bundan sevinç duyuyorlar, artık kaybedecek şeyleri var deyip devrimlerden kurtulacaklarını ümit ediyorlar.

Sermaye, doğası gereği emeğin yani işçinin ümüğünü sıkımsak zorunda. Buna yaparken patlama yıllarını kısaltıyor. Rüzgar ekenler fırtına biçmeye başlayacaklar. Bunu göreceğiz.

Dipnotlar:

- 1) Kapital Cilt 1, s. 81
- 2) K. Marks, Dolaysız Üretim Sürecinin Sonuçları, s. 66
3-4-5-6) age, s, 69, s. 64, s. 71, s. 133
- 7) K. Marks Kapital, Cilt 1, s. 586
- 8) K. Marks, Dolaysız Üretim Sürecinin Sonuçları, s. 106
9-10-11-12-13) age, s. 108, s. 109, s. 115, s. 112, s. 112

İşçi sınıfının devrimciliğinin tarihsel ve ekonomik temelleri

►► Dünya çapında işçi sınıfı mücadelesinin emek-sermaye çelişmesini dönüştüremediği yani işçi sınıfının iktidar olamadığı durumda, burjuvazi sermaye birikim yapısını yeniden biçimlendirerek, sistemini yeniden yapılandırmaya gitmiştir. Bu yeniden yapılandırmada her alanda meta ilişkilerinin toplumsal ilişkileri her zamankinden daha fazla belirleyen hale gelmiştir. ◀◀

İnsanlık, iş bölümünün gelişmesinin belirli bir aşaması ile birlikte sınıflara da bölünmeye başlamıştır. O günden bugüne toplumda ezen konumunda olan sınıflar, bu sınıflı yapıyı yok saymıştır. Sınıflı yapıyı göstermemek için çeşitli manipülasyon araçlarına da başvurmuşlardır. Sınıf mücadelesinin bir yan-sıması olarak bu cephede de ideolojik mücadele hep sürmüştür. Ezen-ezilen çelişkesinin olduğu durumlarda, ezenlerin ilk savunusu hep sömürme-ezme durumunun olmadığı; sonraki bir adımı ise “yanlış anlaşılma olduğu”, bu durumun zorunlu olduğu vb. yönlü çarpıtmalar şeklindedir. Bu söylemlerin hepsi ezenlerin ezmeyi daha uzun süre devam ettirebilmeleri içindir. Ne zaman ki ezilenler kendi durumlarının farkına varıp bu bilinci ezilenler içinde hâkim kılıp örgütlendiklerinde ezenlerin-hâkim sınıfların-ölüm çanları da çalmaya başlamıştır.

Kapitalist toplumun tarih sahnesine çıkmasından bugüne, bu toplumun iki sınıfı arasındaki sınıf mücadelesi de hep var olmuştur. Bu kapsamda işçi sınıfının rolü de tartışılmıştır. Aristokrasiye karşı yürütmüş olduğu mücadelede burjuvazi ilk başlarda halkın çeşitli istemlerini de yerine getireceğini söyleyerek işçi sınıfını ve diğer ezilen sınıfları yanına çekebilmiştir. Aristokrasiyi ve onunla çıkar ortaklığı içinde olan sınıfları alt ettikten sonra ise halka vermiş olduğu sözlerin önemli bir kısmını unutmuştur! O süreçten sonra işçi sınıfı kendi kıvılcıkta bayrağı altında işçileri ve diğer ezilen sınıfları burjuvaziye veya feodalizme karşı mücadeleye çağırmıştır. O günlerde bunun gerekli olup olmadığı değişik görüşler altında tartışılır olmuştur. Bununla birlikte işçi sınıfının tarihsel rolü de tartışılır olmuştur. Marksizm’in ekonomi politikası-

felsefesi ve politikasının özü, işçi sınıfının tarihsel rolü üzerinedir dediğimizde yanlış söylemiş olmayız.

Marks'ın öğretisinin özü, sosyalist toplum yaratıcısı olarak proletaryanın dünya çapındaki tarihsel devrimci rolünün açıklığa kavuşturulmasıdır. Marks'ın kendisi, sınıf mücadelesini kendisinin bulmadığını Weyderneyer'e yazdığı 5 Mart 1852 tarihli mektubunda şöyle ifade etmektedir; *"Bana gelince, modern toplumda ne sınıfların ne de onlar arasındaki savaşımın varlığını bulmuş olma onuru bana ait. Benden çok zaman önce burjuva tarihçiler bu sınıf savaşımının tarihsel gelişimini burjuva iktisatçılar da sınıfların ekonomik anatomisini ortaya koydular."* (Marks-Engels, 1995:75). Devamında ise kendisinin yeni olarak keşfettiklerini açıklar. *"Benim yeni olarak yaptığım şey:*

- 1) Sınıfların varlığının, üretimin gelişimindeki belirli tarihsel aşamalarla ilişkili olduğunu,
- 2) Sınıf savaşımının zorunlu olarak proletarya diktatörlüğüne varacağını,
- 3) Bu diktatörlüğün, yalnızca bütün sınıfların ortadan kaldırılmasına ve sınıfsız topluma bir geçiş olduğunu görmekten ibarettir." (age: 75)

Marks, mektubunda Heinz'in sınıflar konusundaki saçmalıklarına yanıt verirken bunları söylüyor; *"Yalnızca sınıf savaşımını değil ama sınıfların varlığını da yadsıyan Heinzen gibi soytarıların, insanın kanını donduran havlayışları ne olursa olsun ve kendilerine ne kadar insancıl bir hava verirlerse versinler, kanıtladıkları tek şey, burjuvazinin egemenliğine elveren toplumsal koşulları tarihin son ürünü, non plus ultra (ulaşılacak en yüksek nokta-Ed) saydıkları ve yalnızca burjuvazinin hizmetkarı olduklarıdır. Ve bu soytarılar, burjuva rejiminin önemini ve geçici olmasının gereğini ne kadar az kavrarlarsa, kölelikleri de daha çok tiksinti vericidir."* (age) Marks'ın bu belirlemeyi yaptığı tarih 1852! Kapitalizmin tarih sahnesinde göreceli olarak yerini sağlamlaştırılmaya çalıştığı tarihsel süreç. O günden bugüne Heinzen gibi saçmalayanlar çok görülmüştür. Bunlar dolaylı ve dolaysız burjuvazinin hizmetkarıdır. Daha sonra bu düşüncelerin yön verdiği siyasi hareketler de komünistleri çokça uğraştırmıştır. Hatta bir dizi ülkede işçi sınıfı hareketleri bu akımlarla mücadele içinde gelişmiştir. Bunların en bileneni Rusya'da yaşanandır. Genel olarak öğretici olduğu için bunu biraz uzunca ele alacağız.

"Rusya'da Marksist Sosyal-Demokrat İşçi Partisi, ilk planda Narodnizme, onun saçma, devrim davasına zararlı görüşlerine karşı yönelen mücadele içinde yaratıldı." (Stalin, 1989: 41)

Rusya'da Bolşevizm ilk başta devrimin önderinin hangi sınıf olacağı üzerine yürütülen tartışma içinde şekillenmiştir. *"Rusya'da kapitalizm geliştiğçe, işçi sınıfı da örgütlü devrimci mücadele yürütebilecek, kuvvetli ve ileri bir güç haline geldi. Ama Narodnikler işçi sınıfının önder rolünü anlayamıyorlardı. Rus Narodnikleri yanlış bir şekilde esas devrimci gücün işçi sınıfı değil, köylüler olduğunu, çar ve çiftlik sahiplerinin iktidarının yalnızca köylü 'isyanlarıyla' devrilebileceğini düşünüyorlardı. Narodnikler işçi sınıfını tanımıyor ve köylülerin işçi sınıfıyla ittifakı olmaksızın ve onun önderliği olmaksızın çarlığı ve çiftlik sahiplerini yenemeyeceğini anlamıyorlardı."* (Stalin, 1989: 25) Narodnikler köylüleri Çarlık hükümetine karşı mücadeleye katmak için köylü kılığına girerek köylere gittiler. Fakat burarlarda ciddi bir güç oluşturamadılar. Köylüler, Narodniklerin peşinden gitmedi. Hatta Narodnikleri ihbar edip Çarlık polisine yakalattılar. Bundan sonra Narodnikler köylüler olmadan profesyonel devrimcilerin yapacağı bireysel suikastlerle mücadelelerini yürütmeye başladılar. Terörizmi esas mücadele olarak ele aldılar. Yani "devrimi" kahramanlar yapacaktı, geniş kitle ise onları takip edecekti!

İşçi sınıfının devrimci rolü kavranmadığı için işçi sınıfının bağımsız partisinin kurulması da hiç gündemlerinde olmamıştır. Dolayısıyla Rusya'da devrimci mücadelenin ilk nüvesi olan "Emeğin Kurtuluşu" grubu buna karşı mücadele içinde gelişmiştir. Plehanov, bu kapsamda yürütülen teorik mücadelenin başını çekmiştir. Narodnikler şu konularla yanlış içindelerdi. Birincisi; Rusya'da kapitalizmin "tesadüfi" büyüyüp gelişemeyeceğini iddia ediyorlardı. Buna bağlı olarak işçi sınıfını devrimde önder bir sınıf olarak görmüyor ve proletaryasız sosyalizme ulaşmayı hayal ediyorlardı. Aydınlar önderliğinde köylülerle sosyalizmi kurmayı hayal ediyorlardı. Sınıfları ve sınıf mücadelelerini kavrayamıyorlardı. Bütün bu yanlış görüşlerle Plehanov teorik mücadele yürütmüştür. Plehanov, Rusya'da kapitalizm gelişmeli mi gelişmemeli mi tartışmasının saçma bir tartışma olduğunu çünkü Rusya'da kapitalizmin gelişme yoluna çoktan girdiğini ortaya koymuştur.

Tüm dünyada olduğu gibi Rusya'da da devrimcilerin görevi kapitalizmin gelişmesini durdurmak için enerjilerini harcamak değildir, kaldı ki bunu zaten yapamazlardı. Devrimcilerin görevi o günün Rusya'sında ve genel olarak kapitalizmin gelişmesiyle ortaya çıkan devrimci güce, proletaryaya dayanmak; onun sınıf bilincini yükseltmek, onu örgütlemek ve işçi sınıfı partisini yaratmaktır. Rusya'da böyle bir süreç izlenmiştir. Narodnizm görüşlerinin mahkum edilmesiyle Marksist işçi partisinin kurulması için zemin

hazırlanmıştır. İlk başta bunu “Emeğin Kurtuluşu” ve onun teorisyeni Plehanov yaparken daha sonra Lenin Narodniklere son ideolojik darbeyi vurarak mahkum etmiştir. Ve bundan sonra işçi sınıfı hareketi gelişmeye başlamıştır. Elbette kapitalizmin gelişmesi ile birlikte sanayi proletaryasının sayısının hızla artması da bu gelişimin maddi zeminini oluşturmuştur. İşçi sınıfı hareketinin doğuşuna bizzat Lenin önderlik etmiştir. Narodniklere karşı ideolojik mücadele içinde Leninizm doğmaya başlamıştır.

Narodniklere karşı “Emeğin Kurtuluşu” grubu esasta doğru bir hatta mücadele ederken yanlışları da vardı. Bu yanlışlarının başında işçi sınıfının müttefikleri sorunu gelmektedir. Lenin “Halkın Dostları Nedir (Kimlerdir)” kitabıyla birlikte Çarlığı devirmek, toprak ağaları ve kapitalistleri yok etmek isteyen halkın dostlarının kimler olduğunu ortaya koydu. Ve bu çalışmasında ilk kez işçilerin ve köylülerin devrimci ittifakı tezini açıkladı. İşçi sınıfının Rus devrimindeki önder rolü ve köylülüğün müttefikliğini tanımlıyordu.

Rusya gerçekliğinde şu sebeplerden dolayı devrimin önder sınıfı proletarya denmiştir:

“Çünkü proletarya bugünkü sayısal azlığına rağmen, ekonominin en ileri biçimine, büyük üretime bağlı olan ve bundan dolayı önünde büyük bir gelecek duran emekçi sınıfı.

Çünkü sınıf olarak proletarya her geçen yıl büyüyordu, siyasi bakımdan geliyordu, büyük üretimdeki çalışma şartlarından dolayı kolayca örgütlenebiliyordu ve proleter konumundan dolayı en devrimci sınıfı. Çünkü devrimde zincirlerinden başka kaybedecek bir şeyi yoktu.

Köylülüğün durumu ise farklıydı.

Köylülük sayısal büyüklüğüne rağmen ekonominin en geri biçimine, küçük üretime bağlı ve bundan dolayı önünde büyük bir gelecek durmayan ve durmayacak olan bir emekçi sınıfı.

... Ayrıca dağınıklığı yönünden, onu örgütlemek proletaryadan daha zordu, küçük mülk sahipleri olarak konumlarından dolayı devrimci harekete proletarya kadar kolay katılmıyorlardı.” (Stalin, 1989: 28)

Rusya gerçeğinde proletaryaya devrimin önder rolünü veren sebeplerin önemli bir kısmı evrenseldir. Bunları yazımızın ilerleyen bölümlerinde başlı başına ele alacağız. Fakat iktisaden geri kalmış, kapitalizm gelişmiş olmasına rağmen bir tarım ülkesi olan ve küçük mülkiyete dayalı üretkenliği düşük bireysel köylü ekonomisinin hâkim olduğu bir ülkede bu tespitlerin yapıldığını akıldan çıkarmamalıyız.

1917 Ekim devrimi dünyada büyük bir etki yaratmıştır. Dünyada bu et-

kiye, paralel bir dizi komünist parti kurulmuştur. Bunlardan birisi de ÇKP'dir. ÇKP önderi Mao proletaryanın önderliği konusunu şöyle ele almıştır.

"Devrim sahnesine çıktığı andan bu yana Çin proletaryası kendi devrimci partisinin -Çin Komünist Partisi'nin- önderliği altına girdi ve Çin toplumunda en bilinçli sınıf oldu.

(...)

Bu yüzden kaçınılmaz belli zayıflıklarına, örneğin (köylülüğe göre) azlığı, (kapitalist ülkelerdeki proletaryaya göre) gençliği ve (burjuvaziye göre) düşük öğrenim düzeyine rağmen, Çin proletaryası gene de 'Çin Devrimi'nin temel itici gücüdür. Proletaryanın önderliği olmadan, Çin devriminin başarısı mümkün değildir." (Zedung M., 1993: 53)

Çin devrim sürecinde proletarya partisinin, ÇKP önderliği olmadığına başarısız olduğu yine Mao tarafından vurgulanmıştır. Yine Leninist ittifaklar politikasını yaratıcı bir şekilde hayata geçirmiştir Mao. *"Çin proletaryası en yüksek siyasi bilince ve örgüt duyurusuna sahip olmasına rağmen yalnızca kendi gücüyle zafer kazanamayacağını anlamalıdır. Çin proletaryası kazanmak için, devrimde yer alabilecek tüm sınıf ve tabakalarla değişen şartlara göre birleşmeli"* (age) demiştir Mao.

Görüldüğü gibi Marksizm'in esasını sosyalist toplumu kuracak olan proletaryanın dünya çapındaki tarihi rolünü ortaya koymak oluşturmaktadır. Devamında Leninizm yine işçi sınıfının devrimdeki önderliğinin zorunluluğu üzerine mücadele içinde gelişmiştir. Yine Maoizm, Marksizm ve Leninizm'in bu bilimsel öğretisi üzerinde şekillenmiş ve yarı-feodal yarı-sömürgeye ve de nüfusun yüzde sekseninin köylü olduğu bir toplumda kesinlikle işçi sınıfının ve onun öncüsünün devrimde öncülüğünün tayin ediciliğinden taviz vermemiş ve ısrarla bu vurgulanmıştır.

Bütün bunlardan; işçi sınıfının devrimdeki rolünün MLM için olmazsa olmaz olduğu ortaya çıkıyor. MLM, işçi sınıfının ezilen bir sınıf olarak en ileri ve insanlığı sosyalizme götürecektir bir sınıftır. Ve insanlığı *"evrensel özgürlüğe kavuşturma işini başarmak, çağdaş proletaryanın tarihsel özel görevidir"* (Marks-Engels, 1979: 181)

Burjuvazinin proleter saflara saldırılarının başlıcası proletaryanın tarih sahnesine çıktığı tarihsel süreçle sınırlı olmamıştır. O aşamada ve daha sonraki tarihsel uğraklardaki saldırılara, Marks ve Lenin başta olmak üzere ustalar hem felsefi hem ekonomik hem de politik cephede yanıtlarını vermişti. Ama daha sonraki süreçlerde kapitalizmin krize girdiği, ezilenlerin mücadelesinin geliştiği aşamalarda değişik görünüm altında bu saldırılar yenilenmiştir. Burjuva-proletarya çatışmasının yan-

sıması olarak burjuvazi hep proletaryanın tarihsel rolüne dönük saldırıları güncelleyip yeniden başlatmıştır.

Son olarak kapitalist sistemin 1970'lerle başlayan krizi sonrası sermaye birikim politikalarında değişikliğe gitmiştir burjuvazi. Bunu neo-liberal politikalar olarak kodlamıştır. Neo-liberalizmin ekonomik saldırıları başta işçi sınıfı olmak üzere tüm ezilen kesimlere karşı sömürüyü artırma şeklinde olurken bunun ideolojik ayağı olarak post-modernizm bu alandaki saldırının kodu olmuştur. Nasıl ki Marksizm'in doğuşunda bazı soytarılar sınıfların ve sınıf mücadelelerinin olmadığını ilan etmiş ise yine aynı şekilde bu süreçte tarihin sonu ilan edildi. Yine işçi sınıfının devrimci özne olmadığından başlanarak aslında işçi sınıfının öldüğüne, artık bir toplumsal sınıf dahi teşkil edemez olduğuna ilişkin safsatalar aldı başını gitti.

Dünya çapında işçi sınıfı mücadelesinin emek-sermaye çelişmesini dönüştüremediği yani işçi sınıfının iktidar olamadığı durumda, burjuvazi sermaye birikim yapısını yeniden biçimlendirerek, sistemini yeniden yapılandırmaya gitmiştir. Bu yeniden yapılandırmada her alanda meta ilişkilerinin toplumsal ilişkileri her zamankinden daha fazla belirleyen hale gelmiştir. Başka bir anlatımla işçi sınıfının devrimci rolünün nesnel temeli hiçbir zaman olmadığı kadar olgunlaşmıştır. Toplumun ezici çoğunluğu ücretli kölelik içinde yaşamaktadır.

Tam da bu süreçte işçi sınıfının yapısının değiştiğinden başlayıp (nitelikli emek, üretken-üretken olmayan emek tartışmaları) sermayenin organik bileşenlerinin farklılaştığı ve buna paralel teknolojik gelişme ve emek süreçlerindeki ilişki tartışılır olmuştur. Bunlar tartışılırken de hep işçi sınıfının öldüğü, sınıf mücadelelerinin bittiği noktasında konaklanılmıştır. Bu tartışmaların tam da sınıfların karşılıklı olarak yeniden yapılandığı dönemde gündeme gelmesi ise tesadüf değildir.

Sınıf çözümlmelerinden uzaklaşmış, sınıf da toplumsal olgular alanında verili ilişkilerin bir parçası olarak ele alınmaya başlanmıştır. Bu baştan kapitalist sistemin ve kapitalist sistemdeki temel sınıfların yadsınmasına kapıyı açmıştır. Verili toplumsal ilişkiler tarihselliği ve geçiciliğiyle ve belirleyici olarak üretim süreci ile ilişki içinde tahlil edilmediklerinde barındırdıkları çelişkiler açığa çıkmazlar. Dolayısı ile bu süreçte verili toplumsal ilişkiler piyasa koşullarında yani dolaşım süreci sınırları içinde dağıtım (bölüşüm) ve kimlik politikaları ile açıklanır olmuştur. Yani planlama ve kimlik politikaları her derde deva olarak ortaya sürülmüştür. Ve bu analizler sistemin temel çelişmesini gösteren ve dolayısı ile çözüm noktasında da sistem yıkmayı hedefleyen nitelikte olmamıştır. Bolca sınıfsal

terimler kullanılsa da bu durum değişmemiştir.

1980 ile başlayan neo-liberal sermaye birikim politikası “küreselleşme”, “Yeni Dünya Düzeni” argümanları ile ideolojik hakimiyetini kurmaya çalışmıştır. Başta “elveda proletarya” ifadeleri piyasaya sürülmüştür. Sonrasında hizmet sektöründe çalışanların durumu tartışmaya açılmıştır. Daha sonraları ise “çokluk” olarak formüle edilen, işçi sınıfının özne olma durumunu yitirdiği post-modern teorisi piyasaya sürülmüştür. Bu, başka tarzda işçi sınıfının tarihsel devrimci rolünün öldüğünün anlatılmasıdır.

Bundan sonra yükseltelen tartışma ise “bilgi toplumu”, “iletişim toplumu” söylemleri etrafında toplumsal kimlikler, “baskı grupları”, “sivil toplum grupları”, orta sınıflar ve “insan sermayesi” ile donanmış “insan kaynakları” üzerine gelişti. Türkiye özgülünde neo-liberal politikalar, askeri faşist cuntanın iş başına gelmesi ile hayata geçirildi. Devrimci hareketin bu süreçte büyük darbeler alması ideolojik saldırıların da etkisini artırdı. Devamında Rus Sosyal Emperyalizminin (RSE) açıktan kapitalizme geçişini ilan etmesiyle yine kapitalizm tarafından dünya çapında ideolojik saldırı ile karşılaşması ideolojik sarsıntının boyutunu artırdı. Her gün yeni biçimler altında işçi sınıfının öldüğü teorileri veya sınıf analizlerinden kaçışlar gözlemlendi. Bütün bu açık ve örtülü saldırılar, yani işçi sınıfının öncülüğü ve devrimci rolünü yadsıyan teoriler yeniden ve yeniden güncellenerek ortaya sürülmüştür.

Baştan şu tespiti yapabiliriz-yapmalıyız; İşçi sınıfının devrimci rolünün nesnel temelleri, kapitalizmin hiçbir döneminde bugünkü kadar dünya çapında gelişmemiştir. Yalnızca dünya çapında yoksul-emekçi köylülüğün şehirlere sürülerek hızla işçileşmeye uğraması değil, aynı zamanda örgütlü işçi hareketinin nesnel temeli kapitalizmin tarih sahnesine çıktığından günümüze hiçbir zaman bugünkü kadar geniş, yaygın ve güçlü olmamıştır. Yine sadece köylülüğün şehirlere sürüldüğü şekilde değil şehir küçük burjuvazisinin de hızla proleterleştiği bir süreç yaşanmaktadır.

Bütün bunlardan sonra sınıfın ne olduğunu ele alarak işçi sınıfını incelemeye başlayalım:

Sınıf Nedir?

Her araştırmacının durduğu yere göre bu soruya vermiş olduğu bir yanıt vardır. Paradigma Sözlüğü’nde “*bir toplumda aynı görevi yapan, statüleri aynı olan, çıkarları tam bir aynılık sergileyen ve aynı durumda bulunan insan öbeklerinden her birini ifade eder.*” (Cevizci A. 2005:1490) diye tanımlamaktadır sınıf. Modern Toplumsal Düşünce Sözlüğü’nde ise şöyle

tanımlanmakta; *“Toplumsal anlamıyla, terim, aralarında sırasıyla ekonomik sömürü, politik baskı ve kültürel egemenlik gibi olgulardan kaynaklanan ekonomik malların eşitsiz dağıtımı ve/ya politik hakların ayrıcalıklı bölünmesi ve/ya kültürel değerlerin ayrımcı farklılığı olan büyük gruplara işaret eder.”* (Quthwaite W. (edit.) 2008: 658)

Marksizm’in tanımını da Lenin’den şöyle aktarmakta Kavramlar Sözlüğü: *“Sınıflar birbirlerinden tarihsel olarak belirlenmiş bir toplumsal üretim sisteminde tuttıkları yere, üretim araçlarıyla olan (çoğul durumda yasalarla saptanan ve formüle edilen) ilişkilerine, emeğin toplumsal örgütlenişindeki rollerine ve bunun sonucu olarak, toplumsal zenginlikten aldıkları payın boyutlarına ve bunu elde etme tarzına göre ayrılan büyük insan gruplarıdır.”* (Başkaya F. (edt) 2007: 1528)

Sınıf bütün çelişki ve farklılıklarıyla birlikte sınıftır ve taşıdığı nesnel çelişki ve farklılıkların giderilmesi sınıf bilincine toplumun bütünlüklü bilgisine ulaşmayı zorunlu kılar. Bu bilinç düzeyi örgütlenmeye götürür ve bu bilincin sürekliliği de böylece garantiye alınmış olur. O zaman sınıf tanımını bir nesnel bir de öznel olarak ele almalıyız. Nesnel olarak ele aldığımızda: bir, sınıfların üretim araçlarıyla olan ilişkileri: iki, toplumsal emeğin örgütlenmesinde oynadıkları role; üç, sahip oldukları toplumsal zenginliklere; bu zenginlikleri elde ediş biçimi ve zenginliğin büyüklüğüne; diğerlerinin emeğini kendilerine mal etme durumuna bakarız. Proletaryanın nesnel sınıf konumu da ekonomik alana ilişkin bir tanımlamadır.

Sınıfların bir de öznel sınıf olma durumu vardır. Bu da ideolojik, politik, kültürel vs. olanla ilgilidir. Bu da “kendi için sınıf olma” durumudur. Sınıf bilinci de bu konu kapsamına girer. Proletarya belli bir parti örgütüne sahip olmadan yani sınıf bilinci kazanmadan “kendi için” sınıf olma durumuna gelmez.

Temel sorun sınıfların neye göre ayrıştırılacağıdır. Bu tamamen dünyayı tanımlama biçimine göre şekil almaktadır. Marksizm, üretim ilişkilerinin temelini oluşturduğunu ve üst yapının da buna göre şekil aldığını söyler.

Sınıfları ayıran temel kıstas üretim araçlarına göre konumdur. Marksizm’in bu konuya yaklaşımı üretim araçlarına sahipliktir. Çünkü sömürü, üretim sürecinde devamında dağıtım-bölüşüm sürecinde gerçekleşme durumu ve bunun yansımalarıdır. Ekonomik sömürü ilişkileri de toplumun üst yapısını belirler. Yani politik ve ideolojik düzenin temelini oluşturur.

Marks’a göre her toplumsal yapı, tarihsel üretim tarzı tarafından belirlenen sınıflar gerçeği üzerinde hayat bulur, bunun dışında gelişmez. Sınıf-

ları belirleyen ise üretim araçları ile girdiği ilişkinin niteliğidir. Marksizm insanlık tarihini sınıf mücadeleleri tarihi olarak ele alır. Dolayısı ile Marks, doktrininin merkezine sınıf analizini almıştır. İnsanlık tarihinin incelenmesinde, bunun içinde toplumsal üretim tarzlarının ayrılmasında hep bu bakış açısının yön verdiğini görmekteyiz. Bunun için, toplumları Marksist tarzda incelemek aynı zamanda sınıfsal olarak analiz etmek anlamına gelmektedir. Marks, toplumların gelişimine daha doğrusu insanlığın gelişimine damgasını vuran yasayı şöyle açıklar:

"Varlıkların toplumsal üretiminde insanlar aralarında, zorunlu, kendi iradelerine bağlı olmayan belirli ilişkiler kurarlar; bu üretim ilişkileri, onların maddi üretici güçlerinin belirli bir gelişme derecesine tekabül eder. Bu üretim ilişkilerinin tümü, toplumun iktisadi yapısını, belirli toplumsal bilinç şekillerine tekabül eden bir hukuki ve siyasal yapının üzerinde yükseldiği somut temeli oluşturur." (Marks K. 1993: 23) Bu, toplumların gelişim yasasıdır. Sınıfların analizi ve devrimci pratiklerinin analizlerinden bu toplumsal yasaya ulaşılmaktadır. Bu dünyayı diyalektik materyalist yöntemle analiz etmenin bir sonucudur.

"Günümüze kadar bütün toplumların tarihi, (sınıflı toplumların diye daha sonra Engels ek yapmıştır-Pzn) sınıf savaşmaları tarihidir.

Özgür insan ile köle, patrisyen ile pleb, bey ile serf, lonca ustası ile kalfa, tek sözcükle ezen ile ezilen birbiriyle sürekli karşı karşıya gelmişler, kesintisiz, kimi zaman örtük, kimi zaman açık bir savaş, herkesin de ya toplumun tümüyle devrimci bir dönüşmesiyle ya da savaşan sınıfların birlikte mahvolmalarıyla sonuçlanan bir savaş sürdürmüşlerdir.

Tarihin ilk çağlarında hemen her yerde toplumun çeşitli zümreler halinde tepeden tırnağa bir bölünmesini, çok çeşitli bir toplumsal konum derecelenmesini buluyoruz." (Marks-Engels, 2008: 116-117)

Marks, sınıfı meydana getiren bireylerden önce sınıf meydana gelir der. "...sınıfın kendisi de bireylere karşı bağımsız hale gelir, öyle ki bireyler kendi yaşam koşullarını önceden hazırlanmış olarak bulurlar, yaşamdaki duruşlarını ve bunun yanında kendi kişisel gelişmelerini tüm yazılmış çizilmiş olarak kendi sınıflarından alırlar; kendi sınıflarına bağımlıdırlar. Bu durum, tek tek bireylerin iş bölümüne bağımlılığı ile aynı olaydır ve bu olay ancak özel mülkiyet ve bizzat işin kendisi ortadan kaldırıldığı takdirde ortadan kaldırılabilir." (Marks-Engels, 1976: 77) Marks, işbölümü ve özel mülkiyet ile birlikte sınıfların ortaya çıkması ve sınıfla bireyin ilişkisini bilimsel bir temelde ortaya koyuyor.

Proletaryanın Tarihsel Rolünün Açığa Çıkması ya da Mülksüzleştirilenleri Mülksüzleştirecek Olan Sınıfın Oluşması

"Feodal toplumun yıkıntıları arasında filiz vermiş olan modern burjuva toplum, sınıf karşıtlıklarını ortadan kaldırmadı. Yalnızca eskilerin yerine yeni sınıflar, yeni baskı koşulları, yeni savaşım biçimleri koydu.

Bununla birlikte, bizim çağımızın, burjuvazinin çağının ayırıcı özelliği sınıf karşıtlıklarını basitleştirmiş olmasıdır. Tüm toplum giderek daha çok iki büyük düşman kampa, doğrudan birbirlerinin karşısına dikilen iki büyük sınıfa bölünüyor: burjuvazi ve proletarya." (Marks-Engels, 2008: 117)

Konumuzun öznesi olan proletaryayı öncelikle tanımlayalım:

"Proletarya, toplumun, geçim araçlarını herhangi bir sermayeden elde edilen kârdan değil, tamamıyla yalnızca kendi emeğinin satışından sağlayan; sevinci ve üzüntüsü, yaşaması ve ölmesi tüm varlığı emek talebine, dolayısıyla işlerin iyi gittiği dönemlerin birbirlerinin yerini almasına, diziğinsiz rekabetten doğan dalgalanmalara dayanan sınıftır. Proletarya, ya da proleter sınıfı... çalışan sınıf"lardır. (Marks-Engels, 2008: 168)

Kapitalist toplumda yaratılan zenginliğin kaynağı üretim süreci ve emeğin çifte doğasıdır. Bu aynı zamanda kapitalist toplumda sömürünün ve dolayısı ile sınıfsal çelişkinin kaynağını da göstermektedir. Sömürü olgusunun tam anlaşılması proletaryanın devrimci rolünün anlaşılması demektir. Bu da ancak emeğin çifte doğası ve para ile ilişkilerinin anlaşılmasıyla mümkündür.

Kullanım değeri, değişim değeri, emek-emek süreci ayrımı kapitalizmi diğer toplumlardan ayırmaya ve kapitalizmi anlamamıza ve emek meta ve para arasındaki içsel ilişkiyi kurmamıza yarar. Üretim ile dolaşım arasındaki ayrılığı ve ilişkiyi de anlamamıza yarar ki, burjuva iktisatçılar en çok bu konuda karışıklık yaratmaya çalışmaktadır.

Üretim alanı ile dolaşım alanı arasındaki ilişkiyi anlamak için üretim alanını daha iyi incelemek gerekli. Marks, emeğin çifte doğasını açıklamak için daha önceki klasik iktisatçıların kullanmış olduğu sabit ve dolaşan sermaye üzerinden gitmiştir. Buradan değişen ve değişmeyen sermaye kavramlaştırması yapmış, değişen sermayeyi yalnızca emeğin yeniden üretilmesi için, gereken değeri ifade etmek için kullanmamış, bununla birlikte bir bütün olarak kapitalist toplumun maddi olanaklarının üretilmesi için kullanmıştır. Fuat Özcan durumu şöyle anlatmaktadır;

"Kapitalist toplumsal sınıfsal ilişkilerin en fetişistik biçimi olan ücrete karşılık gelen değer, kapitalist tarafından üretim sürecinde bulunduğu

için emeğe yapılan ödemedir. Emek-gücünün değişim-değerine karşılık gelen ücret, kapitalizmi kölelikten farklı kılan gelişmedir. Hasan, Ahmet ya da Fatma ücret ilişkisine taraf olduklarında onlardan emek-güçleri çekilip alınır, yoksa kölelikte olduğu gibi kendileri ilişkinin merkezinde yer almaz. Marks'ın yaptığı bu ayırım artı-değeri başka bir deyişle sömürünün kaynağını göstermesi açısından anlamlıdır. Bir meta olarak işçi, emek gücünün değişim değerini satar/kiralalar. Kapitalist ise bunun kullanım değerini alır ve ikisi arasındaki fark artı-değeri niceliksel bir ifadeye dönüştürür.” (Ercan F., 2006: 42)

Bilindiği gibi üretim sürecinde kullanılan sabit sermaye üretilen metaya yeni bir değer katmaz, var olanı aktarır. Üretim sürecinde kullanılan emek-gücü, değer ve kapitalist toplumun zenginliğinin kaynağıdır. Emek-gücü üretim sürecinde hammadde ve üretim araçlarının aşınma payını da metaya aktarır. Yani metanın değeri, değişen sermaye artı sabit sermaye ve art-değerden oluşur. Burada, üretim sürecinde değişim yaratan ve karşılığını alamayan değişken emek gücüdür. Üretim sürecinde yaratılan değer ile emek gücüne, gerekli emek olarak verilen ücret arasındaki fark artı değerdir. **Artı-değer karşılığı ödenmemiş emek zamanını içerir.** Emek-gücünün yeniden üretimi için verilen ücret ise ödenmiş emek-zaman olarak tanımlanır. Ücretler artı-değeri gizleme işlevi de görür. Bu anlamı ile işçiler için ücretli kölelik tanımlaması da yerinde olmaktadır.

Ödenmiş emek ile ödenmemiş emeğin belirlenmesi sadece üretim sürecine ait teknik bir sorun değildir. **Emek sermaye çelişkisidir bu.** Bu iki kesimin belirlenmesini de işçi sınıfı ve sermaye arasındaki ilişki belirler. Sermaye artı-değeri artırmak ister, bunun için de gerekli-emek için harcadığı zamanı kısaltıp, karşılığı ödenmeyen emek zamanını uzatmaya çalışacaktır. Artı-emek için harcanan zamanın gerekli-emek için harcanan zamana oranı artı-değer oranı, yani sömürü oranıdır. Sermaye çeşitli yollarla bunu artırmak ister. Kapitalistin üretim sürecindeki temel amacı budur. İşçi sınıfı da yaşayabilmesi için gerekli-emek zamanını artırmak ister. Sınıf çatışması da bunun üzerine şekillenir. Kapitalistin kârının kaynağı artı-değerdir. Kârın yanında artı-değerin parçaları olarak rant ve faiz de vardır. Artı-değerin anlaşılması ilk başta emek sermaye çelişkisini, kapitalizmi ve artı-değer paylaşımında kapitalistler arası çelişkiyi de anlamamızı sağlar. Buradan da anlaşılacağı gibi sermaye üretilmiş üretim araçları toplamı değil, *“toplumun belli bir tarihsel oluşumuna ait bulunan belli bir toplumsal üretim ilişkisidir. Yalnızca sermaye, bir nesnede kendini ortaya koyarak bu şeye belirli bir toplumsal nitelik kazandırır.”* (Marks, 2004)

Emeğin çifte yapısı sınıf mücadelesinin bir ürünüdür. Aynı zamanda sınıf oluşumunun da temel belirleyicidir. Buradan hareketle şunu da söylemeliyiz ki değer yaratma sürecinde soyut emek yalnızca uzlaşmaz emek-sermaye çelişmesini yaratmakla kalmaz, birikimin farklı aşamalarına bağlı olarak, sermayenin farklı işlevini üstlenecek sermaye içi oluşumlara da yol açar. Dolayısı ile kapitalizmin dinamik ve çelişkili yapısı bu anlamda sadece emek-sermaye çelişkisinden kaynaklanmaz, sermaye içi çelişki ve uzlaşmalar da özellikle üretken kapitalistlerin emek üzerinde daha sıkı ve yoğun denetim kurmalarına neden olur.

"Sınıf mücadelesi ve mücadelenin verili toplumsal yapı üzerindeki etkileri, uzlaşmaz çelişkilere sahip olan emek sermaye arasında gerçekleştiğinde verili yapıyı tanımlayan temel niteliklerin dönüşmesi anlamına gelirken, sermaye içi bileşenler arası çelişkiler, çatışmalar yapı içi dönüşümlere yol açacaktır." (Ercan F., 2006: 53)

Değer teorisi, kapitalist toplumdaki sorunları, bir gelir biçimleri; yoksulluk zenginlik olarak almaz; artı-değerin sömürülmesi olarak alır. Artı-değerin artırılması için; iş gününün uzatılması olarak mutlak artı-değer ve gerekli-emek zamanının kısaltılması olarak görelî artı-değer biçimleri kullanır. Güncel bir sorun olan esnek üretim veya taşeronlaştırma da bu noktadan bakıldığında anlamlı olmaktadır.

Sınıfları üretim sürecinde, yani değer yaratma sürecinde belirlediğimizde -ki doğru olan budur- sınıfların dinamik bir şekilde ele alınması gerektiğine de işaret etmiş oluruz. Buradan hareketle sınıf mücadelelerinin de sermaye birikiminin ulaştığı aşamayla ele alınması gerektiğini söyleyebiliriz. Sınıf ve sınıf mücadelesini değer teorisine göre analiz ettiğimizde, sınıfsal mücadele ya da sermayeye karşı mücadele tarzı da farklı olacaktır. Yani esas olarak değer, üretim sürecinde yaratılıyor ve gasp ediliyorsa, daha fazla tüketme veya yaşam düzeyinin artırılması ya da insan gibi yaşama yönelik oluşturulan politikalar sorunu fiyat mekanizmasına ve ücret pazarlığına taşır ve ekonomik mücadelede demir atılmasına vesile olur.

Emeğin kapitalist toplumdaki soyut ve sosyal boyutunu ele almayan, ilişkilendirmeyen her çözümlenme ve mücadele emeğin metalaşmasını kabul eden bir noktada durur. Kapitalist toplumda emek sadece emekçinin var olma koşullarını yeniden üretilme koşullarını ifade etmez, bir bütün kapitalist toplumun var olması ve yeniden üretilme koşullarını ifade eder. Üretim sürecinde artı-değerden bahsettiğimiz an, artı-değer, para ve meta uğraklarından geçerek genişlemiş sermaye birikiminde tekrar işçi sınıfının karşısına çıkar. Sermaye içi gruplarda da çelişkiler yaratır. *"Artı-değer hem*

somut emek anlamında işçi ile üretken sermaye arasında bir ilişki ve dolayısı ile çelişkiye neden olurken, hem de bu ilişkinin bizzat kendisinin soyut emek formu biçiminde tekil somut işçiden bağımsız olarak ama işçi sınıfına karşı bir dizi toplumsal biçime dönüşür.” (Ercan F., 2006:54)

Proletaryanın devrimci rolünün siyasal ayağı ya da proletarya diktatörlüğünün zorunluluğu

... Devlet egemen bir sınıfın bireylerinin onun aracılığıyla kendi ortak çıkarlarını üstün kıldıkları bir biçim, içinde bir çağın bütün sivil toplumunun özetlendiği bir biçim olduğundan, bunun sonucu olarak bütün kamusal kurumlar, devlet aracılığından geçer ve siyasal bir biçim alır. (Marks-Engels, 1976: 95)

Toplumsal iş bölümünün gelişmesi, özel mülkiyetin ortaya çıkışı ile birlikte devletin de ortaya çıktığını görmekteyiz. En büyük maddi ve zihinsel iş bölümü olarak kent ve kır ayrılır. *“Kentin varlığı, yönetimin, polis, vergilerin vs. zorunluluğunu, kısacası belediye örgütünün, bu nedenle de genel olarak siyasetin zorunluluğunu içerir.”* (Marks-Engels, 1976: 61) Kendini korumak için bizzat silahlı güç halinde örgütlenen, halkla aynı şey olmayan bir kamu gücü ortaya çıkar. Bu, siyasal örgütlenmeleri de getirir. Bu örgütlenme mekanizmalarının bütününe devlet denir.

Devlet bir değer ilişkisi olarak örgütlenmiş siyasal bir oluşumdur. Yani devlet, sınıf mücadelesinin bir ürünü ve onu bastırma aracıdır. Politika, sınıflar arasındaki ekonomik, ideolojik, kültürel, askeri vb. mücadelenin bileşimidir. Siyaset de diğer üstyapı kurumları gibi sınıfsal konumdan ayrı ele alınamaz. Önceki bölümlerde yapmış olduğumuz ekonomik tahlilleri, ekonomik temeli, sınıflar sorununda birincil öneme sahip olduğu için yaptık.

Devlet, sınıf karşıtlıklarını frenleme gereksinmesinden doğduğuna, ama aynı zamanda, bu sınıfların çatışması ortasında doğduğuna göre, kural olarak en güçlü sınıfın, iktisadi bakımdan egemen olan ve bunun sayesinde, siyasal bakımdan da egemen sınıf durumuna gelen ve böylece ezilen sınıfı boyunduruk altında tutmak ve sömürmek için yeni araçlar kazanan sınıfın devletidir. (Marks-Engels, 1979: 400)

Devlet ekonomik temel üzerine şekillenmiş; bir sınıfın başka bir sınıf üzerindeki tahakküm aracıdır. Sınıfların ortaya çıkmasından günümüze var olagelmış olan devletin niteliği budur. Yani bir sınıfın iktidar olmasının örgütlenmiş bir mekanizmasıdır.

Siyasal özgürlük; toplumu oluşturan bireylerin kendisini yönetmek, örgütlemek için toplumsal organlarda ya da onun bir kısmını oluşturan dev-

let mekanizmalarında söz ve örgütlenme hakkına sahip olmasıdır. *“Devlet yönetimine tüm yurttaşların doğrudan yasayla (anayasayla) güvence altına alınmış katılımı”* (Lenin, 1993: 476)dır.

Sınıfların ortaya çıkışı ile birlikte hâkim sınıfların iktidar aracı olarak devlet ortaya çıkmıştır. Üretim tarzına paralel değişen toplumların da kendine has siyasal örgütlenme biçimi olarak devletler oluşmuştur. İlk başta kendi devletleri oluşmuş, sonra köleci devlet, feodal devlet ve en son da kapitalist devlettir.

Devletin nasıl ortaya çıktığı ve ne olduğuna ilişkin Engels, *“Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni”* adlı bu konudaki çok önemli eserinde devleti şöyle çözümlenmiştir.

“Öyleyse devlet topluma dışarıdan dayatılmış bir güç değildir; Hegel’in ileri sürdüğü gibi ‘ahlak fikrinin gerçekliği’, ‘akıl imgesi ve gerçekliği’ de değildir. Devlet daha çok, toplumun, gelişmesinin belirli bir aşamasındaki bir üründür; bu toplumun, önlemekte yetersiz bulunduğu uzlaşmaz karşıtlıklar biçiminde bölündüğünden, kendi kendisi ile çözülmez bir çelişki içine girdiğinin itirafıdır. Ama, karşıtların, karşıt iktisadî çıkara sahip sınıfların, kendilerini ve toplumu kısır bir savaşım içinde eritip bitirmeleri için, görünüşte toplumun üstünde yer alan çatışmayı hafifletmesi, ‘düzen sınırları içinde tutması gereken bir güç gereksinmesi’ kendini kabul ettirir; işte toplumdan doğan, ama onun üstünde yer alan ve gitgide ona yabancılaşan bu güç devlettir.” (Marks-Engels, 1979: 398)

Marksizm tarafından devletin tarihsel rolü bu parlak formülasyonla tarif edilmektedir. Marks’ın sınıf mücadelesi öğretisi politik iktidar öğretisine yani devlet öğretisine kadar geliştirmiştir. Sınıfsız topluma ulaşmanın ekonomik, felsefi temellerini nasıl ortaya koymuş ise bunların üstünde şekillenen siyasal ayak sınıf mücadelesi ve bunun doğal sonucu olarak siyasal iktidarı almaya kadar ortaya koymuştur. Proletarya diktatörlüğüne kadar götürüp sonuçlandırmıştır.

Marksist devlet teorisi onun tarihsel materyalist teorisinin bir parçasıdır. İnsanlığın ilk başta devlet diye bir oluşumu olmamıştır. Sınıfların ortaya çıkması ile birlikte devlet de ortaya çıkmıştır. Sınıf çatışmalarının bir ürünüdür ve de sınıfların ortadan kaldırılması sürecinde de sönmülenecektir. Buradan kapitalist devletin özellikleri ve buna karşı yürütülecek savaşımın nasıl olacağını ele almamız gerekir.

Kapitalizmle birlikte burjuvazi *“kendine ölüm getiren silahlarını yaratmakla kalmamış, bu silahları kullanacak insanları da var etmiştir,-modern işçi sınıfı, proleterleri.”* (Marks-Engels, 2008: 123) Sermaye hangi oranda

gelişirse proletaryaya da aynı oranda gelişir. Proletaryaya çeşitli gelişme aşamalarından geçerek gelir. *"Burjuvaziye karşı savaşımı var oluşuyla birlikte başlar. Savaşım başlangıçta tek tek işçiler tarafından sonra, bir fabrikadaki işçiler tarafından... onları doğrudan sömüren tek tek burjuvalara karşı yürütülür."* (age, 125) Yani ilk başta örgütsüz ve üretim araçlarına yönelen bir saldırı biçiminde olur. Ama sanayinin gelişmesi ile birlikte proletaryanın sayısı artar. Bu yöndeki gelişmede tek tek olan üretim araçlarına yönelen mücadeleyi iki sınıf arasındaki mücadeleye dönüştürür. Sendikal mücadele başlar. Bu savaşımın önemi, yenilseler bile işçi sınıfının durmadan genişleyen birliğindedir. Teknolojik gelişmeler bu birliğin oluşmasına yardımcı olur. *"Hepsi de aynı nitelikteki sayısız yerel savaşımları sınıflar arasındaki tek bir ulusal savaşım halinde merkezileştirmek için gerekli alanda işte bu bağlantıdır. Ama her sınıf savaşımı bir siyasal savaşımdır."* (age, 127) Proleterlerin bir sınıf olarak örgütlenmeleri, parti olarak örgütlenmeleri sınıf içi rekabet nedeniyle sürekli bozulur. Ama yeniden ve yeniden de doğar. Burjuvazi doğuşu ile birlikte kendini bir savaşım içinde bulur. Önce aristokrasiye karşı, sonra burjuvazinin sanayinin ilerlemesine karşı olan kesimine karşı, sonra diğer ülkelerin burjuvalarına karşı savaşım içinde olur. Bu savaşımlarda, proletaryanın desteğini yanına almak ister, böylece de proletaryayı siyasal mücadele alanına kendisi çekmiş olur. Proletaryaya bu mücadeleler içinde de siyasal olarak eğitilir.

"Bugün burjuvazi ile karşı karşıya duran bütün sınıflar içerisinde yalnızca proletaryaya gerçekten devrimci bir sınıftır. Öteki sınıflar modern sanayi karşısında erirler ve sonunda yok olurlar; proletaryaya ise onun özel ve temel ürünüdür." (Marks-Engels, 2008: 128) Burjuvazi köylülüğü ve tüm küçük burjuva katmanları parçalayıp un ufak eder. Ama proletaryayı bir araya getirir, birleştirir ve örgütler. Yalnız proletaryaya üretimdeki ekonomik rolü dolayısı ile tüm diğer emekçi ve sömürülen kitlelerin önderi olma yeteneğine sahiptir. Diğer emekçi sınıflar burjuvazi tarafından çoğu kez proleterlerden daha çok sömürülüp ezilirler. Fakat bağımsız mücadele yeteneğine sahip değildirlere. Dolayısı ile önder rolü oynayamazlar. Proletaryaya ile birlikte mücadeleye giren, küçük imalatçılar, zanaatçılar, köylüler burjuvazi karşısında varlıklarını korumak için savaşır. Bunlar tutucudur. Fakat eski konumlarını burjuvazi bozduğu ve onları da proleterleştirme sürecine soktuğu için, burjuvaziye karşı devrimcileşirler ama bunlar, proletaryanın geçici yol arkadaşıdır.

"Egemenliği ele geçirmiş bundan önceki bütün sınıflar, toplumun büyük ölçüde kendi mülk edinme koşullarına boyun eğdirecek,...konum-

larını pekiştirmeye başlamışlardır." (age, 129) Proletarya böyle bir şey yapamaz, proletarya daha önceki mülk edinme tarzlarını ortadan kaldırdığı sürece toplumsal üretici güçleri geliştiremez. Özel mülkiyeti ortadan kaldırmak zorunda olmaları da devrimcilikleri de buradan gelir. Marksist sınıf mücadelesi doktrinini devlet ve sosyalist devrim sorununa uyguladığımızda, zorunlu olarak, *"proletaryanın politik egemenliğinin, onun diktatörlüğünün, yani hiç kimseyle paylaşılmayan ve doğrudan doğruya kitlelerin silahlı zoruna dayanan bir iktidarın tanınmasına götürür."* (Lenin, 1996: 36) Burjuvazinin devrilmesi tüm emekçi sınıfları örgütlenme yeteneğine sahip proletaryanın egemen sınıfa dönüşmesiyle gerçekleşir. Burjuvazi iktidarını gönüllü teslim etmeyecektir, bundan dolayı elindeki tüm olanaklarla korkunç bir direniş gösterecektir. Hem bundan dolayı hem de ekonominin yeniden örgütlenmesi için tüm emekçi ve sömürülen sınıfları örgütlenme yeteneğine sahip proletaryanın devrimde önderliği zorunludur.

"Daha önceki hareketler, azınlık hareketlerin ya da azınlıkların çıkarına olan hareketlerdi. Proleter hareket büyük çoğunluğun, büyük çoğunluğun çıkarına olan öz-bilinçli bağımsız hareketidir." (age, 129) Proletarya, bugün alt yapıyı yani üretim ilişkilerini, özel mülkiyet ve "resmi toplumun tüm üst yapısı katmanlarını" yok etmedikçe devrim yapıp ayağa doğrulamaz. Burjuvazi zor yoluyla devrilip proletarya egemenliğinin temelleri atılacaktır.

Bugüne kadar sınıf mücadelelerinde hep bir sınıfı ezip sömürebilmek için ona, hiç değilse, "kölece var oluşu sürdürebileceği" koşullar sağlanmıştır. Toplumsal ilerlemeye bağlı olarak ezilen sınıf da yaşamını üst aşmaya yükseltmiştir. Emekçi ise, sanayinin ilerlemesi ile birlikte yükseleceği yerde, gittikçe kendi sınıfının var oluş koşullarının altına düşüyor. Yani burjuvazi "kölesine" kölece bir var oluş koşulu tanımıyor. Bu da burjuvazinin egemenliğini sürdüremeyeceğinin maddi zeminidir. Sanayinin gelişmesi, burjuvazinin mezar kazıcılarını da kitlesel boyutta üretir. Bu da burjuvazinin devrilmesini proletaryanın zaferini kaçınılmaz kılar.

Proletarya, burjuvazinin egemenlik aracı olan devlete yönelecektir, çünkü *"her devrimin temel sorunu iktidar sorunudur."* *"Proletaryanın burjuvaziye karşı gittikçe daha zengin içeriğe sahip çeşitli biçimlerde dile gelen mücadelesi, kaçınılmaz olarak, proletaryanın siyasi iktidarı ele geçirmesine ("proletarya diktatörlüğü") yönelik mücadeleye dönüşecektir."* (Lenin, 1993: 47) *"Devlet işlerine devlet yönetimine yaşamaya etki etmeye bulunmaya çabalamaksızın, işçi sınıfının kendi kurtuluş mücadelesini"* (Lenin, 1993: 475) başaramayacağı kesindir. İşçilerin kapitalistlere karşı mücadelesi kaçınılmaz olarak hükümetle çatışma içine girmelerini gerek-

tirir. Hükümet de sermayenin devletinin yürütme organıdır ve ilk başta devlete karşı verilen siyasal mücadele hükümetle karşı karşıya getirir işçileri. *"Yalnızca proletarya sonuna kadar tutarlı demokratik olabilir."* (age, 488) Sınıf konumu gereği proletarya uzlaşmaz ve tavize yanaşmaz, böyle olmak zorundadır. Nüfusun diğer sınıf ve tabakalarının sisteme karşı düşmanlıkları mutlak değildir, *"onların demokratizmi sürekli geriye bakar."* (age, 488) Proletarya tabii ki politik mücadelede yalnız değildir ama müttefiklerinin nitelikleri de bahsettiğimiz gibidir. Elbette proletarya taviz vermeden, kendileri için bir şey beklemeksizin ve düşmanın devrilmesini hızlandırmak için diğer tabakalarla müttefikliğe açıktır. Bundan dolayı, toplumsal düzene karşı yönelen her türlü devrimci hareketi, her ezilen ulus ve milleti, ezilen cinsi, ezilen mezhebi, aşağılanan, horlanan her kesimi, eşit haklar için mücadelesinde destekler.

Komünistlerin bu konuya ilişkin tavrını Marks-Engels şöyle formüle etmiştir: *"Komünistler, her yerde, mevcut toplumsal ve siyasal düzene karşı olan bir devrimci hareketi destekler. Bütün bu hareketlerde, o andaki gelişme derecesi ne olursa olsun, mülkiyet sorununu o hareketin esas sorunu olarak ön plana çıkarırlar."* (Marks-Engels, 2008: 157)

Proletarya egemenliği aldıktan sonra nasıl bir yol izleyecek? Lenin proletaryanın politik egemenliği aldıktan sonra yapacaklarını Marks'tan şöyle aktarır: *"Proletarya, politik egemenliğini, burjuvazinin elinden tüm sermayeyi koparıp almak, bütün üretim araçlarını koparıp almak, bütün üretim araçlarını devletin elinde yani egemen sınıf olarak örgütlenmiş proletaryanın elinde toplamak ve üretim güçlerinin miktarını mümkün olduğunca çabuk çoğaltmak için kullanacaktır."* (Lenin, 1996: 34)

Kapitalist toplumda devlet, siyasal hayattan yapılan bir soyutlamadır. *"Devlet, yabancılaşmış siyasi etkinliğin soyut ürünüdür."* (Ollman, 2012: 330) Devlet hükümet kurumları ile; yasama; yürütmenin birimleri, mahkemeler, siyasal partiler, anayasa ve kanunlar, şeklinde yaşam bulur. Topluluk ilişkilerinde kendilerine yardımcı olmak için insanların yarattıkları ürün olan bu mekanizma, onları tahakküm altına alır. İnsanların özgürlüklerine el koyar ya da insanlık "bütün insani özgürlüklerini" ona teslim etmiş olur.

Devlet kapitalist toplumun yabancılaşmış ilişkilerini yansıtır. Kapitalizmde siyasal yabancılaşmanın diğer bir yönü, devlet kurumlarının her geçen gün daha da merkezileşmesidir. Artık yöneten ve yönetilenin yüz yüze iletişimi ortadan kalkmıştır. Artık siyasi erk daha görünmez olmuştur. Devlet başkanları bile simgesel olmuştur. Sanki görünmez bir el halkı baskı altında tutuyordur. *"Burjuvazi, üretim araçlarının ve mülkiyetin dağınık durumuna*

giderek daha çok son veriyor. Nüfusu bir araya toplamış, üretim araçlarını merkezileştirmiş ve mülkiyeti birkaç elde yoğunlaştırmıştır. Bunun zorunlu sonucu siyasal merkezileşme oldu.” (Marks-Engels, 2008: 121)

Kapitalist toplumda siyasi ilişkiler insanlık dışıdır. Bu durumun en iyi görüldüğü örnek vatanseverliktir. Vatanseverlikten anlaşılan; devletle ilişkilendirilen, kişisel olmayan bir tür aidiyet ifade eder. Toprak parçası ve bir ulusu yüceltir. *“Vatansever olmak, birinin, yaşayan gerçek insanlara karşı değil; soyut topluluğa karşı görevleri olduğunu kabul etmektir. Bu ise oradaki insani bağlar kesildikten sonra toplumsal bütünü bir arada tutan yabancılaşma ağlarından başka bir şey değildir.”* (Ollman; 2012: 333) Vatanseverlik siyasi etkinliğin bütün ürünlerini şeyleştirir. Bu birilerinin kotarma taktiği, şapkadan direğe çektiği renkli kumaş parçasına kadar uzanır. Bir kağıtla, bir bez parçasıyla, bir şapka, bir marşla, bir silahla aynı aşağılayıcı ilişkileri paylaşan birileri vatansever dostlar olarak görülür. Diğerleri zaten düşmandır. Bu ilişki tarzı aşağılayıcıdır. İnsani gereksinmelerin karşılanması değil de, bu ihtiyaçların yok edilmesi üzerine yükselen bir topluluğun tatmin edilmesi için kurgulanmışlardır. Elbette proletaryayı parçalayıp, burjuvazinin peşine takılmasının bir aracı olması biçiminde hayat bulur. *“İşçilerin vatanı yoktur”* der Komünist Manifesto. İşçiler sözcüğün burjuva anlamında hiçbir zaman ulusçu da değildir. Ve vatanseverlik özellikle başta proletarya olmak üzere ezilen sömürülen kesimleri alıklaştırmaya hizmet eder. Devlet, aldatıcı bir genel çıkarı temsil etmesi gibi vatanseverlik de aldatıcı bir genel çıkarın ifadesidir.

Devlet ilişkisi, sınıf ilişkisinin bir görünümü olması dolayısı ile yabancılaşma boyutu ile komünizmle yok olacaktır.

Ortaya koymuş olduğumuz, ekonomik, ideolojik, felsefi alandaki sınıf mücadelesini siyasal alanda iktidarı almak olarak, proletarya diktatörlüğünü kurmaya kadar genişletmeliyiz. Çünkü ancak bununla insanlık, bütün sınıfların ortadan kaldırıldığı sınıfsız topluma geçebilecektir. Marks bu konuda şöyle der: *“Kapitalist toplum ile komünist toplum arasında, birinden ötekine devrim yoluyla geçiş dönemi yer alır. Buna bir siyasal geçiş dönemi tekabül eder ki, burada, devlet, proletaryanın devrimci diktatörlüğünden başka bir şey olamaz.”* (Marks-Engels, 2008: 74) Kapitalizmden komünizme gidişin de aşamalar şeklinde olacağını öngörür. İlk olarak bağrından çıkmış olduğu toplumun damgasını taşıyan sosyalist toplum ile *“bireylerin iş bölümüne ve onunla birlikte kafa emeği ile kol emeği arasındaki çelişkiye kölece boyun eğişleri sona erdiği zaman; emek yalnızca bir geçim aracı değil, ama kendisi birincil yaşamsal gereksinim haline geldiği*

zaman: ...ancak o zaman burjuva hukukunun dar ufukları kesin olarak aşılmış olacak ve toplum, bayraklarının üstüne şunu yazabilecektir: Herkesten yeteneğine göre, herkese gereksinmesine göre." (age, 75)

Bu bölümde de proletaryanın devrimciliğinin siyasal yönünü ele aldık. Proletarya kapitalizmin mezar kazıcısıdır ve proletarya diktatörlüğü ile birlikte burjuvaziye diktatörlük işçi sınıfına proleter demokrasi getirecektir. Buraya kadar anlatmış olduklarımızı özetleyip sonlayalım.

Özet

Marks, bir toplumsal sistemin yıkılabilmesinin ön koşullarını şöyle formüle etmiştir; *"İçerebildiği bütün üretici güçler gelişmeden önce bir toplumsal oluşum asla yok olmaz; yeni ve daha yüksek üretim ilişkileri, bu ilişkilerin maddi varlık koşulları eski toplumun bağrında çiçek açmadan, asla gelip yerlerini almazlar."* (Marks, 1993: 24) Bundan dolayıdır ki kapitalizmi tahlil ediyoruz ve onun bağrında sosyalizmin maddi varlık koşulu gelişmiştir. Üretimin toplumsallığı ile üretim araçlarının mülkiyeti yani üretim ilişkileri çatışır haldedir. Üretim ile üretim araçlarının mülkiyetinin çatışması toplumu kapitalizmin ileriye taşıyamayacağını göstermektedir.

Bu karşıtlık son karşıtlıktır. *"Burjuva üretim ilişkileri, toplumsal üretim sürecinin en son uzlaşmaz karşıtlıktaki biçimidir, ...bununla birlikte burjuva toplumunun bağrında gelişen üretici güçler, aynı zamanda, bu karşıtlığı çözüme bağlayacak olan maddi koşulları da yaratırlar."* (age, 24) Elbette kapitalizm bunun koşullarını fazlası ile yaratmıştır. Bugün üretici güçlerin devasa gelişimi karşısında bir avuç asalak, asalak yaşamlarını sürdürüyor, üretici güçlerin bu kadar gelişmiş olmasına karşın üreticiler hala sömürülüyor ve sefil bir yaşama mahkum ediliyor. İşte bu geniş proleter sınıf bundan dolayı tarihsel, ekonomik, felsefi olarak devrimcidir. Kapitalist toplumun hareket yasası sosyalist topluma geçişin kaçınılmazlığını ortaya koymaktadır. Toplumsal üretim ile kapitalist sahiplenme arasındaki çelişki yani burjuva-proletarya çelişkisi tarihin motoru işlevini görecektir. Bir tarafta sermaye birikimi olurken bir tarafta *"yani kendi emeğinin ürünü sermaye şeklinde üreten sınıfın tarafında, sefaletin, yorgunluk ve bezginliğin, köleliğin, cahilliğin, zalimliğin, ussal yozlaşmanın birikimi."* (Engels, 1995: 395) Üretici güçler kapitalist üretim biçimi mekanizmasını işlemez kılarlar.

Kapitalist üretim biçimi nüfusun büyük bölümünü proleterleştirirken, kendisini yok edecek sınıfı da yaratır. Toplumsallaşmış büyük üretim araçlarını devlet mülkiyetine dönüştürerek, proletaryanın gideceği yolu da kapitalistlerin kendisi gösterir. *"Proletarya, devlet erkliğini ele geçirir ve*

Üretim araçlarını önce devlet mülkiyeti durumuna dönüştürür." (Engels, 1995: 400) Bunu yapmakla proletarya bütün sınıfları ve sınıf karıtlıklarını, kendini de ortadan kaldırma sürecini başlatır. Bunların sonucu olarak, devlet olarak devletin de yok olma süreci balatılmı olur. Devlet, bir sınıfın başka sınıflar üzerinde tahakküm kurmasının aracıydı ama artık proletaryanın bunun zeminini ortadan kaldırması ile devleti gereksiz kılar. Proletarya bunu aşama aşama yapacaktır.

Artık mlkszletirenlerin mlkszletirilme süreci gelmiştir. nce köylüler, küçük üreticiler, zanaatçılar mlkszletirilerek proleterletirilmitir. Özel mülk sahiplerinin büyük bir kısmı mlkszletirilerek, özel mülkler, üretim araçları belirli ellerde toplanmıştı. İte Şimdi zel mülk sahiplerinin mlkszletirilmeleri yeni bir biçim almıştır.

"Şimdi mlkszletirilecek olan kimse, artık, kendi hesabına çalışan emekçi değil, birçok emekçiyi sömüren kapitalisttir. Bu mlkszletirme, kapitalist üretimin, kendi içinde taşıdığı yasaların ilemesiyle, sermayenin merkezilemesiyle gerçekleşir. Bir kapitalist, daima birçoklarının baını yer. Emek sürecinin, git gide boyutları büyüyen kooperatif Őekli, bilimin bilinçli teknik uygulaması, toprağın yönetimli bir biçimde işlenmesi, emek araçlarının ancak ortaklaşa kullanılabilir emek araçlarına dönüştürülmesi, bütün emek araçlarının birleşik toplumsal emeğin üretim araçları olarak kullanılmasıyla sağlanan tasarruf bütün insanların dünya pazarlar ağına sokulması ve böylece kapitalist rejimin uluslar arası bir nitelik kazanması, bu merkezileşme ya da birçok kapitalistin birkaç kapitalist tarafından mlkszletirilmesi ile el ele gider. Bu dnm sürecinin bütün avantajlarını sömüren ve tekellerine alan büyük sermaye sahiplerinin sayılarındaki sürekli azalmayla birlikte, sefalet, baskı, kölelik, soysuzlama, sömürüde alabildiğine artar; ama gene bununla birlikte, sayıları sürekli artan, kapitalist üretim sürecinin kendi mekanizması ile eğitilen, birleştirilen ve örgütlenen işçi sınıfının bakaldırmaları da genişler ve yaygınlaŐır. Sermaye tekeli, kendisiyle birlikte ve kendi egemenliği altında fikırıp boy atan üretim tarzının ayak bağı olur. Üretim araçlarının merkezilemesi ve emeğin toplumsallaması, en sonunda, bunların kapitalist kabuklarıyla bağdamadıkları bir noktaya ulaŐır. Böylece kabuk parçalanır. Kapitalist zel mülkiyetin anı almıtır. Mlkszletirenler mlkszletirilirler." (Marks, 2004: 725)

Burjuvazinin elindeki üretim araçları kamu mülkiyetine dönüştürülür. Üretim araçları artık sermaye değildirler, toplumsal niteliklerine dönüştürülür. Artık toplumun ihtiyacına göre, önceden yapılan plana göre üretim mümkün hale gelir. Üretimin gelişmesi toplumsal sınıfların varlığını ge-

reksizleştirir. Toplumsal üretimdeki anarşı ortadan kalkacağı için devlet de sönümlenir. Toplum onları belirli bir plana göre kullanmak üzere üretim araçlarına el koyar. Böylece insanların kendi üretim araçlarına kölelikleri ortadan kaldırılır. Toplum, bir bütün bireyleri kurtarmadan kurtulamaz. Dolayısı ile eski üretim biçimi zorunlu olarak alt üst edilip eski iş bölümü ortadan kaldırılmalıdır. Onun yerine, *"bir yandan hiçbir bireyin, varlığının doğal koşulu olan üretken emek payını, başkalarının üstüne yüklediği, öte yandan üretken emeğin köleleştirme aracı olacak yerde, her bireye fiziki ve entelektüel yeteneklerinin tümünü her yönde yetkinleştirme ve kullanma olanağı sunarak, insanların kurtuluş aracı durumuna geldiği, çalışmanın yük olmaktan çıkıp bir zevk olduğu, bir üretim örgütüne geçmesi"*ni (Engels; 1995: 417) ancak proletarya sağlayacaktır.

"Bu dünyayı kurtarma işinin üstesinden gelmek: İşte modern proletaryanın tarihsel görevi. Bu işin tarihsel koşullarını ve bu yoldan niteliğini derinliğine irdelemek ve böylece bugün ezilen ve bu işi görmekte görevli sınıfa, kendi öz işinin koşulları ve niteliği üzerine bilinç vermek: İşte proleter hareketin teorik dışavurumu olan bilimsel sosyalizmin görevi." (Engels, 1995: 406)

KAYNAKÇA

- Başkaya F. (Cedit) (2007) Kavramlar Sözlüğü, Cilt 1. 2. Baskı, İstanbul; Özgür Üniversite Forumu
- Cevizci A. (2005) Paradigma Felsefe Sözlüğü. İstanbul: Paradigma Yayınları
- Ercan F. (2006). Değer teorisi: kapitalizmde içsel ilişkilerin örgütleyicisi içinde. D. Yılmaz, F. Akyüz, F. Ercan, K.R Yılmaz, Ü. Akçay T. Toren (der), Kapitalizmi Anlamak. Ankara: Dipnot Yayınları sf. 31-96
- Marx K. (1993) Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı, 5. Baskı, Ankara; Sol Yayınları
- Marx K. (2004). Kapital, Cilt 1, 7. Baskı, Ankara; Sol Yayınları
- Marx K.- Engels F. (1976) Seçme Yapıtlar, Cilt 1. Ankara; Sol Yayınları
- Marx K.- Engels F. (1979) Seçme Yapıtlar, Cilt 3. Ankara; Sol Yayınları
- Marx K.- Engels F. (1995) Seçme Yazışmalar 1, Ankara; Sol Yayınları
- Marx K- Engels F. (2004). Alman İdeolojisi, 5. Baskı, Ankara; Sol Yayınları
- Marx K- Engels F. (2008) Komünist Manifesto, 7. Baskı, Ankara; Sol Yayınları
- Olman, B. (2012) Yabancılaşma, İstanbul; Yordam Kitap
- Stalin J.V (1989) Eserler cilt 15, İstanbul; İnter Yayınları
- Quthwaite W. (edit) (2008) Modern Toplumsal Düşünce Sözlüğü, İstanbul: İletişim Yayınları
- Zedung M. (1993). Yeni Demokratik Devrim, 4. Baskı, İstanbul; Umut Yayımcılık

Dizginsiz sömürünün, güvencesizliğin, geleceksizliğin ve ölümün adı: ESNEK ÇALIŞMA VE TAŞERON İŐŐİLER

►► Taşeron kavramı Türkiye’de, asıl işverenin işinin bir kısmını sözleşme ile üstlenen alt işveren için kullanılıyor. Dünyada taşeronlaşma gerek alt işverenler, gerekse de işletmelere işçi kiralayan özel istihdam büro- ları (kölelik büroları) eliyle yürütülüyor. İster alt işveren yani taşeron Őir- ket, ister kiralık işçi tedarik eden özel istihdam bürosu tarafından istihdam edilsin, işçi açısından taşeronlaşmanın özü değişmiyor. ◀◀

Türkiye’de işçi sınıfının durumu, tarihi kapsamında değerlendirildiğinde iniŐ ve çıkıŐlarıyla birlikte sınıf mücadelesinin evrensel evreninden kopuk ol- mamıŐtır. Tüm ara sınıf ve katmanların konumlanıŐında ana eksen olan iki karşıt sınıfın mücadelesi kapsamında süreci, tarihi ve dahası geleceği oku- mak, tam da bu nedenle gereklidir.

Sınıf mücadelesi, çelişkinin dinamik yönünü oluşturması açısından tari- hin de kendisidir. Bu nedenle siyasal açıdan doğru tespitlerin odağında da sınıfsal bakış açısı bulunur. Öyle ki sınıfsal bakış açısından uzaklaŐmak, ege- men sınıfın, gerçeğin önüne örttüğü perdeyi görmeksizin bakmaya al- ıŐmakla aynı anlama gelecektir.

İŞçi sınıfının bugünü açısından baktığımızda karşımıza çıkan esas olgu güvencesiz çalışma olmaktadır. Bunun elbette birçok boyutu bulunmakla beraber biz çerçeveyi biraz daha daraltarak esnek ve taşeron çalışma ze- rinde yoęunlaŐacaęız.

Esnekleşme

Esnekleşme, alıŐma saatleri açısından baktığımızda sadece saatlerin art- ması olarak anlaŐılamaz. İŞgünü içerisinde belirlenen yevmiyenin bln- mesi suretiyle işçinin olağından az çalıştırılması da esnekleşmenin bir diğer boyutudur. Örneğin part-time yani yarı zamanlı çalışma bunlardan biridir. Yarı zamanlı alıŐma, 4857 Sayılı yasanın 13. Maddesinde Şu Şekilde tanımlanmıştır:

“İşçinin normal haftalık çalışma süresinin, tam süreli iş sözleşmesiyle çalışan emsal işçiye göre önemli ölçüde daha az belirlenmesi durumunda sözleşme kısmi süreli iş sözleşmesidir” (Kurt, 2009, s.16)

Yasada geçen “önemli ölçüde” deyimini, normal çalışma süresinin 2/3’ünden az olmak olarak belirlenmiştir. (Şakar, 2011, s.197)

2003 yılında yürürlüğe giren 4857 Sayılı yasanın öncesindeki iş kanunlarında yarı zamanlı çalışma tanımlanmamıştır.

Çalışma saatlerini önemli ölçüde düşüren ya da belli zamanlarda artıran bir diğer uygulama ise çağrı üzerine çalışma adı verilen istihdam biçimidir. İşçinin iş güvencesini önemli ölçüde zedeleyen bu tarzın en “başarılı” örneği Japonya’da hayata geçirilmiştir. Sipariş üzerine üretim yaparak maliyetlerini azaltmak isteyen firmaların uyguladığı bu yöntem, Türkiye’de de hem yasalarla tanınmıştır hem de pilot uygulama olarak Yalova Belediyesi’nde hayata geçirilmiştir.

Çalışma yaşamında bahsi geçen bir diğer kuralsızlaşma biçimi de kökeni hayli geçmişe dayanan **evden çalışmadır**. Özellikle kadın emeği üzerinden yapılan bu uygulama ile iyi niyet kisvesi altında önemli bir sömürü mekanizması işletilmektedir. Evdeki zamanı verimli değerlendirmek ve dahası bunu yaparken para kazanmak propagandası, evden yapılabilecek işlerde evden çalışma uygulamasının yaygınlaşmasını da beraberinde getirmiştir. Evden çalışma konusunda İş Kanununda herhangi bir düzenleme yapılmamıştır. Bu konuda kamuoyunda Torba Yasa olarak bilinen ve 13 Şubat 2011 tarihinde kabul edilen “Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılması ile Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ve Diğer Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun” uyarınca evden, uzaktan çalışmanın İş Kanununa eklenmesi beklenmişse de son anda bu düzenlemeden vazgeçilmiştir. Düzenlemeden neden vazgeçildiği konusunda bir açıklama yapılmamış olsa da ve İş Kanunu nezdinde tanınmıyor olsa da evden çalışma fiilen ve çok uzun süredir Türkiye’de uygulanan bir istihdam biçimidir.

Türkiye’de özellikle 4857 Sayılı Yasadan sonra yaygınlaşan bir diğer istihdam biçimi de **belirli süreli iş sözleşmesidir**. İşçi açısından iş güvencesinin en önemli unsurlarından birisi, iş akdinin belirsiz süreli olmasıdır. 1980 öncesinde dünya genelinde yaygın olan belirsiz süreli sözleşmelerin de en tipik örneği Japonya’da görülmüştür. Yaşam boyu istihdam garantisi adı verilen sistemle işçi, çoğunlukla ölene ya da emekli olana dek aynı iş yerinde çalışırdı. 1980 sonrasında ise işçinin iş güvencesi büyük oranda tahrip edilirken, tahrip mekanizmasının araçlarından birisi de belirli süreli

iş sözleşmeleri olmuştur. 4857 Sayılı yasanın 11. Maddesinde süresi belirli iş sözleşmeleri tanımlanmıştır: *“Belirli süreli işlerde veya belli bir işin tamamlanması veya belirli bir olgunun ortaya çıkması gibi objektif koşullara bağlı olarak işveren ile işçi arasında yazılı şekilde yapılan iş sözleşmesi...”* (Kurt, 2009, s.14-15)

Belirli süreli iş sözleşmesine, 4857 Sayılı yasanın öncesinde yürürlükte olan 1475 Sayılı yasada da değinilmekle birlikte ayrıntılı tarifi 4857 Sayılı yasada yapılmıştır. Belli bir işin yapılması amacıyla süresi belirli yapılan sözleşmeler, iş güvencesinden yoksunluk anlamına gelmektedir. Belirli süreli iş sözleşmeleri iş güvencesi kapsamının dışında olduğu için sözleşme bitiminde işçinin işin devamını talep etme hakkı bulunmamaktadır. Ayrıca işçi kıdem ve ihbar tazminatı hakkından da muaftır.

Detaylı olarak burada değinmeyeceğimiz yoğunlaştırılmış iş haftası ve 4857 Sayılı Yasa ile uzatılmış olan deneme süresi de aynı şekilde işçinin iş güvencesini ve kural halini bozan diğer iki istihdam biçimidir. Bunların yerine dünya genelinde son yıllarda oldukça yaygınlaşan, Türkiye’de de sınıfın gündemine girmeye başlayan **ödünç iş ilişkisi** kavramına değinmek istiyoruz. Bu çalışma biçimi, işçinin bir başka işverene **kiralınması** uygulamasıdır. Aslında taşeron çalışmaya oldukça benzeyen bu çalışma biçimi, 4857 Sayılı Yasa ile holdinglere tanınan bir hak durumunda. Yani ilgili yasa, tepe yönetimi aynı olan farklı şirketler arasında işçi değişimine olanak tanımaktadır. Benzer bir uygulama ise Özel İstihdam Bürolarıdır. Yeni nesil İnsan Kaynakları firmaları olarak da tanımlanan **Özel İstihdam Büroları**, adeta emlakçı misali çalışmaktadırlar. İşçilere bu konuda sunulan hediye ise iş bulma sürecinde Özel İstihdam Bürosunun işçiden asla para alamıyor oluşudur.

Marks’ın (2013, s.619) Yedek Sanayi Ordusu adını verdiği artık nüfus gerçeği, sermayenin benzeri saldırılarına somut dayanak olmaktadır. İşçiye yapılan en büyük tehdit, işsiz bırakılmasıdır.

Bu kapsamda 1980 öncesi emek kesimi açısından sanki oldukça avantajlıymış gibi bir hava oluşturanlar da büyük yanılgı içerisindedirler. ’80 öncesinin görece hakları karşısında dayatılan ücret sendikacılığının yanı sıra kapitalist dünyanın sosyalizme karşı yürüttüğü soğuk savaşın etkisiyle sendikal mücadelenin sınıf mücadelesinden ayrıştırılması, belki de sınıfa vurulan en büyük darbe olmuştur. Keza mücadele geleneğiyle tanınan Avrupa sendikal çizgisinin dahi uyuşturulması ve bürokratikleştirilmesi, 1980 sonrasının dağınlılığının önemli nedenlerinden birisidir.

Mücadele çizgisinden uzaklaşmış olan sendikaların Avrupa Birliği pro-

jesi içerisinde “sosyal diyalog” adlı barış çubuğunu tütürerek ilk başta en azından Avrupa çapında işçi sınıfını korumaya çalışmaları trajediden öteye gidememiştir. Kapitalist ülkelerdeki işçi sınıfının haklarını muhafaza etme karşılığında sömürge ve yarı sömürgelerdeki ilk kuralsızlaştırma saldırısına görece sessiz kalan Avrupa sendikaları daha sonrasında sermayenin, üretimi sömürge ve yarı sömürgelere kaydırma tehdidi karşısında parça parça taviz verir duruma gelmişlerdir. Böylece Kiralık İşçi Bürolarından tatalım da her alanda esnekleşmenin önü, çokça övülen ve özenilen Avrupa’da da açılmıştır.

Avrupa’da ve daha sonrasında Türkiye gibi ülkelerde de yaygınlaşan etnosentrik bakış açısının sınıfa verdiği zarara geçmeden önce Avrupa’da sendikaların esnekleşme karşısındaki tutumuna biraz daha yakından bakmak faydalı olacaktır.

Esnekleşmenin Amerika gibi ülkelerde daha çabuk ancak Avrupa genelinde ise daha ağır ve yavaş olması, sendikal gelenek açısından değerlendirdiğimizde çok da şaşırtıcı değildir. Kıta Avrupa’sı geneline hakim olan geçmişin gelenekselleşmiş tarzı olan sosyal politikanın kurumsallaşmış, örgütlenmiş ve endüstri ilişkilerinin daha yoğun kurallarla tanımlandığı ve sınırlarının çizildiği bir sistem içinde gelişmiş, yaygın ve doğrudan gelir desteğine dayanan sosyal politikadaki bu yeni revizyon, Avrupa İstihdam Stratejisi adı verilen bir strateji kapsamında tartışılır hale gelmiştir.

Keza esnekleşmeye ilişkin ilk tavizin 1997’de verildiğini söylersek yanılmış olmayız. 1997 yılında “Yarı-zamanlı Çalışmaya İlişkin Çerçeve Anlaşma”, UNICE (Avrupa Sanayi ve İşveren Konfederasyonları Birliği), CEEP (Avrupa Kamu Kuruluşları Birliği) ve ETUC (Avrupa İşçi Sendikaları Konfederasyonu) tarafından imzalanmıştır.

Atipik çalışma biçimlerinin serüveni 2002 yılında yine sosyal tarafların katılımıyla bir çerçeve anlaşmanın imzalanması ile devam etmiştir. 16.07.2002 tarihinde ETUC (Avrupa İşçi Sendikaları Konfederasyonu), UNICE (Avrupa Sanayicileri ve İşverenler Konfederasyonu), UEAPME (Avrupa Küçük ve Orta Ölçekli Girişimciler ve Zanaatkarlar Derneği) ve CEP’in (Avrupa Kamu Kuruluşları Birliği’nin) taraf olduğu “Tele Çalışma ile İlgili Çerçeve Anlaşması” imzalanmıştır. Anlaşmanın amacı, Avrupa İstihdam Stratejisi bağlamında teşebbüslerin daha verimli ve rekabetçi olabilmeleri için esneklik ve iş güvencesi arasında denge kurmak, esnek çalışmanın düzenlenmesini sağlamak ve iş organizasyonlarının modernizasyonunu sağlamak olarak belirtilmiştir.

Buradan da anlaşılacağı gibi Avrupa genelinde esnek çalışma biçim-

leri yaygınlaşmakta ve taraflar da bu durumu kabul etmektedirler. Son dönem açısından ise esneklik ile iş güvencesi birlikte tartışılmaya başlamıştır. Özellikle sendikaların baskısıyla Avrupa özgülünde Flexicurity (Güvenceli Esneklik) kavramı gündeme girmiş ve yine sosyal tarafların katılımıyla bir çalışma başlatılmıştır. 2010 yılı itibarıyla BUSINESSEUROPE, UEAPME, CEEP ve ETUC tarafından başlatılan Güvenceli Esneklik çalışması toplam 29 ülkeyi (27 üye ülke ve iki aday ülke olan Hırvatistan ve Türkiye'yi) kapsamaktadır. Güvenceli Esneklik kavramı, 23-24 Mart 2000 tarihlerinde Avrupa Konseyi'nin gerçekleştirdiği Lizbon Zirvesi kararlarını güçlendirmek amacıyla ortaya atılmıştır. Lizbon Zirvesi ile istihdam, ekonomik reform ve sosyal bütünleşme konuları masaya yatırılmış ve AB'nin topluluk olarak yaşadığı sorunlar tartışılmıştır.

Bu kapsamda sendikaların parça parça verdiği tavizler sonucunda Sosyal Politika disiplininin merkezi olan Avrupa'da disiplinin kendisi içerik değiştirmeye başlamış ve güvence konusu iyice aşınmıştır.

Nihayetinde etnosentrik bakış açısına gelecek olursak, konunun en önemli kısmını, göçmen işçilerin oluşturduğunu söyleyebiliriz. Burada tartışılması gereken iki alt başlık bulunmaktadır. Birlik yasalarınca göçmen işçilerin ülkenin kendi işçilerinden ayrı tutulamayacağı açıkça belirtilmiştir. Ancak buna rağmen göçmen işçinin yabancı oluşu, ülkenin kendi işçilerindeki etnik bakış açısının kırılmasını engellemektedir. Sermaye kesiminden ziyade bizzat işçi kesiminin ulusal düzlemde karşı karşıya kalması, sınıf açısından tehlikenin boyutunu gözler önüne sermektedir.

Konunun ikinci alt başlığı ise oturma ve dahası çalışma izni olmayan işçiler hakkındadır. Çalışma izni olmayan iltica etmiş işçilerin hiçbir yasal düzenlemeden de yararlanamıyor oluşu, hem etnik saldırganlıkla muhatap olmalarına hem de oldukça düşük ücretlerle güvencesiz ve kaçak çalışmalarına neden olmaktadır.

Bu konunun Avrupa kadar en azından günümüz açısından Türkiye ekseninde de tartışılması gerekmektedir. Suriye'de devam eden savaşın Türkiye'ye yansması, büyük oranda buraya iltica etmek zorunda kalan Suriyelilerle ilgilidir. Elbette ki Türkiye'ye iltica edenler sadece Suriyeliler değildir ancak savaşın etkisiyle çoğunluğu oluşturmaları ve konunun siyasi yanı, Suriye meselesinin hassaslığını da gözler önüne sermektedir. Yasalar uyarınca oturma ve çalışma izninden en azından şu anda yoksun olan Suriyeli mültecilerin oldukça düşük ücretlerle çalışmaları ya da daha doğru bir ifadeyle çalışmak zorunda kalmaları gerçeğine rağmen etnosentrik saldırganlığa, özellikle de Türkiye'deki yerleşik işçi sınıfı tarafından maruz

kalmaları dikkat çekicidir. Örgütlü sermaye gücünün ucuz iş gücü olarak gördüğü ve kullandığı mülteci işçilerin yanında sermayeye tepki duymak yerine işçilere tepki duymak sınıfın milliyetçilik zehrinden ne derece etkilendiğini gözler önüne sermektedir.

Elbette ki bu etnik bakış açısı bugüne ve Suriyelilere özgü olan bir konu değildir. Kürt işçilere yapılan saldırılar, ücretleri düşürdükleri yönündeki serzenişler ve en hafifinden yukarıdan atılan bakışlar, maalesef alışık olduğumuz ülke gerçekleridir.

Taşeron çalışma

Esnek istihdam biçimlerinden bir diğeri ise alt işveren aracılığıyla çalışma yani yaygın bilinen ismiyle **taşeron çalışmadır**. Konunun hem oldukça muvazaalı oluşu hem de son yıllarda sınıfın direnç noktalarının başında geliştiğinden taşeron konusu daha uzun yıllar gündemde kalacak ve çatışma alanının odağı olmaya devam edecek gibi görünmektedir. Bu nedenle bu konuyu ayrı bir başlık altında incelemeyi uygun gördük.

İşin bir kısmının ihale usulüyle başka bir işverene devri, maliyetleri azaltma çabasının en önemli başlıklarından birisi olmuştur. Böylece asıl işveren, çoğu ülkede yasalar aracılığıyla sorumluluktan kaçamayacağı belirtilmiş olsa da fiilen sorumluluktan kaçmakta, işçilik maliyetlerini azaltmakta (daha doğru ifadeyle artık değer sömürüsünü artırmakta) ve işçiye hiçbir güvence vermemektedir.

Taşeron çalışma 4857 Sayılı yasanın 2. Maddesinde tanımlanmış ve daha sonra çıkarılan "Alt İşverenlik Yönergesi" ile de düzenlenmiştir. 2003 tarihinde yasalaşan 4857 Sayılı kanunda ilk defa tanımlanmasına rağmen daha öncesinde de gözlemlenen taşeron çalışma esasta 2003 sonrası yaygınlık kazanmıştır. Yasaya göre tanım şu şekildedir:

"Bir işverenden, işyerinde yürüttüğü mal veya hizmet üretimine ilişkin yardımcı işlerinde veya asıl işin bir bölümünde işletmenin ve işin gereği ile teknolojik nedenlerle uzmanlık gerektiren işlerde iş alan ve bu iş için görevlendirdiği işçilerini sadece bu işyerinde aldığı işte çalıştıran diğer işveren ile iş aldığı işveren arasında kurulan ilişkiye asıl işveren-alt işveren ilişkisi denir."(Kurt, 2009, s.6)

Hem Kanununun 2. Maddesi hem de konuyla ilgili 2008 yılında çıkartılan "Alt İşverenlik Yönetmeliği", taşeron işçi çalıştırılmasını önemli bazı kuralara bağlamıştır. Kısaca özetleyecek olursak;

* Alt işverenlik ilişkisi için yasa, asıl işi değil, yardımcı işleri göstermektedir. Asıl işte taşeron çalıştırabilmek için yasa hem işin ve işlet-

menin gereği şartını hem de teknolojik nedenlerle uzmanlık gerektirme şartını birlikte aramaktadır.

* Asıl işveren, kanundan, sözleşmeden ve eğer varsa alt işverenin taraf olduğu toplu iş sözleşmesinden alt işveren ile birlikte sorumludur.

Asıl işte taşeron çalışması yasalarca engellenmiş olsa da Türkiye’de belediyeler bu kanunun istisnası olarak tutulmuştur. Yani belediyelerde asıl işte dahi taşeron çalıştırılabilmektedir.

Taşeron çalışan sayısı ise, ihalelerin süreleri göz önünde bulundurulduğunda doğru olarak tahmin edilememektedir. Ancak özellikle son yıllarda taşeron çalışan sayısında ciddi bir patlama yaşandığı açıktır. Özellikle kamu kurumlarında **norm kadro** uygulaması, taşeron çalıştırmanın önünü açan en önemli dayanaklardan birisi olmuş durumda.

Taşeron çalışanlar ülkemizde üretimin önemli bir paydasını oluşturmaktadır. Meselenin kendisine dair yürütülecek olan tartışma ise sadece üretimin parçalanması ile değil, örgütlülüğün dağıtılması ve kazanılmış hakların gaspı olarak da görülmeli ve ele alınmalıdır.

Dünyada taşeronlaşma gerek alt işverenler, gerekse de işletmelere işçi kiralayan özel istihdam büroları (kölelik büroları) eliyle yürütülüyor. İster alt işveren yani taşeron şirket, ister kiralık işçi tedarik eden özel istihdam bürosu tarafından istihdam edilsin, işçi açısından taşeronlaşmanın özü değişmiyor. Asıl işletme, taşeron şirket ve işçi arasında **üçlü bir iş ilişkisi** kuruluyor. İşçi bir işyerinde çalışırken iş sözleşmesi başka bir şirket ile yapılıyor. Taşeron işçisi ücretini aracı (taşeron) patrandan alıyor ve asıl işveren ile taşeron şirket arasındaki anlaşmanın içeriğini bilemiyor. Büyük bir şirkette faaliyet gösteren çok sayıdaki taşeron firmadan herhangi birinde istihdam edilen işçinin, çalışma koşulları, ücreti ve sosyal haklarıyla ilgili, fiilen çalıştığı işyerinin patronu ile pazarlık etme şansı yok. Bağlı olduğu taşeron şirket karşısında taşeronun diğer tüm işçileriyle birlikte toplu hareket etmesi neredeyse imkânsızdır. Çünkü söz konusu taşeronla bağlı işçiler, onlarca farklı şirkette farklı koşullar içerisinde genellikle de geçici iş sözleşmeleriyle çalıştırılıyor. Taşeron şirkette istihdam edilen işçi, sözleşmesinin pamuk ipliğine bağlı olduğunun ve her an işten atılabileceğinin farkında. Taşeron işçisi önünü göremiyor, o sırada çalıştırıldığı işyerinde ne kadar daha çalıştırılacağını bilemiyor; patronunun kendisini yarın hangi işyerine göndereceğini ya da sözleşmesine son verip vermeyeceğini bilemiyor. Güvencesizliğe bağlı olarak tam bir güvensizlik sarmalına hapsediliyor. Çalıştığı işyeri ile bağlı olduğu patronun birbirinden farklı olması ve gü-

vencesizlik, taşeron işçisinin hakkını aramasını ve koşullarını düzeltme iradesi göstermesini de engelliyor.

İşçi sınıfına dönük kapsamlı saldırıların günümüzde somutluk kazanan hali de dünden farklı değil. Devletin ilgili kurumlarınca açıklanan tabloya göre 2023 yılını hedefleyen bir programla yaşama geçirilmeye çalışan, 40 hedef, 57 politika ve 205 tedbirden oluştuğu söylenen “**ulusal istihdam stratejisinin**” temel amacı, esnek, güvencesiz ve örgütsüz bir rejime mahkûm edilecek emekçinin dizginsiz biçimde sömürülmesidir. Adım adım örülen süreç, 4857 sayılı iş kanunu, 5510 sayılı SSGSS kanunuyla taçlandırılmış, en son İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu da çıkarılmış, Özel İstihdam Büroları’na dair düzenleme için hazırlıklar tamamlanırken sıra Kıdem Tazminatına gelmiştir.

Mevcut durumda taşeronlaşma

4857 sayılı iş yasasının 2. maddesi, asıl işveren ile alt işveren (taşeron) arasındaki ilişkiyi tanımlıyor. Yasada “**asıl işverenin işçilerinin alt işveren tarafından işe alınarak çalıştırılmaya devam ettirilmesi suretiyle hakları kısıtlanamaz**” deniliyor. Patronlar işyerine soktukları taşeronların çalışan sayısını arttırdıkları, eski işçilerin sayısını kademeli olarak azaltıyorlar. Böylece yasanın etrafından dolanarak, aynı işi yapan taşeron işçilerini daha ucuza çalıştırıyorlar. Yasada “**daha önce o işyerinde çalıştırılan kimse ile alt işveren ilişkisi kurulamaz**” yazıyor. Ancak bu yasayı çiğneyen patronlar, yanlarında çalıştırdıkları ve sözlerinden çıkmayan kişiler adına sahte şirketler kurup bunlara taşeronluk veriyor. Yasada “**işletmenin ve işin gereği ile teknolojik nedenlerle uzmanlık gerektiren işler dışında asıl iş bölünerek alt işverenlere verilemez**” deniliyor. Ancak fiiliyatta patronlar asıl işlerini parça parça taşeronlaştırıyor.

Türkiye’de resmi rakamlara göre 3 milyon civarında taşeron işçisi var.

KAMU:

Temizlik: 202.620,
Diğer hizmetler: 170.168,
Güvenlik: 119.316,
Veri giriş: 40.804,
Sağlık: 24.589,
Atık: 10.226
Toplam: **567.763**

ÖZEL SEKTÖR

İnşaat: 318.087
İmalat: 63.849
Madencilik: 12.606
Ulaştırma ve depolama: 10.347
İdari ve destek hizmetleri: 4.146
Diğer: 10.431
Toplam: 419.466

Çalışma Bakanlığı’nın 2013 yılı verilerine göre taşeron işçilerin işkollarına göre dağılımı

DİSK Araştırma Enstitüsü ise yaklaşık 6 milyon işçinin taşeronlar tarafından istihdam edildiğini açıklıyor. İşçileri güvencesiz, esnek ve taşeron çalıştırmak konusunda en büyük işveren konumundaki devlet, önemli bir mesafe kat etmiştir. Devlet Personel Başkanlığı verilerine göre 2001 yılında 14 bin olan sözleşmeli personel sayısı 2011 yılında 214 bine yükselmiştir. 2000 yılında kamu sektöründeki taşeron şirketlerde 20 bin işçi çalışırken, bugün devlet 500 bine yakın işçiyi taşeronlarda istihdam ediyor. 2001 yılında KİT'lerde çalışan kadrolu işçi sayısı 276 bin iken, bugün bu sayı 156 bine düşmüş durumda. Böylelikle **iş güvencesiyle kamuda çalışan işçi sayısı yarı yarıya azalırken, taşeron işçi sayısı 28 kat artırılmıştır.**

Sağlıkta, eğitimde ve belediyelerde taşeronlaşma hızla yaygınlaştırılmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı 2003-2009 arasında 478 bin personel istihdam etmiştir. Ancak bunun sadece % 31'i (148 bini) kadrolu olarak istihdam edilirken 240 bini kısmi zamanlı, geçici ya da ders saati üzerinden işe alınmıştır. 70 bin kişi ise sözleşmeli olarak geçici sürelerle istihdam edilmiştir. 4C statüsünde de 20 bin kişi istihdam edilmiştir. Bakanlık bünyesindeki temizlik hizmetleri de taşeronlaştırılmıştır. Böylece bu bakanlığa bağlı olarak kadrosuz ve güvencesiz çalıştırılanların oranı % 60'a varmıştır. AKP'nin 2003'ten bu yana sürdürdüğü "Sağlıkta Dönüşüm Programı" gereğince, taşeronlardan temin edilen işçi sayısı 11 binden 116 bine yükselmiş, laborantlık, hemşirelik, radyoloji teknisyenliği, hastabakıcılık gibi işlerde taşeronlar aracılığı ile çalıştırılan sağlık işçilerinin sayısı 150 bine yaklaşmıştır. Belediyelerde, il özel idarelerinde ve belediye iktisadi teşekküllerinde yalnızca 175 bin kadrolu işçi çalışıyor. Yerel yönetimlerde çalışanların %22'si taşeronlarda çalıştırılıyor. Yani bu alandaki taşeron işçi sayısı 50 bin kişiye ulaşmaktadır.

İnşaat sektörü, iş kazaları ve işçi ölümlerinde olduğu gibi taşeronlaşmada da başı çekmektedir. TÜİK'in bir araştırması Türkiye'de inşaat sektöründe yaklaşık 1,5 milyon işçi çalıştığını, bu işçilerin 1 milyon 100 bininin mevsimlik işçi olarak görüldüğünü, yani ekseriyetle taşeron şirketlerde çalıştığını gösteriyor. Madenler ve tersanelerde iş kazaları ve taşeronlaştırmalarla sıkça gündeme geliyor. Gemi inşa sektöründe çalışan 35 bin işçinin 10 bini asıl işverenler, 25 bini ise taşeronlar tarafından çalıştırılıyor.

Tüm sektörlerde yemek, güvenlik ve temizlik işleri büyük oranda taşeronlara devredilmiştir. Ulaştırma, depolama ve haberleşme gibi hizmetlerde de taşeronlaşma giderek yaygınlaşmaktadır. Güvenlik, bina, çevre düzenleme vb. hizmetlerde kayıtlı çalışan sayısı 600 binin üzerindedir. Bu işlerde çalışanların % 58'i "mevsimlik işçi" olarak tanımlanmıştır. Fabrika-

larda şirketin asıl faaliyet konusu olan işlerin bile taşeronlaştırıldığı, işçilerin çok sayıda taşeron şirkete bölünmüş olarak çalıştırıldığı bilinmektedir.

Şirket şirket bölünüp paramparça edilmiş, örgütsüzleştirilmiş ve güvencesiz çalışmaya mahkûm edilmiş, fiilen çalıştırıldığı şirket ile aracı şirket arasında kapana sıkıştırılmış taşeron işçileri, kriz dönemlerinde de kolayca gözden çıkarılan kesimi oluşturmaktadır.

İşçi ve emekçilerin köleleştirilme tablosu bunlarla bitmemekte, gide-rek vahşileşen sürece artış hızı durmayan “kaza” görüntülü iş cinayetleri eklenmektedir. Resmi verilere göre son 9 yılda meydana gelen 735 bin 803 iş “kazası”nda 10 bin 804 işçi ölmüş, 14 bin 665 kişi sakat kalmıştır. 2003 yılında ölen işçi sayısı 860 olarak kabul edilirken, 2011’de 1563 kişiden bahsedilmektedir. Bunlar kayıtlılara ilişkin rakamlardır. Kayıtsızlardan başka, “işten kaynaklı” hastalıklardan ölen ve sakatlananları, her yıl onlar-cası trafiğe kurban edilen tarım işçilerini “hesaba” katan yoktur.

Bu cinayetlere ilişkin göstermelik biçimde açılan soruşturmaların ancak yarısının tamamlanmış olması, yargının katliamda üstlendiği rolü anlatmaktadır. Bu tablodan yararlanmanın adı her zamanki gibi “çözücü” bir yasa çıkarmak olmuş ve yeni devreye giren kanun sayesinde kan ve ölüm üzerinden soygun havuzuna yeni kanallar açılmıştır. İş cinayetlerinde Avrupa’da birinci dünyada üçüncü sırada olmak böyle bir şeydir...

Kürt işçilerin bu tablodaki yeri ve durumu:

90’lı yıllarda T. Kürdistanı’nda artan haksız savaş, köy yakmaları-boşaltmaları, zorla koruculaştırma politikaları yoğun bir göçü beraberinde getirdi. İstanbul, Adana, Mersin, İzmir başta olmak üzere büyük kentlere yönelen milyonlarca insan ucuz emek gücü arayanların iştahını kabarttı. Şehirlerde artan ucuz iş gücünün tek nedeni kuşkusuz sadece yürütülen haksız savaş değildir. Neo-liberal saldırıların bir parçası olan tarım ve hayvancılığın tasfiyesi de şehirlere göç olgusunu artıran önemli faktörlerden biri oldu.

Meselenin anlaşılması bakımından şu veriler oldukça önemlidir. 1999-2001 ortalamasına göre Türkiye’deki tarım nüfusu **17 milyon 728 bin**. Buna göre nüfusun yüzde **26.7**’si tarımda istihdam ediliyordu. Bu sayı 2010’da **14 milyon 994** bine indi. Tarımdaki nüfus oranı böylelikle **yüzde 20**’nin altına düştü. Şehirde yoğunlaşan nüfus beraberinde yoğun bir genç işçi nüfusu yarattı. Oluşan bu genç nüfus “**iş cinayetleri**” ile gündeme gelen tersane, kot taşıma atölyeleri, inşaat, merdiven altı atölyelerde iş ve sağlık güvencesinden yoksun bir şekilde en kötü koşullarda çalıştırılmaya ba-

şlandı. Hatırlanacağı gibi geçtiğimiz yıllarda tersaneler nerdeyse her gün yaşanan ölümlerle anılır olmuştı. Kum torbası olarak kullanılan işçilerin cesetleri denizin altında günlerce süren çalışmanın ardından bulunabilmişti. Resmi verilere göre gemi inşaat sektöründe çalışan 35 bin kişinin (yüzde 71) 25 bini taşeron sistemine tabidir. Genel olarak inşaat sektörünün ise tamamı taşeronun elindedir. Buna aynı sisteme tabi 1 milyon 529 bin kişilik mevsimlik tarım işçilerini de eklemek gerekir.

Ucuz iş gücü olarak güvencesiz, sağlıksız koşullarda çalıştırılan işçiler sadece emek sömürüsüne maruz kalmıyorlar. Kürt işçiler özellikle de inşaat işçileri olarak gittikleri illerde şoven saldırılara da maruz kalmaktalar. Ulusal kimliklerinden kaynaklı maruz kaldıkları bu saldırılar üretimde konumlandıkları her alanda gündeme gelmektedir. Yine hatırlanacağı üzere mevsimlik tarım işçileri de yoğun emek sömürüsünün yanı sıra benzer tarzda şoven saldırılara maruz kalmaktadır.

Kamuda taşeronlaştırma

Taşeron çalışmanın en hızlı yaygınlaştığı ve çalışanların toplamdaki payının arttığı sektörlerin başında kamu gelmektedir. Ülkede 1980 yıllarda neo-liberal politikaların parçası olarak başlayan taşeron çalışma 1990 yılında kamuda kendini hissettirmeye başlamış, AKP ile birlikte 2003 sonrası hızla artış göstermiştir. Kamuda taşeronlaşma, özelleştirmenin farklı bir biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır Egemenlerin kamu hizmetinden çekilme ya da küçülme olarak tanımlandığı süreç içerisinde kamu kurumlarının büyük kısmı özelleştirme adı altında talan edilmiş, kalan kurumların da hizmetini özelleştirerek hizmeti taşeron aracılığıyla sürdürmeye başlamıştır. Bugün için temel kamusal hizmeti bir bütün özelleştiremeyen iktidar, taşeronlukla parça parça özelleştirmeye gitmektedir Sadece sağlık sektöründe çalışan taşeron işçi sayısı 1990'da 6 bin iken 2012'de 126 bin olmuştur. Toplamda 2012 yılında kamuda çalışan taşeron sayısı 586 bine ulaşmıştır. Taşeronluk, önce asıl işlere yardımcı işlerde, bahçe, temizlik, güvenlik, yemek hizmetleri gibi işlerle başlamış, giderek asıl işlerin yürütülmesine kadar ulaşılmıştır Kamuda özellikle temizlik işçilerinin taşeronlaştırılmasıyla başlayan süreç bugün kamusal alanın tamamında yaygınlaşarak devam etmektedir. Toplam istihdamda kadrolu sayısı azalırken taşeron sayısı katlanarak artmaktadır.

Taşeron işçileri sendikalaşma yüzdesinin de en az olduğu yerlerin başında gelmektedir. Asgari ücretle çalışan, iş güvencesi olmayan, her an sözleşmesi feshedilip işten atılma riski taşıyan bu işçiler en ağır işlerde

esnek zamanla çalıştırılmaktadır. Taşeron çalışmayla iş barışı bozulmuş aynı yerde çalışan, aynı işi yapan işçiler farklı kadrolarda istihdam edilip farklı cretlendirilmiştir. Döner sermayeli kurumlarda kurumun döner sermayesine direkt katkıları olmasına rağmen bu katkıdan ve yol, yemek, servis vb. haklarından faydalanamamaktadır. Kıdem tazminatlarını da ancak uzun mahkeme süreçleri sonunda alabilmekteler.

Aynı yerde aynı işi yapan çalışanlar aynı sendikaya ye olamamaktadır, ki bu durum, örgütlenme ve mücadele alanlarında da parçalı bir duruşu getirmiştir. Mevcut sendikal yapı ve anlayış bu durumu aşamamaktadır. Bu parçalı duruş elbette iktidarın da içine gelmektedir. 2000 yılının başında Türk-İş bu alanları örgütlenme kararı almasına rağmen bu alanlardan uzak durmuştur. Yine KESK'e bağlı SES tüzüğünde taşeron işçilerin ye yapılması için değişiklik yapmış ancak istenilen adımlar atılamamıştır. Bu konudaki en ileri adım DİSK'e bağlı Dev-Sağlık İş tarafından atılmakta, taşeronda örgütlenerek çeşitli kazanımlara da imza atmaktadır. Son zamanlarda gerçekleştirilen eylem ve etkinliklerin grevlerin etkisiz olması buradan da değerlendirilmelidir. 2023 planlaması içerisinde taşeron çalışma asıl çalışma şekli olarak tasarlanmaktadır.

Sağlıkta dönüşüm diye adlandırılan sağlığın sermayeye peşkeş çekilmesiyle birlikte hastanelere ticarethane gözüyle bakılmış, giderleri kısmak adına asıl hizmetler taşeron eliyle yrtlmeye başlanmıştır. Güvenlik hizmetlerinin taşeronlaştırılması ile başlayan süreç, yemek hizmetlerinin ihale edilmesi ve temizlik, bilgi işlem, otomasyon, radyoloji, laboratuvar, tıbbi sekreterlik, hastabakıcılığı ve hemşire kadrolarının taşeronlaştırılması ile devam etmektedir.

rgtlenme girişimlerinde işten atılmaların yoğun olduğu kamu taşeronluğu son zamanlarda örgütlenme girişimleriyle ve direnişlerinde yoğun olduğu yerlerin başında gelmektedir. şüphesiz ki aynı alanda çalışan tüm işçileri ortak şemsiyesi altında örgütleyecek sendikal bir yapının ihtiyacı en çok buralarda hissedilmektedir. Ortak sorunları olan çalışanların ortak çalışma alanlarını paylaşanların ortak sendikal mücadeleye ihtiyaçları vardır. Bu ortak bir duruş ve güçlü bir direnişin önünü açabilir. Sistemin tek merkezden farklı araçlarla sürdüğü saldırılar, ortak bir mücadeleyle püskürtülebilir.

Taşeron işçilerin örgütlenme sorunu

Yeni kurulmaya çalışılan köleleştirme düzeni eskisinden daha ağır koşullar barındırmaktadır. Buna karşılığ güvencesiz ve geleceksiz koşullarda

çalışan taşeron işçiler çeşitli dernek ve sendikalar aracılığıyla örgütlenme arayışlarını sürdürmektedir.

Sendikal tazminat güvencesi 30 ve daha az işçi çalıştıran yerlerde kaldırılmıştır. 1.5 milyon işyerinin yüzde 95'inde 30'dan az işçi çalışmaktadır ve yeni hükümlere göre buralardakilerin iş güvencesi tamamen sıfırlanmıştır.

Taşeronluk ve onun bir biçimi olan fason üretim, işçi sınıfı ve sendikal harekete yönelik sürekli ve sistemli bir saldırının parçası olarak gündeme geldi. Kapitalist sistem güç kaybettiği noktada, ekonomik olarak kendini rahatlatacak farklı üretim biçimlerine yöneldi. Gideri azaltacak temel istihdam modeli olarak taşeron, fason üretime yöneldi. Üretimi küçük parçalara bölerek hem maliyeti düşürdü hem de işçi sınıfının örgütlenmesini engelledi, engellemeye çalışmakta. Tek başına bu durumun yetmediği durumlarda örgütlenmelere fiili müdahale ederek engellemeye çalışmakta, sendikaların buralara girmesine engel olunmaktadır. Farklı istihdam biçimleriyle işgücünü ayırıştırarak sendikasızlaştırma çabasında da işten atma tehdidi, baskı, çeşitli yıldırma politikaları gibi üstü kapalı yöntemlere başvurulmaktadır. Sendikal örgütlemeyi engellemek gibi temel bir hedefi olan taşeronluk da sistemin bu amacına ciddi bir destek sağlamaktadır.

İşçi olmanın asgari haklarını -ücret, fazla mesai, yıllık izin vb.- dahi sağlayamayan, asıl işleri dışında bütün angarya işleri yapan, asıl işveren işçilerinin de işlerini yapmak zorunda kalan taşeron işçilerinin ve tüm güvencesiz işçilerin sendikal örgütlenmesi, bu işçileri piyasanın baskılarından ve tehditlerinden koruyabilecek tek yoldur. Parçalanmış istihdam biçimleriyle sınıfsal kimliğinden uzaklaştırılmaya çalışılan bu işçilerin bütünleşebilmesinin yolu da, birleşik bir emek hareketi anlayışıyla örgütlenme yapan sendikaların çoğalmasındır.

Süreç içerisinde yasal anlamda bütün alt yapısı tamamlanan taşeron sistem işçi sınıfı ve örgütünü zayıflatma, etkisizleştirme politikalarının ürünü olarak gelişti. Sayıları giderek artan ve çalışanlar içerisinde sahip oldukları hak, koşulları ve ücretleri en geri olan, sistemle bu noktada en fazla çelişkisi olan bu kesimdir. Bu koşullara bakıldığında örgütlenmeye en fazla ihtiyaç duyan yine işçi sınıfının bu kesimidir. Ancak buna rağmen taşeron işçiler örgütlenmenin en düşük olduğu kesimdir. Uzun dönem sendikaların dahi gündemine girmeyen taşeron işçiler bugün tüm platformlarda ve sendikalarda temel tartışma konusudur. Bu alanda yaşanan tıkanma genel örgütlülüğün bugünü ve yarını açısından temel taş olarak durmaktadır.

Önümüzdeki sürecin esas istihdam modelinin taşeron sistemi olacağı gerçeği düşünülecek olursa bu alanın örgütlenmesinin genel işçi sınıfı ve sendikalar açısından önemi daha rahat anlaşılabilir. Mevcut sendikal yapıların bu alanları örgütlenme, buralara dair politika üretmekten aciz durumdadır. Dev-Sağlık İş dışında üzerinde çok da tartışılabilecek pratik yoktur.

Her kesimin örgütlenmeye karşı bir saldırı olarak tanımladığı taşeron sistemine karşı verilecek mücadele işçi sınıfının örgütlenmesi anlamında önemli bir yerde durmaktadır.

İşçi sınıfının sadece taşeron işçiler alanında değil, genel anlamda örgütlenme düzeyinin düşüşünü durdurmak ve bu noktada adımlar atmak önemlidir. Lokal düzeyde yürütülen ve aylara yayılan direnişlerin temel gündeminin örgütlenme hakkının kazanımı olduğunu düşündüğümüzde sistemin temel saldırı noktası da daha iyi anlaşılacaktır.

Taşeron sisteminin temel politikası güvencesizliktir. Güvencesizliğin temel ayağı ise örgütsüzlüktür. Sınıfı örgütünden koparma çalışmalarına karşı buralarda örgütlenme, bu saldırıyı boşa çıkarmak demektir. Sistemin nefes almasını sağlayan bu kanalların tıkanması demektir. Bu alanda yürütülecek çalışmalar ve elde edilecek kazanımlar egemenlerin geleceğini üzerine inşa ettiği sistemin boşa düşürülmesi anlamına gelmektedir.

Sınıfı örgütleyebilmenin tek yolu, sınıfı örgütleyecek güçlü sınıf örgütünün varlığından geçer. İşten çıkarmaların arttığı, ekonomik krizin gittikçe derinleştiği bugünlerde kendimizi ve geniş işçi-emekçileri sürece hazırlama göreviyle karşı karşıyayız. Sınıfın öz örgütlülüklerinin kendini geliştirmesi ve sağlamlaştırması ancak böylesi dönemlerde mümkün olacaktır...

Kaynaklar:

- Kurt, K. (2009). *İş Kanunları*. İstanbul: Seçkin Yayıncılık
Marx, K. (2013). *Kapital*. İstanbul: Yordam Kitap

Yeni Uluslararası İşbölümünde Güvencesiz Kadın Emeğinin Rolü

►► Bugün kadının toplumdaki ezilmesini, sömürülmesini sadece ekonomik ilişkiler ve sermayenin durumuyla açıklayamayız. Burjuva-feodal sistemle iç içe girmiş olan ve kadınlarla erkekleri eşitsiz bir ilişki içinde konumlandırılan kadınların toplumsal kaynaklara ulaşımını kısıtlayan, kadının emeğini, bedenini, cinselliğini denetim altına alıp sömüren ataerkil sistemden koparamayız. ◀◀

Kadının toplumdaki konumuyla, yaşadığı ezilme ve eşitsizlikle de paralellik içinde olan kadın emeğinin, ucuz, değersiz ya da görünmez oluşunun nedenlerini anlamak için insanlığın ve kadın da emeğinin tarihsel, toplumsal gelişim seyrine bakmak, aldığı biçim ve şekilleri incelemek işimizi kolaylaştıracaktır.

Kadın emeği ilkel komünal toplumla başlayan kabilenin hayatta kalması için zorunlu olan cinsiyete dayalı doğal işbölümü; özel mülkiyetin ortaya çıkışı ve ilk büyük toplumsal işbölümünün sonucunda oluşan sınıflı toplumla birlikte kadın aleyhinde dezavantaja dönüşmüştür. Tahakküm altına alınıp, eve hapsedilen kadının ev içinde ve bir bütün ev iktisadında harcadığı emek, erkeğin evin dışında harcadığı üretken emeğin yanında değersizleşmeye, görünmemeye başlamıştır.

Elbette kapitalizmin doğuşuyla birlikte artan meta ihtiyacını karşılayabilmek için burjuva ataerkil sistem daha fazla insan emeğine ihtiyaç duyuyordu. En fazla da değersizleştirilmiş ve ucuz olan kadın ve çocuk emeğine... Kapitalizm köleci ve feodal toplumların kapalı iktisadının aksine büyük aileyi parçalayıp çekirdek aileyi korumaya devam ederken, o zamana kadar kapalı iktisatta, ev içinde konumlanan kadın emeğini de ucuz işgücü olarak fabrika ve atölyelere çekmiş, artı-değer sömürüsüne dahil ederek kadınları da ücretli köleye dönüştürmüştü. Yine diğer taraftan da kadının ev içindeki eski rollerini de koruyup, yeniden üretim sürecinin aktif aktörü olma görevini devam ettirmesini istemiş/sağlamıştı.

Kapitalist-emperyalist sistem kadının öğretilen, geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin korunmasından yani daha fazla kâr ve sömürü için ucuz kadın

emeğinin ücretli ve ücretsiz işgücünden de vazgeçmiyordu. Sadece bu ikili yönü nasıl kullanacağını sistemin dönemsel ihtiyaçlarına göre belirliyordu. Örneğin; genel emek gücünün değerini düşürmek ve kâr oranını artırmak istediğinde ya da kapitalist-emperyalist sistemin savaş süreçlerinde erkeklerin savaş cephesine gönderilmelerinin de sonucu kadın emeği, ucuz işgücü olarak toplumsal üretime çekilirken üretimin daraltıldığı kriz süreçlerinde ise ilk işten çıkarılan kadınlar oluyordu.

Kadının konumu gerileyip ev içi köleye dönüşürken bu sömürünün sürekliliğini sağlayan, onu besleyip koruyan ve her tarihi toplumsal sürece göre şekillenen ataerkil ideoloji de geliyordu. Nitekim bugün kadının toplumdaki ezilmesini, sömürülmesini sadece ekonomik ilişkiler ve sermayenin durumuyla açıklayamayız. Burjuva-feodal sistemle iç içe girmiş olan ve kadınlarla erkekleri eşitsiz bir ilişki içinde konumlandırılan kadınların toplumsal kaynaklara ulaşımını kısıtlayan, kadının emeğini, bedenini, cinselliğini denetim altına alıp sömüren ataerkil sistemden koparamayız.

Şu bir gerçek ki kadın emeği ev içinden ücretli işe, politikarlardan tararlara, sermayenin ihtiyaçları uyarınca belirleniyor. Ancak bu belirlenimde ataerkil yapının sermayeye sunduğu elverişli koşullarla birlikte iç içe girerek işliyor.

Biz de bu yazıda emperyalizmin 1970'lerden itibaren girdiği büyük krizi aşmanın yollarından biri olarak gördüğü tüm dünyada esnek çalışmanın yaygınlaştırılması kapsamında yaptığı uluslararası yeni işbölümü ve bu bağlamda ülkemizde de hızla yaşama geçirilen güvencesiz kadın emeğinin kullanım ve sömürü biçimlerini ataerkil ilişkilerle birlikte irdeleyeceğiz.

Üretimin emek yoğunluklu ülkelere kaydırılması

II. Emperyalist Paylaşım Savaşı sonrasında, emperyalist devletlerin ekonomide görece yaşamış olduğu canlanma 1970'lere geldiğinde sona ermiş, emperyalizm yeni bir kriz ve bunalım sürecine girmişti. Bu krizin geçici, küçük tedbirlerle aşılamayacak kadar yapısal, emperyalist sistemin sonunu getirecek kadar büyük bir kriz olduğunun da farkındaydı egemenler. Bu krizle baş edebilmenin yolunun ise uluslararası üretimi ve bölüşümü yeniden örgütlemekten geçtiğini biliyorlardı. Bu kriz ancak işçi ve emekçilerin ücretlerinin düşürülmesi, emek yoğunluğunun ve verimin artırılarak, çalışma süresinin uzatılıp, çok yönlü esnekleştirilerek, yani işçi sınıfının yaratıcı gücü daha fazla kullanılıp sömürülerek aşılabiliirdi.. Bunun için üretimi ve emeğin sömürüsünü kapsayan **yeni uluslararası işbölümünü** devreye soktular.

Eski uluslararası işbölümünde emperyalist ülkeler sömürge, yarı-sömürge ülkelerden hammadde ihtiyacını karşılıyor, hammaddeyi endüstriyel ürünlere dönüştürerek tekrar bu ülkelere ihraç ederek pazarlıyordu. Kuşkusuz bu sistemde sömürge, yarı-sömürge ülkeleri emperyalizme daha da bağımlı kılıyor, sanayisi gelişmiyor, zenginlikleri emperyalistlere peşkeş çekilirken ithal ikameci yöntemle borç batağına saplanıyordu. Ucuz işgücü "cenneti" bağımlı ülkelerde işçi emekçilerin sömürsü ve yoksulluğu da artırıyordu. Ancak emperyalist devletlerin krizden kurtuluş için bu kâr ve sömürünün daha da büyütülmesi gerekiyordu.

Emperyalizm, adına neo-liberal denen yeni saldırıları devreye koydu. Buna göre sosyal devlet politikaları da denen Keynesyen politikalarından vazgeçilip devlet tekelleri özelleştirilerek devlet iktisadında kamunun payının küçültülmesi, devletin eğitim-sağlık gibi hizmetlerden el çekerek sosyal hizmet yüklerinin halkın omuzlarına yıkılması söz konusuydu. Yeni uluslararası işbölümü ve bağımlı ülkelerin daha fazla sömürsü boyutu ile ilgili ise artık; 1980'lerden itibaren "bilgisayar devrimi" de denilen hızla gelişen üretim teknolojisinden, ulaşım, haberleşme ve iletişim teknolojilerindeki bir dizi teknik gelişim olanaklarından da yararlanarak yarı-sömürge, yarı-feodal ülkeler emperyalist tekellerin üretim "üsleri"ne dönüştürüldü. "Merkez", "çevre" ülkeler diye de adlandırılan bu sistemde ileri teknoloji gerektiren üretim biçimleri "merkez" diye tanımlanan emperyalist ülkelerde gerçekleştirilirken, ileri teknoloji gerektirmeyen ürünlerin üretiminde hammadde ihracı yapmak yerine emek yoğunluklu üretimin ucuz işgücü cenneti olan yarı-sömürgelere kaydırılması ve güvencesiz esnek üretim biçimlerinin devreye sokularak işgünü ücretlerinin daha da aşağılara çekilmesi, iş süresinin uzatılması gibi uygulamalar yaşama geçirildi. Bunlar emek sömürsünü artırırken uluslararası sermayenin de kâr oranını büyütüyor, ulaşım, iş güvenliği, sosyal güvenlik, fabrika, işyeri giderleri gibi bir dizi masrafların da azaltılması sermayeye ayrı bir kârlılık sağlıyordu.

Yarı-sömürge, yarı-feodal yapıdaki Güneydoğu Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkelerine kadar uzanıp yapılan sistemle bu bağımlı ülkeler ithal ikameci modelden ihracata yönelik üretim modeline geçerken yeni uluslararası işbölümü kapsamında emek yoğunluğu gerektiren, genellikle tekstil ve giyim, elektronik ve oyuncak endüstrileri buralara kaydırılıyordu. İhracata yönelik bu üretimle öncelikle kapitalist-emperyalist ülkelerin ihtiyacını karşılayacak tüketim mallarının üretilmesi hedefleniyordu. Böylece kendi ülkelerinin iç pazarları da canlandırılmış oluyordu.

Sistem, üretimin parçalara bölünüp çalışma koşullarının esnekleştirilmesi, enformel, fason ve taşeron örgütlenme biçiminde yaygınlaştırılarak yaşama geçiriliyordu. Esnek, enformel çalışma biçimi için en uygun, biçilmiş kaftan ise “ucuz”, “güvenilir”, “sabırlı”, “itaatkar” olarak görülen **kadın emeği**di. Diyebiliriz ki enformel sistem kadın emeği ve işgücü üzerinden yükseliyordu. Nitekim esnek enformel çalışma biçimindeki işgücünün de yüzde 20’sini kadınlar oluşturunca.

Sermaye için kadın emeğinin tercih ediliyor olmasının nedeni ise kuşkusuz daha kârlı olmasıydı. Zira kadın işgücü ucuz, değersiz ve örgütsüzdü. Üstelik üretim küçük parçalara ayrılıp araçlar, taşeron şirketler üzerinden küçük atölyelere, aile işletmelerine, parça başı iş biçiminde evin içine kadar dağılmış, toplumsal cinsiyet rolleri ve ataerkil yapıyla da birleşerek kadın emeği görünmez kılınmış; evin, ev işlerinin bir parçası haline dönüştürülmüş ya da öyle görülmesi sağlanmıştır. Ve birçok kadın tarafından yapılan iş, “iş” olarak tanımlanmaz ve kendileri de “işçi” olarak görülmezler. Yapılan iş daha ziyade geçici, aile bütçesine katkı, destek vb. olarak görülür. Bu da kadınların itirazsız daha ağır, sağlıksız koşullarda ve daha uzun işgünü saatlerinde çalışmayı kabul etmelerini getirmekte, iş güvenliği, sigorta, emeklilik gibi istek ve beklentilerinin de yeterince olmasına neden olmakta, birbirlerinden yalıtık, parçalı oluşları bir araya gelip dayanışmalarını, örgütlenmelerini de zorlaştırmaktadır. Tüm bunlar ise sermaye için avantaj, esnek, enformel üretimde kadın emeğinin tercih edilmesinin de gerekçeleri olmaktadır.

Çalışmanın esnekleştirilmesi

Daha ziyade kadın emeği ile gerçekleşen enformel ve esnek çalışma nedir sorusuyla devam edelim:

İş güvencesini ve sosyal güvenliği ortadan kaldırarak enformel istihdamın yaygınlaşmasına neden olan esnek çalışma, sermayenin maliyetleri düşürerek kârını garanti altına almak için çalışma saatini, yerini, çalışan sayısını, ücret gibi konuları kendi ihtiyaçlarına göre belirlemesi biçiminde tanımlanır.

Egemenlerce ataerkil ilişkiler içinde kadına yüklenen ev ve bakım işlerinin kadının istihdama katılımının önünde engel oluşturduğu, bundan dolayı kadınlar için en ideal çalışma biçiminin esnek çalışma olduğu savunulur. Böylelikle sermaye için vazgeçilmez olan esnek çalışma koşulları ve ucuz kadın emeği ihtiyacındaki ilişki tersiymiş, kadınlar lehine çalışma biçimiymiş gibi yansıtılır.

Güvencesiz kadın emeğinin istihdam edildiği enformel üretim ve çalışma biçimlerini dört kategoride toplamak mümkün. Bu dört kategoriye Saniye Dedeoğlu; *"Birincisi kadınların sanayiye yönelik ev eksenli işleri, ikincisi ücretli ev içi hizmeti, üçüncüsü kırsal kesimde ücretsiz aile işçiliği, dördüncüsü kadınların el işçiliği ile yaptığı üretimdir"* diye tanımlıyor. (Kapitalizm, Ataerkillik ve Kadın Emeği –Türkiye Örneği, sf. 37-38) Bunların ataerkil ideoloji ile beslenerek Türkiye özgülünde nasıl yaşama geçirildiğine hep birlikte bakalım.

Türkiye’de neo-liberal politikalar ve kadın emeğinin durumu

Türkiye gibi yarı-sömürge, yarı-feodal ülkelerde kadın emeği iç içe girmiş kapitalist ve feodal üretim ilişkileri ile burjuva-feodal ataerkil değer yargıları, din, gelenek, vb. içerisinde yoğun ve ağır bir sömürüye maruz kalır. Yine iç içe geçmiş ücretli ve ücretsiz emeği daha da değersizleştirilerek görünmez kılınır. Kadının toplumsal emeğin ve üretimin içinde ücretli ya da ücretsiz emeği ile önemli bir parçası yer yer eşit omuzlayıcı olmasına rağmen formel alandaki görünürlüğü sınırlı ya da geri olduğu için emeği yok sayılmaktadır. Toplamda sadece ücretli iş, "çalışma" olarak kabul edildiğinden kadının yaptığı ücretsiz ya da düşük ücretli işler görülmemekte, görünmez kılınmaktadır. Oysa kadının ailenin bakımı, beslenmesi ve kendini yenilemesi için harcanan ücretsiz ev işlerinden artı-değer üretiminin bir parçası olan aile işletmelerine, kırsal alanda tarımda harcanan ücretsiz kadın emeğinden ücretli olup da iş olarak görülmeyen evde yapılan el işlerine, eve parça başı iş almaya ya da ev eksenli yapılan temizlik, bakım vb. işlere, part-time denen kısa, yarım zamanlı işlere kadar bir dizi esnek enformel çalışmanın bir parçası olmalarına rağmen genelde "çalışan" olarak değil, "ev kadını" şeklinde değerlendirilir. Türkiye’de çalışabilir kadın nüfusunun % 70-80 civarının görünmeyen emek kapsamında değerlendirildiğini düşündüğümüzde kadınların harcadığı emeğin genel olarak güvencesiz emek kategorisinde olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Aynı şekilde emekleri güvencesiz, sosyal güvenlik sisteminin de dışında olduğu için bu sistemin sağladığı emeklilik, maaş ya da sağlık hizmeti gibi olanaklardan da yararlanamamaktalar.

Türkiye’de kadın emeğinin gelişim seyrine ve neo-liberal politikalarla birlikte ulaştığı kuralsız sömürü biçimine bakacak olursak:

Türkiye’de 1970’lere kadar ülke nüfusunun % 70’i köylerde yaşıyordu. Tarımsal yapısına küçük köylü üretiminin damgasını vurduğu üretim biçiminin temel özelliği geçimlik ekonomiye sahip olmasıydı. 1980’lere kadar

devam eden bu yapıda iç pazarın sancılı ve sınırlı gelişmişliği içerisinde küçük köylünün artı emeği tefeci, tüccar, eşraf kesim ve bizzat devletin tüketim vergisi adı altındaki haracı ile gasp ediliyordu.

Kadın emeği de bu sürecin içerisinde ağır bir sömürüye maruz kalarak yerini alır. Tarımda küçük köylü üretiminin (geçimlik üretimin) içinde yer yer ücretli olsa da esas olarak da ücretsiz tarım ya da aile işçisi olarak üretime katılırken ücretsiz ev içi emeği ile ikinci bir sömürüye maruz kalır kadınlar.

Nüfusun büyük bölümünün köylerde, işgücünün de ağırlık olarak tarımda istihdam edildiği Türkiye’de 1945-1950’lerden itibaren emperyalizmin yarı-sömürge, yarı-feodal ülkelerin sanayisini geliştirmeye gerek olmadığı ama Avrupa’nın gıda ihtiyacını karşılamak için tarıma yoğunlaşmaları gerektiği yönlü politikaları çerçevesinde devreye sokulan “Marshall Yardımları” kapsamında verilen traktör ve diğer tarım araçlarının kullanılmaya başlanması işgücü fazlasını açığa çıkarmış, kırlardan kentlere doğru işgücü göçünü de başlatmıştı.

Bir diğer işgücü göçü de II. Emperyalist Paylaşım Savaşı sonrasında oluşan yıkımı onarmak için ucuz işgücü cenneti olan yarı-sömürgelerden Avrupa’ya taşınan işgücüydü. Bu süreçte Türkiye’den de özellikle Almanya’ya büyük bir ucuz işgücü çekilmiştir.

1980’lere gelindiğinde ise; temeli 1980, 24 Ocak kararlarıyla atılan emperyalizmin neo-liberal politikaları ve yeni uluslararası işbölümü çerçevesinde Türkiye otomotiv ve tekstil sektöründe öne çıkartılmış, bu alanlarda emperyalizmin ucuz emek yoğunluklu üretim üssü haline dönüştürülmüştü. Emperyalist tekellere parça ürünler üreten sayısız tedarikçi işletme açılmış, iş güvenliğinden, iş sağlığından uzak, düşük ücretle çalışmaya dayanan küçük ve orta boy işletmeler her tarafı sarmış, fason ve taşeron sistemi bu sürecin ana üretim biçimi olarak yaşama geçirilmişti.

“İhracata dayalı büyüme” derken, sanayinin gelişmesi değil emperyalist ülkelerin ihtiyacı olan, yoğun emek gerektiren tarım ürünleri, tekstil-giyim ürünlerinin ihracından bahsediliyor, otomotiv sektörünün parça üretimi ve montaj görevi kastediliyordu. Emperyalist sermayenin her alana girip talan etmesi, metalaştırması eski üretim ilişkilerinin çözülmesini hızlandırıyor, iç pazarı geliştireyordu ama eski üretim biçimini bir bütün tasfiye de etmiyordu. Yine geçimlik ekonominin damgasını vurduğu, küçük meta üretim biçimi hakim olan varlığını sürdürüyordu. Köylük bölgelerdeki nüfus oranı azalmaya başlamış yaşanan neo-liberal yıkım politikaları sonucunda yaşamını yeniden üretebilme ihtiyacının ürünü olarak şehirlere doğru büyük bir nüfusun (işgücü) göç süreci yaşanmıştı. Özellikle 1980-

1990 yılları arasında bu göç tarihinde görülmemiş büyüklüğe ulaşmıştı.

Tüm bu gelişmelerin kadın emeği cephesinde yansımaları işgücüne katılım boyutu ile farklılaşıyordu. Öyle ki; kadının işgücüne katılım oranının tarıma yönelik emperyalist yıkım politikaları ve buna paralel artan kırdan kente göçlerle birlikte gerilediği ortada. İstatistiki verilere baktığımızda büyük bölümü tarımda ücretli ya da ücretsiz aile işçisi olarak istihdam edilen kadınların işgücüne katılımı 1955'lerde % 70-80 arasındayken, bu oran 1980'lerde % 40'lara, 1990'larda % 30'lara, 2000'li yıllarda ise % 20-25 arasına gerilediği görülmekte.

Genel istatistiki rakamların dışında halen tarımda istihdam edilen kadınların oranına baktığımızda da aynı düşüşü görebiliriz. Tarımda kadın istihdamı "1995'te yüzde 71,2 iken 2000 yılında yüzde 60,5, 2006'da yüzde 48,5'e düşerken" orantılı olmasa da sanayi alanında istihdam edilen kadınların sayısında artış olmuş, "1995'te yüzde 9,6, 2000 yılında yüzde 13,2, 2006'da yüzde 15'e", hizmet sektöründe ise "1995'te yüzde 19 olan kadın istihdamı 2006'da yüzde 36,5'e" yükselmiştir.(age)

Kırdan kente göç iki biçimde yaşandı/yaşanıyor. Birincisi köylü ailesinin bir bütün kente yerleşmesi biçimindeyken, ikincisi ise özellikle de ailenin çalışabilir durumdaki erkek üyelerinin geçici, belirli dönemleri kapsayacak biçimde aile bütçesine katkı, köy iktisadını destekleyecek gelir getirici işlerde –genelde de inşaat sektöründe- çalışmak için gitmesi biçiminde oluyor. Burada erkek emek gücü yılın belli dönemlerinde şehirde olduğundan köydeki tarım, hayvancılık vs. tamamen kadına kaldığı için kadına yönelik emek sömürsü daha fazla yoğunlaşmakta. Bu ailelerde köylü iktisadının çarkını şehirden gelen ek gelirle birlikte esas olarak da kadınlar döndürmekte diyebiliriz. Ağırıklı olarak İç Anadolu bölgesi ve Karadeniz'de yaşanan, bir ayağın köyde diğer ayağın şehirde olduğu geçimlik üretimle ücretli emeğin satılması biçiminde iç içe giren ikili yaşamda erkeğin emeği ücretli, kadının emeği ücretsiz aile işçiliği biçiminde olduğu için görülmemekte, değersizleştirilmekte, kadın baskı cenderesinin altında yok sayılmaktadır.

1950'li yıllardan itibaren istatistiki verilerden kadının işgücüne katılım oranının sürekli bir düşüş içinde olmasının nedenlerinden birisi olarak kırsalda, tarım alanında yoğunlukla ücretsiz aile işçisi olan ama tamamına yakını istihdam edilen kadınların göçle birlikte işgücü piyasasının dışında kaldığı, "ev kadını" olarak eve hapsedildiği, buna paralel kadının konumunun var olanın da gerisine düştüğü iddia ediliyor kimilerince. Ancak bu iddia pek de isabetli değil, istatistiki veriler bir sürecin tablosunu görebilmek açısından önemli ama kimi durumlarda yanıltıcı da olabilir. Burada da

böyle yanılmalı bir durum söz konusu. Zira ataerkil sistem kadın şehre geldiğinde ucuz emeğinden vazgeçmiyor, sadece ihtiyaçlarına paralel şekillendiriyor. Neo-liberal politikalarla birlikte biçimlendirilen yeni uluslararası işbölümü içinde kadının ucuz emeği biçilmiş kaftandı. Üstelik daha fazla sömürü için emek sömürsünün ataerkil, feodal değer yargıları, toplumsal cinsiyet rolleri ve aile içi görevleriyle “ev kadınlığı” ile perdelenmesi gerekiyordu. Ailenin yeniden üretimi için gerekli olan ücretsiz bakım vb. emeği ve ev içi rolleri ile ücretli ya da ücretsiz artı-değer üretimine dahil olan emeğinin birlikte sömürülmesi, yani ikili kullanımıyla egemen sistemin, sermayenin ihtiyacıdır. Nitekim köyden kente göç eden kadın emeği bir taraftan fabrika ve atölyelere ucuz işgücü olarak çekilirken, diğer taraftan toplumsal cinsiyet rolleri beslenip kadına kanıksatılırken aile içinde toplumsal yaşamın ve neslin yeniden üretimine harcadığı ücretsiz emeği ile büyütüldü. “Ev kadınlığı” anlayışı kabullendirilip yaygınlaştırıldı.

Sadece kırdan kente göçle birlikte başlayan kondulaşma olgusuna baktığımızda dahi kentlerin eteklerine ve çevre çeperine kurulan gecekondu mahallelerinin kurulmasının en fazla kadınların ücretli ve ücretsiz emeği üzerinde yükseldiğini görürüz. Öyle ki doğru düzgün ulaşım, altyapı hizmetinin olmadığı bu barınma mekanlarının inşa sürecinde harcanan işgücünden, o sefalet koşullarında yaşamın ve sermayenin ihtiyaç duyduğu emek gücünün yenilenip, yeniden üretilmesine kadar harcanan emek kadının görünmeyen emeğidir.

Yine Türkiye’de gelişen kırdan kente göç olgusu kırsal bölgenin nüfus yoğunluğunu üzerinden atması ya da şehirlerde sanayinin gelişimine paralel işgücünü çekmesi biçimlerinde olmamıştır. Esas olarak emperyalist neo-liberal politikaların yarattığı yıkım ve özelde de 1990’lardan itibaren savaşla T. Kürdistanı’nda yüzlerce köyün yakılması, zorla göçün dayatılması sonucu şehirler büyümüş, ülke nüfusunun yarından çoğunluğu şehirlere kaydırılmıştır. İşsizliğin, yoksulluğun yoğun, emek gücünün fazla olması ve bunu emecek sanayinin olmaması emeği değersizleştiriyor; işsiz, yoksul, vasıfsız emek gücünü “marjinal” diye tanımlanan sektörlere, enformel kayıt dışı taşeron işlere yönlendiriyordu. Emeği en değersiz görülen, ev içi rollerle sınırlandırılan kadınlar ise zorunlu olarak ev içi rollerin de devamı sayılan yine aile içindeki görevlerini de aksatmadan ikisini bir arada götürebileceği ev eksenli, imalat sanayinin bir parçası olan evlerde yapılan işler, örgü, dikiş, nakış işleri ya da başkaları için temizlik, yaşlı, hasta, çocuk vb. bakıcılığı, merdiven altı atölyeler gibi esnek, yarım zamanlı, güvencesiz, enformel işlere mahkum kalıyorlardı.

1980'lerden sonra şehirlerde kadın emeğinin en fazla tekstil ve giyim sanayinde yoğunlaştığını görüyoruz. Devamında hizmet sektörü gelirken, eğitilmiş kadın emeğinin ise finans sektörünün hızlı büyümesiyle birlikte; bankacılık, hukuk, tıp, eğitim, mühendislik gibi alanlarda yerini aldığına, hatta bu alanın üçte birinden fazlasını oluşturduğuna tanık oluyoruz.

Enformelleşme ve kadın istihdamı

Güvencesiz kadın emeği, kuşkusuz emperyalizmin neo-liberal politikalarıyla gündeme gelmedi. Kadının vesayet altında olduğu tüm sınıflı toplumlarda yaşanan bir gerçeklikti. Kadın emeğinin hiçbir güvencesi olmadan dizginsizce insanlık dışı koşullarda sömürüldüğü süreçlerden biri olarak kapitalizmin ilkel birikim süreci gösterilir. Bugün neo-liberal politikalarla birlikte yaşama geçirilen emperyalizmin yeni uluslararası işbölümü sürecindeki emeğin kualsız, dizginsiz ve güvenceden yoksun sömürsü tam da kapitalist birikim sürecindeki sömürüye benzetilir.

Emperyalist yeni uluslararası işbölümünün temel özelliklerinden birisi üretimin teknoloji gerektirmeyen emek yoğunluklu bölümünün, emek gücünün bol ve ucuz olduğu ülkelere kaydırılıp daha fazla sömürü ve kâr için üretim parçalara bölünüp dağıtılırken istihdamın da formel alandan enformel alana doğru kaydırılmasıydı.

Enformel alanın en önemli özelliği ise kayıt dışı ve görünmez olmasıdır. R. Atasü Topçuoğlu enformel alanın sır perdesini yaratanın da enformelleşmeyi yaratan süreç olduğunu, yani işin bir zincir halinde alt kademelere ihale edilmesi olduğunu belirtiyor. Öyle ki büyük şirketler ya da emperyalist tekeller için üretim parçalara bölünüp, taşeron şirketler aracılığıyla atöyelere, evlere kadar dağıtılmakta, ama esas işveren şirket hiçbir sorumluluk üstlenmemektedir. Görünmezliğinin bir yönü de buradan gelmektedir.

Türkiye'de de -tıpkı diğer yarı-sömürge ülkelerde olduğu gibi- enformel alanlar özelde de kadın istihdamı 1980'lerden sonra yaygınlaştı. Emek süreçleri esnekleştikçe enformel istihdam da büyüyor, formel istihdamsa küçülüyordu. Özellikle 1990'lardan sonra kadınların formel alandaki yeri küçüldü. Nitekim, istatistik veriler de bunu doğruluyor: *"1988'de yüzde 34.9 olan formel kadın çalışan oranı 1998'de yüzde 26.4'e düştü; 2000'e gelindiğinde enformel kadın istihdamı artmakta ve yüzde 55.2'ye çıkmaktadır."* (R. Atasü Topçuoğlu; Kapitalizm, Ataerkillik ve Kadın Emeği Türkiye Örneği) Sadece imalat sanayine baktığımızda 1988'de enformel işlerin payı % 53'e ulaştı. 2000-2006 yılları arasında tarım dışı enformel iş-

lerde istihdamın % 61'ini erkekler, % 39'unu kadınlar oluşturuyordu.

Genel olarak ise Türkiye'de çalışan kadınların % 68'i, erkeklerin % 44'ü iş güvencesinin ve sosyal güvenliğin olmadığı enformel işlerde çalışıyorlar. Bunu sektörlere oranladığımızda tarım alanında çalışan kadınların % 99'u, erkeklerin % 80'i, sanayide kadınların % 67'si erkeklerin % 37'si, ticaretle kadınların % 48'i, erkeklerin % 43'ü, hizmetlerde kadınların % 24'ü, erkeklerin % 22'si kayıt dışı yani enformel çalışıyorlar. (Toksöz'den aktaran Nuray Özgüneş, age, sf. 198) Yine TÜİK 2004 verilerine göre de; kısmi süreli çalışan ücretlilerin yaklaşık % 60'ını, yevmiyeli ve kısmi süreli çalışanların ise % 64'ünü kadınlar oluşturuyor.

Enformel üretimle sermayenin kârlılığı ikiye katlanıyordu... Öncelikle üretim kayıt dışı olduğu için emek de kayıtsızdı. Kayıtsız olduğu için de korunmasız, örgütsüzdür. Sosyal güvenlik, işçi sağlığı, iş güvenliği gibi hakların yaratacağı mastaftan ve vergiden muaf olduğu için kârı katlanıyordu. İkinci olarak ise üretimin evlere kadar götürülmesi üretim araçlarının yenilenmesi ve korunması sorumluluğunu ortadan kaldırıyor, yer mekan ve bir dizi gider de çalışana yüklenmiş olduğu için bu masraflardan da kurtulmuş kârı daha da artmış oluyor.

Özetle emperyalizmin ülkemizde de uygulamaya koyduğu yeni uluslararası işbölümü ile birlikte kadın istihdamının hızla enformel işlere kaydığını görüyoruz. Bunda göç olgusunun, üretim süreçlerinin, esnekleştirilmesinin, egemenlerin maliyeti en aza çekebilmek için formel yapıdan uzaklaşıp enformele yönelmesi gibi faktörlerin yanında esas etmenin aile içindeki bakım, temizlik vb. hizmetlerden kadınların sorumlu tutulması diyebiliriz. Yani kadınların toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin ataerkil kabul-ler kadın istihdamını etkiliyor, yer yer ise belirleyici bir rol oynuyor.

Türkiye'de 1980'lerden itibaren enformel istihdamın yaygınlaştığını, 2000'li yıllarda hız kazandığını, 2003'te ise yürürlüğe konan yeni iş yasası ile yasal dayanağının oluşturulduğunu söyleyebiliriz.

2003 yılında sermayenin ihtiyaçlarına göre şekillendirilen ve yürürlüğe giren yeni iş yasasıyla dışarıya iş verme ve kısmi çalışma gibi esnek emek süreçleri yasal düzenlemeye kavuştu. Geçici iş ilişkileri, kısmi süreli iş sözleşmesi, çağrı üzerine çalışma gibi esnek çalışma biçimleri gündeme alınıp yasalılaştırıldı. Çalışanların fazla çalıştırılmada süre sınırı kaldırıldı. İş güvencesine ilişkin daralmaya gidilip hafta tatili gününün değiştirilebilmesi olanaklı hale getirildi. Esnek üretim biçimleri yasalılaştırılırken kadınların da ev içi yükümlülüklerini kenara bırakmadan istihdama katılmaları hedefle-

niyordu yasayla. Bu şekilde kadın emeğinin ikili sömürüsünün altyapısı düzenlenmiş oldu diyebiliriz.

Şimdi bu güvencesiz kadın emeğinin istihdam edildiği enformel çalışma biçimlerine biraz daha yakından bakmamız yerinde olacaktır.

1- Sanayiye dönük ev eksenli işler

Esnek ve enformel üretime dayanan kadın işgücünün en fazla istihdam edildiği alanlardan birisi "sanayiye dönük ev eksenli işler"dir. Her ne kadar tek başlık altında toplanmış olsa da ev eksenli işler evin içinde fabrika üretimine bağlı yapılan parça başı üretimle ve yine hizmet sektörü kapsamında değerlendirilecek evde yapılan işler ile büyük şirketler, tekeller adına atölye ve küçük işletmelerde yapılan üretim ve çalışmayı ayırıştırarak daha uygun olacaktır. Atölye ve işletmelerdeki üretim-çalışma ile ev içinde yapılan çalışma birbiriyle bağlantılı olarak birbirini besler ve her ikisi de toplumsal cinsiyet rolleri ve ataerkil ilişkilerle şekillendiriliyor olsalar da çalışmanın biçiminden etkilerine kadar bir dizi farklılıklar da barındırır.

Küçük ve orta boy işletme biçimindeki üretim, evin dışında olduğu için eve iş alma biçimindeki üretimden daha fazla görünürlüğe sahiptir ve içindekine kıyasla daha sabit bir ücret ve çalışma günü, saati, mesaisinin süresi ve çerçevesi berrakken eve iş alındığında çalışmanın ne ücreti ne de süresi bellidir. Yine atölye ve işletmelerde aile, akraba vb. ilişkileriyle yaratılan tüm baskıya rağmen daha toplumsal bir niteliğe sahip olmasından dolayı kadının –kısmi de olsa- evin dışına çıkmasına olanak sağlayarak sosyalleşme ve örgütlenme zemini yaratabilmektedir.

Ev içi çalışmada ise kadın evin dört duvarı arasında dışarıdan daha fazla yalıtılmakta, tecrit edilmektedir. Diğer kadınlarla bir araya gelip dayanışma, örgütlenme zemini pek bulamamakta, yaptığı iş ücretli olmasına rağmen ev işlerinin devamı görüldüğü için iş-çalışma olarak da değerlendirilmemektedir. Bu şekilde emek, değersizleştirilip görünmez kılınmaktadır.

Yine uluslararası işbölümü çerçevesinde Türkiye'nin tekstil alanında öne çıkarılmasıyla da paralellik içinde kadın emeği en çok tekstil ve giyim sanayide yoğunlaşmış durumdadır. Ve diyebiliriz ki bu sektör, kadının ucuz ve enformel emeği üzerinden yükselmektedir. Tekstilin motoru ise kayıt dışının ağırlıklı belirleyici olmasıdır. Bu noktada Türkiye Tekstil, Örmeye ve Giyim Sanayi İşçileri Sendikası (TEKSİF) verilerine göre 1999 hazır giyim üretiminde çalışan 2 milyon işçiden sadece 500 bininin kayıtlı olması, kayıt dışının boyutuna dair çarpıcı bir örnektir.

Sanayiye dönük ev eksenli işlerde sistemin ve kadın sektörü olarak

kabul edilen tekstilin temel özelliği; üretimin parçalı, esnek ve kayıt dışına dayanıyor olmasıdır. Taşeron sisteminin egemen olduğu sektörde küçük ölçekli atölyeler merkezi bir yer tutmaktadır. Üstelik *"taşeron ağlar sadece farklı firmalar arasında kurulmamış, aynı zamanda ev eksensli çalışan kadınlar arasında da yaygınlaşmış..."* durumdadır. (age, sf. 255) Taşeron olarak çalışan atölyeler aracılığıyla sermayeye ucuz işgücüne ulaşım olanağı da sunulmaktadır. Bu sistemde üretimin planlanması, yapılacak modellerin belirlenmesi, yapılan işin kalite kontrolü gibi bölümleri işveren firmanın işiyken, emek yoğunluğu gerektiren bölümleri de taşeron aracılığı ile yapılmaktadır.

Atölyeler genellikle ucuz emek gücünün yoğun olduğu yoksul, gecekondu ve kenar mahallelere kurulmaktadır. Buralarda yüksek kira bedellerinden ve vergi denetiminden de uzak apartmanların bodrum katlarında ya da etrafı çevrilmiş baraka tarzı yapıların içinde sağlıklı, hijyenden uzak, iş güvenliğinden yoksun koşullarda kurulmaktadır. Başlangıç için büyük sermayeler de gerektirmeyen atölyeler ucuz kadın ve çocuk emeği sayesinde süreç içinde genellikle kapasitesini genişletmektedir.

Bu tarz atölyelerin en yaygın olanı küçük üretimin yapıldığı aile işletmeleri ya da aile emeğine dayanan atölyelerdir. Bu atölyelerde ataeril aile ilişkileri içerisinde aile üyelerinin ücretsiz emeği ve akrabalık, hemşerilik, komşuluk ilişkilerinin sağladığı ucuz kadın emek gücü ve dayanışması atölyenin devamlılığı ve piyasa rekabeti için vazgeçilmezdir.

Küçük ve orta ölçekli atölyelerin maliyeti düşürmek için başvurduğu yöntemlerden bir diğeri de ucuz göçmen emeğidir. Yasal zorunluluklar içinde (kaçak vb. olmaları gibi) iş olanağı bulamayan göçmen kadın emeği piyasa ücretlerinin de altında ucuz kadın emeğinin de ucuzunu oluşturmakta sermaye için. Tekstil-konfeksiyon atölyelerinde en çok kullanılan göçmen emeği, Azerbaycan'dan gelenlerden sağlanmaktadır. Saniye Dedoğlu Türkiye'ye Azerbaycan'dan gelenlerin her yıl neredeyse 400 bini bulunduğunu ve özellikle İstanbul'un geniş enformel ekonomisinin Azeri göçünü çeken bir faktör olduğunu belirtiyor. Devamında ise erkeklerin daha çok geçici ve dönemli işlerde çalışırken, kadınların ise sağlıklı koşullarda düşük ücretlerle konfeksiyon atölyelerinde çalıştığını vurguluyor.

İnsani yaşam koşullarından uzak, sağlıklı, güvencesiz ve iş güvenliğinden yoksun bu atölyelerde fiziksel ve sözel şiddet de atölye üretiminin vazgeçilmez bir parçası durumundadır. Şiddetle ataeril feodal değerler ve hiyerarşi de korunmuş, toplumsal cinsiyet rollerinin kendini tekrar tekrar üretmesi de sağlanmış olunur.

Ev eksenli işlerin ücret karşılığı evin içinde yapılması artı-değer üretimine dahil olsa da ev işlerinin ve ev kadınlığının devamı olarak görüldüğü, kabul edildiği için değersiz ve görünmez emek kapsamındadır. Yapılan iş "iş" olarak dahi kabul edilmediği gibi ev işçisi olan bu kadınlar da işçi olarak kabul edilmediğinden işçi statüsünde hiçbir haktan yararlanamazlar. Harcanan emek ise aile bütçesine katkı olarak görülür.

Evde yapılan işler oldukça çeşitlidir: *"yaygın biçimlerden biri fabrika üretimine bağlı olarak, üretimin belli aşamalarının ev içinde gerçekleştirilmesidir. Kadınların Yeni Bosna'da tekstil atölyelerinde üretilen tişört ve bluzlarının işlemelerini ve dantellerini evde yapmaları ya da Gebze'de beyaz eşya fabrikasında üretilen çamaşır makinesi için evde plastik contaları ve uzun hortumları makasla keserek hazırlamaları bu işlere örnek olarak gösterilebilir. Tekstil ve giyim sanayi gibi, paketleme, kutulama, el işi oyuncak imalatı da evde yapılan işlerdendir sanayi üretimine bağlı işler yanında, dil öğretimi, özel dersler, daktilo yazımı, çocuk bakımı, yaşlı bakımı, pazarlama, zarf doldurma, çevirmenlik, editörlük gibi hizmet sektörü kapsamındaki işler de evde yapılabilmektedir. Kadınların satmak üzere turşu yapması, yufka açması, elle ya da makine ile mantı, sigara böreği, mezeler hazırlaması da evde yapılan işler arasında yer almaktadır."* (Karakoyun'dan aktaran Melda Yaman Öztürk, s. 40)

Ev içinde yapılan ev eksenli çalışma, enformel ekonominin önemli bir bileşeni ve özellikle de kadınların yoğunlaştığı bir sektördür. Çalışanların % 80-90'ını kadınlar oluşturur. Ev eksenli çalışma büyük tekellerin, şirketlerin maliyetleri düşürerek uluslararası pazarda rekabet gücünü artırmak için üretimi fabrika ve atölyelerin dışına çıkarmaları ve bazen de alt gruplara ihale etmeleri sonucu oluşan geniş bir kayıt dışı alandır.

Sermaye için kârlı bir alandır. Zira üretimin parçalara ayrılması ve evlere dağıtılmasıyla işveren fabrika ya da atölyede harcaması gereken elektrik, su, kira, yemek vb. maliyetlerden de kurtulmuş olur. Üstelik işin saati, zamanı olmadığından tüm güne, hatta geceye de yayılır. Özellikle çocuk ve yaşlılar olmak üzere tüm aileyi dahil eder üretime. Yine iş güvenliğinden yoksun çalışma koşulları ve iş ile birlikte bir dizi meslek hastalığı da eve taşınmış olunur.

Ev eksenli işlerin diğer bir özelliği de kadının görünmeyen emek kapsamında evde harcadığı bakım, beslenme, temizlik işlerinin devamı olarak görülmesi, onlarla iç içe girmesidir. Kadın ev eksenli işlerle bir taraftan artı-değer üretimine çekilirken, diğer taraftan ailenin yeniden üretilmesindeki ataerkil cinsiyetçi rollerini de aksatmamış olur. Yani ücretli ve üç-

retsiz emeği ikili sömürüye maruz kalırken aile ve ataerkil toplumsal cinsiyet rolleri tekrar tekrar üretilmiş olur. Bu da uluslararası sermaye için kadın emeğini vazgeçilmez kılmaktadır.

2- Ücretli ev içi hizmeti

Enformel çalışma biçimlerinde kadın istihdam alanlarından bir diğeri de ücretli ev içi hizmetidir. Kadın işi olarak görülen ücretli ev hizmeti, ücretsiz ev içi emeğin devamı ve ataerkil cinsiyetçi işbölümünün de tekrar tekrar üretildiği bir alandır.

Bakım, ev hizmetlerinin kökenine baktığımızda sınıflı toplumlar tarihi boyunca hep kadının görevi olarak kabul edildiğini görürüz. Kapitalizm öncesi doğal iktisatta “ev” ve “iş” anlamında mekansal bir ayrışma olmadığı için “ev kadını” gibi kavramlar da geliştirilmemiştir. Ev ve işin ayrılmaya başlamasıyla birlikte kadın ile erkek arasındaki cinsiyeti işbölümü daha da keskinleşmiş; birisi kadının, diğeri erkeğin alanı olarak kurgulanmıştır. Kadın evin dört duvarları arasına sıkıştıkça kadının evde harcadığı emek, ailenin beslenme, temizlik, dinlenme, sağlık bakımı, barınmaya yönelik hizmetler gibi emek gücünün yeniden üretilmesine ait gereksinimler ve yapılan işler kadının görevi, kadınlığın ve anneliğin bir parçası olarak kabul edilmiş ve kadının ücretsiz emeği üzerinden karşılanmıştır. Ev içi hizmetler kadının omuzlarına yıkılıp kadınla özdeşleştirildikçe görünmezleştirilmiş, görünmediği oranda da değersizleştirilmiştir.

Bakım ve ev hizmetlerinin kadının görevi olarak ve değersiz görülmesi, emek piyasasında da kadının emeğinin yerinin belirlenmesinde etkin rol oynarken aynı şekilde ücretli ev içi hizmetleri de değersizleştirildi. Ve kadın emeğinin değerini düşürmeye devam etti.

Emperyalizmin neo-liberal politikalarıyla birlikte ise kadının ücretli ev içi hizmetlerine de olan ihtiyaç daha da arttı. Dün belli bir bölümü kamu hizmeti olarak karşılanan sosyal güvenlik, sağlık, bakım vb. ihtiyaçlarının artık karşılanmaması bu alanda bir açığı ortaya çıkarmış ve zorunlu olarak vatandaşların bu ihtiyaçları kendi olanaklarıyla karşılamasını gündeme getirmiştir. Üst ve orta sınıflar bu açığı bakım ve ev hizmetlerini satın alarak giderirken, yoksul halk açısından ise görünmeyen emek kapsamında yine kadınların omuzlarına yıkılmıştır.

Türkiye’de neo-liberal yıkım politikaları ve savaş sonucu (özellikle de Türkiye Kürdistanı’nda yürütülen ulusal ve sosyal kurtuluş mücadelelerinin etkisi) kentler doğru dengesiz bir nüfus akışı oluşturmuştu. Bu göç olgusu beraberinde işsizlik ve yoksulluğu da getirdi. Bu süreç zorunlu olarak

erkek ve kadın emek gücünü bir dizi esnek, enformel alanlara yönlendirdi. Kadınların bir çoğu okuma-yazma dahi bilmiyordu. Sahip oldukları vasıfsız emek onları bin yıllardır kadın işi olarak bilinen, bildikleri, ücretsiz olarak yaptıkları ev işlerinin devamı olarak gördükleri ücretli ev içi hizmetlerine yönelmelerini getirdi.

Üst ve orta sınıftan ailelerin satın aldığı ev ve bakım hizmetlerinde çalışan kadın açısından ise durum "özel alan" diye tanımlanan bir dört duvar arasından çıkıp, bir başka "özel alan"a yani diğer ailenin dört duvar arasına girmekten ibaretti.

Ücretli ev hizmetlerinde çalışanların bir bölümünü de göçmen kadınlar oluşturuyor. Özellikle de Doğu Bloku ülkelerden gelen kadınlar Rus Sosyal Emperyalizmi'nin dağılmasından sonra bu ülkelerde artan işsizlik ve yoksulluk çoğunluğu üniversite mezunu, meslek sahibi kadını ucuz işgücü olarak Türkiye'ye yönlendirdi.

İşverenler tarafından ev içi hizmetler için göçmen kadınların tercih edilmesinin nedeni işçi göçmen kadınların iş bulamama, ihbar edilme ve ülkelerine geri gönderilme (çoğunluğu Türkiye'ye turist vizesiyle geldiği ve vize sürelerinin dolmasından kaynaklı kaçak pozisyonunda olmalarından) korkularından kaynaklı daha düşük ücretlerle, hiçbir güvence olmadan çok daha kötü koşullarda çalışmayı kabul ediyor olmalarıdır. Ve yine daha eğitilmiş, dil vs. biliyor olmaları, özellikle de bakım işlerinde işverenin yatılı kalacak birilerini istemesi, göçmen kadınların ise kalacak yerlerinin olmamasından dolayı işverenin öncelikli olarak göçmen kadın emeğini tercih etmesine neden oluyor.

Ücretli ev işçiliğini çalışma koşulları bakımından değerlendirecek olursak; ilk göze çarpan kayıt dışı çalışılan binalar olmasıdır. İş güvencesi, sigorta, yasal izinler gibi temel haklar bu iş sahasında hemen hemen hiç yoktur. Çalışma koşulları son derece ağırdır. Sürekli yapılan yıkama, silme, ovma işleri bedende hızlı bir yıpranmaya neden olur. Bel, boyun ağrıları, cilt rahatsızlıkları, solunum sorunları bu işlere özgü hastalıklar olarak kabul edilir. İş kazalarının birçoğu resmi kayıtlara bile geçmez ve bunlardan bir çoğu ölümcül kazalardır. Cam silerken yüksekte düşüp hayatını kaybeden, engelli hale gelen kadınların sayısı hiç de az değildir. Sağlık güvencesi, tazminat ve emeklilik hakları olmadığı için bu gibi hallerde kadın kendi kaderiyle baş başa kalır.

Ev temizliği, çocuk, hasta, yaşlı bakımı işlerinde çalışan kadınlar sıklıkla cinsel taciz ve tecavüze uğramaktadır. Ancak bu saldırıların üstü kapatılır. Zira açığa çıkması halinde ilk suçlanan kişi genelde kadın olur. Bir

suçlamayla yüz yüze kalmamak için bile kadın susmayı tercih eder. Böyle bir söylenti onun işten atılmasına ya da ailesi tarafından bir daha çalıştırılmamasına neden olabilir. Bu yüzden kadın bu sorundan kendi başına kurtulmaya çalışır.

Ev eksenli çalışan kadınların yaşadığı diğer bir şiddet biçimi ise sınıf karşıtlıklarından temelini alan ve sosyal boyutlarla yüklenmiş psikolojik sömürdür. Eve gelen kadının işvereni kadınla olan ilişkisi onun üzerindeki sömürüyü daha da artırır. Bu iki kadın arasında bir tür “akrabalık” bağı kurulur. Ama bu “akrabalık” ilişkisinde ev sahibi kadının abla, çalışan kadının küçük kardeş rolü hiç değişmez. İki kadın arasındaki sınıf farklılıkları temel nokta olmasına rağmen bu dile getirilmez hatta kabul edilmez. Ama yaşanan tam da ezen-ezilen arasındaki sosyal ve psikolojik tablodur.

Parayla evini temizleten kadın, kendisini bir statü kazanmış olarak görür. “Ablalık” rolü de bu noktada yaşanmaya başlar. Temizlikçi kadın çoğunlukla köyden göç edip gelmiştir. Bu köylü kadına “medeniyet” ve “görgü” kurallarını öğretme işi de “ablasına” düşer. Evini temizleten kadın yaşamın her aşamasında temizlikçi kadından üstün olduğunu tekrar tekrar görmek ister, evdeki kullanılmayan eşyaları, eski giysilere ona verir. Bazen küçük hediyeler alır. Bayramlarda harçlık verir. Böylece üstünlük duygusunu pekiştirir. Hatta onun eşiyile çocuklarıyla ilişkisini bile düzenlemeye kalkışabilir. Kurulan bu, feodal yanları da olan ilişki temizlikçi kadının daha fazla ezilip sömürülmesini kolaylaştırır. Sınıf çelişkilerinin keskinleşmesini önler. Örgütlenme ve hak arayışına girmesini engeller. Çalışan kadın için feodal tarafları ağır basan ilişki ev sahibi kadın için hiç de öyle değildir. Bu cephede tamamen piyasa beklentileri esas olur. Gerektiğinde bu “akrabalık” ilişkisine son vermek ve kadını işten çıkarmak an meselesidir.

Neo-liberalizmle birlikte ev hizmetlerinde şirketleşme de başlamıştır. Büyük şirketler bankalar çeşitli kamu kurumları temizlik departmanlarını müteahhit şirketlere vermişlerdir. Bu şirketlerdeki esnek ve güvencesiz çalışma süreci ilkten burada başlamıştır.

Temizlik ve bakım şirketleri genellikle küçük ve orta işletmelerdir. Küçük işletmeciliğin sahip olduğu birçok dezavantaj burada da mevcuttur. Örneğin işlerin bir sürekliliği yoktur. Gündelik ve çağrıya bağlı çalışma yaygındır. Şirketin kapanması, şirket sahibinin işçilerin ücretini ödemediği ortadan kaybolması sık yaşanan durumlardır. Sigorta, iş güvencesi, sosyal haklar hemen hiç yoktur. Mesai saatleri gece ve tatil günleridir. Günlük çalışma süresi belirsizdir. İş bitene kadar çalışma devam eder. Tüm bu koşullar kadın çalışanların ekonomik, psikolojik, cinsel sömürü ve istismarını artırır.

Temizlik işlerinde özellikle de evlerde bireysel olarak çalışan kadınların örgütlenme zeminleri son derece zayıftır. Kadınlara çalışma ortamlarında ulaşmak pek mümkün olmaz. Aynı zorluk, temizlik şirketleri çalışanları için de geçerlidir. Ev içi ücretli iş, 1475 sayılı iş yasasına göre iş olarak kabul edilmiyor. Ev hizmetlerinin iş kanununun dışında kabul edilmesi, hizmetli ev emekçilerinin sosyal güvenlik ve iş güvencesi gibi haklarının önünde engel teşkil ediyor. Ayrıca sendika kurma ve örgütlenmelerini de engelliyor. Var olan sendika ve örgütlenme yasaları bu işçilere ulaşmak için yöntem sunmaz, yetersizlikler hatta engellemeler oluşturur. Dernek ve kooperatiflerden sendikalaşmaya doğru bir hat izleme çabasında olan yapılanmalar vardır. Ama birçoğu daha işin başındadır ve henüz çok küçük bir kesime ulaşabilmiştir.

Ücretli ev işçiliği üzerinden yürüyen cinsiyetçi iş bölümünün ortadan kaldırılabilmesi için ev işlerinin toplumsallaştırılması gerekmektedir. Ama kapitalist sistem bunu yapmaya kesinlikle yanaşmaz, gelişen teknoloji bunu mümkün kılacak koşulları yaratmış olduğu halde ev eksenli işler hala “özel alan” a ve kadına tabi kılınır. Hatta teknolojik ev aletleriyle kadının kurtuluşu değil daha fazla zamanını bu işlere ayırması sağlanır. Ev eksenli işlerin kamu alanına kaydırılmasının bir bedeli olması gerektiği için, ücretsiz olarak kadın tarafından evde yapılması her zaman daha kârlı olmuştur.

Ücretli ev hizmetleri ister piyasada metalaşarak ister sosyal devletin sunduğu hizmetler biçiminde olsun, ev ve bakım işlerinin toplumsallaştırılmaması hanede ve “özel alan” da kalması, içinde yaşadığımız düzenin son derece önemli yapı taşlarındandır.

3- Kırsal kesimde ücretsiz aile işçiliği

Kadınların en fazla istihdam edildiği bir diğer üretim ve çalışma alanı da tarımdaki ücretli-ücretsiz aile işçiliğidir. Yazımızın kimi ön bölümlerinde de gelişim süreci ile birlikte işleyip gördük ki; kırsal bölgelerde kadın nüfusunun büyük bölümü (% 99) ücretsiz aile işçisi olarak işgücüne dahil edilmiş durumda. Önceki bölümlerde işlediğimiz için tekrara düşmemek adına bu başlık altında kadının ücretsiz aile işçiliğine yeniden değinmeyeceğiz.

Ancak tarımdaki enformel üretimin bir diğer ayağı olan mevsimlik işçiliğe değinebiliriz. Güvencesiz kadın emeğinin ücretli ve ücretsiz biçimiyle en fazla sömürüldüğü alanlardan birisidir mevsimlik işçilik.

Yılın 8-9 ayında yerleşik bir düzenden uzak yaşayan mevsimlik işçiler için koşullar oldukça ağırdır. Mevsimlik tarım işçilerinin büyük bölümü T. Kürdistanı'nın Botan bölgesindedirler. Bu bölge geçmişten bu yana aşiret

yapısının daha yoğun olduğu bir bölgedir. Dolayısıyla küçük bir kesimin elinde bulunan toprak miktarı çok fazladır. Bu topraklarda geleneksel usulle sadece geçimlik ihtiyacının sağlanması şeklinde topraklara köylüler çalışmıştır. Zamanla bu yapının çözülmesi sonucu topraksız köylülerin önemli bir kısmı mevsimlik tarım işçisi olarak ülkenin çeşitli yerlerine geçici göç ederek yaşamaya başlamıştır. 1990'larda Kürt Ulusal Mücadelesi'nin etkisiyle daha fazla köylü devlet tarafından topraklarından edilmiştir. Asker tarafından köylerin yakılması, "olağanüstü" hal yasalarıyla uygulanan köy boşaltmalar, ambargolar, yayla yasakları geri bir göç dalgası oluşturmuştur. Bölgedeki büyük illere göç eden nüfusun önemli bir kesimi de mevsimlik tarım işçiliğine yönelmiştir. Mevsimlik tarım işçiliğinde de çeşitli sözleşme biçimleriyle çalışılır. Bu çalışma ve koşullar da kadın gerçekliğini hesaba katmadan yürür.

Sezon başlamadan önce aşiretlerin veya büyük ailelerin önde gelen kişileri fındık, pamuk, narenciye, şekerpancarı ve daha pek çok ürünün, ekim dikim çapalama, hasat gibi işlemlerini yapmak üzere tarla ve bahçe sahipleriyle anlaşır. Bu anlaşmaların hiçbirinde kadının ev işleri ve çocuk bakımını da kapsayan çifte mesaisi hesaba katılmaz. Bilakis bazı işlerde kadının günlük ücreti erkekten daha düşüktür. İş bitiminde alınan ücretler de kadının eline geçmez. Her türlü muhataplık erkek üzerinden yürüdüğü için aile reisi bu parayı da yerine göre doğrudan alabilir. Yani aile içindeki cinsiyetçilik burada da aynı şekilde devam eder. Kadının üzerinden bir artıdeğer sömürüsü gerçekleştiği halde, bunun kadın yaşamına ekonomik özgürlük şeklinde bir yansıması olmaz. Kaldı ki burada cinsiyet ayrımcılığından dolayı işveren pozisyonunda tanımladığımız erkek için de yaşam bir hayli zordur. Zira bu kesim toplumun en yoksullarından oluşur. Kazanç tüm aileyi yıl boyunca geçindirecek miktarın altındadır. Yine de bu ailelerdeki ezilenin en ezileni; yoksulun en yoksulu durumundaki kadınlar için hayat hepsinden de zordur.

Tarladan bahçeden dönen kadın, çadırlarda devam eden yaşamı da idame ettirmek zorundadır. Banyo, çamaşır, bulaşık ve içme suyunu uzak mesafeden getirmek, o koşullarda yemek yapmak ve çocuk bakmak zorundadır. Buralarda bulaşıcı hastalıklar son hızla yayılır. Sağlık hizmetlerine erişim çok güçtür. Hamile ve bebekli kadınlar için ise her şey daha da zorlaşır. Sayısı bilinmeyen bebek ölümleri yaşanır. Kadının ataerkil baskı altındaki bu yaşamda bireysel temizlik, banyo, hijyen gibi şeylere dikkat edebilmesi mümkün değildir. Birbirleriyle iç içe yaşadıkları çadırlarda kadının bu ihtiyaçlarını karşılaması ayıp sayılır. Sosyalleşme ihtiyaçları için erkek-

ler kimi zaman yakın köylere, kasabalara gidebilirken kadınlara bu da yastır. Onların yaşamı diğer çadırlardaki kadınlardan ibarettir.

Tüm bunlara Kürt mevsimlik işçileri açısından bir de politik baskı eklenir. Bazı il valilikleri mevsimlik işçileri kısıtlamak, fişlemek için genelgeler çıkartmıştır. Halkta yaratılmak istenen linç kültürünün sonucu zaman zaman mevsimlik işçilere saldırılar yapılmaktadır. Kadın söz konusu olduğunda bu saldırılar cinsel boyut da içerebilmektedir. Çalışma ortamlarında taciz ve tecavüz vakaları da gün yüzüne çıkartılıandan daha fazladır.

Hak arama ve örgütlenme bilincinin gelişme zemininin oldukça zayıf kaldığı mevsimlik tarım işçiliğinde kadın gerçekliğinin haklarını ve ihtiyaçlarını açığa çıkartacak çalışmalar yapılmalıdır. Bunun önündeki en önemli engel bu nüfusun sürekli bir değişkenlik içinde olmasıdır. Kadınlara ulaşmak ise daha da sıkıntılı bir dizi engeli taşımaktadır. Bu yüzden mevsimlik işçilerin örgütlenmesi, emeğin kadınsallaşmasını da dikkate alarak ve de ulusal sorunu da içeren boyutlarıyla olabilecektir. Zira Türkiye’de bir de emeğin Kürtleşmesi durumu yaşanmaktadır. Kürt halkının içinde bulunduğu ekonomik sosyal zorluklar onları ülkedeki en ucuz işgücü haline getirmektedir. Hem yoksul hem kadın hem de Kürt olmak bu tablonun en ağır yanıdır. Bu özgünlükleri sınıf çelişkileri ile analiz ederek doğru temelde çözebiliriz. Aksi takdirde yapılacak şeyler hep eksik kalacaktır.

4- Kadınların el işçiliği ile yapılan üretim

Kadınlar açısından en yaygın yapılan ve en fazla da görünmezliğe sahip olan üretim biçimlerinden birisi el işçiliği ile yapılan üretdir. Hanenin kullanım ihtiyacını karşılamaktan başlayıp, çeyiz vb. adı altında geleneksel çerçevesi yapılmasından, pazar için yapılmasına kadar çeşitlenir el işçiliği ile yapılan üretim. El işçiliği ile yapılan üretime dikiş, nakış, dantel, oya işlemeciliği, örgü çeşitleri yapımı ve halı kilim gibi dokumacılık, çeşitli süs ve kullanım eşyalarının yapımı, boyamacılık, takı-tasarım... gibi çerçevesi oldukça geniş ve uzatılabilecek çok çeşitli el işçiliği örnekleri ve alanı mevcuttur.

Gelir getirici bir iş olarak pazara yönelik üretim biçiminde dahi yapılsa, el işçiliği esasta ev içinde yapılıyor olmasından ve geleneksel kadınlık rollerinin parçası, devamı olarak değerlendirildiğinden görünmezdir ve değersizdir. Enformel üretim ve çalışma biçimlerinden birisini oluşturur.

Enformelleşme ve mikro krediler

Kadın istihdamının en yoğun olduğu esnek ve enformel çalışma alanlarının daha da genişletildiği uygulamalardan birisi de, kadın istihda-

mının artırılması ve yoksulluğun önlenmesine çözüm olarak sunulan **mikro kredi programlarıdır.**

Artan yoksulluğu ve gelir adaletsizliğini yönetebilmek için küçük kredilerle yoksulluğun aşılma “umudu” ile sisteme entegre edilmeye çalışılması olan mikro kredi uygulamalarında kadınların hedef kitlesi olarak seçilmesinin nedeni kadınların toplumsal yeniden üretimin yani ailedeki ev işleri ve bakım işlerinden kadının sorumlu olarak görülmesidir. Neden kadınların tercih edildiğini en iyi mikro kredinin mucidi Muhammed Yunus yanıtıyor: *“Kadınların doğal bir yöneticilik yetenekleri var. Az parayla çok iş başarabiliyorlar. Bu parayı tamamen çocukları ve evleri için kullanıyorlar, çok da fedakarlar. Erkekler ise ellerine geçeni kendi ihtiyaçları için kullanıyorlar, onlardan olumlu sonuç almak zor.”* (Hürriyet gazetesi 2010’dan aktaran Nuray Ergüneş, age, sf. 207)

Kadınların aldıkları mikro kredileri daha ziyade evden çıkmadan, ev eklenmiş işlerde ve ev bakım emeğinin sürekliliğinin sağlanması gibi alanlarda kullanıyor olmalarından dolayı hem kadın emeğinin piyasaya hizmet etmesi, entegre edilmesi sağlanmış oluyor hem de kadının toplumsal yeniden üretimdeki rolleri korunarak enformel istihdam biçimi de sağlanıyor. Enformelleşme kadınlar üzerinden kadın alanı olarak beslenip büyütülüyor bir kez daha.

Mikro kredi, işsizlik sorununu da görece ve geçici olarak azaltıyor ya da azalmış yanılması yaratıyor. Mikro kredi programlarının ülkede en yoğun uygulandığı bölgeler işsizlik ve yoksulluğun da en yoğun yaşandığı, ucuz işgücü potansiyelinin yüksek olduğu T. Kürdistanı (daha ziyade Güney Doğu Anadolu bölgesi) ve İzmit çevresidir. İzmit/Kocaeli çevresi olmasında bölgede yaşanan 17 Ağustos depreminin yarattığı yıkımı kriz ve yoksulluğu hafifletip kabul edilebilir seviyeye çekme çabası vardır.

Kısacası mikro kredi de enformel üretimin bir parçası, enformelleşmeyi sağlayan bir sistemdir.

Sonuç olarak

Emperyalizm 1970’lerin ortalarından itibaren neo-liberal saldırıyla birlikte uluslararası üretimin yeniden örgütlenmesiyle bağlantılı olarak dünya çapında yeni bir sömürü saldırısı başlatmıştı. Üretimin emek yoğunluklu bölümünün emperyalizme bağımlı yarı-sömürge, yarı-feodal ülkelere kaydırıldığı yeni işbölümünde, emperyalist devletler kendisine bağımlı bu ülkeleri borç batağında daha da bağımlılaştırırken, IMF, Dünya Bankası ve diğer uluslararası finans kuruluşlarıyla mali yardım ve kredi verme karşılı-

ğında yeni uluslararası işbölümüne uyum programlarını yaşama geçirmeleri, sermayenin serbest dolaşımının önündeki engellerin kaldırılmasını istiyordu. Bu kapsamda emperyalist sermayenin dayatmalarını şu şekilde sıralayabiliriz: "1) İhracata yönelik sanayileşmeyi benimseme, 2) Ülke içi pazarların dünya pazarları ile bütünleşmesini sağlayacak düzenlemeler, 3) Kamu harcamalarının kısılması ve devletin kamu alanlarından çekilerek küçülmesi, 4) Özelleştirme, 5) Piyasaların etkin işlemlerini önleyen sınırlamaların kaldırılması, 6) Uluslararası düzeyde rekabet edebilmek için emek maliyetlerinin düşürülmesi ve sendikaların zayıflatılması, başka deyişle sendikaların ve devletin küçültülmesi." (Dilay İnkaya)

Emperyalizm bu politikalarını yaşama geçirirken kadın işgücünün önemli bir yerde durduğunu ve sermaye tarafından özellikle tercih edildiğini, esnek, enformel üretime çekildiğini ve bunun da büyük bölümünün tarımsal alanda ücretsiz aile işçisi olarak kullanılırken, önemli bir bölümünün de hizmetler sektöründe ya da küçük üretim atölyelerinde kayıt dışı istihdam edildiklerini ve sosyal güvenlik sisteminin de dışında kaldıklarını gördük/görüyoruz.

Kadınların yeni uluslararası işbölümüyle birlikte daha ziyade emek yoğunluklu, enformel, yarım zamanlı, ev eksenli, ihracata yönelik ve düşük nitelikli işlerde yoğunlaşmasını Maria Mies "emeğin ev kadınlaştırılması" olarak adlandırıyor. Yani kadınların piyasaya çekilen üretken emeği "ev kadınının" ek gelir getirici çalışması olarak tanımlanırken, emeğin sermaye birikimine dahil oluşu ya da dolaylı katkısı muğlaklaştırılarak onların -kadınların- "işçi" değil, "ev kadını" olarak tanımlandığını belirtiyor. Görüldüğü üzere, böylelikle kadın emeği daha da değersizleştirilip görünmezliği artırılıyor. Üstelik de kadınların yararlanmış gibi "emeğin esnekleştirilmesi" sloganı ile kadının ücretli ve ücretsiz emeği sisteme entegre ediliyor ve sermaye birikiminin parçası, büyüteni olarak kullanılıyor.

Kadın emeği kayıt dışına çıkarılıp görünmezleştirildiği oranda daha fazla korumasız, örgütsüz hale getirilerek, iş güvenliğinden de uzaklaştırılmış oluyor.

Kimi iktisatçılar, kadın emeğinin ve bir bütün işçi-emekçilerin emeğinin üzerindeki kuralsız, aşırı sömürünün panzehiri, çözümü olarak ise yine emperyalizmin neo-liberalizmden önceki sömürü politikası olan Keynesyen politikalarını görüyorlar. Sömürünün ortadan kalkması için işçi sınıfının gelişmesi gerektiğini belirten bu iktisatçılar; neo-liberal politikaların işçi sınıfının gelişimini engellediğini, sendikal örgütlenmeleri tasfiye ettiğini, Keynesyen politikaların ise sendikal örgütlenmelerin önünü açtığını,

iş ve işçinin devlet güvencesinde olduğunu, yani çalışma koşullarına devlet müdahalesinin zorunlu olduğunu belirtiyorlar. Neo-liberalizmin kurallı kapitalist gelişimi olduğunu ve bu yapının Keynesyen sosyal devletin kadınlar açısından büyük olanakların sunacağını, işsizliğin ortadan kalkacağını, sendikaların güçleneceğini, grevli toplu sözleşmeli sendikal hakların olacağını, ücretlerin yükseleceğini, kreş, sağlık hizmetleri vb. hakların gelişeceğini savunuyorlar.

Böylece sözde emperyalizmin neo-liberal politikalarına yönelirken, emperyalizmin bir başka politikası olan Keynesyen politikalarını akılıyorlar. Bir bütün sömürü düzenini ortadan kaldırmak, ona yönelmek yerine, "kabul edilebilir" bir kapitalist sömürüyü savunuyorlar. İşçi, emekçi geniş halk yığınlarının bilinçlerini "insani kapitalizm" palavralarıyla bulandırmaya çalışıyorlar. Burada gerici, faşist, kapitalist, emperyalist vb. devletleri de sahip olduğu sistemlerinden ayırıp, yönetildiği sistemden bağımsız, egemenlerin çıkarlarına göre şekillenen bir mekanizma, aygıt değilmiş de, halkın yararına çalışan "bağımsız" bir mekanizmaymış gibi gösteriyorlar. Oysa sanki bugün neo-liberal politikaların önünü açan, uluslararası sermayenin ve sömürünün önündeki engelleri kaldıran burjuva feodal devletler değilmiş, sömürü ve talanı artıran yasaları çıkaranlar, güvencesiz enformel çalışma koşullarını dayatan, iş cinayetlerine, işçi katliamlarına göz yuman onlar değilmiş gibi...

Egemenler Keynesyen politikaları sürecinde de ihtiyaçlarına paralel kadının ev içi cinsiyetçi rolleriyle birlikte, ücretli ve ücretsiz emeğinden de yararlanıyordu. Bugün neo-liberal politikalar sürecinde de ev içi cinsiyetçi rolleriyle birlikte kadının ücretli ve ücretsiz emeğinin sömürsünden kâr elde ediyor. Aradaki tek fark bugün çok daha fazla kuralsız, dizginsiz olan bu sömürünün esasta da kadının ucuz işgücü üzerinden yükseldiğidir. Yeni uluslararası işbölümüyle birlikte hem uluslararası hem de iç göçün hızlandığı, enformel alanın genişlediği ve bu politikaların da merkezinde en fazla mağdur olanlar olarak kadınların bulunduğu gerçeğidir. 2005 yılı Dünya Göç Raporuna baktığımızda da göçmenlerin % 49'unu kadınların oluşturduğunu; yarı-sömürge, yarı-feodal ülkelerde tarım dışı enformel sektörde istihdamın % 70'lere, tarım dahil edildiğinde ise bu oranın % 80'lere ulaştığını görüyoruz.

Diyebiliriz ki; tüm dünyada esnek, enformel alan en fazla kadının ücretli ve ücretsiz emeği üzerinden yükseliyor olmasına rağmen kadının toplumsal üretim ve paylaşımdan aldığı pay oldukça düşüktür. Hatta yok denecek durumdadır.

Ancak kadının üreten, yaratan emeğine rağmen zenginlikler erkeğin elinde toplanmış durumda. Öyle ki bugün dünyada mülkiyetin % 98'ini erkekler elinde bulunduruyor. Kadınlar dünyadaki gelirin sadece % 10'unu kazanıyor. Yoksulların ise % 70'ini kadınlar oluşturuyorlar. Bu da bize gösteriyor ki; emek cephesinde en fazla sömürülerin, ezilenin de ezilenini kadınlar oluşturuyor. Sisteme karşı verdiğimiz sınıf mücadelesinin kadının kurtuluş mücadelesinden bağımsız olmadığı, hatta sistemin en zayıf halkalarından biri olduğunu gösteriyor. O halde diyebiliriz ki; kadının özgün gerçekliğini de göz ardı etmeden, özgün araç ve yöntemler geliştirerek, sistemin en ince, en zayıf halkasına yönelmek en acil görevlerimizden biri olarak karşımızda durmaktadır.

Kaynaklar:

- * Kapitalizm, Ataerkillik ve Kadın Emeği, Türkiye Örneği; Derleyen: Saniye Dedeoğlu-Melda Yaman Öztürk; Sav Yayınları
- * Para İle Akraba – Kentsel Türkiye’de Kadın Emeği; Jenny B. White; İletişim Yayınları
- * “Küreselleşme” Tanrıların Günbatımı Uluslararası Üretim Yeniden Örgütlenmesi; Stefan Engel; Umut Yayımcılık
- * Ataerki ve Birikim Uluslararası İşbölümünde Kadınlar; Maria Mies; Dipnot Yayınları
- * Evimizdeki Gündelik Kadınlar; Sibel Kalaycıoğlu, Helga Rittersberger; Su Yayınları
- * Kiminle Mücadele? Neye ve Kime Karşı Mücadele? Dilay İnkaya

Esnek, güvencesiz ve kuralsız çalışma: Genç işçilere modern kölelik

►► Genç işçilerin çalıştıkları işletmeler genellikle 20'nin, 10'un altında sayıda işçi çalıştırılan, çoğunluğu merdiven altı olarak tabir edilen atölyelerdir. Bu işletmeler, küçük ve orta büyüklükte işletmeler olduğu için, sendikaların buralarda örgütlenmelerinde ciddi zorluklar yaşanmaktadır. Yaygın olarak tarımsal alanlarda çalışan gençler, çalışma ve sağlık koşulları açısından tümüyle korumasız durumdadırlar. ◀◀

Türk hâkim sınıfları, sermaye birikimlerini hızlandırmak, emek sömürsünü sürekli artırarak kâr alanlarını daha da genişletmek için özellikle çalışma yaşamında bugüne kadar çok sayıda adım atmıştır. "Reform" ya da "müjde" olarak gündeme getirilen ve sermayenin emek üzerindeki tahakkümünü pekiştiren yasal düzenlemeler, pratikte açığa çıkan çok ciddi sonuçlarıyla birlikte daha görünür olmaya başlamıştır.

4857 Sayılı İş Yasası'nın çıkarılmasından bu yana, sermayenin önündeki kimi pürüzler de kaldırılıp, sınırsız bir sömürü alanı açılırken, işçilerin kazanılmış hakları, yasal düzenlemeler ve buna koşut gelişen fiili saldırılarla gasp edilmeye devam edilmektedir. 4857 Sayılı İş Yasası'nın yürürlüğe girmesinin ardından, esnek, kuralsız, güvencesiz çalışma biçimleri, istikrarlı bir şekilde artmış ve yaygınlaşmıştır.

İş yasasının sağladığı kolaylıkları arkasına alan AKP hükümetiyle, geride bıraktığımız on yıl içinde artan sömürüye paralel, Türk hâkim sınıfları, yapısal bir sorun haline gelen işsizlikten beslenip, işçiler üzerinde daha baskıcı, yasağcı ve otoriter uygulamaları hayata geçirmektedir. Bütün bunların sonucunda kâr oranlarının istenilen oranda artışını engellediği ve sermaye birikiminin istikrarını tehdit ettiği iddia edilen tam zamanlı, düzenli ve güvenceli istihdamın önünü kesmeyi kolaylaştırmak adına daha somut adımlar atılmaya başlanmıştır.

Özellikle son 10 yıl içinde çalışma yaşamında, yaşanan dönüşümle birlikte genelde esnek çalışma olarak ifade edilen, kısmi süreli çalışma, ödünç

işçilik, çağrı üzerine çalışma, evde çalışma gibi yeni çalışma biçimleri yaygınlaştı/yaygınlaşmaktadır. Yine bu sürede hızla artan taşeronlaştırma uygulamalarıyla, sendikaların örgütlenme alanı giderek daralırken, daha düşük ücretle, kayıt dışı ve esnek çalışma biçimlerine daha uygun oldukları için kadın ve genç işçilerin toplam istihdam içindeki payları artırılmıştır.

AKP'nin istihdam stratejisinde "*en az maliyet*", "*verimlilik*", "*kârlılık*" vb. şeyler yazsa da, amacının "*daha az kişi ile daha çok iş yapmak*" olduğu hükümet temsilcileri tarafından da artık açıkça dile getirilmektedir. Esnek ve güvencesiz çalışmanın yaygınlaştırılması ile işçilerin hali hazırda yaptığı iş dışında, başka ve değişik işlerde çalıştırılabilmesi hedefleniyor. Bunun sonucu olarak, işçilerin iş yükü ve çalışma yoğunluğu da hızla artırılabilecek yani sömürü katmerleşecek, çalışma koşulları daha da ağırlaşacaktır. Son dönemde hükümet tarafından gündeme getirilen bütün düzenlemeler, "*Ulusal İstihdam Stratejisi*" çerçevesinde oluşturulan ve Şubat 2012'de son hali verilen "*eylem planı*" kapsamında ele alınmaktadır.

İşsizlik oranlarını düşük göstermek için esnek çalışma biçimlerinin yaygınlaştırılması, özel istihdam bürolarıyla kiralık işçilik uygulamasının kurulması amaçlanmaktadır. Kıdem tazminatlarını fona devreden bir sistemin oluşturulması, son teşvik paketi ile ilk adımı atılan bölgesel asgari ücret uygulamasına geçilmesi, sendikal barajlar, sendikal örgütlenmenin önündeki engeller gibi çok sayıda adımla birlikte istihdamda yaşanan kapsamlı dönüşümün stratejik adımları hızlı bir şekilde atılmaktadır.

Kuşkusuz bu saldırılardan en fazla etkilenecek kesimlerin başında da genç işçiler gelmektedir. Saldırıların dayandığı temel yol haritası olan Ulusal İstihdam Stratejisine girmeden önce ülkemizde genç işçilerin durumuna bakmak yararlı olacaktır.

Gençlik, Genç İşçiler

Uluslararası belgelerde, "*genç*", "*genç işçi*" terimleri için belli tanımlamalar yapılsa da ulusal mevzuatlarda bu terimler için açık tanımlar yer almamaktadır. Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü'ne (UNESCO) göre, "*Genç, öğrenim yapan, hayatını kazanmak için çalışmayan, kendine ait konutu bulunmayan kişidir.*", "*Gençlik bir toplumun en dinamik, en akışkan, en hareketli kesimidir.*", "*Gençlik dönemi belirli ve sınırlı bir yaş dilimi içinde duygu, düşünce, davranış ve tutum olarak bireyi sosyal olgunluğa hazırlayan bir dönemdir.*"

Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) raporlarında, 15-24 yaş grubu genç nüfus olarak kabul edilmektedir. Genç nüfus tanımına, sosyolojik açıdan

yaklaşanlar, 16-24 yaş grubunda yer alan kişilerin “genç” olarak kabul edilebileceğini savunmaktadır. Genel kabul gören yaklaşım, “genç işçi” tanımında taban yaşının 16 ya da 18’den başlatılıp, tavan yaşının 25’e çıkarılmasıdır.

2012 yılı sonu itibariyle ülkemizin toplam nüfusu 75 milyonu aşmıştır. Bunun yüzde 16,6’sını gençler/gençlik oluşturmaktadır. Genç nüfus oranı, 1935 yılında yüzde 15,1 iken, 1980-2000 yılları arasında ortalama olarak yüzde 20 olmuş, bu yıldan sonra azalma eğilimi göstermiştir. Genç nüfusun yüzde 51,1’ini genç erkekler, yüzde 48,9’unu ise genç kadınlar oluşturmaktadır. Gençlerin/gençliğin, toplam nüfus içindeki oranı, 2075 yılında yüzde 10,1’e düşecektir.

Nüfus projeksiyonlarına, hesaplamalarına göre, 2023 yılında genç nüfusun toplam nüfus içindeki oranının yüzde 15,1’e, 2050 yılında yüzde 11,7’ye, 2075 yılında ise yüzde 10,1’e düşeceği tahmin edilmektedir. Türkiye birçok ülkeye göre, genç nüfusun toplam nüfus içindeki oranı bakımından, 2011 yılında 15-24 yaş grubundaki genç nüfus oranının yüksek olduğu (yüzde 16,8) ülkelerden biridir. Avrupa Birliği üye ülkeleri ortalamasına göre, genç nüfus oranı, yüzde 11,8 iken, ABD’de yüzde 14, Kanada’da yüzde 13,3’tür. Bu oran, 2010 yılında Brezilya’da yüzde 17,2 ve Meksika’da ise yüzde 18,3’tür.

Çalışan gençlerin sayısı ve oranı, kayıt dışı çalışanlar ve iş arayan gençler, yanı sıra hem okuyup hem çalışanları içermediği için, aslında daha yüksektir. Genç işçiler, işsizlik oranlarının, esnek/güvencesiz, parçalı, mobilize çalışma biçimlerinin en yüksek olduğu, en dağınık ve işçi bilincinin en zayıf olduğu kesimi olarak tanımlanabilir.

Genç işçilerin, çalıştığı sektörlere bakıldığında, ilk göze çarpan sanayide çalışan genç işçilerin oranının, hizmet ve tarımda çalışan genç işçilerin oranına göre belirgin biçimde daha yüksek olduğudur. Şehirde çalışan yetişkinlerin büyük bir bölümü hizmet sektöründe, sanayide ve tarımda çalışmaktadır. İşçiler, yaş ilerledikçe sanayiden hizmet sektörüne doğru akmaktadır. Bunun nedenleri arasında sanayide fizik güç ve çalışma temposunun daha yüksek olmasıyla birlikte zaten orta yaş üstü olan işçilerin işten çıkarılması vardır.

Bugün meslek teknik liselerinin sayısı da hızla artmakta ve sınıfa çok sayıda yeni üye kazandırmaktadır. Genç işçi oranının en yüksek olduğu alanlar, kadınlarda tekstil-konfeksiyon iken, erkeklerde bu sektörlerle birlikte otel-lokantacılık ve diğer imalat sektörü olmaktadır. Bunların aynı zamanda ücretlerin en düşük olduğu, emek ucuz sektörler olması rast-

lanıtı değildir. Bununla birlikte tüm temel sanayi ve hizmet sektörlerinde (metal-otomotiv, elektronik, bilişim, iletişim, enerji, sağlık, eğitim vd.) genç işçilerin oranı belirgin biçimde yükselmektedir. Buna karşılık artışa ters oranda ücretler düşmekte, neo-liberal esnek/güvencesiz çalışma biçimleri yaygınlaşmakta ve derinleşmektedir.

Bu, gençlikte ve aslında bir bütün olarak işçi sınıfında dönüşümün en temel yönlerinden biridir. Işçi sınıfının ana gövdesini 2000'li yıllara kadar, gerek özel sektör gerekse de kamuda orta yaşlı işçiler oluşturuyordu. Bu durum vasıflı meslekler içinde böyleydi. Işilerin belli bir iş veya meslekte düzenli çalışarak yıllar içinde kazandığı deneyim, ustalık, bunları genç işçilere aktarması, sermaye birikiminin istikrarı açısından önem taşıyordu. Gelinen aşamada ise bambaşka bir tabloyla karşı karşıyayız.

Buğn işe alımlarda 22-25, en fazla 27 gibi üst yaş sınırları konulmaktadır. Çalışanlar için adım adım mesleki ilerleme ya da tüm mesleki yaşamın belirli/sınırlı bir beceriye dayandırılarak sürmesi hayal olmuştur.

Işçi sınıfı giderek genleşmekte, dahası zorla genleştirilmektedir. Gençleşme yalnızca ve basitçe yaş ortalamasının düşmesi olarak değil, işçi sınıfının yapısında köklü (ve giderek hızlanan) bir dönüşümün gerçekleşmesi olarak yaşanmaktadır.

Işçi sınıfı genleşmekle, genç işçilerin ağırlığı işçi kitleleri, yığınları içinde artmaktadır. Genç işçi kuşakları, buğne kadarki işçi profilinden oldukça farklı bir görüntü çizmektedir. Ortaya çıkan resim, giderek hâkim hale gelen, neo-liberal, esnek, parçalı çalışma rejiminin, esnek işçilik/işçileşme tarzının birer ürünü olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu, genç işçilerin dayanışma duygularının, iş disiplininin, sınıf- örgütlenme bilincinin zayıf, bireyselliklerinin güçlü olmasını getirmiştir. Buğn için onlarla aynı dili konuşmayan geleneksel sarı sendikal çizginin etkisiyle sendikalara uzak durmaktadırlar. Genç işçiler, yaşama geçirilen yapısal uyum politikalarının, bölüp daha fazla parçaladığı, esnek ve kuralsız hale getirdiği çalışma yaşamıyla birlikte, değişen-dönüşen işçi sınıfının bir parçası durumundadır.

Bununla birlikte yoğun sömürü ve insanlık dışı çalışma koşulları genç işçilerin egemenlere-sisteme yönelik öfkelerini bytmektedir. Genç işçi kuşaklarında, ister yıkıcı bir işçileşme sürecinde olan eğitimli kesimlerde, ister kol işçilerinde olsun, ister sanayi ya da hizmet sektöründe olsun giderek daha esnek, güvencesiz, daha yoğun sömürü koşullarında çalışmaya maruz bırakılmaktadır.

Gençlerin, Genç İşçilerin Sorunları

Nüfusun büyük bir bölümünü oluşturan genç işçilerin esnek, güvencesiz çalışma ve yoğun sömürüye paralel en önemli sorunları; yetersiz eğitim, işsizlik, psiko-sosyal ihtiyaçlarının karşılanamaması ve gelecek beklentilerinin olmaması biçiminde sıralanabilir.

Çeşitli alan ve işkollarında, çalışma şansını bulabilen genç işçiler, düşük ücret, kötü çalışma koşulları altında, buna bağlı olarak gelişen sağlık sorunlarıyla boğuşmaktadırlar. Yetersiz sosyal güvenlik hakları, iş güvenliği ve iş güvencesinin olmadığı koşullarda çalışmakta, sendikal faaliyetlere katılmalarının önünde çok ciddi engeller bulunmaktadır.

Özellikle kayıtsız, örgütsüz sektör olarak ifade edilebilecek olan enformel sektörde çalışan gençler, sözünü ettiğimiz sorunları çok daha yoğun bir şekilde yaşamaktadır. Enformel sektörlerde, ücretler düşük, çalışma saatleri yasal çalışma saatlerinin çok üzerinde, sosyal güvenlik hakları sınırlı, sigortasız çalışma yaygındır.

Bu sektörde çalışan genç işçiler, yeterli ve dengeli beslenememekte, çalışma ortamı ve çalışma mekânları ise işçi sağlığı-iş güvenliği açısından olumsuz bir görüntü vermektedir. İşkollarına bağlı olarak çeşitli meslek hastalıklarına yakalanılmakta bunun sonucu olarak çok sayıda işçi yaşamını yitirmektedir. Buna, iş güvenliğinin yeterince alınmadığı, yapılan yeni değişikliklerle iş güvenliğinin bir bütün olarak ortadan kaldırılmasına dönük adımlarla birlikte önümüzdeki günlerde artacağını şimdiden öngörebileceğimiz iş cinayetlerini de eklemek gerekir.

Genç işçilerin, işe başlarken, ya da işe devam ederlerken, yapılması gereken sağlık kontrolleri genellikle yapılmamaktadır. Benzer olumsuzluklar, bu sektörde çalışan yetişkin erkekler, kadın işçiler ve çocuk işçiler için de söz konusudur.

Genç işçilerin çalıştıkları işletmeler genellikle 20'nin, 10'un altında sayıda işçi çalıştırılan, çoğunluğu merdiven altı olarak tabir edilen atölyelerdir. Bu işletmeler, küçük ve orta büyüklükte işletmeler olduğu için, sendikaların buralarda örgütlenmelerinde ciddi zorluklar yaşanmaktadır. Yaygın olarak tarımsal alanlarda çalışan gençler, çalışma ve sağlık koşulları açısından tümüyle korumasız durumdadırlar.

Genç İşçi ve Güvencesiz Çalışma

TÜİK'in Şubat 2013 dönemi işgücü verilerine göre; 15-24 yaş grubundaki kurumsal olmayan genç nüfus 11 milyon 543 bin düzeyinde bu-

lanmaktadır. Bu gençlerden, 4 milyon 330 bini iş gücüne katılırken, 7 milyon 213 bini iş gücü içinde yer almamaktadır.

İş gücüne dâhil gençlerin 3 milyon 445 bini, bir işte çalışırken, 885 bini ise iş aramaktadır. Bir işte çalışan 3 milyon 445 bin gençten, 1 milyon 629 bininin sosyal güvencesi bulunmamaktadır. Yani 2 milyona yakın genç, ucuz işgücü olarak kayıt dışı çalıştırılmaktadır. Üniversite mezunlarında yüzde 11,7, lise mezunlarında yüzde 26 olan kayıt dışılık oranı, ilköğretim mezunlarında yüzde 60'a, ilkokul mezunlarında yüzde 81'e ulaşırken, okur-yazar olmayanlarda yüzde 93'ü aşmaktadır. Kayıt dışı çalışan gençlerin 1 milyon 49 bin kişi ile kayıtlı çalışan gençlerin de 702 bin kişi ile en büyük bölümünü ilköğretim mezunları oluşturmaktadır.

Öte yandan 15-24 yaş grubunda iş gücüne dâhil olmayan 7 milyon 213 bin kişiden 4 milyon 593 binini öğrenci gençlik oluşturmaktadır. Buna göre, 2 milyon 620 bin genç, ne çalışmakta ne de okumaktadır. Bunun da 2 milyon 253 bin kişi ile çok büyük bir bölümünü kız çocukları, genç kadınlar oluşturmaktadır. 15-24 yaş grubunu oluşturan gençlerde, şehirlerde işgücüne katılım oranı, 2004'ten 2008'e kadar geçen sürede, yüzde 35'den 37'ye yükselmiştir. Kadın erkek ayırımında incelendiğinde genç erkeklerde katılım oranının yüzde 50 civarında neredeyse sabit olduğu, genç kadınlarda ise katılım oranının, istikrarlı bir biçimde artarak yüzde 21'den 24'e yükseldiği görülmektedir.

Eğitimine devam etmesi muhtemel 20 yaş altı gençler dışarıda bırakıldığında iş gücüne katılımda gözle görülür artışlar yaşanmaktadır. Tarım dışında işgücüne katılım genç kadınlarda yüzde 28 seviyesindeyken genç erkeklerde yüzde 82 ile oldukça yüksektir.

Genç İşsiz Bölükleri

DİSK-AR tarafından Temmuz 2013'te yapılan araştırma, eğitimli gençlerde ve özellikle kadınlarda işsizliğin arttığına dikkat çekmektedir. Gezi İsyanı'nın temel sacayaklarından ikisi gençlik ve genç kadınlardı. İşsizlik, bu kesimlerin yaşadığı sorunların en önemlileri arasında öne çıkmaktadır.

DİSK-AR'ın TÜİK tarafından açıklanan "*Hanehalkı İşgücü Anketi Nisan 2013*" dönem sonuçları üzerinden vardığı sonuçlar durumun ağırlığını da ortaya koymaktadır. Ocak-Ağustos 2012 dönemi ile Eylül 2012-Mart 2013 dönemleri arasında işsizlik oranı TÜİK'e göre ortalamalarda 0,3 puan artarak, yüzde 9,1'den, yüzde 9,4'e çıkmıştır. Kadın için geniş tanımlı işsizlik oranı yüzde 23, gençler için yüzde 29 olmuştur.

Nisan 2013 dönemi için iş arama kanallarını kullanmayan ve bu ne-

denle işsiz sayılmayanlar dâhil edildiğinde işsizlik oranı yüzde 9,4 değil yüzde 15,3, işsiz sayısı da 2 milyon 641 bin değil 4 milyon 625 bin kişi olarak gerçekleşmiştir. Yüksekokul mezunu kadınlarda işsizlik Nisan 2013 dönemi için erkeklerin yüzde iki katından fazladır.

Bu kategoride yer alan kadınların işsiz sayısı geçen yılın aynı dönemine göre 63 bin kişi artış göstererek 210 binden 273 bine fırlamıştır. Eksik ve yetersiz istihdam edilenlerle beraber genç işsizliği yüzde 29'a ulaşmıştır.

18-24 yaş arası genç işsiz sayısındaki artış 80 bin kişi ile toplam işsizlikteki artışın üçte birinden fazlasını oluşturmuştur. Gizli işsiz olarak görülen eksik ve yetersiz istihdam edilenler de ilave edildiğinde genel işsizlik oranı yüzde 18,3, işsiz sayısı 6 milyon 548 bin düzeyinde.

2009 yılı Nisan dönemi ile karşılaştırıldığında, geçici çalışanların sayısı yüzde 58 artarak, 1 milyon 220 binden 1 milyon 925 bine yükselmiştir. İstihdama yeni katılan her dört kişiden biri, geçici bir işte çalışma hayatına dâhil olmuştur. Bu durum artık geçici çalışmanın temel istihdam biçimlerinden biri haline geldiğini de göstermektedir.

Araştırmanın sonuçları, patronların istihdam yapısının niteliğini bozarak, yani yoğun çalışma koşulları altında, daha kuralsız ve güvencesiz çalışma biçimlerini yaygınlaştırmak istediğini ortaya koymaktadır.

Tablonun, hükümetin Ulusal İstihdam Strateji'nin içerdiği temel mantığı aşama geçirdikçe ağırlaştığına ise şüphe yok. Ülkemizde her 5 gençten birinin işsiz olduğu açıktır. Gençlerdeki işsizlik oranı, yetişkinlerde yüzde 8,7 olan oranı neredeyse üç katlamaktadır.

İşsiz sayısında en hızlı artış, açık farkla üniversite mezunlarında yaşanmaktadır. Son yıllarda sayıları hızla artan ve yerleştirmede puan düzeyini çok aşağılara çekerek sınıflarını dolduran "*tabela üniversiteleri*" ilk yıllarda genç işsizliğini gizlemiş ancak, mezun vermeye başladıkça bu eğilim tersine dönmüş ve diplomalı işsizlikte çok hızlı bir artış başlamıştır.

TÜİK veri tabanına göre 2004-2013 döneminde Türkiye'de toplam iş gücü yüzde 24,6 artışla 27,4 milyon kişiye yükselirken, üniversite mezunu iş gücü yüzde 110 artarak 5,3 milyon kişiye ulaşmıştır. Resmi tanıma göre, toplamda işsiz sayısı yüzde 21 artışla 2.6 milyon kişiye yükselmiş, bunun içinde üniversite mezunlarının sayısı yüzde 65 artışla 500 bini aşmıştır.

2004 yılında her 10 işsizden biri üniversite diploması taşıyordu. Geline aşamada ise artık her 5 işsizden birini üniversite mezunları oluşturmaktadır. 20-29 yaş grubu incelendiğinde, bu grupta tarım dışı işsizlik oranının ülke ortalamasına kıyasla yüzde 35 daha yüksek olduğu görülmektedir.

2007-2008 ortalaması alındığında, tarım dışı işsizlik oranı yaklaşık yüzde

13 olarak hesaplanırken, genç işsizlik oranı yüzde 17,5'i bulmaktadır. Genç kadınlarda işsizlik oranı yüzde 22'ye yükselirken genç erkeklerde işsizlik oranı yüzde 16'da kalmaktadır.

Genç İşçiler İçin Kölelik Koşulları

Geçmiş, hazırlıkları oldukça eskiye dayanan Ulusal İstihdam Stratejisi'nin, 2012-2023 yıllarını kapsayan Ulusal İstihdam Stratejisi (UİS) Taslağı, 8 Şubat 2012 tarihinde yapılan Üçlü Danışma Kurulu toplantısında Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı Faruk Çelik tarafından gündeme getirilmiştir.

Temel olarak "*işsizlikle mücadele etme*" amacını taşıdığı iddia edilen UİS Taslağı'nın ilk bölümünde, Türkiye'de işgücü piyasasının ve istihdamın mevcut durumu ile ilgili "*tartışmalı*" tespitler yapılmakta ve istihdam stratejisinin dayandığı politikanın çerçevesi ortaya konulmaktadır.

İkinci bölümde ise "*Eğitim-İstihdam İlişkisinin Güçlendirilmesi*", "*İşgücü Piyasasında Güvence ve Esnekliğin Sağlanması*", "*Özel Politika Gerektiren Grupların İstihdamının Arttırılması*" ve "*İstihdam- Sosyal Koruma İlişkisinin Güçlendirilmesi*" başlıkları altında UİS Taslağı'nın inşa edildiği dört temel politika ayrı ayrı ele alınmaktadır. Temel politikalar, UİS Taslağı'nın 2010'da yayınlanan ilk hali ile hemen hemen aynıdır.

UİS Taslağı'nda 2012-2014 yılları arasında hayata geçirilmesi öngörülen "*Ulusal İstihdam Stratejisi Eylem Planı*" da yer almaktadır. Söz konusu Eylem Planı, işgücü piyasasının esnekleştirilmesi hedefiyle emeğe saldırı politikalarının hangi başlıklarda ve hangi sürelerde gerçekleştirileceğini ortaya koymaktadır.

Hatırlanacağı gibi AKP hükümeti, 8 Haziran 2010 tarihinde gerçekleştirdiği Ekonomik Koordinasyon Kurulu'nda (EKK) hazırlamış olduğu "*Ulusal İstihdam Strateji Belgesi*"nin (UİS) taslağını işçi ve patron konfederasyonları temsilcilerine yaptığı bir sunuş ile aktarmıştı.

Toplantı sonrasında hükümet, işçileri doğrudan ilgilendiren Taslak metnini sendika temsilcilerine vermemişti. AKP hükümeti, hem işçilere hem de "*patronlara*" stratejiye ilişkin genel değerlendirmenin dışında, işgücü piyasasının esnekleştirilmesi, güvenceli esneklik, kıdem tazminatı, İşsizlik Sigortası Fonu, esnek çalışma modelleri, fazla çalışma süreleri, özel istihdam büroları-geçici iş ilişkisi ve bölgesel asgari ücret konularında görüş bildirmelerini istemişti.

AKP hükümeti, kamuoyunun gözü önünde iki tarafa da eşit mesafede olduğu imajı yaratmak adına böyle hareket etse de stratejinin

hâkim sınıfların talepleri doğrultusunda oluşturulduğu ve gündeme getirildiği açıktır.

Egemenler, uluslararası sermaye ile daha uyumlu bir çalışma yaşamı için gerekli gördükleri düzenlemeleri AKP hükümeti eliyle yaşama geçirmek için adım atmıştır.

ÜİS'in içerdiği düzenlemelerin bir kısmı ilk kez, Torba Yasa'ya dâhil edilerek uygulamaya sokulmaya çalışılmıştı. Sermayeye yeni kaynakların aktarılması, kamu emekçilerinin güvencesizleştirilmesi, esnek istihdam biçimlerinin yaygınlaştırılması, İşsizlik Sigorta Fonu'nun sermayenin yağmasına açılması, genç işçilerin daha fazla sömürülmesi için bir dizi değişikliği içeren Torba Yasa'da, son gece değişiklikleri ile bazı saldırı başlıkları geri çekilmişti.

Buna karşın, finansmanı İşsizlik Sigortası Fonu'ndan (İSF) karşılanan kısa çalışma ödeneği uygulamasının kapsamı genişletilerek, ödenek patronlar için bir "*kurtarma fonu*"na dönüştürülmüştü. Patronlara tanınan yeni sigorta prim teşvikleri İSF'den karşılanmaya başlanmış, stajyerlerin maaşı aşağıya çekilmiş, kamu kuruluşlarında ve belediyelerde güvencesizleşme ve sürgünlerin önünü açacak düzenlemeler yapılmıştı.

AKP hükümeti şimdi, ÜİS Taslağı'nı güncellemiş, kıdem tazminatı düzenlemesini de içeren işgücünün esnekleştirilmesi ile ilgili saldırılarını 2012-2014 yılları arasına yayarak yeniden gündeme getirmiştir.

8 Şubat 2012 tarihinde yapılan ve yeni ÜİS Taslağı'nın sunulduğu "*Üçlü Danışma Kurulu*" toplantısına katılan ve sözde muhalif bir çıkış yapan Türk-İş, "*Ulusal İstihdam Stratejisi Taslağı (2012-2023)*" ile "*Ulusal İstihdam Stratejisi Eylem Planı (2012-2014)*" hakkında görüş bildirmeyeceğini açıklamıştı. Türk-İş buna gerekçe olarak ise konuya ilişkin daha önce 2010 yılında kıdem tazminatı, bölgesel asgari ücret, özel istihdam büroları, esnek çalışma biçimleri ile işgücü piyasasının esnekleştirilmesi konusunda sundukları görüşlerin yeni ÜİS Taslağı'nda dikkate alınmamış olmasını göstermiştir.

İşçi sınıfı açısından böylesine önemli bir gündemde Türk-İş'in "muhalfe", görüş bildirmemek olmuştur. Oysa tahmin edileceği üzere olan, hükümetin söz konusu düzenlemelerle ilgili ihanetçi Türk-İş yönetimi ile çoktan anlaşığıdır. Yapılan zevahiri kurtarmaktan başka bir anlama gelmemektedir.

Taslakta, 2002-2007 yılları arasında yüksek oranlı ve sürekli bir büyüme yaşanmasına karşın, bu gelişmelere paralel olarak istihdamın beklenen ölçüde artırılamadığı tespit edilmektedir. Ancak bu durumun nedeni olarak,

işgücü piyasasındaki yapısal sorunları derinleştiren ve istihdamsız büyümeyi yaratan neo-liberal politikalar değil, işgücü piyasasındaki yapısal sorunların kendisi gösterilmektedir.

Taslaktan, çağrı üzerine çalışma ilişkisini daha ayrıntılı hale getirilmesi ve buna ek olarak uzaktan ve evden çalışma uygulamalarının İş Kanunu'na eklenmesi; deneme çalışma süresinin ilk defa işe giren işçiler için 2 aydan 4 aya çıkarılmasına imkân tanınması; denkleştirme süresinin ise turizm sektöründe 4 aya çıkartılması hükümleri çıkarılmıştır.

2008 krizi'nin hükümetin istihdamın artırılması için attığı adımların sonuç vermesine engel olduğu belirtilen Taslak'ta, acilen yapısal reformların (esnek, güvencesiz, kuralsız çalışmanın) hayata geçirilmesi gerektiği belirtilmektedir.

ÜİS Taslağı, "*Eğitim-istihdam ilişkisinin güçlendirilmesi*", "*İşgücü piyasasında güvence ve esnekliğin sağlanması*", "*Özel politika gerektiren grupların istihdamının artırılması*" ve "*İstihdam-sosyal koruma ilişkisinin güçlendirilmesi*" olmak üzere dört politika üzerine kurulmuştur.

Taslak metinde yer alan makroekonomik politikalar- uluslararası sermayenin ihtiyaçları- ekseninde atılacak adımların istihdamı teşvik edecek biçimde sürdürülmesi, işgücünün verimliliğinin artırılması, işgücü piyasalarının "*katılıktan*" arındırılması gibi başlıklar, esnek, güvencesiz, kuralsız ve elbette örgütsüz, daha yoğun sömürü şartlarının getirilmek istendiğini göstermektedir.

Önceki ÜİS Taslağı'nda "*İşgücü Piyasasının Esnekleştirilmesi*" olarak yer alan temel politika ekseninin başlığı yeni taslakta, "*İşgücü Piyasasında Güvence ve Esnekliğin Sağlanması*" olarak değiştirilmiştir.

Avrupa Birliği'nin, işgücü piyasasının esnekliği ile işgücü piyasasının risklerine karşı işçi ve emekçilerin sözde korunması bağlamında, dengeyi tanımlamak için kullandığı "*flexicurity*" kavramından hareketle ÜİS Taslağı'nda yer verilen "*güvenceli esneklik*"in, iş güvencesini ortadan kaldırılarak yerine patronların çıkarına, işçi sirkülasyonunun sağlamak demek olduğu olduğu açıktır.

Bu yaklaşımla, "*iş güvencesi*" kavramı yerini "*istihdam güvencesi*" ne bırakmakta, işe alım ve işten çıkarma süreçleri kolaylaştırılmaktadır. Taslak işçinin işinin korunması yerine bir başka işte istihdamının koşullarının yaratılmasını amaçlamaktadır. "*Genç nüfus avantajı*" masalı ve kadınlar, ÜİS Taslağı'nda dikkat çeken bölümlerdir. Taslakta, genç işsizliğinin yüksekliği, yaşlı nüfusun toplam nüfusa oranının düşük ol-

ması, bir avantaj olarak değerlendirilmekte ve uluslararası sermayeye yatırım için çağrı yapılmaktadır.

Türk Hâkim Sınıflarının 2023 Hedefleri

Türk hâkim sınıflarının, *"istikrar sürsün"* parolası eşliğinde gündeme getirdiği ve devletin yapısal dönüşümü açısından belli bir çerçeve, başlıklar altında 2023 hedeflerini koyduğu ve bunları AKP eliyle yaşama geçirmeye çalıştığı bilinmektedir.

2023 perspektifiyle hazırlanan UİS Taslağı'nda stratejinin temel hedefleri de yine 2023'e atıfla hazırlanmıştır. Buna göre, işsizlik oranının 2023'te yüzde 5'e düşürülmesi hedeflenmektedir. İstihdam oranının ise yüzde 50'ye çıkarılması öngörülmektedir.

Tarım dışı sektörlerdeki büyümenin, istihdama nasıl yansıdığına ilişkin bir gösterge olan tarım dışı istihdamın büyüme esnekliğinin ise 0,62'ye yükselmesi amaçlanmaktadır. Tarım dışındaki sektörlerde, kayıt dışı istihdamın ise yüzde 29,1 düzeyinden 2023'te yüzde 15'e geriletilmesi planlanmaktadır. UİS Taslağı, *"İşi Değil İnsanı Korumak"* başlığıyla, işin değil, kişilerin istihdam edilebilirliklerinin garanti altına alındığı bir işgücü piyasası hedeflenmektedir. Stratejinin merkezinde esnekleşmenin olduğu açıktır. Ayrıca, *"İşverenler Üzerine Ek Yük Getirilmemesi"* başlığıyla, UİS Taslağı'nın kırmızı çizgisine dikkat çekilmiş, yaşama geçirilecek politikaların ana hatlarının, kimin çıkarı gözetilerek çizildiği ortaya konulmuştur.

UİS Taslağı ile iş güvencesi önceliği, istihdam güvencesine dönüşürmektedir. Patronlar için işe alma ve işten çıkarma uygulamasını kolaylaştıracak, işçilerin ise iş güvencesini ortadan kaldıracak bir yasal mevzuat oluşturulmaktadır. Taslakta, işin korunmasını ve aynı işte kalabilme güvencesini ifade eden *"iş güvencesi"* yerini, istihdamın korunması ve tek bir patrona bağlı olmadan çalışmanın sürdürülebilmesi güvencesini ifade eden *"istihdam güvencesi"* ne bırakmaktadır.

Taslağa Göre Esnekleşmenin Önündeki Engeller

UİS Taslağı'nda ülkemizde esnekleşmenin önündeki engeller sıralanırken, yakın dönemde başlatılacak saldırıların ipuçları da verilmektedir.

UİS metninde, 2003 yılında yürürlüğe giren 4857 Sayılı İş Kanunu'nda esnek çalışma biçimlerine ilişkin bazı düzenlemeler yapılmış olmasına karşın, esnek çalışmanın yaygınlaşmadığı iddia edilmektedir. Anlaşılan o ki Türk hâkim sınıfları henüz emperyalist efendilerinin istediklerinin ancak bir kısmını yaşama geçirebilmiştir.

UİS Taslağı'nda, esnek çalışmanın yaygınlaşmamasının nedenlerin bi-

risi olarak kayıt dışı çalışmanın yaygınlığı gösterilmektedir. Taslakta, kayıt dışılık ve esnekleşme arasındaki denklem tersten kurulmakta, kayıt dışı çalışma koşullarının aynı zamanda esnek çalışmaya uygun bir zemin yarattığı gerçeği es geçilmektedir.

Öyle görünüyor ki hâkim sınıflar, çalışma yaşamında çok kapsamlı yapısal dönüşümler için yol haritası hazırlamıştır. Bunun yaşama geçirilmesi için işçi sınıfı ve emekçilerin kazanılmış hakları, örgütlülükleri hedef tahtasına konulmaktadır. Aynı zamanda sınıfın örgütlenmesinin önüne, yapılan yasal düzenlemelerle yeni engeller çıkarılmaktadır.

Hedef Kitle, Gençler Ve Kadınlar

İstihdamda yaşanan dönüşüm sürecinin, temel hedefinin gençler ve kadın işgücü olduğu, bugüne kadar hayata geçirilen yasal düzenlemelerle açıkça ortaya çıkmıştır.

Örneğin, 6111 sayılı Torba yasa ile getirilen istihdam teşvikleri, genç erkek ve kadın işçilerin daha fazla istihdam edilmesi için patronlara ciddi kolaylıklar tanımıştır. Düzenlemeye göre, 31 Aralık 2015 tarihine kadar ilk defa işe alınacak her bir sigortalı için, özel sektör patrona sigorta primi desteği getirilmiştir. 31 Aralık 2015'e kadar işe alınan sigortalının, sigorta primlerinin patrona ait tutarı, işe alındıktan sonra belirli sürelerle İşsizlik Sigortası Fonundan karşılanmaya başlanmış, sigorta prim desteği süresinin, Bakanlar Kurulu'nca 2020 yılına kadar uzatılabilmesi sağlanmıştır.

6111 sayılı Torba yasa ile yasalaşan düzenleme ile 18 yaşından büyük kadınları ve 18-29 yaş arası erkekleri istihdam edenlerin, sigorta primlerinin patron hisselerine ait tutarının belli bir kısmı, işe alındıkları tarihten itibaren İşsizlik Sigortası Fonu'ndan karşılanacaktır.

Böylece bugüne kadar olduğu gibi, bugünden sonra da işsizlere ödemesi gereken Fon gelirleri, patronlara "*istihdam teşviki*" adı altında akıtılmaktadır. Patronlar, bir taraftan prim desteğinden yararlanabilmek için 29 yaş üstünde olan işçileri işten çıkarmak için çeşitli yollar denerken, 29 yaş altında olanları daha fazla istihdam ederek prim desteğinden yararlanmaya çalışmaktadır. İlk bakışta "*istihdamı teşvik*" gibi algılanabilecek bu uygulama sonucunda 30 yaş ve üzeri çalışan işçilerin işe alınması ve istihdamı, önceki döneme göre çok daha da zor hale gelmiştir.

İstihdamda yaşanan değişiklikler, patronlar için önemli bir maliyet unsuru olan işgücünün fiyatını düşürmeyi hedeflemektedir. Özellikle, çalışma ilişkilerinin büyük bölümünde "*esneklik*" kavramının önem kazanması, çalışma biçimlerinin ve sürelerinin esnekleştirilerek, başta iş-

gücünün fiyatının düşürülmesi olmak üzere, çeşitli düzeylerde sosyal hak kayıplarını gündeme getirmektedir.

AKP'nin "*Ulusal İstihdam Stratejisi*"nde kadınların ve gençlerin istihdamının artırılmasına yönelik olarak ileri sürülen önerilerin en somut anlamı, işgücüne katılımın düşüklüğü ve işsizlik sorunu nedeniyle, kadınları ve gençleri tam zamanlı değil, kısmi zamanlı ve geçici olarak istihdam etmektir.

Böylece ücret, sigorta ve sosyal haklar bakımından tam zamanlı çalışanlardan daha sınırlı haklar söz konusu olacak, yıllardır sermayenin çözmeye çalıştığı patronların üzerindeki "*istihdam yükü*" azaltılabilecektir.

OECD ve ILO, geçtiğimiz yıl Paris'te gerçekleştirilen G-20 Çalışma ve İstihdam Bakanları Toplantısı için hazırlanan "*Gençlere Daha İyi Bir Başlangıç Fırsatı Vermek*" başlıklı belgede, çalışma yasalarının, gençlere yönelik iş olanaklarının sayısını ve niteliğini etkilediğine boşuna dikkat çekmemiştir.

OECD ve ILO'ya göre, belirsiz süreli (esnek) sözleşmelerle istihdam edilenler bakımından işten çıkarma mevzuatının katılığı (bizim için işçinin kazanılmış hakları), yüksek kıdem tazminatı ödemeleri, gençlerin bu tür sözleşmelerle istihdam edilmelerine engel oluşturmaktadır.

TİSK, gençlerin daha fazla oranda geçici işlerde istihdam edilmesi gerektiğini belirterek; "*gençlere daha fazla istihdam imkânı yaratılabilmesi için özel istihdam büroları aracılığıyla geçici istihdam sistemine imkan tanınması, belirli süreli sözleşmelerin akdedilmesine ilişkin sınırlamaların kaldırılması, gençler bakımından deneme süresinin daha uzun uygulanması ve başta kıdem tazminatı olmak üzere belirsiz süreli sözleşmelerle çalışanların işten çıkarılması halinde ödenen tazminatların azaltılması gerekmektedir*" tespitini yaparak, özel istihdam bürolarının kurulmasının bu "*sorunu*" büyük ölçüde çözeceğini iddia etmektedir.

Hükümetin ve patron örgütlerinin, her fırsatta Türkiye'de istihdamın "*çok katı*" olduğuna ilişkin tespitler yaptığı hatırlanacaktır. Nitekim "*OECD İstihdamın Katılığı Endeksi*"'ne göre, Türkiye, G-20 ülkeleri arasında "*en katı*" mevzuata sahip olarak gösterilmiştir. Bütün raporlarına sermayenin çıkarları açısından bakan OECD'ye göre, üye ülkeler içinde en katı istihdam uygulamaları sırasıyla Türkiye, Meksika, İspanya ve Endonezya'dır.

İşçi haklarını koruyan mevzuatın, en zayıf olduğu ülkeler ise sırasıyla ABD, Kanada, İngiltere ve Güney Afrika'dır. Söz konusu endeks, bireysel ve toplu işten çıkarmalarla, özel istihdam büroları aracılığıyla geçici istihdam sözleşmelerine ilişkin sınırlamalar dikkate alınarak oluşturulmaktadır.

OECD'ye göre Türkiye'de, diğer G-20 ülkelerine kıyasla daha katı bir mevzuatın olması, özel istihdam büroları aracılığıyla geçici istihdam biçimlerinin yaygınlaştırılmasının önünde büyük bir engeldir. Aynı kuruma göre, bu durum gençlerin kayıt dışı istihdamını artırmaktadır.

OECD, bugüne kadar istihdam ile ilgili yayımladığı bütün raporlarında, ekonomik faaliyetleri kayıt altına almanın işgücü maliyetlerini düşürmek ve çalışma yaşamında esneklik uygulamalarını artırmakla mümkün olduğunu iddia etmiştir.

Bunun için de yeni ve esnek iş sözleşmesi, daha düşük maliyetli kıdem tazminatı rejimi, geçici ve özel istihdam büroları aracılığıyla kısmi süreli istihdamın yasallaşması, daha düşük asgari ücretlerin varlığının gerekli olduğunu iddia etmektedir. Özetle patrona sınırsız haklar getirilmekte, işçiye modern kölelik reva görülmektedir. OECD'nin, krizle boğuşan Yunanistan, İspanya, Portekiz ve İtalya'ya da benzer istihdam politikaları önermesi popüler deyimle manidardır.

Genç İşçiye Kötü Haber

Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılmasını düzenleyen yönetmelikte 25 Ekim 2013 tarihinde sessiz sedasız bir değişiklik daha yapılmıştır.

Değişikliklerle özellikle genç işçilerin (16-18 yaş) yeni ve tehlikeli işlerde çalıştırılmalarının önü açılmaktadır. Yönetmeliğin, çocuk ve genç işçilerin çalışamayacağı işleri düzenleyen 5. Maddesinin 5. Fıkrasına şu hüküm ekleniyor: *"Mesleki Eğitim Kanunu kapsamında mesleki ve teknik eğitim okul ve kurumlarından mezun olan meslek sahibi 16 yaşını doldurmuş genç işçiler; sağlığı, güvenliği ve ahlakının tam olarak güvenceye alınması şartıyla bu Yönetmeliğin eklerinde belirtilen sınırlamalara bağlı kalmaksızın ihtisas ve mesleklerine uygun işlerde çalıştırılabilirler."*

Bu maddeyle genç işçiler için zor ve tehlikeli olan işlere yenilerinin eklenmesinin önü açılmıştır. Yönetmelikte, Şubat 2013'te yapılan ilk değişiklikte, genç işçilerin çalışması yasak olan bazı işler yönetmelikten çıkartılmıştı. Bu işler şunlardı: Maden ocakları ile kablo döşemesi, kanalizasyon ve tünel inşaatı gibi yer altında veya su altında çalışılacak işler; Sağlık Kuralları Bakımından Günde Ancak Yedibuçuk Saat veya Daha Az Çalışılması Gereken İşler Hakkında Yönetmelik kapsamında yer alan işler; Müteharrik makineler kullanılarak yapılan işler; Toksik, Kanserojen, nesil takip eden genler zararlı veya doğmamış çocuğa zararlı veya herhangi bir şekilde insan sağlığını etkileyen zararlı maddelerle ilgili işler. Maden ocakları ile kablo döşemesi, kanalizasyon ve tünel inşaatı gibi yer altında veya

su altında çalışılacak işlerin yönetmelikteki yasak kapsamından çıkarılması önümüzdeki günlerde genç işçiler için ağır çalışma koşulları yanında yeni ve daha fazla iş cinayetine de davetiye çıkarmaktadır.

Şubat 2013 tarihinde, yönetmelikten çıkarılan yasak işler ve 25 Ekim 2013 tarihinde eklenen yeni düzenleme birleştirildiğinde, genç işçilerin çalışma koşullarının daha da zorlaştırıldığı ve daha önce yasak olan bazı işlerde çalışmalarının önünün açıldığını söylemek mümkündür.

Böylece 4+4+4 eğitim sisteminin ilk iki basamağı, sonrasında daha fazla genç işçinin işgücü piyasası içine girmesinin de önü açılmış olmaktadır. Bu hükmün ILO'nun 138 sayılı Asgari Yaş Sözleşmesi *"Doğası veya yapıldığı koşullar bakımından genç kişilerin sağlığını, güvenliğini veya ahlakını tehlikeye düşürebilecek her türlü istihdam veya çalışmaya kabul için asgari yaş 18'in altında olmayacaktır"* demektedir.

Sözleşme, bu hükmün dışına çıkılabilesini işçi ve patron örgütlerinin görüşüne başvurulması koşuluyla bakanlıklara bırakmaktadır. Peki, bakanlık hangi işçi örgütünden bu yönde bir görüş almıştır? Öte yandan halen 16 yaş altı ve üstü için ayrı ayrı belirlenen asgari ücretin, 18 yaş altı ve üstü için ayrı ayrı belirlenmesi niyeti bir süredir bakanlığın gündemindeydi. Böylece 18 yaşını bitirmemiş işçilerin, daha tehlikeli işlerde ve daha düşük ücretle çalışmasının yolu da açılmış olacak.

4+4+4 İle Piyasaya Daha Fazla Ucuz İş Gücü

ÜİS'ne paralel hazırlanan 4+4+4 eğitim sistemi, genç-çocuk emeğinin daha fazla sömürülmesinin de önünü açmaktadır. Yasa değişikliği ile çocuklar, 2 yıl daha erken mesleki eğitime başlamaktadır. Mesleki ve Teknik Eğitim yönetmeliği, 4+4+4 ile yapılan değişikliğin çocuk işçiliği açısından ne gibi sonuçlar yaratacağını göstermektedir. Mesleki ve Teknik Eğitim Merkezleri ile ilgili olarak söz konusu yönetmeliğin 19. Maddesi;

"Bu anlamda meslekî ve teknik eğitim alanında orta öğretim diploması, sertifika ve belge veren programları uygulayan; eğitim maliyetini azaltmak, kaynak savurganlığını önlemek ve eğitimin niteliğini artırmak amacıyla çok program, tek yönetim ilkesine uygun olarak merkezler kurulur. Yerleşim birimi ve çevresinin gelişmişlik düzeyi, iş gücü ve istihdam durumu, eğitim gereksinimi, öğrenci potansiyeli gibi ölçütlere göre aynı yerleşim biriminde birden çok merkez kurulabilir" demektedir.

Yani ortaöğretim diploması verecek bu tip kurumlar kurulurken yegâne amaç eğitim değildir. Bir an önce işgücüne katılacak yetişmiş elemanların, işgücü piyasasına sürülmesidir. Yine 4+4+4 düzenlemesi ile zorunlu ilk-

öğretim yaşı 6-13 yaş aralığına çekilmiş durumdadır. Bu durumda orta-okulun bitiş yaşı, çocuk işçilik yaşını fiilen 13'e düşürecektir. Okumayan çocuğun çalışma yaşamına itildiği bir gerçektir. Bugün dünyada her beş çocuktan biri çalışmak zorunda bırakılmaktadır.

Çocuk işçiler, ücretsiz işçi ya da ucuz işgücü olarak en çok sömürülen kesimi oluşturmaktadır. Dünya genelinde 2008 yılı itibari ile 5-17 yaş arasındaki çocuk sayısı 1 milyar 586 milyon iken, çalışan çocuk sayısı (5-17 yaş) 306 milyon düzeyindedir. 2004-2008 yılları arasında 15-17 yaş çocuklar için istihdam, 2 milyon artarak 127 milyondan 129 milyona çıkmıştır. Erkek çocuklarda bu oran kız çocuklarına göre 4,5 puan fazla olarak gerçekleşmiştir. Türkiye açısından çarpıcı veri ise ev işlerinde çalışan çocukların sayısındaki artıştır. İstihdam içinde değerlendirilmeyen ev işlerinde çalışan çocukların sayısı 1999 yılında 4 milyon 447 bin iken, 2006 yılında bu sayı 7 milyona ulaşmıştır.

Ulusal İstihdam Strateji Belgesi'nde yer alan ve güvencesiz, kural dışı çalışma biçimleri ile mücadeleyi değil onlara yasal statü sağlamayı getiren, evden ve uzaktan çalışmayı yasallaştırma çabası, kadınlarla birlikte ev içinde çalışan 7 milyon çocuğu da yakından ilgilendirmektedir.

Çocuk emeği, ev içine kayarken, çalışma yaşamındaki çocuk istihdamı tarım nüfusundaki azalmaya bağlı olarak sanayiye, emek ucuz sektörler yönelmektedir. Çocuk istihdamında sanayinin payı 1994'te yüzde 16 iken bu oran 2006 yılında yüzde 28'e yükselmiştir. 6-14 yaş grubu için bu oran yüzde 16'dır.

Türkiye'de şu anda okullaşma oranı yüzde 98,5 olan ilköğretimde, okulu terk oranı %15'tir ve kız çocuklarında bu oran yüzde 17'yi aşmaktadır. Bunda yoksullukla birlikte kız çocuklarının okumasını gereksiz gören ataerkinin de etkisi vardır.

Lise eğitiminde ise okullaşma oranı yüzde 70'e düşmektedir ve okul terk oranı yüzde 8,2'dir. Bu oran, meslek liselerinde yüzde 10'a yaklaşmaktadır. Yoksul emekçi aileler, eğitimin giderek daha paralı hale getirilmesi ve bunu karşılayamamanın bir sonucu olarak çocuklarına lise eğitimi aldırılmamaktadırlar.

Bunun yanında, eğitimin işsizliğe çare olmadığını gören ve böylesi uzun bir eğitimi gereksiz bulan ailelerin oranı da hiç düşük değildir. Liselerin açık-öğretim seçeneği de sunularak, sözde zorunlu hale getirilmesi, çocukların önemli bir bölümünün bu eğitimi evde ya da çalışarak görmeye başlamalarına, ancak tamamlayamamalarına yol açmaktadır. Lise eğitiminin 13 yaşında başlayacağı düşünüldüğünde, bu o yaştaki çocukların önemli bir

bölümünün ucuz işgücü olarak piyasaya sürülmeye devam edileceği anlamına gelmektedir. Bunun yanı sıra, yaygın bir durum olan kız çocukların eve kapatılması ve küçük yaşta evlendirilmesinde, bu düzenlemeyle artış yaşanacaktır. 4+4+4'ün kısa süreli uygulaması bile bunu göstermiştir.

Görevden alınan eski Milli Eğitim Bakanı Ömer Dinçer, kendisine yöneltilen bir soru önergesi üzerine, 2012-2013 eğitim-öğretim yılının birinci döneminde ortaokuldan sonra örgün eğitimi bırakan öğrencilerin sayısını, 136 bin 115 olarak açıklamıştır.

Milli Eğitim Bakanlığı'nın verilerine göre, birinci dönemde örgün eğitime devam ederken 9. sınıfı bırakarak açık liseye kayıt olan öğrencilerin sayısı 95 bin 561, 10. sınıfı bırakan öğrencilerin sayısı 21 bin 639, 11. sınıfı bırakan öğrencilerin sayısı 13 bin 737 ve 12. sınıfı bırakan öğrencilerin sayısı ise 5 bin 178'dir.

Kız ve erkek öğrenci oranlarına dair ayrıntı vermekten kaçınan bakanlık, gerçeklerin üzerini kapatmaya ve kız çocuklarının eve kapatılmak istenmesine yönelik tepkileri engellemeye çalışmaktadır. Bu rakamların, büyük bir kısmını kız öğrenciler oluşturmaktadır. Bu kadar kısa süre içinde, okulu bırakan lise öğrencilerinin sayısının bu denli artmış olması, önümüzdeki süreçte özellikle emekçi ailelerinin çocuklarının büyük kısmının örgün lise eğitimini terk edeceğini çarpıcı bir şekilde ortaya koymaktadır.

Yasayı geçirme sürecinde de bizzat Başbakan Erdoğan, ortaöğretim öğrencilerinin bir taraftan çalışarak kendi okul giderlerini karşılayabileceğini "*müjdelemiştir*". Bu söylemle yoksul işçi ve emekçi çocuklarının, ortaokuldan sonraki 4 yılı okula gitmeden açık liselerde okumaları özendirilmektedir. Böylece ortaokuldan sonra 13-14 yaşındaki çocuklar, sermayenin emrine taze kan olarak hazır edilecektir.

Sendikalarda Gençlik

Türk-İş Gençlik Komitesi'nin, Türk-İş üyesi sendikalarda örgütlü genç işçilere yönelik hazırladığı anketin sonuçları, sendikalarda genç işçilerin varlığına dair önemli ipuçları vermektedir.

Türk-İş'e bağlı çeşitli sendikalara üye 2429 kişinin katıldığı anket, 33 yaş ve altındaki genç işçilere uygulanmıştır. Türk-İş Gençlik Komitesi bu anketi uygulama amacını, gençliğin öznel sorunlarını tespit etmek, bu sorunlara yönelik çalışmalar yapmak ve gençler ile sendikalar arasındaki ilişkinin gelişimine katkıda bulunmak olarak açıklamıştır.

Genç işçilerin, örgütlenme konusunda yeterince duyarlı olmadıkları, örgütlenmek için yoğun çaba harcamadıkları, sendika üyesi olanların ise bağlı

oldukları sendikalar ile yakın ilişki içerisinde bulunmadıkları anketin sonuçlarındandır. Komitenin yaptığı ankete katılanların yüzde 12,1'i kadın, yüzde 87,9'u erkek işçilerden oluşuyor. Lise ve meslek lisesi mezunlarının toplamı yüzde 68,2'lik bir oranı oluşturmaktadır. Ankette, ilkökul mezunlarının oranı yüzde 7,8 iken üniversite mezunlarının oranı yüzde 4,1'de kalmıştır.

Ankete katılanların yüzde 76,7'si kamuda ve 23,3'ü özel sektörde çalışmaktadır. Ankete katılan genç işçilerin, yüzde 13,3'ü 500TL'nin altında, yüzde 19,7'si 500-750 TL, yüzde 43,8'i 750-1500 TL, yüzde 20,1'i 1000- 200 TL, yüzde 1,2'si 1500-2000 TL arasında ücret almaktadır.

Tüm dünyada ve özellikle nüfusunun yüzde 45,9'u 24 yaşın altında olan ülkemizde gençlerin, sendikalara katılımları sınıfın geleceği bakımından önemlidir. Bu nedenle sendikaların gençlere yönelik çalışmalarına hız vermeleri acil bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmaktadır.

Anket sonuçları, gençlerin sendika yönetimlerinde oldukça düşük düzeylerde temsil edildiğini göstermektedir. Genç işçilerin sendikada ne kadar aktif olduğunu tespit etmek amacıyla sorulan soruyu yanıtlayanların yüzde 94,7'si sendikada aktif bir görevi olmadığını belirtmiştir. Bu soruda aktif görevler olarak genel merkez yöneticiliği, şube yöneticiliği, delegelik ve sendika temsilciliği ifade edilmektedir.

Anketi yanıtlayanlardan şube yöneticisi olan 18, temsilci olan 68, delege olan 27 ve diğer görevlerde çalışan 4 kişi vardır.

Bu soruyla bağlantılı olarak, temsilci olanlara seçimle mi, atama ile mi bu göreve geldikleri sorulmuştur. Temsilci olarak görev yapanların yüzde 41,7'si bu göreve seçim ile ve yüzde 58,3'ü atamayla gelmiştir. Sendikalarına hangi sıklıkla gittiklerinin sorulduğu soruda, anketi cevaplandırın genç işçilerin cevapları "*arada sırada gitme*" ve "*hiç gitmeme*" noktalarında yoğunlaşmaktadır. Bu cevaplar, gençleri sendikalara çekmek için harcanan çabaların ne kadar yetersiz olduğunu göstermektedir. Soruyu cevaplandırınların yüzde 71,4'ü sendikasız bir işyerine girerse örgütlenme için çaba harcayacağını belirtirken, yüzde 14,9'u bu konuyla ilgili bir mücadeleye girmeyeceğini belirtmiştir.

Özel Sektör Kamu Farkı

Araştırılan bir başka nokta da, kamu veya özel sektörde çalışmanın, örgütlenme eğilimi üzerinde etkili olup olmadığıdır. Bu konuda çok büyük olmasa da bir farka rastlanmıştır. Kamu sektöründe çalışan genç işçilerin yüzde 73,4'ü, sendikasız bir işyerinde çalışmaya başlamaları durumunda örgütlenme faaliyeti içinde bulunacaklarını ifade ederken; bu oran özel

sektörde çalışan işçilerde yüzde 65,5 olarak bulunmuştur. Anket yapılanların sendikalı ve belli bir mücadele, sendikal bilince sahip olmasına karşın özel-kamu arasında ortaya çıkan söz konusu fark, taşeron-örgütsüz bir şekilde özel sektörde çalışan genç işçiler için sendikal mücadelenin daha çetin olduğu gerçeğinden ortaya çıkmaktadır. Bu durum, anketteki kamu ve özel sektör farkının örgütsüz, taşeronda çalışan işçiler arasında özel sektör lehine büyüceği tahmini yapmamıza olanak vermektedir.

Ankette örgütlenme için mücadele etmeyeceklerini veya kararsız olduklarını belirtenlere bunun nedenleri de sorulmuştur.

Ankete katılanlardan örgütlenme konusunda çaba göstermeyeceklerini belirten yüzde 14,9'luk kesimin yüzde 37'si, patron baskısını, yüzde 52,2'si sendikaların gençlere yönelik faaliyetlerini yeterli bulmamalarını neden olarak göstermişlerdir. Bunların yüzde 11'lik bir dilimi ise, kendine güvenmemek, arkadaşlarına güvenmemek, bu konuda deneyimli olmak gibi daha kişisel nedenler belirtmişlerdir.

Ankete katılanlardan kararsız olduğunu belirten yüzde 13,7'lik kesimin ise yüzde 40'ı kendine ve arkadaşlarına güvenmeme, örgütlenme konusunda tecrübesizlik gibi nedenler ortaya koyarken, yüzde 31'i patron baskısı ve işten çıkartılma korkusu, yüzde 29'u sendikaların gençlere dönük mevcut faaliyetlerini yeterli bulmamaları nedeniyle örgütlenme faaliyetleri içinde bulunmayacaklarını belirtmişlerdir.

Genç İşçiler Sendikaları Yetersiz Buluyor

Anketi cevaplandırılan genç işçilerin yarısı, sendikalarının kendilerine yönelik faaliyetlerini değerlendirmelerinin istendiği soruya "**yetersiz buluyoruz**" şeklinde cevap vermiştir. Sendikaların gençlere yönelik yeterli faaliyet yürüttüğünü düşünenlerin oranı ise yüzde 6,6'da kalmıştır. Gençlere yönelik yeterli faaliyet olup olmadığını bilmeyenlerin oranı ise yüzde 43,2'dir.

Genç işçilere, gençlerin sendikalarda yeterince temsil edilip edilmediği de sorulmuştur. Buna göre, genç işçilerin yüzde 57,2'si gençlerin sendikalarda yeterince temsil edilmediğini dile getirmiş, yüzde 12,4'ü ise temsil edildiğini düşünmektedir.

Gençlerin yeterince temsil edilmediğini düşünenlere; "*bu durum sendikalara bakışınızı olumsuz yönde etkiliyor mu?*" şeklinde bir ek soru sorulmuştur. Bu soruyu yanıtlayanların yüzde 51,1'i ve ankete katılanların yüzde 30,5'i, gençlerin sendikalarda yeteri kadar temsil edilmemesinin, sendikalara bakışlarını olumsuz yönde etkilediğini belirtmiştir. Ülkemizde

çok ciddi boyutlara ulaşmış olan işsizlik, genç işçiler arasında uygulanan ankete de damgasını vurmuş ve açık farkla en önemli sorun olarak belirlenmiştir. Bunu yüzde 16'lık bir oranla eğitim ve yüzde 11,7'lik bir oranla örgütlenme ve dayanışma izlemektedir.

Öte yandan örgütlenmenin önündeki engellerin varlığı ve her gün bir yenisinin eklenmesi örgütlenmenin genç işçiler açısından en önemli sorunlardan biri olmasını da beraberinde getirmektedir. Zira işsizliği patronlar için işçilerin üzerinde demoklesin kılıcı olmaktan çıkaracak yegane güç onların örgütlülüğü olacaktır. Sendikal hareketin genç işçilere yönelik çalışmalarının yetersizliği de bu durumu daha da ağırlaştırmaktadır.

Bu sonuç genç işçiler içinde yürütülecek devrimci faaliyetlere ne kadar ihtiyaç duyulduğunu da göstermektedir. Toplamda açığa çıkan tablo sendikaların gençlere, onların özgünlüklerini dikkate alan politikalara daha fazla yoğunlaşmaları gerektiğini göstermektedir. Esas olarak da devrimci gençlik hareketlerinin (asıl olarak da bizim) yürüttüğü mücadelede genç işçilere daha fazla yönelmesi, sınıfla ilişkilerini geliştirmesinin acil bir ihtiyaç olarak önümüzde durduğu da tüm çıplaklığıyla ortaya çıkmaktadır.

Kaynaklar:

- Petrol-İş Sendikası 2012-2013 Ulusal İstihdam Stratejisi Araştırması
- Aziz Çelik; Birgün Gazetesi. 31 Ekim 2013
- DİSK-AR, İşsizlik Araştırması. 18 Temmuz 2013
- Genç İşçilerin Sorunları Semineri, Türk-İş, 14-18 Nisan 1980, Ankara
- Genç İşçilerin Sorunları ve Çözüm Yolları Ulusal Sempozyumu, Türk-İş, 3-5 Şubat 1986, Balçova-İzmir
- Genç İşçilerin Sorunları ve Çözüm Yolları Ulusal Sempozyumu, Türk-İş, 24-25 Mart 1988, İstanbul
- Kadın, Çocuk ve Gençlik Özel İhtisas Komisyonu "Gençlik Alt Grubu" Raporu, DPT, 1994, Ankara
- Çalışan Çocukların ve Genç İşçilerin Sorunları, Çözüm Yolları Ulusal Sempozyumu, Türk-İş, 16-18 Mayıs 1995, İzmir
- Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları, DİE, Nisan 1997, Ankara
- Dünya Gazetesi, 22 Mayıs 2013
- Türk-İş Gençlik Komitesi Örgütlü Genç İşçi Profili Anketi. 08 Temmuz 2007
- Bir Gençlik Tablosu. www.sinifsiz.org/22 Ağustos 2013

Avrupa'da Türkiyeli göçmen işçilerin durumu ve tarihinden kısa kesitler!

►► Başta Almanya olmak üzere çeşitli Avrupa ülkelerine göç eden Türkiyelilerin sayısı 5 milyon 200 bini bulmuştur. Türkiye göçmenlerinin en fazla olduğu ülke Almanya'dır. Almanya'da Türkiyeli göçmen sayısı son resmi rakamlara göre 2 milyon 700 bini bulmuştur. Bunların 930 bini Alman vatandaşlığını almıştır. ◀◀

Göç olgusu insanlığın tarihinde hep var olmuştur. Göç; doğal afet, kuraklık, açlık, yoksulluk, savaş, kitlesel katliam, toplumsal baskı, ekonomik ve sosyal vb. nedenler sonucu insanların yaşadıkları yerden, bir başka yere taşınmaları demektir. Kapitalizm tarih sahnesine çıktığında da bu kitlesel göçler varlığını devam ettirmiştir. Dolayısıyla önceki toplumlara kıyasla farklı boyutlar içermişse de göçler, kapitalizmin, emperyalist aşamasında da varlığını artırarak sürdürmüştür. Ve içinde bulunduğumuz 21. yüzyılda oluşan göçler daha da yoğunluk kazanarak uluslararası ve toplumsal boyutlara tırmanmıştır.

Biz bu göç furyası içerisinde 2. Emperyalist Paylaşım Savaşı sonrası Türkiye'den Avrupa'ya olan göçü ele alacağız. Türkiyeli göçmen işçilerin başlattığı bu göçün başlangıcından günümüz konjonktürüne kadar nasıl bir seyir içerisinde olduğuna değinmeye çalışacağız.

Türkiyeli göçmen işçilerin Avrupa göçü

Her göçün olduğu gibi, Türkiyeli göçmen işçilerin de Avrupa'ya yaptıkları göçlerin toplumsal nedenleri vardır. Sorunun daha iyi kavranılabilmesi açısından göçün olduğu döneme ve göçe neden teşkil eden koşullara kısaca değinmekte yarar var.

Avrupa'ya olan işçi göçü 2. Emperyalist Paylaşım Savaşı'nda tahrip olan sistemin yeniden onarıma tabi tutulduğu konjonktürde olur. Dolayısıyla dönemin göçü özgün bir göçtür. Elbette ki çalışanların ezici çoğun-

luğunu Avrupa'nın yerli işçileri oluşturur. Ancak 2. Emperyalist Paylaşım Savaşı'nda milyonların yaşamını yitirdiği ve sistemin yerle bir edildiği bir dönemde Almanya ve diğer Avrupa ülkeleri yabancı işçiye ihtiyaç duymuşlardır. Türkiyeli ve Yunanistan, İtalya, İspanya, Portekiz gibi ülke işçilerinin göçü bu konjonktürde olur. Avrupa'nın içinde bulunduğu dönemin iktisadi, sosyal, siyasal atmosferi o göçe zemin teşkil eder.

Emperyalist devletler içerisinde savaştan en kârlı çıkan ABD'dir. Dolayısıyla emperyalizmin yeniden dizayn edilmesinde başrolü ABD oynar. Bunun sonucu savaşın hemen akabinde alınan kararlar ABD'den bağımsız değildir. Dolayısıyla yabancı işçilere ilişkin ilk karar ABD'nin inisiyatifıyla oluşturulan Birleşmiş Milletler'de **"Avrupa'yı Yeniden İnşa Programı Ve Marshall Yardım Platformu"** başlığıyla alınır. Ve buna bağlı olarak Almanya ve diğer Avrupalı devletler hazırladıkları yasal müeyyideler üzerinden yabancı işçilerin alımına başlarlar.

10 Mayıs 1945 tarihinde savaş sona erdiğinde arkasında büyük bir enkaz bırakmıştı. Almanya, Fransa, Hollanda, İngiltere gibi Avrupa'nın bel kemiğini oluşturan ülkelerin tekrar kalkınmaları, kapitalist pazarda yerlerini alabilmeleri için yeniden ayağa kalkmaları gerekiyordu. Savaştan beş yıl sonra kendisini ancak toparlayabilen Almanya, elindeki sermayeyi yatırıma dönüştürerek kalkınma planları uyguladı. Yeni ekonomik kalkınmada insan unsuru önemli bir yer tutuyordu. Madenlerde, üretim fabrikalarında, temizlik ve inşaat işlerinde çalışacak insan gücü yetersizdi. Almanya başta olmak üzere, Fransa, İngiltere, Hollanda, Avusturya başka ülkelere buralara gelerek çalışacak işçilere ihtiyaç duyuyorlardı ve bunu hayata geçirmek için gerekli düzenlemeleri yaptılar.

Bunun üzerine Almanya'daki İş ve İşçi Bulma Kurumu (Bundesagentur für Arbeit) üzerinden, Türkiye Cumhuriyeti Çalışma Bakanlığı ile resmi işçi anlaşması yapılır. Türk-Alman İşçi Mübadelesi Anlaşması ile 1961'in Ekim ayından itibaren Almanya'ya işçi alımına başlanır. Ayrıca 1964 Avusturya, Belçika, Hollanda, 1965 Fransa, 1967 İsveç ile resmi işgücü anlaşmaları imzalanır ve resmi olarak yürürlüğe konur.

O tarihten günümüze değin göçler değişik furyalarda devam etmiştir. Henüz resmi anlaşma gündeme gelmeden işgücü göçü 1950'lerin ikinci yarısında başlar. Almanya'nın mevcut koşulları yabancı işçiye ihtiyaç duymuştur. Resmi işlerlik oluşturulmadan Türkiye'den Almanya'ya gelip hiçbir zorlukla karşılaşmadan çalışmaya başlamaları

bunun sonucudur. Göç 1960'larda resmi işçi statüsüyle daha kitlesel boyutlarda devam eder. O tarihlerde ülkemizden gelen işçilerin ezici çoğunluğunu erkekler oluşturur. Gelen erkek göçmen işçilerin önceleri düşünceleri, bir müddet çalışıp, para kazanmak ve geri dönmektir. Bunun sonucu ilk dönemler "Heim" denilen yurtlarda kalmışlardır.

Dünya çapında yankıları olan 1973-74 petrol krizi tüm Avrupa'yı da etkiler. Bu kriz sonrasında uluslararası kapitalizmin ithal ikameci model denilen istikrarlı süreçten çıkıp, neo-liberalizm denilen günümüz sürecine girmesi ile Avrupa devletlerinin ekonomi-politikaları değişime uğradı. Bunun sonucu vasıflı-vasıfsız ayrımı yapılmadan işçilerin üretimde daha kitlesel yer aldıkları ve daha kitlesel-üretim ve daha kitlesel-tüketimi içeren bir sistem üzerine kurulu fordist üretim tüm dünya çapında rafa kaldırıldı. Bunun sonucu uygulamaya konan esnek-üretim denen ekonomi-politikayla birlikte Almanya ve diğer Avrupa devletleri işçi alımını resmen durdururlar.

Ancak göç sona ermez. Değişik boyutlarda devam eder. Çalışıp bir müddet sonra geri dönmeyi düşünen Türkiye'den gelen işçilerin düşünceleri değişime uğramıştır. Avrupa'nın çeşitli istihdam alanlarında yer alan göçmen işçiler artık buldukları ülkede çalışmayı ve kalmayı düşünmektedirler. Bunun üzerine Türkiye'den eşlerini ve çocuklarını getirmeye başlarlar. Kısacası aile göçü başlar...

1980 sonrası da göç devam eder. Bir taraftan aile birleşimi sonucu ilk gelenlerin eş ve çocukları ikinci kuşak olarak gelmeye başlamıştır. Diğer taraftan evlilikler yapılmaya başlanmış ve oluşan aile bileşimleri üzerinden Türkiyeli göçmen sayısı artmaya başlamıştır. Ayrıca Türkiye'de 12 Eylül 1980 darbesi olmuş ve işçi statüsüyle gelenlerin dışında politik ilticacı statüsüyle bir göç olgusunu beraberinde getirmiştir. Türkiyeli göçmen sayısının artması üzerine Almanya ve diğer Avrupa hükümetleri tarafından bu göçü durdurmak için girişimlerde bulunulur. Bunun sonucu -başta Almanya hükümeti tarafından- yabancı işçilerin geri dönüşünü teşvik eden yasal müeyyideler çıkarılır. 31 Ekim 1983 ile 30 Haziran 1984 tarihleri arasında 211 bin göçmen işçi kesin dönüş yapar. Ama çoğunluğu kalır ve günümüze değin 3. kuşakla birlikte Türkiyeli göçmenlerin sayısı artar.

1990 sonrası ve günümüze değin olan göç: Yapılan evlilikler sonucu ailevi temele dayalı göç devam etmiştir. Ancak son dönemlerde çıkarılan yasalarla aile bileşimi iyice zorlaştırılmıştır. Bunun sonucu -özellikle 2000'li yılların ikinci yarısından itibaren- aile bileşimi ve evliliğe tekabül

eden göç olgusunda düşüş olmuştur. Diğer taraftan iltica ve mülteci statüsüyle Avrupa ülkelerine gelenler vardır. 1990'lar ve 2000'li yıllarda olan bu göç furyası ekonomik nedenlerden ziyade, gelen kitlelerin ülkede gördükleri baskı ve tahakküme dayalıdır. Dolayısıyla son göçmenler topraklarını kendi iradeleriyle terk etmemişlerdir. Bu göç, Türk devleti tarafından Türkiye Kürdistanı'nda binlerce köyün yakılıp-yıkılarak Kürtlerin ve Alevilerin baskı ve yaptırıma tabi tutulduğu zora dayalı kitlesel göçtür. Devletin saldırısı sonucu on binlerce Kürt katledilmiş, köyleri yakılmış ve topraklarından zorla uzaklaştırılmışlardır. Büyük çoğunluğu Türkiye sınırları içindeki illere göç etmişlerdir. Bu iç göçle birlikte dış göç de olmuştur. Dış göç Türkiye dışında Avrupa ülkelerine olan göçü beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla bu göçün ekonomik nedenden çok politik bir muhtevası vardır. Günümüzde göçe damgasını vuran hala bu statüdür. Göçmen işçiler aleyhine çıkarılan ağır yasalar ve yaptırımlar günümüzde göç sayısını azaltsa da tümünden engelleyememiştir.

50 yılı aşan süre içerisinde gündeme gelen göç olgusu günümüze değin devam etmiştir ve etmektedir. Sistemin uluslararası muhtevası ve içine girdiği tıkanıklık sonucu oluşan sorunlar ve çelişkilerin giderek derinleşmesi göç tarihini devam ettirmiştir. Lakin göçün muhtevası ve seyri kendi içinde giderek değişime uğramıştır. Ekonomik nedenlere dayalı ve işçi statüsüyle başlayan göç günümüz konjonktüründe baskı ve yaptırıma dayalı ilticacı-sığınmacı göçü de bağrında barındırmıştır.

Türkiyeli göçmenlerin dışında başka yoksul ülkelerden göçler de olmuştur. Daha çok Afrika, Asya ve Balkanlar'dan gerçekleşen bu göç giderek hız kazanmıştır. Özellikle iç savaşların yaşandığı, politik gerilimin keskin boyutlara tırmandığı ve emekçi kitlelerin üzerindeki baskı aygıtının daha ağırlaştırıldığı günümüz mevcut yapısı kitlesel göç olgusunu daha tırmandırmıştır. Buna bağlı olarak "neo-liberalizm", "yapısal uyum programları", "esnek üretim tarzı" vb. boş formülasyonlarla sömürü mekanizması ve baskı unsuru doruğa çıkartılarak, ekonomik koşulların kötüleştirilmesi sonucu kitlelerin topraklarını terke zorlanmaları, açlığın, yoksulluğun tırmanması göçün maddi koşullarını daha öne çıkarmıştır. Mensup oldukları ülkelerde iç göçe zorlanan kitlelerin bir bölümü dış göçe de zorlanmıştır. Bunun sonucu Irak, Suriye, Mısır, Tunus, Afganistan, Libya, Somali, Ruanda, Sudan, Mali, Etiyopya, Pakistan, Hindistan, Bosna-Hersek, Sırbistan, Romanya, Yunanistan ve diğer ülkelerden kitlesel göçler iyice artmıştır. Ancak sığındıkları ülke yönetimleri tarafından zorluklar ve engeller çıkartılmıştır. Giderek göçmen-

ler aleyhine ırkçı atmosfer oluşturulmuş ve sistemin sorunları onlara mal edilmiştir...

Göçmen işçilerin yaşam ve uyum sorunları

Başta Almanya olmak üzere çeşitli Avrupa ülkelerine göç eden Türkiyelilerin sayısı 5 milyon 200 bini bulmuştur. Türkiye göçmenlerinin en fazla olduğu ülke Almanya'dır. Almanya'da Türkiyeli göçmen sayısı son resmi rakamlara göre 2 milyon 700 bini bulmuştur. Bunların 930 bini Alman vatandaşlığını almıştır. Türkiyelilerin dışında diğer ülkelerden göç edenlerin sayısı ise 8 milyon 800 bini bulmuştur. Bu rakam Almanya'nın toplam nüfusunun yüzde 10'unu geçmektedir.

Fransa'ya gelen ve yerleşen Türkiyelilerin sayısı 500 bin civarındadır. Bunların içinde Fransız vatandaşlığını alanların sayısı 180 bini bulmuştur. Fransa'da toplam yabancı sayısının 4 milyona ulaştığı söylenmektedir. İsviçre'de ise Türkiyeli göçmenlerin sayısı 110 bini bulmaktadır. Bunların yüzde 30'u vatandaşlık almıştır. Toplam yabancıların sayısı 1,5 milyondur. Hollanda'daki göçmenlerin toplam sayısı da 3 milyon geçmiştir. Yabancılar içerisinde Türkiyelilerin sayısı 365 bini bulmaktadır. Bunların içerisinde Hollanda vatandaşlığını kazananların oranı yüzde 73'ü bulmaktadır. Belçika'da Türkiyelilerin toplam sayısı -2013 yılına göre- 229 bin 811 kişidir. Bunların dörtte 3'ü Belçika vatandaşlığına geçmiştir. Toplam yabancıların sayısı ise 2 milyon 600 bin kişiyi bulmaktadır. Avusturya'da olan Türkiyelilerin sayısı 200 bin civarındadır. Avusturya'da toplam göçmenlerin sayısı 1.5 milyonu bulmaktadır.

Bunların dışında yaptıkları başvurunun reddedildiği kaçak konumda olan belli bir kesim de vardır. Görüldüğü gibi işçi statüsüyle başlayan göç olgusu ailelerin getirilmesi, mültecilerin gelişi, evlilikler üzerinden gelenler, kaçak gelenler üzerinden farklı boyutlarda günümüze değin devam etmiştir. Bir başka deyişle bu süreç geçmişten günümüze Türkiyeli üç göçmen kuşak barındırmaktadır. Kısaca bu kuşakların gelişlerine ve günümüzdeki konumlarına bir göz atalım;

Birinci kuşak Avrupa'ya gelen ilk göçmen kuşaktır. Almanya ve diğer Avrupa devletlerinin işçiye ihtiyaç duyması sonucu bizzat onların talebi üzerine gelmişlerdir. Birinci kuşak bu ülkelerin üretiminde istikrarlı ve aktif olarak yer almıştır. İlk göçmen kuşak yurtlarda (heim) kalmış ve ihtiyaçlarını başka yere gitmeden kaldıkları getto sınırları içerisinde gidermiştir. Kısacası bu ilk kuşağa mensup göçmen işçilerin üretim dışındaki sosyal yaşamı dar bir alan içerisinde devam etmiştir. İlk kuşak

göçmen işçiler geldikleri ülkenin yerli insanlarından ve toplumun “sosyal yaşamından en kopuk kesimi” oluşturmuşlardır. İlk gelen göçmen kesimi oluşturmaları bu kopukluğun ana nedenini oluştururken, geçici çalışma ve bir müddet sonra ülkeye geri dönme ruh hali kopukluğun diğer nedenini oluşturmuştur. Birinci kuşağın yurttardaki bu getto konumları, mevcut yaşamlarında “sosyal kapalı” bir yaşam içermiştir. Dolayısıyla dil sorunu, dini inanç farklılığı, kültürel ve sosyal yaşam ile toplumsal değer yargılarında oluşan farklılaşma göçmen işçileri Avrupa toplumundan kopuk bir alan içerisinde tutmuştur. Sonuç olarak, birinci kuşağın toplumdan dışlanmaya tekabül eden ve salt yurtlarla sınırlı kalan yaşam tarzları yerli nüfustan en kopuk ilişkinin yaşandığı dönemi beraberinde getirmiştir.

İkinci kuşak, Almanya ve diğer Avrupa ülkelerinde kalma kararı alan birinci kuşak tarafından getirilen aile fertlerinden oluşmaktadır. Bu göçmen kuşak birinci kuşağa kıyasla Avrupa ülkelerine kısmen ayak uydurmuştur. İkinci kuşağa mensup bu göçmenler üretimde ilk dönemlerinde daha aktif yer almışlardır. Ancak 1990’ların ikinci yarısından itibaren giderek artan boyutlarda işsizlik sorunundan etkilenmeye başlamış ve taşeron tarzı çalışmaya itilmişlerdir. Geldikleri ülke dillerini birinci kuşağa kıyasla kısmen öğrenmiş, yurttardan çıkıp evlerde kalmaya başlamış ve giderek geldikleri ülkelerin kültürel ve sosyal yaşamı içinde yer almaya başlamışlardır. Mevcut iktisadi, sosyal, kültürel yaşam ikinci kuşağı nispeten böylesi bir yaşam içine çekmiştir. Dolayısıyla birinci kuşağa kıyasla biraz daha uyum sağlayıp yerli toplumla belli ilişkiler geliştirseler de, beraberinde geldikleri ülkenin Asyatik değer yargılarını, gelenek ve göreneklerini de kişiliklerinde barındırmışlar, mensup oldukları dinin sosyal yaşamlarındaki yerini muhafaza etmişlerdir. Elbette ki bu ikili yaşam doğaldır. Bunun sonucu ikinci kuşak sosyal yaşamında ikili sosyal ve kültürel yapıyı barındırmıştır. Ama bu yapı beraberinde, belli sorunlar ve çelişkiler de getirmiştir. Dolayısıyla ikinci göçmen kuşağın entegrasyona tekabül eden uyum sorunu acılı ve sancılı bir süreçten geçmiştir. Geldiği ülke ile bulunduğu ülkenin sosyo-kültürel değer yargıları sosyal yaşamlarında iç içe yer almıştır.

Üçüncü kuşak Avrupa ülkelerinde doğan ya da bu ülkelere çocuk yaşlarda gelen genç kesimden oluşmaktadır. Dolayısıyla üçüncü kuşak sosyalizasyon sürecinin birinci ve ikinci aşamalarını bu Avrupa ülkelerinde tamamlayan ve temel eğitimini bu ülkelerden alan genç kesimden

oluşmaktadır. Sosyalizasyon, kişinin doğduğu ya da çocuk yaşlarda geldiği ülkenin temel eğitimini ve kültürel yapısını alarak, o ülkenin değer yargılarına sahip olup, yer aldığı toplumun normlarını benimseyerek yaşadığı toplumun aktif ferdi haline gelmesi demektir. Dolayısıyla üçüncü kuşak Avrupa'da bu sosyal-kültürel yapıya sahip olduğu gibi sosyal yaşam içerisinde öne çıkan kuşağı oluşturmaktadır. Hatta Almanya'da ve diğer Avrupa ülkelerinde doğan, büyüyen, kültürel yapısını büyük ölçüde alan ve sosyal yaşamında aktif olarak yer alan bu kuşak, mantıken göçmen vasfını yitiren kuşaktır. Çünkü birinci ve ikinci kuşaktan farklı olarak doğdukları ve büyüdükları Avrupa ülkelerine büyük ölçüde adapte olmuş ve yaşamın öne çıkardığı sosyalizasyon sürecini Avrupa'da esasta tamamlamışlardır. Üçüncü kuşağın mevcut konumu sonucu dil, kültürel, sosyal yaşamda ulusal duvarların yıkımına ve Avrupa toplumuyla iç içe geçen bir güzergaha doğru tarihsel bir yönelimi yansıtan ulusal özümleme sürecine girilmiştir. Elbette ki bu nesnel, tarihsel gelişme sonraki kuşaklarda daha belirgin bir şekilde kendisini gösterecektir.

Tabii ki üçüncü kuşağın entegrasyonu yer aldığı toplumun dilini öğrenerek, sosyal ve kültürel yaşama motive olmasıyla kendisini göstermiştir. Buna karşın kendisinden önceki kuşaklarla ailevi, akrabalık, dini ve ulusal alandaki nostaljik bağlarını koparmamıştır, ki üçüncü kuşağın çelişkisi tam da bu noktada kendisini göstermektedir. Bir taraftan sosyal yaşamındaki entegrasyonu ailevi bağlarında ve değer yargılarında uyumsuzluk ve sosyo-kültürel çelişkileri beraberinde getirmektedir. Bunun sonucu aile içi sorunlar yaşanmaktadır. Diğer taraftan Avrupa toplumu(ları)yla ve devlet(ler)iyle, dil ve sosyo-kültürel alanda uyum sağlamak ve mevcut değer-yargılarını özümlemektedir. Lakin bu uyuma karşın devletin angaje ettiği çelişkilerle de muhatap olmaktadır. Devletin ulusal ve din unsurunu -özellikle günümüzde- devamlı öne çıkarması gençliği de etkilemektedir. Bunun sonucu Avrupa'daki devletlerin giderek artan yabancı ve göçmen aleyhtarı baskı ve yaptırımları üçüncü kuşağı dini ve ulusal kesitte rahatsız etmektedir. Üçüncü kuşak böylece yerli ve göçmen kesim arasında yaptırıma maruz kalmaktadır.

Almanya ve diğer Avrupa ülkelerinde Türkiye ve diğer ülke göçmenlerine yönelik baskılar giderek artırılmakta, haklarına yönelik kısıtlamalara gidilmekte, bu doğrultuda yasalar çıkarılmakta ve mevcut sistemin içinde bulunduğu sorunların nedeni olarak göçmen işçiler gösterilmektedir.

Tüm bunlar entegrasyon kisvesiyle yapılmaktadır. Oysa Avrupa hükümetlerinin göçmenler ve mülteciler aleyhinde çıkarttıkları yasaların ve yaptırımların gerçekte entegrasyonla hiçbir ilişkisi yoktur. Mevcut sistemin ürettiği sorunların kamufle edilmesi için göçmen işçiler neden olarak gösterilmekte ve bunun sonucu yabancı düşmanlığı ve ırkçılık geliştirilmektedir.

Entegrasyon sorununda en göze çarpan olay sorunun hangi koşullarda gündeme getirilmesidir. İstikrarlı dönemde birinci kuşağa ihtiyaç duyan Avrupa burjuvazisi o dönem hiçte entegrasyon olgusunu gündeme getirmemiştir. Ama entegrasyon olgusunun öne sürüldüğü günümüz koşullarında -ikinci ve üçüncü kuşak Avrupa'yla daha kaynaşmasına karşın- işsizliğin çığ gibi büyüdüğü bir süreçtir. Çünkü mevcut kapitalizm müzmin bir kriz içerisine girmiş ve bir türlü yeni bir devrevi hamleyle istikrarlı bir sürece girememektedir. Entegrasyon telallığının ardındaki neden de budur...

Göçmen işçilerin içinde bulunduğu koşullar

Günümüz Avrupa'sı içinde bulunduğu kriz sürecinden bir türlü çıkamıyor. Bunun sonucu krizin faturası bir bütün olarak emekçilere ve emekli kesime çıkarılıyor. 1973-74'te başlayan petrol krizi sonucu ABD önderliğindeki uluslararası tekelci burjuvazi tarafından ithal ikameci denilen süreç terk edilmiş ve neo-liberalizm denilen sürece girilmiştir. Bu süreçle birlikte gündeme getirilen ekonomik, sosyal, siyasal kararlar adım adım uygulamaya konularak tüm dünya işçi sınıfı ve uluslararası halklar üzerindeki sömürü ve baskı daha katmerli boyutlara tırmandırılmıştır.

Bu kararlar Avrupa'da da uygulamaya konmuş, geçmişte işçilerin elde ettiği ekonomik, sosyal ve demokratik haklar kerte kerte kesintiye uğratılmıştır. Uluslararası kapitalizmin ürettiği sorunlar Avrupa'nın kol ve kafa emekçilerine çıkarılmıştır. Burjuvazi bunu, suni gerekçeler göstererek ve sanal alemler yaratarak yapmıştır. Bunun sonucu yabancı düşmanlığı, ırkçılık, dini kutuplaşmalar üzerinden işçi sınıfı ve halkları karşı karşıya getirmeye çalışmışlardır. Avrupa'da bulunan göçmen işçiler ve mülteciler bir taraftan sorunların nedeni olarak gösterilmiş ve haklarında aleyhte kararlar alınmış, diğer taraftan yerli işçilerin aleyhine alınan kararların sorumlusu olarak lanse edilmişlerdir. Böylece sorunları yaratan sistem kamufle edilmeye çalışılmıştır.

Bilindiği gibi Rusya'nın ve Doğu-Avrupa ülkelerinin sosyalizm mas-

kesini atmalarıyla klasik kapitalizme geçilmiştir. Bunun sonucu 18 Mart 1990 tarihinde Doğu-Almanya Batı Almanya sınırlarına dahil olmuştur. Bunun üzerine ABD'nin başını çektiği neo-liberalizm patentli gerici ekonomik ve siyasi kararlar Almanya'da da hız kazanır. Böylece daha 1980'lerden itibaren CDU Hükümeti tarafından çarpıtılarak gündeme getirilen göçmen işçilerin durumu ve iltica sorunu ile ilgili alınan önlemler ve o doğrultuda çıkartılan yasalar, 1990 başlarından itibaren hızlandırılır, resmi kurum ve kişiler tarafından yabancı aleyhtarı ve ırkçı söylemler piyasaya sürülür. Bizzat hükümet ve diğer resmi ve sivil kuruluşlar tarafından yabancılar aleyhine adeta kampanyalar yürütülür. Önceleri daha çok Nazilerin sloganı olan "**Almanya Almanlarıdır**", "**Yabancılar Dışarı**" vb. sloganlar diğer gerici kurumlarca da dile getirilir. Ayrıca yine yabancı aleyhtarı kampanya 1990'larda gerici Alman medyasında "**Gemide Yer kalmadı**" sloganı ile yürütülür. Giderek artan kampanyalar ve ırkçı söylemler üzerinden Alman kamuoyu yabancılar karşı kışkırtılır. Böylece Alman hükümeti tarafından tasarlanan yasalar pratikte uygulamaya konur. Nitekim 1991 yılında Almanya'da çıkarılan Yabancılar Yasası ile işten çıkartmalar, yabancı düşmanlığı, ırkçılık hız kazanır. Yabancılar yönelik ırkçı saldırılar yapılır. 23 Kasım 1992 tarihinde Mölln'de ve 29 Mayıs 1993 tarihinde Solingen'de Türkiyelilere yönelik ırkçı saldırılarda toplam 8 kişi öldürülür.

8'i Türkiyeli ve biri Yunanlı olan 9 kişiyi öldüren örgütün faşist "Nasjonal Sosyalist Yer altı" (NSU) adlı bir örgüt olduğu açığa çıkmıştır. Ancak yürütülen soruşturmalar sonucu başka saldırılar da açığa çıkmıştır. Soruşturma biraz derinleştikçe olayın perde arkası resmi kuruluşlara kadar uzamıştır. Bunun sonucu olaydan haberdar olan ve saldırılara müdahale etmeyen Anayasayı Koruma Dairesi bu saldırıların perde arkasında yer almaktadır.

Avrupa'da göçmen işçinin ve mültecinin en çok olduğu Almanya'nın bu mevcut durumu diğer Avrupa ülkeleri tarafından da hayata geçiriliyor. Nitekim Almanya'yla beraber, Fransa, İngiltere, Hollanda, Avusturya, Belçika, İtalya gibi Avrupa devletleri de 1990'lı yıllarda aynı kesitteki politikaları hayata geçirirler. Ancak emperyalist devletler sistemin ürettiği sorunları halledemedikleri gibi daha kronik bir hatta girmişlerdir. Sistem iyice tıkanmıştır. Doğaları gereği tıkanan sistemin tüm faturasını uluslararası işçi sınıfına özelde göçmen işçilere ve dünya halklarına daha katmerli boyutlarda yüklemeyi gündemlerine almışlardır. Ve 11 Eylül saldırısı katalizör bir rol oynar ve planlanan saldırı hız-

landırılır. Afganistan ve Irak işgalleri gerçekleştirilir. Ayrıca daha sonra Afrika ve Ortadoğu'da bazı ülkelere saldırılar örgütlenir, uçakla bombalanır, askeri güç gönderilir... Bu saldırılar "medeniyetler çatışması" kisvesiyle yapılır. "Hıristiyan medeniyeti ve İslam medeniyeti" lafıyla uluslararası alanda dini saflaşmalar oluşturulur. Böylelikle yaratılan sanal alemlerle suni gündemler yaratılır. Bunun sonucu yoğunlaşan sömürülerini, artan saldırılarını ve baskılarını ve hayatın tüm nesnel gerçekliğini kamufle etmeyi planlarlar. Hatta dini istismarla saldırılarını meşru göstermeye çalışırlar...

Uluslararası alanda uygulanan bu politika, Avrupa emperyalistleri tarafından kendi ülkelerinde de uygulanıyor. Bu ülkelerin yöneticileri kendi ülkelerinde de dini motifleri öne çıkararak din kisvesiyle farazi gündemler oluşturmakta ve devamlı canlı tutmaya çalışmaktadırlar. Hıristiyan medeniyeti karşısına İslam medeniyeti, Konfüçyüs Medeniyeti, Budizm Medeniyeti gibi dini medeniyetler çıkarılarak Avrupa toplumu nesnel gerçeklikten kopuk sanal bir aleme çekilmektedir. Yapılan bombalı ve silahlı saldırılarla toplum böylesi bir saflaşma içine alınmaya çalışılmıştır. Nitekim İngiltere'de, İspanya'da, Fransa'da, Belçika'da, Norveç'te yapılan silahlı saldırılar ve bombalı saldırılar sonucu onlarca kişi öldürülmüş, ihbarlara dayanılarak aramalar yapılmış, tutuklamalara gidilmiştir. Tüm bunlar din kisvesiyle yapılmış ve toplum böylesi bir atmosfer içine çekilerek İslamofobi havası yaratılmıştır.

Böylece emperyalist devletler mevcut süreçte Avrupa'nın yerli toplumuyla yabancı kesim arasında önyargı oluşturur. Bu İslamofobi patentli uluslararası konjonktürün Avrupa ülkelerinde oluşturduğu önyargı, ayrımcılık, ikinci sınıf insan muamelesi kendisini her alanda göstermektedir. Daha açık bir deyimle göçmenler ve mülteciler üzerindeki ırkçı baskı giderek üretim sürecinden dışlanmayı beraberinde getiriyor. Günümüzün göçmen kökenli emekçileri böylesi bir baskıya maruz kalmaktadırlar.

Din kisvesinin altında ırkçılık da vardır. Öne çıkarılan "Hıristiyan Medeniyeti" kendi içinde beyaz ve arı insanı barındırır. İrkçilik ve dincilik iç içe geçmiştir. Dini baskı ve yaptırımlar aynı zamanda ırkçı şoven baskıyı içerir. Dini kisveyle uygulanan ırkçılık kamufle edilmek istenmektedir.

ABD ve Avrupa emperyalistleri kendilerini dünyanın merkezine koymuşlardır. Kendilerini en gelişmiş medeniyet olarak gördükleri için dünyaya hükmetme misyonu yüklenmişlerdir. Ve bunun sonucu kendilerini

benmerkezci (egosantrist) bir hatta koymuşlardır. Yeri geldiğinde önlerine fay hattındaki çatlaklara müdahale etme adı altında ülkeleri işgal etme, bombalama gibi emperyalist saldırılar yapıyorlar. Bunlar emperyalistlerin emelleridir. Haleflerinin üstlendiği rolleri onlar da üstlenmişler ve saldırgan politikalar üreterek emekçileri ve dünya halklarını tehdit ediyorlar.

İşçiler işte böylesi bir sistem içerisinde. Dolayısıyla mevcut düzen ekonomik, sosyal ve siyasal olarak tıkanmıştır. Sorunların üstesinden gelinememektedir. Bunun sonucudur ki kafa ve kol emekçileri bir taraftan giderek daha yoksullaşıyorlar, sosyal hakları gasp ediliyor ve işsizlik giderek daha uç boyutlara tırmanıyor. Sistemin sorunları ve içinde bulunduğu yapısal kriz varlığını aynen devam ettiriyor. İşçilerin sömürsü daha üst düzeylere tırmandırılmıştır.

Sistemin yarattığı sorunlar göçmen işçileri daha fazla etkiliyor. Göçmenlerin yabancı kökenli olması onlar üzerindeki baskıyı çifte boyutlara tırmandırılmış. İşe alınırken giderek daha zoraki işlere öncelik tanınmış ve daha ucuz maaşa çalıştırılmışlardır. Yeni iş bulanlar günümüz kapitalizminin çalışma tarzı olan esnek üretim sistemine göre çalıştırılmıştır. Bu çalışma tarzı işçilerin kısa aralıklarla çalıştırılmasını içerir. Günümüz koşullarında işe girenlerin ezici çoğunluğu taşeron tarzı koşullarda çalıştırılıyorlar. Bu koşullarda çalışanlar sendikal örgütlenmeden muaf tutuluyor ve birbirinden kopuk gruplar halinde çalıştırılıyorlar. Geçmişe kıyasla aldıkları maaşın alım gücü düşük oluyor. Göreve gelen her hükümet tarafından geçmişte elde edilen sosyal haklar parça parça gasp edilmektedir.

Önümüzdeki süreç kapitalizmin çelişkilerinin daha derinleşeceğini gösteriyor. Türkiye'nin üç kuşağı da sistemin bu sorunlarından etkilenecek. Günümüz koşulları bunu gösteriyor.

Dolayısıyla gelinen aşamada Türkiye'den Avrupa ülkelerine iş gücü göçü durmuş ya da çok düşük bir seviyeye inmiş durumda. Bugün Türkiye'den Avrupa'ya daha çok -önceki yıllara göre azalsa da- mülteci göçü olmaktadır.

Bugün Avrupa'da yaşayan Türkiyeli göçmen işçilerin ezici çoğunluğu hizmet sektöründe çalışmaktadırlar; bunların büyük bir kesimi kiralık firmalar ile taşeron firmalar aracılığı ile çalışmaktalar. Göçmenler üzerine yapılan birçok araştırma, göçmenlerin en ağır işlerde çalışmak zorunda bırakıldıklarını, kendilerine önerilen işlere itiraz etme şanslarının olmadığını, özellikle ilk gelen göçmen işçilerin ağırlıklı olarak vasıf-

sız ve ağır işlerde çalıştıklarını, bu durum kısmi değişikliklere uğrasa da ikinci ve üçüncü kuşak için de geçerli olduğunu göstermektedir.

Avrupa'da işçi sınıfının ve sendikaların durumu

Gerek uluslararası alanda gerekse Avrupa'da uzun dönemden beri uygulamaya konulan ve günümüzde üzerinde yoğunlaşılan esnek üretim modeli; bütün işçi sınıfını, emekçileri ve ücretle çalışan kesimi etkilemektedir. Bu modelin yaygın uygulanması ile birlikte, işçi ve emekçiler ve orta sınıfı da içine alan yaygın bir yoksullaşmayı ortaya çıkarmış, toplumun büyük kesimi ile sermaye sahipleri arasındaki gelir dağılım dengesi çalışanların aleyhine değişmiştir. Bu durumdan en çok etkilenen uluslararası istatistiki verilere göre, güvencesiz, sağlıksız ve düşük ücretli işlerde en fazla çalışan göçmen işçiler, kadınlar ve göçmen gençler olmaktadır.

İster bedenen çalışan işçi, ister zihinsel çalışan emekçi olsun, ücretle çalışanların bütünü esnek üretim modelinin pençesinde daha kötü koşullarda çalışmaya ve daha fazla ücret bağımlısı olmaya mahkum edilmişlerdir. Bu durum işçi sınıfının örgütlendiği sendikalara da yansımış; sendikaların üye sayıları düşmüş, birçok iş kolunda toplu sözleşme noktasında yetki sorunu ortaya çıkmıştır. Bunun yanında esnek üretim modeli işçilerin çalışma saatlerini uzatmış, kazanılmış birçok hakkı ortadan kaldırmış, işçi patron karşısında savunmasız, örgütsüz bir konuma getirilmiştir. Mevcut sendika önderliklerinin niteliğinin çoğunluğu sarı ve reformist olmasına rağmen, işçi sınıfının kendiliğinden gelişen mücadelesi önemli bir yerde durmaktadır. Yunanistan başta olmak üzere; birçok Avrupa ülkesinde yığınlar tepkilerini sokaklara taşımaktadır. Demek ki temel sorun sınıfsal bakış açısına uygun var olan örgütlüklerin zayıflığı ya da olmamasıdır. Güçlendirilmesi üzerinde durulması gereken asıl nokta burasıdır. Bu sendikalar içinde çalışmak, farklı iş kollarındaki işçilerin tepkilerini sokaklarda buluşturmak, bu sendika yöneticilerinin alaşağı edilmesinin yolunu da açacaktır. Sonuç alıcı direnişlerin, kalıcı örgütlülüklerin güvencesi sınıfa taşınan bilinçle direkt orantılıdır.

Avrupa'da 2008'de derinleşen krizin, gelinen aşamada banka ve borç krizine dönüşmesinden dolayı uluslararası sermayenin temsilcileri tarafından "tasarruf", "bütçe denkleştirme" ve "aşırı harcamaların kısıtlanması" planlarıyla, Yunanistan, İspanya, Portekiz başta olmak üzere bütün Avrupa ülkelerinde işçi ve emekçilerin ücretleri düşürüle-

rek, çalışma saatleri uzatılmıştır. Birçok işkolunda toplu sözleşmeler yürürlükten kaldırılırken, emeklilerin maaşları düşürülmüş, işsizlik parası ve sosyal yardımlar en düşük seviyeye çekilirken, sağlık ve eğitim paralı hale dönüştürülmüştür.

2008’de derinleşen kriz sonrası AB ülkelerinin yaptıkları ilk iş bankalarının, tekellerin, sigorta şirketlerinin borçlarını üstlenmek olmuştur. Ellerindeki mevcut gelirlerini, bütün olanaklarını bu yönde seferber etmişlerdir. Kapitalist devletler üstlendikleri bu yükü, emekçi yığınlardan çıkarmaya devam etmektedirler. “Tasarruf paketleri” adı altında kemer sıkma politikalarıyla emekçi yığınlardan çalınan olağanüstü değere el konulmaktadır.

Avrupa devletleri işçi ve emekçilerin bütün haklarını kısıtlarken, bankalar ile finans sektörlerine 1 trilyon Euro’nun üzerinde para aktarmıştır. “Mali ve borç kriz” bahane edilerek milyarlar büyük kapitalist patronlara hibe edilmektedir. Irkçılık ve milliyetçilik körüklenirken, halklar ve işçiler arasına düşmanlık tohumları ekilmeye devam edilmektedir. Bu tür manipülasyonlarla Avrupa ülkelerinde emekçilere karşı sürdürülen sömürü politikaları sinsice gizlenmeye çalışılmaktadır.

Geçmişte ve günümüzde yaşanmakta olan kapsamlı saldırılar ve statü farklılığına yeni saldırılar ve yeni farklılıklar eklendiğini hemen belirtmeliyiz. Taşeronlaştırma politikaları ve kiralık işçi firmaları gibi araçlar vasıtasıyla sürdürülen saldırılar kapsamlı bir biçimde yaygınlaştırılmıştır. Kiralık işçi firmalarında çalışan işçilerin sayısı giderek artıyor. Bu, üretim sürecinde esnek çalışmanın daha da yaygınlık kazanması anlamına gelir. Diğer bir anlatımla kiralık işçi firmaları kapitalist tekellerin esnek çalıştırma politikalarına yanıt verir bir niteliktedir. Çünkü esnek çalışma işçi sınıfının mücadele neticesinde elde ettiği hakları, sağladığı çalışma sistemini hiçe saymaktadır. Bugün sadece Almanya’da çalışanların % 26’sı güvencesiz çalışıyor durumdadır.

Bugün yaygınlaştırılan kiralık firmalarda çalışan işçilerin iş güvenesi yoktur. Her an işsizler ordusuna katılmaları mümkündür. Çünkü bu alanda çalışan işçilerin çoğu mesleksizdir. Çalışma yaşamında “yerli” işçi ile göçmen işçiler arasında var olan eşitsizliğe yeni bir halka olarak kadrolu işçiler ile kiralık firmalarda çalışan işçilerin arasındaki eşitsizlik eklenmiş durumdadır. Kiralık firmalarda çalışan işçiler, aynı şirkette birlikte iş yaptıkları sınıf kardeşlerinden oldukça düşük ücretler almaktadırlar. Bu bazen % 50’ye varan rakamlara ulaşmaktadır. Keza kiraya verilen “ödünç” işçinin çalıştığı yerde kalması yani çalışma süresini

uzatması için iyi bir performans göstermesi gerekiyor. Bu tablo doğal olarak işçiler arasında bir rekabete yol açmaktadır. İşçiler arasında rekabetin olduğu bir ortamda örgütlü mücadelenin koşulları daha da ağırlaşmaktadır. İşçilerin birliğini parçalayan, örgütlenme dinamiklerini zayıflatan bu sonuçların esas nedeni sınıf kimliğinden yoksun olmalarıdır.

Avrupa kapitalistleri iktidara getirdikleri mevcut hükümetler vasıtasıyla işçi ve emekçilerin aleyhine "tasarruf paketleri" adı altında bu krizin faturasını kesmek istiyorlar. "Tasarruf paketleri" adı altında piyasaya sürdüğü önlemler uluslararası tekeller ve şirketler ile bankalara büyük kazanç ve avantaj sağlarken, işçi ve emekçiler ise ucuz ücret karşılığında daha uzun ve çok çalışarak piyasaya sürülen "tasarruf paketlerinin" faturalarına katlanmak zorunda bırakılıyorlar. Bu toplumsal bir yıkımın ön habercisi olarak toplumu sarmalamaya devam etmektedir. Tekeller, krizi bir "fırsata" dönüştürmek için işten atmaları hızlandırmış, toplu sözleşmelerde krizi bir koz olarak kullanarak sıfır oranında anlaşmalarla ücretleri dondurmuş bulunuyorlar. Sağlık giderleri gerilere çekilmekte, emeklilik yaşı sürekli yükseltilmekte, taşeron firmalar her yerde mantar gibi çoğalmakta, eğitim giderlerinde sürekli kısıtlamaya gidilmektedir.

Kapitalist sistem krizi aşma gerekçesine dayanarak işçi ve emekçilerin her türlü kazanılmış ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal haklarına yönelik saldırılar neticesinde Avrupa'da yükselen işsizlik ve yoksulluk en üst seviyeye çıkmış durumdadır. Eurostate son verilerine göre, AB'de işsizlik oranı 2013 sonunda % 12'yi aşarak 27 milyonu geçmiş durumda. 2011'den 2013 sonuna kadar yaklaşık 3.5 milyon kişi işsizler ordusuna katılmış durumdadır.

Krizin yarattığı bu yıkıcı etkilere karşı işçi-emekçiler itiraz ediyorlar. Faturanın kendilerine çıkartılmasına karşı, genel grev, direniş ve sokak eylemlerinde sistemle çatışıyorlar. Yunanistan bu direniş odağının ana merkezlerinden biri durumundadır. Başta Yunanistan, İspanya, Belçika ve Portekiz olmak üzere, genel grev ve direnişlere tüm Avrupa'da milyonlar katılmaktadır. Avrupa kıtasında son yıllarda en büyük sınıf ve kitle hareketlerine sahne oluyor. Genel grev ve grevler, birçok ülkede kitle gösterileri, meydan işgalleri, parlamento işgalleri gibi birçok değişik eylem türleri giderek yaygınlaşıyor. Özellikle bazı ülkelerde maden işçileri, yeni yöntem ve taktiklerle sokak savaşları ve yaptığı blokajlarla işçi ve emekçilere örnek olmaktadır.

Bugün sınıf ve kitle hareketleri büyük toplumsal dönüşümlerin anahtarı olmakla beraber, esasta, emek-sermaye çelişkisi üzerinde ortaya çıkan durum, sermayenin emek cephesine saldırısıyla, yerli ve göçmen emekçilerin sorunları temelde aynılaşmıştır. Uluslararası dayanışmanın önemi ve ruhu daha artmıştır.

Gelişen işçi ve emekçilerin mücadelesinde birçok direniş ve greve damgasını vuran sendikalar, emekçilerin haklarını sermaye sahiplerinin haklarına paralel bir biçimde ele alan sarı sendikalardan ibarettir; işçi sınıfının gelişen mücadelesini kırıntılarla pasifsiz eden bir hat izlemektedirler. Bu yol sermaye sistemine yedeklenme ve emekçileri sermayeye yeniden satma siyasetidir.

Avrupa emperyalist güçlerinin, ortak bir blok olarak hareket etme girişimleriyle birlikte sendikalar da Avrupa'da ortak örgütlenme çalışmalarını sürdürdüler. Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun oluşması sürecinden 1974 yılında Hür İşçi Sendikalarının da içinde olduğu Avrupa Sendikalar Konfederasyonu (ETUC-European Trade Union Confederation) işçi sınıfının Avrupa düzeyinde çıkarlarının korunması, haklarını geliştirmesi ve işçilerin güçlü, tek bir ses olması amacıyla kurulmuştur. ETUC, daha öncesi yirmi yıl boyunca yaşanan bir dizi birleşme ve dağılma sonucunda yeniden örgütlenerek Avrupa özgülünde bütün sendikaları içine alacak bir şekilde merkezleşmiştir.

Günümüzde ETUC'a 36 ülkeden 82 ulusal sendika konfederasyonu üyedir. Ülke sayısında anlaşılacağı gibi, üyeler sadece Avrupa Birliği ülkelerindeki sendikalar değildir; aynı zamanda Türkiye gibi AB üyesi olmayan ülkelerden de üyeler söz konusudur.

20. yüzyılın ortalarından itibaren yoğun üye kaybeden sendikalar, bu üye kaybının nedenlerini açığa çıkarıp, kendilerini yeniden işçi ve emekçilerin haklarını savunma yönlü dizayn etme yerine, çeşitli birleşmelerle "süper sendikalar" yaratma yolu tutmuşlardır. Bizler sendikaların birleşmesine karşı olmamakla birlikte, mevcut sendika önderliklerinin uzlaşmacı, sınıf çıkarlarında uzak politikalarını ret ediyoruz. Üye ve güç kaybettiren bu politikalarını sorgulamalarını esas hale getirerek bu temelde daha güçlü birlikler yaratmalarını istiyoruz.

Tek tek ülkelerde sendikaların birleşmesi, aynı zamanda merkezi olarak da çeşitli birliklerin gelişmesini birlikte getirmiştir. 2012 yılında ETUC çatısı altında faaliyet yürüten federasyonların bazıları da birleşerek Avrupa'nın ve dünyanın en büyük örgütü haline gelmişlerdir.

15-16 Mayıs 2012 tarihinde Brüksel'de bir araya gelen; ETUF-TCL

(Tekstil, Giyim, Deri), EMF (Avrupa Metal İşçileri Federasyonu) ve EMCEF (Avrupa Maden, Kimya, Enerji İşçileri Federasyonu) Avrupa Sanayi İşçileri Sendikaları Birliği'ni (Industrial European Trade Union) oluşturdular. Kısaca "Industrial" olarak adlandırılan bu birlik, 230 sendikanın 8 milyon üyesini kapsamaktadır.

Diğer yanda, 1990'lı yıllardan sonra uluslararası arenada sendikalar tekrar birleşme görüşmelerine başladılar. 2004'te toplanan uluslararası sendikalar yeni bir oluşum kurmaya karar verdiler. 2006'da Viyana'da gerçekleştirilen Dünya Sendikalar Toplantısı'nda Uluslararası Sendikalar Konfederasyonunu (ITUC) oluşturdular.

Dünya işçi sınıfı adına önemli bir adım olan bu birlik, sistem içi çözüm arayan, bürokratik oluşumdan öteye geçememiştir. Kapitalizmin yeniden yapılanmaya çalıştığı ve işçi sınıfı ve emekçi kitlelere yönelik yoğun saldırıların uygulanmaya konulduğu 1980'li yıllar boyunca kazanılmış birçok mevzi sermaye tarafından gasp edilmiştir. Günümüz koşullarında da daha da katmerleşerek devam eden bu saldırılar karşısında, mevcut sendikalar ciddi bir kriz içerisindedir. Mevcut sendikalar görevlerine uygun hareket etmeseler de, burjuvazinin koltuk değneği görevini görseler de; bugünkü durumda zorunlu da olsa birçok ülkede işçilerin mücadelesinde grev ve genel grevler örgütlemekle birlikte, Avrupa'da çalışan işçilerin küçümsenmeyecek bir bölümünü kendilerine üye etmiş durumdadır. Dolayısıyla bu alandaki çalışmalara kayıtsız kalmamız beklenemez.

Avrupa kıtasında işçilerin örgütlenme taleplerine cevap veren, sınıf kimliğine uygun hareket eden ve üyeleriyle birlikte mücadele eden sendikaların sayısı azdır. Ancak genel gerçeklik içinde bir sendikanın asgari görevlerini yerine getirdiği için farklılaşan bu sendikalarda çalışmayı sürdürmek, sendikanın demokratikleşmesi için mücadele etmek gereklidir. Diğer yanda, bugün Avrupa'da mevcut sendikaların önderliklerinin çoğunluğu "sosyal diyalogcu, uzlaşmacı, liberal, sağ sosyal demokrat, reformcu" bir hat izlemektedirler. Bu hattı izleyen sendikalar içerisinde, uzlaşmacılığı ve sosyal diyalogcu politikaları ret ederek sınıf sendikacılığını savunan azımsanmayacak bir muhalefet mevcut. Milyonlarca işçinin üye olduğu bu sendikalarda çalışma yürütmek görevimiz olmalıdır.

Avrupa ülkelerinde sendikaların bilançosu

Avrupa ülkelerindeki sendikalar, iş kolu (sektörel) ve mesleki temelde

örgütlenmektedir. Birçok ülkede aynı iş kolunda veya aynı meslek dalında tek sendika örgütlüyken, bazı ülkelerde aynı iş kolunda veya meslek dalında birden fazla sendikanın örgütlenmesi söz konusudur. Tek tek ülkelerdeki sendikalara bakarak biraz daha yakından tanıyalım.

Belçika: Belçika'da sendikalar sosyal demokrat ve Hristiyanlar olarak ikiye ayrılmaktadır ve yüksek derecede bir örgütlülük söz konusudur. Örgütlülüğün yüksek olmasının en önemli nedeni, Belçika'da işçiler işsiz kalınca, işsizlik maaşını sendikadan almalarıdır. İşsiz kalan bir işçi sendika üyesi değilse, işsizlik parası alamamaktadır. Bundan dolayı da sendikalardaki örgütlülük durumu yüzde 55 olup, toplam 3.4 milyon sendika üyesi vardır.

Ülkenin en büyük iki sendikası olan; Hristiyan İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun (ACV/CSV) 1.658.000 üyesi (ICTWSS Bilgi Bankası 2009 verilerine göre) var ve Belçika Genel Emek Federasyonu'nun (ABVV/FGTB) ise 1.482.000 üyesi (ICTWSS Bilgi Bankası 2010 verilerine göre) bulunmaktadır. Üçüncü sendika konfederasyonu olan Belçika Liberal İşçi Sendikaları Federasyonu'nun (CGSLB/ACLVB) ise 265.400 üyesi söz konusudur.

Avusturya: Avusturya'da tek çatı örgütlenmesi olan Avusturya İşçi Sendikaları Konfederasyonu (ÖGB) bulunmaktadır ve 7 üye sendikası bulunmaktadır. İşçiler içinde örgütlenme oranı yüzde 28.1 olup, 1.24 milyon işçi sendikalara üyedir. ÖGB çatısı altında örgütlü olan en büyük sendikaların üye sayısı: Özel Sektör Maaşlı Çalışanlar Sendikası (GPA-DJA) 265.000, Metal, Tekstil, Gıda, Kimya (PRO-GE) sendikasının üyesi sayısı 250.000, Kamu Çalışanları Sendikası (GÖD) üye sayısı 232.000, Trafik ve Kamu Hizmeti Çalışanları Sendikası (VIDA) üye sayısı 155.000, Belediye, Kültür ve Spor İşçileri Sendikası (GdP) üye sayısı 155.000'dir.

İrlanda: İrlanda'da işçiler içinde örgütlülük oranı yüzde 34'tür ve İrlanda İşçi Sendikaları Kongresi (ICTU) tek çatı örgütüdür, örgütlü olan işçilerin yüzde 97'si buraya üyedir. ICTU'ya toplam 60 sendika üyedir.

İngiltere: İngiltere'de sendikalar birleştirilerek, süper sendikalar oluşturulmaya çalışılmaktadır. İngiltere'de çalışanların yüzde 27'si örgütlü olup, tek çatı örgütü olan İşçi Sendikaları Kongresi (TUC)'nin 6.135.100 üyesi bulunmaktadır. Ayrıca TUC'a 71 sendika üyedir.

Letonya: Letonya'da çalışan işçilerin yüzde 14'ü sendikalara üyedir. Letonya Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu (LBAS) tek merkezi konfederasyon olup 140.000 üyesi vardır. Sendikalı işçilerin yüzde 90'ını temsil etmektedir. LBAS'a toplam 25 sendika üyedir.

Slovakya: Slovakya'da çalışanların yüzde 17'si sendikalara üyedir. Slovak Cumhuriyeti İşçi Sendikaları Konfederasyonu (KOZ) en büyük konfederasyondur ve sendikalı işçilerin yüzde 95'ini temsil etmektedir.

Almanya: Almanya'da çalışanların yüzde 19'ü sendikalara üyedir ve 3 merkezi sendika konfederasyonu mevcuttur. Bunların en büyüğü, Almanya Sendikalar Birliği (DGB)'dir. DGB Almanya'da sendikalı işçilerin yüzde 85'ini temsil etmekte ve 6.155.899 üyesi bulunmaktadır. Almanya'da sendikal örgütlenme daha çok işkollarına göre örgütlü olup, DGB'ye farklı işkollarından 8 sendika üyedir. DGB'nin dışında 1.25 milyon üyesi ile Almanya Kamu Çalışanları Federasyonu (DBB) ve 280.000 üyesi ile Hristiyan İşçi Sendikaları Federasyonu (CGB) merkezi örgütlenmeleri söz konusudur. Bunlarla birlikte Almanya'da çeşitli mesleki alanlarda örgütlü olan küçük sendikalar da bulunmaktadır.

Slovenya: Slovenya'da merkezi olarak örgütlenmiş 4 farklı sendika örgütlenmesi bulunmaktadır. Bunların en büyüğü Slovenya Hür İşçi Sendikaları Birliği (ZSSS) olup, sendikalı işçilerin yüzde 68'ini temsil etmektedir. Bununla birlikte; Slovenya Yeni Sendikalar Konfederasyonu (KNSS), Slovenya Sendikalar Konfederasyonu (Pergam), Slovenya Sendikalar Konfederasyonu'90 (Konfederaciya'90) merkezi örgütlenmiş sendikalardır.

Çek Cumhuriyeti: Çek Cumhuriyeti'nde merkezi örgütlenmiş 5 ayrı sendika vardır. Bunların en büyüğü, Çek-Moravian İşçi Sendikaları Konfederasyonudur ve sendikalı işçilerin yüzde 75'ini temsil etmektedir. Bununla birlikte; Özerk Sendikalar Birliği (ASO), Sanat ve Kültür Konfederasyonu (KUK), Bohemia, Moravia ve Silesia İşçi Sendikaları Birliği (OS CMS) ve Hristiyan İşçi Sendikaları Koalisyonu (KOK) adı altında örgütlenmiş bölgesel ve inançsal sendikal örgütlenmeler söz konusudur.

Yunanistan: Yunanistan'da çalışanların yüzde 24'ü sendikalara üyedir ve ülkede iki merkezi sendikal birlik söz konusudur. Bunlar; 472.000 üye ile Yunan Genel Emek Konfederasyonu (GSEE) ve 311.000 üye ile Kamu Çalışanları Konfederasyonu (ADEDY)'dur.

Danimarka: Danimarka'da sendikalara üye oranı yüzde 67 olup, meslek ve iş koluna bölünmüş 4 ayrı konfederasyon bulunmaktadır. Sendikalı işçilerin yüzde 66'sını Danimarka İşçi Sendikaları Konfederasyonu (LO) 1. 224.100 üye ile temsil etmektedir. İkinci büyük sendika ise 357.800 üye ile Memurlar ve Maaşlı Çalışanlar Konfederasyonu (FTF)'dur. Üçüncü büyük sendika 133.200 üye ile Yönetici Personel Ö-

gütü (AC), dördüncü sendikal birlik ise, 79.600 üye ile Yönetici Personel Örgütü (LH)'dür.

İsveç: İsveç'te işçilerin yüzde 71'i sendikalarda örgütlüdür. 3 çatı örgüt bulunmaktadır. İsveç İşçi Sendikaları Konfederasyonu (LO) en büyüğü olup yaklaşık iki milyon üyeye sahiptir. İsveç Mesleki Çalışanlar Konfederasyonu (TCO) 1.3 milyon üyeye sahiptir. İsveç Mesleki Birlikler Konfederasyonu (SACO) ise 500 bin civarında üyeye sahiptir.

Malta: Malta'da çalışan işçilerin yüzde 48'i sendikalarda örgütlüdür. Kamu ve özel sektörde iki merkezi sendikal örgütlenme söz konusudur. 41.600 üye ile Genel İşçiler Sendikası (GWU) örgütlü işçilerin yüzde 55'ini temsil etmektedir. İkinci merkezi örgütlenme olan Malta Sendikalar Konfederasyonu (CMTU) ise 26.100 üye ile örgütlü işçilerin yüzde 41'ini temsil etmektedir.

Estonya: Estonya'da çalışanların yüzde 10'u sendikalara üyedir ve 3 merkezi sendikal örgütlenme söz konusudur. Bunlar; 33.030 üye ile Estonya İşçi Sendikaları Konfederasyonu (EAKL), 30.000 üye ile Çalışanlar Sendikaları Konfederasyonu (TALO) ve Gıda Üreticileri ve Kırsal Çalışanlar Konfederasyonu (ETMAKL). Ayrıca bu üç merkezi örgütlenmeye üye olmayan çeşitli işkollarında örgütlü sendikalar da faaliyet yürütmektedirler.

İspanya: İspanya'da çalışanların yüzde 16'sı sendikalara üyedir. İki büyük merkezi sendikal örgütlenme bulunmaktadır ve genellikle kamu alanında yoğun örgütlenmeleri söz konusudur. Bunlar; 1.193.000 üye ile İşçi Komiteleri Sendikalar Konfederasyonu (CC.OO), ikinci büyük örgütlenme ise; Genel İşçi Konfederasyonu (UGT)'dur.

Portekiz: Portekiz'de çalışan işçilerin yüzde 19'u sendikalara üyedir ve iki büyük çatı örgütlenme bulunmaktadır. Bunlar; 500.000 üye ile Portekiz İşçileri Genel Konfederasyonu (CGTB) ve 200.000 üye ile Genel İşçiler Sendikası (UGT).

İtalya: İtalya'da çalışanların yüzde 35'i sendikalarda örgütlüdür, bunların sayısı 12 milyon civarında ve merkezi örgütlenmiş 3 sendikal örgütlenme söz konusudur. Bunlarla birlikte çeşitli branşlarda örgütlü küçük ölçekli sendikalar da bulunmaktadır. Merkezi olarak örgütlenmiş 3 büyük sendikalar; 5.746.200 üye ile İtalya Genel Emek Konfederasyonu (CGIL), 4.542.400 üye ile İtalya İşçi Sendikaları Konfederasyonu (CISL) ve 2.184.900 üye ile İtalya İşçi Sendikası (UIL). İtalya'da diğer Avrupa ülkelerine göre önemli bir farklılık ise, sendika üyelerinin önemli bir yüzdesinin emeklilerden oluşmasıdır.

Fransa: Sendikal örgütlenmenin en dağınık ve zayıf olduğu ülke Fransa'dır. Fransa'daki işçilerin sadece yüzde 8'i örgütlü olup, 7 merkezi sendikal örgütlenme bulunmaktadır. Bunlar; Genel Emek Konfederasyonu (CGT), Fransa Demokratik Emek Konfederasyonu (CFDT), Fransa Hıristiyan İşçiler Konfederasyonu (CFTC), Profesyoneller ve Yöneticiler Genel Konfederasyonu (CFE-CGC), Fransa Ulusal Bağımsız Sendikalar Federasyonu (UNSA), Sendikalar Dayanışma Grubu (G10), Dayanışma, Birlik ve Demokrasi (SUD). Bunların dışında da küçük ölçekli çeşitli bağımsız sendikal birlikler söz konusudur.

Lüksemburg: Lüksemburg'da çalışan işçilerin yüzde 37'si sendikalarda örgütlüdür ve 5 ayrı merkezi sendikal örgütlenme bulunmaktadır. Bunlar; 60.000 üye ile Bağımsız İşçi Sendikaları Konfederasyonu (OGB)'dur, 40.000 üye ile Lüksemburg Hıristiyan İşçi Sendikaları Konfederasyonu (LCGB), 28.000 üye ile Genel Kamu Sektörü Konfederasyonu (CGFP), 13.000 üye ile Banka ve Sigorta Çalışanları Birliği (ALEBA), Özel Sektör Beyaz Yakalı Çalışanları Sendikası (UEP).

Hollanda: Hollanda'da çalışan işçilerin yüzde 22'si sendikalara üyedir ve 3 büyük merkezi sendikal örgütlenme bulunmaktadır. Bununla birlikte bu üst örgütlere üye olmayan küçük bağımsız sendikalar da söz konusudur. Hollanda'da örgütlü işçilerin yüzde 70'i, 1.378.000 üye ile Hollanda İşçi Sendikaları Federasyonu (FNV)'na bağlı sendikalarda örgütlüdür. İkinci merkezi sendikal örgütlenme, 333.300 üye ile Hıristiyan Ulusal Sendika Birliği (CNV), üçüncüsü ise, 160.000 üye ile Orta ve Üst Kademe Çalışanlar Federasyonu (MHP)'dur.

Litvanya: Litvanya'da çalışan işçilerin yüzde 9'u sendikalarda örgütlü ve 3 merkezi sendikal örgütlenme bulunmaktadır. Bunlar; 90.000 üye ile Litvanya İşçi Sendikaları Konfederasyonu (LPSK), 7.000 üye ile Litvanya İşçi Sendikası (Lolidarumas), üçüncü merkezi örgütlenme ise, 23.000 üye ile Litvanya Emek Federasyonu (LDF)'dur.

Polonya: Polonya'da çalışan işçilerin yüzde 15'i sendikalara üyedir. Sendikalı işçiler 3 büyük merkezi örgütlenmeye sahip olup, bu merkezi örgütlenmelere üye olmayan çok sayıda küçük sendikal örgütlenmeler de bulunmaktadır. Merkezi örgütlenmeler; Tüm Polonya İşçi Sendikaları İttifakı (OPZZ), Bağımsız ve Öz Yönetim Sendika Dayanışması (NSZZ), Genel Çalışanlar Sendikası (FZZ).

Macaristan: Macaristan, Avrupa'da sendikal bölünmüşlüğün en yoğun olduğu ülkedir, 6 merkezi sendikal örgütlenme bulunmaktadır. Bunlar; Macar İşçi Sendikaları Ulusal Birliği (MSZOSZ) sendikalı işçile-

rin yüzde 30'una sahiptir. Diğerleri ise; Sendikalar İşbirliği Forumu (SZEf), Profesyoneller Sendikası Konfederasyonu (ESZT), Bağımsız Sendikalar Demokratik İttifakı (LIGA), Çalışanlar Konseyi Ulusal Federasyonu (MOSZ), Otonom Sendikalar Ulusal Federasyonu (ASZSZ).

Bulgaristan: Bulgaristan'da sendikal örgütlülük yüzde 20 olup, iki merkezi örgütlenme bulunmaktadır. Bunlar; 328.000 üyeye sahip Bulgaristan Bağımsız İşçi Sendikaları Konfederasyonu (CITUB), 91.000 üyeye sahip Podkrepa Emek Konfederasyonu (CL-Podkrepa)'dur. Bunların dışında örgütlü çeşitli sendikalar da söz konusudur.

Romanya: Romanya'da çalışanların yüzde 33'ü sendikalara üyedir ve 3 merkezi sendikal örgütlenme bulunmaktadır. Bunlar; Romanya İşçi Sendikaları Konfederasyonu İttifakı (ACSR), Ulusal İşçi Sendikaları Konfederasyonu (Cartel Alfa), Romanya Demokratik Sendikalar Konfederasyonu (CSDR).

İsviçre: İsviçre'de çalışan işçilerin yüzde 21'i sendikalara üyedir ve 2 merkezi sendikal örgütlenme mevcuttur. Bunlar; 372.000 üye ile İsviçre Sendikal Birlik (SGB) ve 163.000 üye ile "Travail Suisse"dir.

Not: Sendikalarla ilgili bilgiler, ICTWSS Bilgi Bankasından alınmıştır.

İşçi sınıfının tarihine bakış

►► Tarihsel süreçleri incelemek bugün işçi sınıfının olduğu konuma nasıl geldiği yani geçmişte ne olduğu ile anlaşılır hale gelecektir. Ne olduğu ve neye dönüştüğü aynı zamanda gelecekte ne olacağını ipuçlarını verecektir. Yani işçi sınıfı incelememiz bugün sınıf içinde nasıl bir çalışma yürütmemiz gerektiğine ışık tutacağı gibi yarına ilişkin planımızı araştırmak için veriler sunacaktır. ◀◀

Tarih geçmişin hikayesidir ve her hikaye gibi o da geçmiş zamanlarda başarılar ve şimdiki zamana doğru ya da şimdiki zamanlara daha yakın bir zaman dilimi alınmışsa oraya doğru uzanır. (Olman: 2008, 135) Tarih incelemesinde konumlanma noktamız bugündür, şimdiki zamandır. Tarihi geriye doğru incelerken amacımız bugünü doğuran koşulları açığa çıkarmaktır. Yani, konumuz özgülünde, işçi sınıfının bugünkü durumunu anlamanın, bir kılavuzu olarak işçi sınıfı tarihini incelemeyi zorunlu görmekteyiz.

Konunun daha iyi anlaşılması açısından bir soyutlama yaparak; Marks'ın *"Bir ve aynı ilişkinin sadece zıt kutuplardan görülen farklı ifadeleri"* (Marks: 1998) olarak tanımladığı; emek ve sermayenin yalnızca bir kutbunu, yani emek cephesini inceliyoruz. Elbette ki işçi sınıfının gerçek tarihini açığa çıkarmak için şeyleri *"gerçekten de oldukları ve gerçekten de cereyan ettikleri gibi"* (Marks: 2004, 50) ele alacağız.

İşçi sınıfı tarihini incelemek ekonomi tarihi olduğu kadar siyasal ve kültürel tarihi de incelemeyi koşullamaktadır. Toplumun ekonomik, politik ve kültürel gelişim süreçleri içinde işçi sınıfının doğuşu-oluşumu ve gelişimini incelemek gerçeği açığa çıkarmada etkili bir yöntemdir.

"Bizim tarih anlayışımız, her şeyden önce irdelemek için bir yönerge-dir, yoksa hegelciler gibi soyut kurgular kurmaya yarayan bir araç değildir. Tüm tarihi yeniden incelemek gerek, çeşitli toplumsal kuruluşların yaşam koşullarından, onlara karşılık düşen siyasal, hukuksal, estetik, felsefi, dinsel vb. görüşleri çıkarmaya kalkışmadan önce bu koşulları ayrıntılı bir incelemeden geçirmek gerek." (Marks-Engels: 1979, 588)

Marksist tarih anlayışının özlüce ifade ettiği gibi tarih idealistçe bugünden geçmişe kurgulama biçiminde ele alınamaz. Marksist tarih anlayışı ilk başta bir inceleme yöntemidir. İnceleme yapmadan veya belirli tarihsel süreçleri inceleyerek tüm tarihi kurgulamak idealist tarih anlayışının yöntemidir.

Emek ve sermayenin “bir ilişkinin sadece zıt kutuplardan görülen farklı ifadeleri” olmalarından kaynaklı birindeki gelişim ve değişimin diğerini etkileyeceğini kestirebiliriz. Birbirlerinin hem ön koşulu hem de sonucu olması göz önüne alındığında işçi sınıfının tarihini incelemek aynı zamanda burjuvazi hakkında da önemli bilgiler verecektir.

Tarihsel süreçleri incelemek bugün işçi sınıfının olduğu konuma nasıl geldiği yani geçmişte ne olduğu ile anlaşılır hale gelecektir. Ne olduğu ve neye dönüştüğü aynı zamanda gelecekte ne olacağına ipuçlarını verecektir. Yani işçi sınıfı incelememiz bugün sınıf içinde nasıl bir çalışma yürütmemiz gerektiğine ışık tutacağı gibi yarına ilişkin planımızı araştırmak için veriler sunacaktır. Dün bugünü aydınlatmada önemli rol oynar, bugün de yarının yol haritasını ortaya koyar. Sağlıklı tarih bilgisi düne ilişkin geçici görünümünün nasıl değiştiğinin kavranmasını sağlarken bugüne ilişkin de görüngü ve gerçeği, anlık olanla uzun süreçte olacakları geçici olanla kalıcı olanları kavramamızı sağlar. Sağlam ve uzun erimli bir devrimci mücadele geliştirmek istiyorsak sağlam tarihsel bilgi ile donanmak zorunluluktur.

Bu çalışma belirli bir coğrafyada, belirlenmiş bir tarihsel aralık içinde işçi sınıfının tarihini inceleyecektir. Osmanlı İmparatorluğu'nun bakiyesi üzerine Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu için Osmanlı'nın belirli bir döneminden başlayarak işçi sınıfı tarihini incelemek gereklidir. TC, Osmanlı'nın yarı-feodal, yarı-sömürge, çok uluslu toplumsal yapısı üzerinden, Osmanlı devlet geleneğini devralarak kurulmuş ulusal bir devlettir. Uluslaşma, ulusal devlete dönüşme süreci Osmanlı İmparatorluğu içinde başlamıştır. Bu durumu koşullayan dünyadaki politik-ekonomik gelişmelerdir. TC Osmanlı'dan bir kopuş ile kurulmamıştır, politik-ekonomik yapı ve devlet geleneği devralındığı için Osmanlı'dan kopuş değil içinde sürekliliği taşır. Bugünkü ekonomik-politik ve kültürel yapının tohumlarını-köklerini nasıl ki Osmanlı'da bulabiliyorsak; işçi sınıfının bugünkü durumunun köklerini, oluşumunu ve gelişiminin tohumlarını da Osmanlı'da bulmaktayız.

Osmanlı'dan kalan miras

Osmanlı'nın yabancı kapitalizmle ilişkiye geçmesi 16. yüzyılda olmuştur.

Ama bu, ilişkiye geçilen kapitalizmin ticari kapitalizm olması, daha yeni gelişme evresinde olmasından kaynaklı ve de dünyadaki gelişmelerin belirleyici etkisiyle daha gelişkin bir ilişkiye dönüşmemiştir. Dünyada kapitalist sistemin gelişip güçlenmesi ile birlikte 19. yy. başları ile birlikte yabancı kapitalizm iyiden iyiye Osmanlı ekonomik yapısını etkilemeye başlamıştır. 19. yy.ın başı ile birlikte yabancı kapitalizm Osmanlı İmparatorluğu ekonomisine iyiden iyiye sızmaya başlamış ve bunun doğal sonucu olarak feodal devlet de yavaş yavaş değişmeye başlamıştı. Bu konuda 1938'de İngiltere'ye büyük ticari ayrıcalıklar veren 1938 Ticaret Anlaşması (Baltalimanı Ticaret Anlaşması) ve devamında ilan edilen Tanzimat Fermanı, Osmanlı'ya yabancı kapitalizmin girişi açısından nirengi noktasını oluşturur.

Bir tarafta kapitalist ülkelerin metaları Osmanlı pazarını istila ederken diğer taraftan bazı sanayi dallarına yatırım yapmak şeklinde kapitalist sermayenin girdiğini görmekteyiz. Kapitalizmin, 19. yüzyılın sonunda tek elci aşamaya geçmesiyle birlikte Osmanlı da emperyalist ülkelerin sömürgesi, yarı-sömürgesi olmuştur. O dönemden günümüze bu ilişki devam etmektedir.

Osmanlı'da işçi sınıfı, ilk olarak devlete ait fabrikaların kurulması ile ortaya çıkar. Devlet yapısının değişmesine paralel, ordunun yapısı da değişmiştir. III. Selim Tophane'yi kurmuş, daha sonra tophane, cephane, fişek sandığı, silahların ahşap aksamını da üstlenmiş ve bu işleri yapan fabrikalar kurulmuştur. II. Mahmut zamanında ordunun ve sarayın ihtiyaçlarını karşılamak için fabrikaların kurulmasına hız verilmiştir. Feshane, çuha ve halı imalathaneleri kurulmuş, kağıthane, deri ve kundura fabrikaları, basmane, kâğıt fabrikası bu dönemde kurulmuştur. Bu dönemde imparatorlukta fabrika tarzı üretim güç kazanmaya başlamış, bu durum, sanayi işçisinin oluşumuna da olanak sağlamıştır. Modern işçi sınıfının embriyonlarını bu kurulan fabrikalardaki işçiler oluşturmaktadır. "Devlet baba" olgusunun oluşumu açısından bu tarz gelişim önemlidir.

Osmanlı'da madenler de askerin ihtiyaçları temelinde geliştirilirken, ticari tarım yapılan bazı bölgelerde de tarım işçisi kullanılıyordu. Tahmin edilebileceği gibi maden ocaklarında ve tarım alanında işçilerin çalışma koşulları oldukça kötü olmakla birlikte ücretler oldukça düşük, çalışma süreleri oldukça uzundur.

Osmanlı'da ilk işçileşme sürecinin özelliklerini şöyle sıralayabiliriz:

* Osmanlı İmparatorluğu'nda devletin -saray ve ordu- ihtiyaçları za-naat ölçeğinden fabrikaya geçişi zorunlu kılmıştır. İlk oluşturulan sanayi

işletmeleri saray ile yeni oluşturulan ordunun ihtiyaçlarını temin etmek üzere devlet eliyle kurulup finanse edilmiş ve işletilmiştir.

* *"Toplumsal sınıfların kristalize olmaya başladığı, işçi sınıfının embriyonik olarak ortaya çıktığı bu dönemin işçi kitlesinin önemli özelliklerinden biri de işçilerin çok milliyetli yapıya sahip olmalarıdır."* (Akkaya: 2004, 139) Bu da sınıfı bölmede hâkim sınıflarca kullanılmıştır.

* Bu süreçte kurulan fabrikalar; devlet eliyle ya da özel teşebbüs olarak kurulanların nerede ise hepsinin sermayesi, teknik donanımı ve teknik personeli ya tamamen ya da önemli oranda yabancı kapitalist ülkelerden gelmedir. Osmanlı'da işçi sınıfını yabancı kapitalizm ortaya çıkarmıştır.

* Devlet eliyle kurulan ve modern işçi sınıfının embriyonu olan işçiler, modern işçi sınıfının öncüleri ve onun oluşumuna olanak sağlama özelliğine sahiptir.

* Osmanlı'da ilk işçiler devletin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Bu işçi sınıfının bilincinde "devlet baba" düşüncesinin oluşması bakımından olumsuz etki yapmıştır.

* İlk fabrikaların yaygınlaştığı iller İstanbul, İzmir, Selanik, Bursa, Adana ve Beyrut'tur.

* Bu süreçte nitelikli işgücü yabancı işçilerden oluşmaktadır. Modern işçi sınıfının oluşumu için işçilerin mülksüzleşmiş ve bağımlı çalışanlar haline gelmeleri gerekir. Bu süreçteki işçileşme tam böyle olmamıştır. Ocaklara işçiler zorla sürülmüştür. Yine işçiler içinde önemli bir kesim kendi rızaları ile çalışmayan işçilerden oluşmaktadır. Öksüz çocuklar, askerler, mahkumlar bu kapsamda çalıştırılan işçiler arasındadır. Halk işçileşmeye sempati ile bakmamaktadır.

* İşçileşme süreci devlet eliyle yürütülmüştür. Bazı durumlarda asker zoru ile insanlar çalıştırılırken bazı durumlarda işçilerin askerlikten muaf tutulması ve çeşitli ödüllerle teşvik edilmesi şeklinde kendini göstermiştir. Özel sektöre "cebrî hizmet sözleşmesi" ile zora dayalı işçi çalıştırma yetkisi verilmiştir.

* İşçilerin çalışma koşulları ve çeşitli haklarına ilişkin Tanzimat'a kadar tamamen geleneksel hukuk diye tanımlanan feodal hukuk (biri şer'i hükümler, diğeri padişah kanunları örfü) normları kullanılırken, yeni sorunlar ferman çıkarılarak "çözülmüştür". Tanzimat'tan sonra bu sorunlar nizamname, kanun vb. tüzel belgelerle giderilmiştir.

* Osmanlı devletinde işçi hareketini yasaklayıcı tutumlar da işçi sınıfının embriyon halindeyken başlamıştır. Bu kapsamda 1845'te çıkar-

ilan "Polis Nizamnamesi"nin 12. Maddesi önemlidir. 12. Maddeyle grev, greve teşvik, işçilerin her türlü toplantı, gösteri yürüyüşleri ile örgütlenmeleri yasaklanmıştır.

Osmanlı'da 1840'lar ve 1870'lerde sanayi üretimi yapan işletmelerin sayılarında önemli artışlar olmuştur. Bu ilk işçi sınıfının bu iki dönemde oluşuma başladığı anlamına gelir.

Bazı kaynaklar devlet fabrikalarında 1850'lerde erkek ve kadın olmak üzere 5000 civarında işçi istihdam edildiği belirtilmektedir. (Yıldırım: 2013) Yine bazı kaynaklar 1908'e yaklaşıldığında Osmanlı'da 250.000 civarı sanayi işçisi olduğunu belirtmektedir. (Güzel: 2007, 58) Sırf Selanik'te 20. yy.ın başlarında 20 bin civarı sanayi işçisi olduğu belirtilmekte. Bu sanayi işçileri dışında ulaşım sektöründe beş bin kişi çalışmaktadır. İşçilerin toplamı, Selanik nüfusunun % 20'sine ulaşmaktaydı; ki bu, o döneme göre yüksek bir rakamdır.

Diğer işçilerin yoğunlaştığı alan Çukurova'ydı. 1860'larda Çukurova'da işçi sayısı 5 bini aşmaktaydı. Bu rakama mevsimlik tarım işçileri dâhil değildir. Aynı zamanda Çukurova, Ege Bölgesi'yle birlikte en fazla tarım işçisini barındıran bölgeydi. I. Emperyalist Paylaşım Savaşı'na kadar imalat sanayinin % 75'i İstanbul ve İzmir'de yoğunlaşmıştı.

Bu dönem çalışma koşulları askeri düzene yakın bir durumdaydı. Zorla çalıştırılma, ocaklarda dayak normal olaylardı.

Osmanlı'da işçileşmenin yaygınlaştığı sektörlerin başında tütün, dokuma, maden ve demiryolları gelmektedir.

Osmanlı işçi piyasasında çok farklı milletlerden yabancı işçiler vardı. Osmanlı vatandaşı işçiler de etnik köken olarak farklılık göstermekteydi. Türk, Kürt, Rum, Ermeni, Bulgar, Sırp, Hırvat, Laz, Arap, Boşnak, Arnavut, Yahudi, Nasturi, Süryani, Keldani gibi çeşitli ulus ve milliyetlerden oluşmaktaydı. Yine dini köken bakımından da (Müslüman, Hıristiyan, Yahudi) çeşitlilik gösteriyordu.

Osmanlı Devleti savaşa girdiği devlete mensup işçileri sınır dışı ediyordu. Yine uluslaşma ve ulusal hareket kurma çalışmaları içinde olan ulustan işçiler işten çıkarılıyor, bazı işkollarında çalışması yasaklanıyordu. Bulgar ve Ermeni işçiler bundan dolayı çeşitli tarihlerde işten çıkarılmış, bazı işkollarında çalışmaları yasaklanmıştır. İşgücü içinde Müslüman olmayanların tasfiyesi bir devlet politikası haline gelince milliyetçilik zehri bütün Müslüman halka çeşitli araçlarla içirilmiş ondan sonra yalnızca devlet değil Müslüman toplumdan "sivil" kuruluşlar da bu konuda görevler almışlardır. Türkiye işçi sınıfı içindeki şovenizmin ve milliyetçiliğin

temelleri bu dönemde atılmıştır. Tarihi arka planda Ermeni, Rum ve Bulgar işçilere karşı yapılanlar ve uluslaşma süreçleri yatmaktadır.

Kadın işçiler Osmanlı toplum ve devlet yapısının etkisiyle görünmez durumdaydı. Kadınların işgücü piyasasında görünmeleri 20. yy. başlarında olmuştur. Dokuma, tütün gibi sektörlerde kadınların işçileşmeye başladıkları görülmüştür. Kadınlar ilk işçileşme sürecinde hem çalışma koşulları en kötü olan işlerde hem uzun çalışma saatleri hem de düşük ücret bakımından erkek işçilerden daha olumsuz koşullarda başlamışlardır.

Osmanlı'da işçi örgütlenmeleri yasak olduğu için işçilerin örgütlenme çalışmaları geç dönemde başlamıştır. Osmanlı'da işçilerle ilgili kurulan ilk örgütlenmeler hayır cemiyetleriydi. Bunlar bazı kaynaklarda ilk sendikal örgütlenmeler olarak ele alınmakta ise de bu doğru değildir. 20. yy. başlarına kadar Osmanlı'da bilindik şekliyle sendika olarak ele alınabilecek; faaliyetlerini işçileri örgütleme, işçi hareketlerini koordine etme, ücretlerin artırılması ve çalışma saatlerinin azaltılması gibi çalışma şartlarını iyileştirme hedefli cemiyetler olmamıştır.

Osmanlı'da kurulan Ameleperver Cemiyeti'nin bazı kaynaklara göre 1866'da, bazı kaynaklara göre 1871'de kurulduğu belirtilmekle birlikte doğrusunun 1866 olması daha akla yatkın görünmektedir. Bu cemiyet de bazı kaynaklarca ilk sendika kabul edilmektedir ama böyle değildir. Kendine başvuranlara iş bulmak veya bir iş kurabilmesi için kredi vermek amaçları arasındadır.

"Sınıf bilinci taşıdığı söylenebilecek gerçek anlamda ilk işçi örgütü İstanbul Tophane Fabrikalarında çalışan işçiler tarafından kurulan Osmanlı Amele Cemiyeti'dir". (Karakışla: 2011, 39) Bu, Osmanlı'daki ilk sendika olarak da kabul edilmektedir. *"Gizli kurulan bir cemiyettir. Yöneticileri arasında Osman Abdullah ve Edhem Nejat'ın da bulunduğu, bunların kaçıp Avrupa'ya gittiği bilinmektedir."* (Yıldırım: 2013, 107)

Araştırmalarımızdan çıkarmış olduğumuz sonuç: 1908 öncesi işçilerin örgütlülüğünün oldukça zayıf olduğudur. Ancak sınırlı sayıda örnek vardır. Bunun işçileşme süreciyle ilgili olduğu ortadadır. Yani köylülükten işçiliğe geçiş kitlesel, ani ve sert olmamıştır. İşçiler tam anlamı ile işe bağımlı ve mülksüzleşerek işçi olmamışlardır. Bunun yanında devletin despotik niteliği; kurulan işletmelerin yabancı sermayeye bağımlılığı da devlet tarafından emeğin kontrolünün de işletme düzeyinde de despotik tarzda olmasını beraberinde getirmiştir. Bundan dolayı örgütlenmeler yasaklanmıştır. 1900'e kadar işçiler daha çok yabancı işçiler öncülüğünde ör-

gütlenmişlerdir. Örgütlenme amaçları işçi ücretlerinin artırılması dışında ek işte çalışma hakkı, ücret artışı ve çalışma koşullarının düzeltilmesidir. Devlet ise sendikal nitelikteki cemiyetleri ülkenin ve devletin bütünlüğüne karşı bir tehdit olarak algılayıp ona uygun tavır geliştirmiştir.

1908'e kadar kayıtlara geçen örgütlenme ve eylemler göreceli olarak azdır. Bunun en önemli nedenlerinden birisi "hassas süreç" olarak kodlanan konjonktürdür. Bu "hassas süreç" söylemi ile özgürlük ve hak taleplerinin bastırılması bir gelenek haline gelip, bugüne taşınmıştır.

24 Temmuz 1908'e (II. Meşrutiyet'in ilanına) kadar olan süreçte olan eylemlere ilişkin değerlendirmemiz şöyledir:

Dönemde gerçekleşen grevlere ilişkin araştırmacılar farklı sayılar vermektedir. En son Yıldırım'ın yaptığı araştırmada 1872'den 24 Temmuz 1908'e kadar 92 grev tespit ettiğini söyleyip döküm vermektedir. Aktardığı bilgilere göre 1872-1880 yılları arasında 31 grev yapılmış, 1881-1890 yılları arasında görece olarak grevler azalmış ve 8 grev kayda geçmiştir. 1891-1900 döneminde 15, 1901-1908 Haziran arasında ise 35 grev gerçekleşmiştir. Bu grevlerin yalnızca 23 tanesine katılan işçi sayısı tespit edilebilmiştir. 23 greve katılan işçi sayısı 23.389'dur. 68 greve katılanların sayılarına ulaşılammıştır. Tespit edilen grevci sayısının yarısını Selanik tütün işçileri oluşturmaktadır.

Bu grevlerin büyük bölümü özel sektörde ve İstanbul'da olmuştur. İstanbul ve Selanik, işçi hareketlerinin yoğun olduğu iller olmuştur. Yine grevlerin büyük bölümü denizcilik sektöründedir. Ağır çalışma koşullarının olduğu madencilikte grevlerin çok az olması zorla çalıştırılma koşullarına bağlanabilir.

Grevlerin büyük bölümü ücret artışı, verilmeyen ücretlerin alınması, çalışma koşullarının düzeltilmesi, bayramlarda ücretli izin talepleriyle yapılmıştır. Kamuda çalışanlar daha çok verilmeyen ücretlerini almak, özel sektörde çalışanlar ücret artışı için grev yapmıştır. Nerede ise tüm grevler ekonomik nedenlerle yapılmıştır.

Osmanlı'da gerçekleşen grevler hiçbir zaman Avrupa'da olduğu gibi isyana dönüşmemiş, çalışma hayatına ilişkin cılız tepkiler olarak kalmıştır.

Bu dönem sendika öncülüğünde iki grev yapılmıştır. Grevlerin birkaçı haricinde diğerleri kısa süreli grevler olmuştur. Grevlerde, devlet önce sınıflar üstü gözüküp babacan davranmış, bunun sonuç vermemesi durumunda sert yüzünü de hemen devreye sokmaktan çekinmemiştir. Osmanlı Devleti, işçi eylemlerini bir asayiş problemi olarak görmüştür. Devletin zayıf yapısı nedeni ile işçi eylemlerinden çok korkmuş ve ac-

imasızca bastırmıştır. Devlet eylemlerde, hep teşvikçi ve tahrikçilerin peşinde olmuştur. Bugünkü tabirle hep “provokatör” aramıştır.

Bireysel iş ilişkileri 1876 yılında çıkarılan Mecelle ile ülke geneli için kurumsal olarak ele alınmaya başlanmıştır. (Mecelle-i Ahkam-ı Adliye)

Grevlerin büyük çoğunluğu amacına ulaşarak sonuçlanırken birçok grevde asker ve polislin grevcileri dağıtması ve bazı işçilerin tutuklanması ya da işten atılmasıyla sonuçlanmıştır.

Bu dönemki örgütlenmeler oldukça ilkel ve olmasına karşın ilk olmaları dolayısıyla önemlidir.

1908-1918 yılları arasında işçi sınıfının gelişimi

1908 Osmanlı tarihinde önemlidir. II. Meşrutiyet ilan edilip Kanun-i Esasi 24 Temmuz 1908’de tekrar yürürlüğe konmuş ve meclis açılmıştır. TC’yi kuran kadrolar da bu sürecin politik atmosferinde yetişmiştir. Bu dönem aynı zamanda savaşlar, soykırım, ayaklanma ve toplumsal hareketliliğin fazlaca olduğu bir dönemdir. Bu dönem Türk ulus devletleşme süreci başlamıştır. Dolayısı ile Türk milliyetçiliğinin her alanda geliştirildiği bir dönemdir.

24 Temmuz öncesi özellikle Haziran’da çokça grev yaşanmıştır. Nisan’dan 23 Temmuz’a kadar 29 grevin gerçekleştirildiği belirtilmektedir. *“23 Temmuz 1908’de Meşrutiyetin ilanından, aynı yılın Ekim ayına kadar geçen 3 aylık sürede 100’ün üzerinde grev gerçekleşmişti ve greve katılan işçi sayısı 100 binin üzerindeydi... Grevler ulaşım işkolunda, madenlerde, dokuma, tütün işletmelerinde, havagazında yaygındı.”* (Tiftikçi: 2003, 234)

İTC iktidara geldikten üç ay sonra sıkı tedbirler alarak işçi sınıfının üzerine gitmiştir. Tatil-i Eşgal Kanunu çıkararak nerede ise grevleri tümden yasaklamıştır. İşçi sınıfının 1908 sonrası üç ay içinde yaptığı eylemler hem kompradorları hem de emperyalistleri korkutmuştur. Bunun sonucu sınıfı baskı altına almaya dönük çalışmalara hız verilmiştir. Ermeni soykırımını yaptıktan sonra işçi sınıfına milliyetçilik, bu cemiyet tarafından pompalanmıştır. Bu süreçte işgücünün etnik yapısında değişim olmuş, işçi sınıfı hem niceliksel hem de niteliksel olarak zayıflamıştır. Milliyetçilik zehri halka 1915 öncesi şırınga edildiği için 1915 soykırımına halkın büyük kesimi ve işçi sınıfı tepkisiz kalmıştır. Hatta Hıristiyan halka karşı tepkiler örgütlenmiştir. Bugünün “hassas vatandaşları” o dönem devreye sokulmuştur.

Bu dönem savaşlar dolayısıyla işgücü arzında azalma olmuş ve 1914

sonrası kadınların hem işçi hem de memur olarak çalışmaya başlamalarında ciddi artışlar gözlemlenmiş, kömür ocaklarında bile, kadınlar çalıştırılmaya başlanmıştır. Kadınlarla birlikte çocuk emeği sömürsü de bu dönemde artış göstermiştir.

Osmanlı'daki işçi hareketleri ve örgütlenmesi açısından 1908 tarihi bir eşik olarak değerlendirilebilir. Anayasal monarşiye geçişin yaratmış olduğu ortam, işçi sınıfının örgütlenme ve eylemlerinde bir sıçrama yaratmıştır. İTC'nin tüm çabaları da işçi eylem ve örgütlenmelerini engelleyememiştir. 1908 sonrası beş aylık süreçte 143 grevin yapılmış olması bu tarihin işçi hareketleri açısından bir milat olma özelliğini yansıtmaktadır.

Osmanlı Devleti'nin çalışanlara dönük hazırlamış olduğu ilk yasa Ta'til-i Eşkal Yasası'dır. Bu yasa, örgütlenmeleri nerede ise tamamıyla yasaklarken grevlere bazı alanlarda koşullara bağlı olarak izin veriyor görünmesine rağmen, onları da yapılan düzenlemelerle yapılamaz hale getirmiştir.

Bu dönem işçi hareketi hızlı bir gelişim göstermiş ve bunun sonucu olarak örgütlenmede de ciddi gelişmeler olmuştur. Cemiyetler Kanunu sonrasında buna uygun bir dizi işçi örgütü kurulmuştur. Sosyalizmden etkilenip kurulan derneklerin büyük çoğunluğu Selanik'tedir. 1914-18 dönemi savaş yıllarıdır. Ermeni, Rum, Süryani soykırımı yapılmıştır. Dolayısıyla bu yıllarda işçi örgütlenmesi ve eylemlerinin nerede ise durduğunu söyleyebiliriz. Bu yıllar işçi sınıfı için kara ve kayıp yıllardır.

İTC dönemi, işçi sınıfının politik bir sınıfa evrilmesinde önemli bir dönem olmasına rağmen hem milliyetçilik ve ırkçılığın hem de dini şovenizmin işçi sınıfı içinde büyüdüğü bir dönem olmuştur. Ermeni soykırımı sonrası Müslüman üst başlığı veya daha sonra Türklük başlığı altında işçi sınıfı daha sınıf bilincine ulaşmaya fırsat bulamadan ırkçılık ve milliyetçilik zehriyle zehirlenmiş, daha sonra bu zehir vücuttan atılamamış ve işçi sınıfı bunu hep taşıyıp bugüne kadar getirmiştir.

Araştırmacıların bu dönem (1908 Temmuz-Aralık) olan grevlere ilişkin vermiş olduğu rakamlar da farklı farklıdır. K. Fişek 27 grev, Güzel 111 grevin olduğunu bildirirken, Yıldırım bu dönemki grev sayısını 143 olarak vermektedir.

Bu grevlerin yalnızca 32'si hakkında greve katılan işçi sayısı ile ilgili bilgi vardır. Yıldırım, 32 greve 44.670 kişinin katıldığını belirtirken, 1908 yaz aylarında bu kadar yoğun grevlerin olması Osmanlı'da işçi sınıfının nicel ve nitel durumunun geldiği aşamayı göstermesi bakımından anlamlıdır.

Bu dönem yapılan eylemlerin ezici çoğunluğu ücret artışı talebiyle

yapılmıştır. Devletin ekonomik durumu iyi olmadığı için ücretleri ödeyemediğinden, verilmeyen ücretleri almak yapılan grevler çoğunluğu oluşturur. Grevler kısa süreli olmuştur. Grevlerin çoğunluğu başarı ile sonuçlanmıştır.

1908 sonrası yani Ekim 1908'den sonra Ta'til-i Eşkal Kanunu sonrası grev dalgası sönümlenmiştir. 1909-1911 yılları arasında 65 grev yapılırken, 1912 yılında 8'e, 1913 yılında ise 4'e düşmüştür. 1913'te Selanik'in Yunanistan'a katılması ile sınıf bilincinin daha gelişkin olduğu işçi sınıfı bölümü de Osmanlı'dan kopmuş oldu. Bu döneme ilişkin M. Ş. Güzel 1909-1915 arası 36 grev eylemi tespit edip 1916-1918 yılları arası grev eylemi belirtmezken, Yıldırım, 1909-1915 arası 83 grev tespit etmiştir. Grevlere katılan işçi sayısını Yıldırım, 23 grev için 28.865, diğer grevlere katılan işçi sayısının ise bilinmediğini belirtmiştir.

Bu dönemki grevlerin büyük bölümü özel sektöre ait işyerlerinde olmuştur. Grevlerin cemiyetler, sendikalar tarafından örgütlenenlerinin sayısı artmış, talepler daha nitelikli hale gelmiştir. Patronların verdikleri sözde durmadığı için sık sık aynı işletmede grevlerin yapıldığını görmekteyiz. Kadınlar da bu dönemki grevlerde aktif hale gelmişlerdir. Bu dönemki grevlerin ezici çoğunluğu başarı ile sonuçlanmıştır. Grevlerde başı çeken sektörler gıda, tekstil ve deri sanayidir. Bu dönemki grevler 1908 grevlerine göre nispeten daha uzun sürmüştür.

Bu dönemin nicelik ve niteliği hakkında Akkaya'nın şu değerlendirmesi önemlidir:

Osmanlı İmparatorluğu'nda işçi kitesinin özelliklerinden birisi de işçilerin önemli bir bölümünün Müslüman olmayan kesimlerden özellikle Rum, Ermeni ve Yahudilerden oluşmasıdır. Sınıfsal bütünlük sağlanamamış, milliyetler arası farklılıklar iş bulmada ve edinilen işi korumada ön plana çıkmış ve bu durum işverenler tarafından işçiler aleyhine kullanılmıştır. İşlerini kaybetmek istemeyen işçiler bir başka milliyetten işçiye işini kaptırmaktansa düşük ücretle, kötü koşullarda çalışmaya razı olmuştur.

... bölünme ve yarışmadan en çok etkilenen işçi sınıfı olmuştur, çünkü bu dönemin nitelikli sanayi işçilerinin önemli bir bölümü Ermeni, Rum ve Musevi işçiler oluşturmaktaydı. 1915 Kısmi Sanayi Sayımına göre sanayi işçilerinin % 60 Rum, % 15'i Ermeni ve % 10'u Yahudi'ydi. 1919 yılında Batı Anadolu'daki imalat sanayinde çalışan 22.000 işçinin % 85'i gayri Müslümanlardan oluşmaktaydı. (Akkaya: 2010, 57)

Bu dönem işçi sınıfının niceliğine ilişkin veriler ise şöyledir: "Osmanlı

İmparatorluğu sınırları içinde yaklaşık 400 bin işçinin bulunduğu belirtilmektedir. Bunların yaklaşık 23 bini İstanbul'da, 275 bini Anadolu'da, 55 bini Lübnan, Kudüs, Musul, Bağdat'ta bulunmaktaydı. Bu işçilerin yaklaşık 165 bini dokuma sektöründe istihdam edilmekteydi." (Akkaya: 2010, 56) Karakışla ise "Bir tahmine göre 1908'de Osmanlı İmparatorluğu'nda bulunan sanayi işçilerinin sayısı 200.000-250.000 kadardır" demektedir. (Karakışla: 2011, 51)

1918-1923 (29 Ekim 1923'e kadar) işçi sınıfının durumu

Savaşın bitmesi ekonomik zorlukların hafiflemesini beraberinde getirmiş, bunun ve siyasal atmosferin etkisi işçi sınıfının nicel ve nitel durumuna doğrudan yansımıştır. Hem örgütlenmelerde hem de eylemlerde bir canlanma olmaya başlamıştır.

1919-1923 yılları arasında işçi hareketi İstanbul'a hapsolmuştur. Bu dönem örgütlenmelerde ve eylemlerde Türk işçiler ön plana çıkmak zorunda kalmıştır. Bu dönem toplam 41 grev gerçekleşmiştir. Bu grevlerin yalnızca üçüne katılanlar hakkında sayısal bilgi mevcuttur. Bu üç greve 5.800 işçinin katıldığını Yıldırım belirtmektedir. (Yıldırım: 2013, 294)

1919-1923 yılları arasındaki grevlere işçiler bir cemiyet öncülüğünde gitmiştir. Bu, örgütlenme bilincinin geliştiğini gösterir. Greve çıkılmasının nedenlerinin başında ücret artışı gelmektedir. Uzun süren savaşlar, satın alma gücünü düşürmüş, işçilerin bu ücretlerle geçinmesi nerede ise imkansız hale gelmiştir. İkinci önemli talep ise çalışma saatlerinin kısaltılmasıdır. Bu dönem greve başlayan işçilerle dayanışma için başka sektörlerde de dayanışma eylemleri yapılmıştır. İşçi eylemlerinin örgütlenmesi ve yürütülmesinde sosyalizmden etkilenenlerin önemli rol oynadıkları görülmüştür.

Savaş nedeniyle bu dönem işçi sayılarına ilişkin düzenli veri tutulmamıştır. Dolayısı ile döneme ait net veriler bulunmamaktadır. 1921 yılında Kemalist hükümetin kendi denetimi altındaki bölgelerde yaptığı sayıma göre 76 bin civarında işçi bulunduğu belirtilmiştir.

Sendikal örgütlenmeler artmış, siyasal eylemler yaygınlaşmıştır. Bu dönem içinde 1920, 1921, 1922 ve 1923 yıllarında 1 Mayıs işçi bayramı olarak kutlanmıştır.

Kemalistler, toplumun sınıflara ayrılmadığı, farklı meslek gruplarından oluştuğunu dillendirmeye başlamışlardır. CHP, 1923 yılında bu korporatist anlayışı tüzüğüne koymuştur. "*Halk mefhumunun herhangi bir sınıfa münasır olmadığı*" belirtilmiştir. Bu halkçı yaklaşım, sınıfları inkar

ederek, yerine tek millet, tek dil, tek ulus anlayışını koymakta ve milliyetçiliği ideolojilerinin merkezine yerleştirmektedir. Kemalistlerin işçileri kandırıp, kendi bayrakları altında toplamak için yaygın olarak kullandıkları araç halkçılık ve milliyetçilik olmuştur.

Milliyetçilik Osmanlı'dan Türkiye işçi sınıfına devralınan mirası engellerken aynı zamanda Türkiye işçi sınıfının oluşumunu da biçimlendirmiştir. *"İşçi sınıfının analizi kadar, işçilerin siyaset düzlemi ve devletle kurdukları ilişkileniş açıklamasında da milliyetçilik (ve halkçılık) en temel kavramlardan birisidir. Bir başka ifadeyle işçilerin gerek üretim süreci içindeki konumlanışlarını anlamak gerekse de demokrasi sorunu ekseninde örgütlü hareketlerini anlamak için milliyetçiliğin analizi elzem görünmektedir."* (Özüğurlu: 2002, 109)

Bu dönemki işçi sınıfının yaşadığı olumlu gelişmeleri de olumsuz şekillenmeleri de, Osmanlı'nın sosyo-ekonomik yapısını herhangi bir toplumsal altüst oluş olmadan devralan cumhuriyete miras kalmış ve Türkiye işçi sınıfının şekillenmesi bu temeller üzerinde biçim almıştır.

1923-1946 yılları arası (Tek Parti Dönemi) işçi sınıfının durumu

Osmanlı İmparatorluğu yıkılarak onun bakiyesi üzerine 29 Ekim 1923'te ilan edilen cumhuriyetle birlikte Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur. Daha bu cumhuriyet ilan edilmeden başta komünistler ve Kürtler olmak üzere ezilenlere dönük katliamlara başlanmıştır.

Yeni devlet Osmanlı'nın meşruti monarşisinden farklı olarak burjuva cumhuriyet olarak siyasal oluşumunu ilan etmiştir. Kemalistlerin temel özelliklerini kısaca şöyle sıralayabiliriz:

"1) Kemalist devrim, Türk ticaret burjuvazisinin, toprak ağalarının, tefecilerin, az miktardaki sanayi burjuvazisinin, bunların üst kesiminin devrimidir.

2) Kemalist hareket, özünde köylülere dönük bir toprak devrimi yapmaya karşı gelmiştir.

3) Kemalist hareket daha savaşın ilk yıllarından başlamak üzere emperyalizmle işbirliği içinde olmuştur.

4) Politik alanda, hanedanlık çıkarlarıyla birleştirilmiş olan meşruti idarenin yerini, yeni hakim sınıfların çıkarlarına en iyi yanıt veren idare, burjuva cumhuriyet olmuştur. Bu idare, sözde bağımsız, gerçekte ise siyasal bakımdan emperyalizme yarı-bağımlı bir idaredir.

6) Kemalist diktatörlük, sözde demokratik, gerçekte askeri faşist bir diktatörlüktür." (Kaypakaya: 2012, 55)

Kemalistlerin kurduğu cumhuriyetin niteliği budur. TC'yi kuran kadroların ezici çoğunluğu ise İTC kadrolarıdır.

Nasıl ki 1908'den üç ay sonra İTC emekçi halka ve işçi sınıfına gerçek yüzünü göstermeye başlamış ise Kemalistler de (daha önce komployla TKP'nin önder kadrolarını katletmeleri ve 1921'de Koçgiri İsyanı'nı katliamla bastırmalarını fazla ön plana çıkarmadan yapıp kendi iç muhalefetlerini ve sosyalizmden etkilenmiş örgütlenme çalışmalarını komplolarla kapatmış ama yine de o dönem başta işçiler ve köylüler olmak üzere halktan gerçek yüzünü gizlemişti) aynı yönelimi 1923'ten sonra da başlamışlardır. Halkı kandırmaya dönük bu ikiyüzlülükleri birçok tarihi kesitte görmekteyiz. Bu, burjuvazinin karakteristik özelliğidir.

1923'ten 1929'a kadar Osmanlı'nın daha önce emperyalist devletlerle imzaladığı anlaşmaların olduğu gibi devam etmesi, kurulan cumhuriyetin kurumsallaşmasına öncelik vermesi vb. nedenlerden dolayı ciddi bir ekonomik gelişme olmamıştır. *"1927 Sanayi Sayımına göre bir ve daha fazla işçi çalıştıran işyerlerinde 256-855 sanayi işçisi bulunmakta, bunun yaklaşık 110.000'i tarım sanayinde ve 49.000'i dokuma sanayinde çalışmaktadır."* (Akkaya: 2007, 56) Ancak aynı yılın nüfus sayımına göre 299 bin kişi istihdam edilmiştir, M.Ş. Güzel'e göre de *"1923 yılı sonunda işçi sayısı en az 111.950, en çok 144.400'dür."* (Güzel: 2007, 107)

1927 Sanayi Sayımının da gösterdiği gibi bu yıllarda Osmanlı'dan devralınan sanayi farklılaşmamıştır. *"Bu sayıma göre, 65.245 işletmede 256.855 işçi çalışmakta olup, bunun yaklaşık % 43'ü tarım sanayinde ve % 18.7'si dokuma sanayinde çalışmaktadır. İşletmelerin % 70'ini 1-3 kişi çalıştıran işyerleri oluşturmaktadır. 10'dan fazla işçi çalıştıran 2.052 imalat sanayi işyerininin 816'sı (% 40) İstanbul ve İzmir'de bulunmaktadır. 1910 yılından 1927 yılına kadar toprak kaybı nedeniyle Osmanlı işçilerininin yaklaşık yarısı sınır dışında kalmıştır. 1927 sayımına göre dört ve daha fazla işçi çalıştıran işyerlerinde çalışan işçi sayısı ise 147.128'dir. 14 yaşından küçük işçilerin sayısı 22.684 olup, kadın işçi sayısı 37.640'tır."* (Akkaya: 2010, 56)

İşçi sınıfının niceliksel durumunu sanayi sayımları tam olarak vermez. Sanayi sayımında yer almayan yaprak tütün ve tarım işçileri de vardır. *"1932 yılında 150 civarı tütün işçisinden söz edilmektedir. Bu işçilere ulaşım sektöründe çalışan yaklaşık 40.000 civarında demiryolu, denizcilik ve karayolu işçileriyle birlikte sayıları 100.000 civarında olan ücretli mevsimlik tarım işçileri de eklendiğinde, Türkiye işçi sınıfı daha 1930'lu yılların başında küçümsenmeyecek derecede ücretli emeğe sahip ol-*

duğu anlaşılmaktadır.” (Akkaya, 2010, 62) Yine evlerde dokuma tezgahlarında çalışan işçiler de vardır.

1923 yılında toplam 5.334.263 kişinin istihdam edildiği, bunun % 90.2'sinin (4.8 milyon kişi) tarımda, % 6,4'ünün (336.000 kişi) hizmetlerde, % 3.4'ünün (182.000 kişi) ise sanayide istihdam edildiği belirtiliyor. 1927 yılında bu rakamlar -aynı sırayla- % 88.2 (5.2 milyon kişi), % 7.6 (449 bin kişi) ve % 4.2 (251 bin kişi) olmuştur.

1929 yılında dünya kapitalist sisteminin ekonomik krize girmesi ile birlikte sermaye ve meta dolaşımı zayıflamıştır. Hem daha önce emperyalistlerle imzalanan bazı anlaşmaların sonuna gelinmesi hem de emperyalist ülkelerin yaşadığı ekonomik krizden kaynaklı sermaye ve meta ihracında zayıflamanın baş göstermesi sonucu, TC emperyalistlerle birlikte devletçilik diye tanımlanan sermaye birikim politikalarını devreye sokmuştur. Devletçilik, özel sektöre sermaye birikimi sağlamak için uygulanan politikaların hepsinin genel adıdır. Bu politikayı sorunsuz yürütebilmek için “sınıfsız, kaynaşmış bir millet” söylemi “halkçılık” adı verilen, ulusun tüm bireylerinin kucaklandığı söylemiyle güçlendirilmiştir. Bu noktada tek partiyle birlikte devleti, halkın yaşam tarzından çalışma koşullarına, işçi-patron arasındaki soruna kadar tek düzenleyici haline getirmiştir.

İktidarını sağlamlaştırmakla birlikte, halkı baskı altına alan yasalar da çıkarılmaya başlanmıştır. Bunlar; ilk başta 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, Takrir-i Sükun Yasası, Milli Koruma Kanunu, 1938 Cemiyetler Kanunu, Varlık Vergisi, Toprak Mahsulleri Kanunu vb.

Bu dönemi bir önceki dönemden ayıran özelliklerin başında sermayenin el değiştirmesi ve işçi sınıfının etnik yapısının değişmesi gelir. Ermeni soykırımı sonrası yapılan Rum katliamı ve mübadele Rum işçi ve köylüsünü de tasfiye etmiştir. Bunlar esasta Müslüman olmayan halkların tasfiyesi olduğu için bundan sonra Müslümanlık parantezi ile Türkleştirmeye son verilmiş, Türk milleti tanımlamasının içine diğer Müslüman ulus ve milliyetten halk da dahil edilerek ulusların asimilasyonuna hız verilmiştir.

Kemalizm'in sınıf karakteri işçilerle uzlaşmaz çelişki içindedir. Çünkü kendisi ticaret burjuvazisinin kompradorlarının temsilcisiydi, esasta ticaret burjuvazisinin bu kesiminin yeni gelişen sanayi kollarına sermaye yatırımda. Daha yeni gelişmekte ve çok cılız olan sanayi burjuvazisine de sınıksı bağlıydı. Zaten sanayi alanındaki birçok kuruluş, devletten aldıkları parayla ve yabancı ortaklığı ile kurulmuşlardı. *“Birçok*

işletmenin sermayesi yalnız kısmen özel sermaye sayılabilir. Bu sermayenin büyük kısmı, özel şahısların elinde fazla sermaye bulunmadığından hükümet tarafından ödenir." (Şunurov: 2006, 45)

1930 sonrası ortaya konan devletçilik politikası sonucu; 1924'te nerede ise hiçbir temel tüketim maddesi ülke içinde üretilmezken incelediğimiz dönem sonunda, nerede ise tüm temel tüketim maddelerini üreten sanayi kurulmuştur. 1931 sonrası temel tüketim maddesi üreten fabrikalar Kamu İktisadi Teşekkülü niteliğinde kurulmuştu ve devletin bir dizi tekeli elinde bulundurması anlamına geliyordu. Bu fabrikalarda çalıştırılan işçiler esasta yoğun bir köylü göçü olmadan temin edilirken, bazı fabrikaların kurulduğu illere yoğun bir işgücü göçü olduğu da anlaşılmaktadır. (Karabük, Kırıkkale, Batman, Gölcük, Ereğli ve Nazilli bu merkezlerdendir.) Devlet demiryolu tekeline de elinde bulunduruyordu. Bu dönem için en büyük patronun devlet olduğunu söylemek abartı değildir. Birçok devlet bürokrati tasfiye edilen Ermeni, Rum ve Yahudi sermaye sahiplerinin işletmelerini cüzi sermaye ile alıp işletmeye de başlamıştı. Birçok Kemalist kadro, özellikle de askerler firmaların ortağı durumundaydı. Yabancı firmalar işlerini rahat yapmak için bunlardan bir kaçını ortak yapıyordu. Kemalizm'in ve Kemalist kadroların azılı işçi düşmanı olmalarının maddi zemini de işte bu ilişkidir.

İşçi ve patron arasındaki bir dizi anlaşmazlıkta işçi karşısında devlet güçlerini bulmaktaydı. Dolayısıyla yasal düzenlemelerden pratik uygulamalara kadar işçiler üzerinde tam anlamıyla faşist baskı uygulanmaktaydı. Kemalistler işçiler karşısında, devamacıları oldukları Jön Türklerin ikiye bölünmelerini devreye sokuyorlardı. İşçileri kandırabildikleri kadar kandırıyor, kandıramadıkları noktada entrika, provokasyon ve katliamları devreye sokuyorlardı. Bu ortamda korporatist uygulamalara başvurulmuştur. Yani *"sınıf farklılığı yoktur, meslek farklılığı vardır. Bu meslekler arasında uyumu sağlamak için devlet eliyle örgütlenmelidir!"* *"Türk işçisi ve Türk işvereni kardeşçe geçinirler"*, *"sanayimiz yeni gelişmeye başladı, bu yüzden Türkiye'de hiçbir sınıf kavgası olamaz"* gibi düşünceler topluma kabul ettirilmeye çalışılıyordu. Sanayinin belkemiğini KİT'lerin oluşturması, devletin yeni oluşum aşamasında olan sınıfın bilincini bulandırmada, örgütlenmesini kendine bağlı geliştirmede büyük fırsatlar veriyordu ve TC bunu çok etkili bir şekilde yapmıştır. Devlet partisi, CHP alabildiğince işçi dostu gösterilmeye çalışılıyor ve kendi güdümünde işçi örgütleri kuruyordu.

Osmanlı'dan günümüze burjuvazinin ustalıklı körüklemesiyle işçi

sınıfı içinde şovenist duygular hep canlı tutulmuştur. Milliyetçilik ve şovenizm öyle körüklenmiştir ki o ortamda hak aramak “vatan hainliği” olarak görülmeye başlanmıştır. Faşist rejimin en koyu tarafı özellikle işçilere yaşatılmıştır. Çıkarılan bir dizi faşist yasa esasta işçi sınıfına dönük çıkarılmamış bile olsa işçi sınıfına da uygulanmıştır. 4 Mart 1925’te tüm toplumsal muhalefet odaklarını susturmak ve yok etmek amacıyla çıkarılan Takrir-i Sükun Yasası başta Kürtler ve komünistler üzerinde büyük katliamların önünü açarken, işçi hareketlerini de kanla bastırmanın yasal zemini olmuştur.

TC 1936 yılında İş Yasası çıkarmıştır. Bu yasa da özünde işçilerin kazanılmış haklarını ve kazanımlarını yok etmiştir. İşçi sınıfı içinde uzun sürecek yasaklar döneminin dayanağı bu yasa olmuştur. Grev hakkı bu yasayla ortadan kaldırılırken, işçi sınıfının örgütlenmesi de 1938’de çıkarılan Cemiyetler Kanunuyla yasaklanmıştır. Elbette İş Yasası’nın çıkarılması işçi sınıfının nicel olarak büyümesinin dolaysız sonucudur. Devlet bu yasa ile sınıf mücadelesine, sermaye lehine müdahale etmiştir.

Bu dönemde Milli Koruma Kanunu ile zorunlu çalıştırılma getirilerek çalışma hayatında işçi sınıfı ve emekçilere savaş hali yasaları uygulanmaya başlanmıştır. Zorunlu çalıştırma, tatil günlerinin kaldırılması, çalışma saatlerinin uzatılması, angarya çalışmanın savaş hali gerekçesiyle geri getirilmesi, kadın ve çocukların en kötü şartlarda uzun çalışma süreleri ile çalıştırılması bu yasa ile yapılmıştır. Bu yasa tamamen askeri zor ile emek gaspı yapılabileceğini göstermiş, köylüler asker dipçığı ile madenlere sürülmüştür.

KİT’lerin kurulması sonrası işçi sınıfının niceliksel durumu ise şöyledir: *“İş Kanununa tabi işçi sayısı 1937 yılında 265.341 iken 1943’te 275.083’e, 1947’de 289.147’ye, 1950’de ise 373.961’e çıktı.”* (Makal: 2007, 118) (Not: İş Kanunu 10 işçiden az işçi çalıştıran işletmeleri kapsamamaktadır.)

1923 yılından 1945 yılına kadar nüfus 5 milyon artmıştır. Bu artış şehirde 1.3 milyon, kırdan ise 3.8 milyon olarak gerçekleşmiştir. Kırsal istihdamın toplam istihdam içindeki payı düşmesine karşılık nicel olarak artmış, 4.8 milyon insandan 6.3 milyon insana çıkmıştır. Hem oransal hem de nicel olarak sanayi ve hizmet sektöründe istihdam artmıştır. Türkiye’nin bu dönemki belli başlı sanayi merkezleri; İstanbul, İzmir, Ankara, Zonguldak, Balya Karaeddin’dir.

Bu dönem sanayinin GSMH içindeki oranı ise 1927’de % 12 iken, 1940’ta % 17.6’ya yükselmiştir. Sanayi işletme başına düşen işçi sayısı

ise şöyledir; "1927'de 3.9, 1932'de 37.6, 1934'te 52.8, 1935'te 44.5, 1937'de 67.2, 1938'de 73.5, 1939'da 78.1'dir." (Yavuz: 2011, 177) 1927'de toplam sanayi işgücünün % 90.8'i işçi sayısının beşin altında olduğu işletmelerde çalıştığı durumdan 1939 yılına kadar işçileşme açısından önemli bir gelişme olduğunu görmekteyiz.

Devletçilikle birlikte aynı zamanda planlı dönem diye kavramlaştırılan döneme geçilmiştir. "1934 yılında yürürlüğe giren Birinci Sanayi Planı Kamu İktisadi Teşebbüsleri'nde 15.000, İkinci Sanayi Planı ise 35.000 kişilik yeni istihdam hacmi yaratılacağını hesaplamıştır." (Makal: 2007, 119) KİT'lerde çalışan işçilerin sayısı ise 1949'da 62.645 ve 1950'de 73.101'e ulaşmıştır.

KİT'lerde 1930'la başlayan sürecin işçi istihdamı üzerinde ciddi etkileri olmuştur. Bu anlamı ile işçi sınıfının doğuşu ve oluşumu bu kuruluşlarda olmuştur diyebiliriz. Elbette ki bu tespit yalnızca nicelik için söylenmemektedir. KİT'ler hem o zamana göre ileri üretim tekniği ile hem de büyük ölçekli üretim yapmak üzere oluşturulduğundan işçilerin toplumsallaşması yoluyla da işçi sınıfının örgütlenme ve bilincinin gelişmesinde etken olmuştur.

Bu incelemiş olduğumuz dönemin 1936 sonrası savaş hali pozisyonu alındığı için kadın ve çocuk işgücü kullanımı oldukça yaygınlaşmıştır.

Dönem itibariyle Türkiye'de işçi sınıfının nicel varlığında gelişmeler olmasına karşılık, bu varlığın sürekli bir sanayi işçiliği niteliği kazanması tedrici olarak gerçekleşmiştir. Yani işçi sınıfının niteliğinin gelişimi nicel gelişimine paralel bir seyir izlememiştir.

İncelemiş olduğumuz dönemde işçi sınıfının niteliğine rengini veren bir dizi gelişme ve olay vardır. Fakat bunların içinde, tüm örgütlenme ve eylemlerin yasaklandığı ortamda, devletin kendi güdümünde işçi örgütleri yaratması ve işçilerin sürekli işçi niteliğinde olmamaları, daha çok "köylü işçi" şeklinde bir işçileşmenin olması öne çıkan özelliklerdir.

Akkaya'nın araştırmasına göre 1923-1936 yılları arasında 112 grev olmuştur. En fazla grev, gıda, ulaşım ve dokuma sektörlerinde gerçekleşmiştir, ki bu sonuç, işçilerin bu sektörlerde yoğunlaşmalarının sonucudur.

Kemalistler de İTC ile aynı sınıfa mensup olmalarının doğal sonucu olarak İTC gibi ilk saldırdıkları sınıf işçi sınıfı olmuştur. Kemalistler için de en tehlikeli eylem grevdir. Grevleri katliamla bastırmadan hiç geri durmamışlardır, ki Adana-Nusaybin demiryolu işçilerinin grevi kanla bastırılan grevlerin en başında gelir.

Bu dönem yapılan grevler, kötü çalışma koşullarının düzeltilmesi, ücret artışı, verilmeyen ücretlerini almak, işten çıkarılan işçilerin tekrar işe alınması talepleri ile yapılmıştır.

Bu dönem işçi sınıfı bir önceki dönemden hem nicel hem de nitel olarak bir kopuş yaşamamıştır. Türk hakim sınıfları geçmişten bir kopuş yaşamamıştır. Türkiye işçi sınıfının hala doğuş aşamasında olduğunu, işgücünden başka satacak şeyi olmayan işçi kesiminin işçiler içinde çok çok azınlıkta olduğunu söylemeliyiz. Bu dönemki işçilerin ezici çoğunluğu köyle bağıni koparmamış, para biriktirdikten sonra tekrar köye dönen "köylü işçiler"den oluşmaktadır. Ağır sanayi yok gibidir.

Kısaca dönemin karakteristik özellikleri şunlardır:

* Bu dönemde işçi sınıfı hala oluşum halindedir. Özellikle 1930 sonrası kurulan fabrikalar ve Mükellefiyet Yasası sonrası işçi sayısında bir artış olmuştur. Ama bu köylülüğün çözülmesiyle olmamıştır. Zaten 1923-1946 dönemi göç hareketleri incelendiğinde köyden kente göçün yok denecek düzeyde olduğu görülecektir. Yani kurulan fabrikalar işgücü teminini ya şehirdeki var olan işçilerden ya da köyden geçici olarak gelen işçilerden temin etmiştir.

* Bu dönem Kemalist diktatörlüğün işçiler üzerinde azgın faşist terör uygulamasına sahne olmuştur. Örgütlenme ve eylemler tamamen yasaklanmıştır. Bu yönüyle işçi sınıfı açısından karanlık yıllardır diyebiliriz.

* Devlet güdümlü işçi örgütlerinin ilk oluşturulduğu dönemdir.

* İşçi sınıfı içinde milliyetçilik ve şovenizmin kök saldığı bir dönemdir.

* İşçi sınıfının eylemlerinin yok denecek düzeyde olduğu bir dönemdir.

* Bu dönemde kapitalist üretimin oldukça güdük oluşu, var olan işletmeler içerisinde küçük ölçekli işletmelerin hakim oluşu, burjuvazinin zayıf, toprak ağası ve tüccarın ise güçlü oluşunun getirdiği etkiler de işçi sınıfı mücadelesinin dönem boyunca zayıf kalmasının diğer nedenleri arasındadır.

* Bu döneme ilişkin Akkaya'nın değerlendirmesini önemli bulduğumuzdan aşağıda olduğu gibi veriyoruz:

Bu dönem "*Sendika ve sendika benzeri dernek kurma yasağına rağmen, işçiler esnaf örgütleri çatısı altında, yardım sandıkları şeklinde de olsa örgütlenmelerini sürdürmeye çalıştılar. Ancak, bu çabalar sınıf bilincine ulaşmayı sağlamak bir yana, devletle sıcak ilişkileri geliştirmediği varlık şanslarının olmayacağını da onlara gösterdi. İşçilerin sınıf bilincine ulaşmaması için çaba sarf eden devlet halkçılık ve milliyetçilik ilkeleriyle bunu hayata geçirmeye çalışıyor, işçi sınıfını devletle bütünle-*

ştirmenin, devletin bir kurumu haline getirmenin yollarını arıyordu. Bu dönemde işçi kitlesinin önemli bir bölümünün kamu kuruluşlarında istihdam edilmiş olması bu süreci kolaylaştırıyordu.” (Akkaya: 2004, 142)

1946-1960 döneminde işçi sınıfı

İncelemeye aldığımız bu dönemde dünyada ve buna paralel Türkiye’de önemli gelişmeler olmuştur. Türkiye’deki iç gelişmelere rengini veren, esasta dünyadaki ekonomik ve politik gelişmelerdir. II. Emperyalist Paylaşım Savaşı (EPS) sonucunda Avrupa’da yaşanan yıkım, ABD’nin emperyalist kampın liderliğine geçmesi, savaş sonunda yeni sosyalist ülkelerin ortaya çıkışı, sosyalizmin prestij kazanması, emperyalistlerin bu etkiyi kırmak için uyguladığı politikalar ve “Soğuk savaş” yıllarının başlaması bu sürecin belirgin politik gelişmeleridir.

Yine bu süreçte emperyalizmin siyasi ve ekonomik politikalarını hayata geçirmek üzere Birleşmiş Milletler, IMF, DB, OECD vb., savaş örgütü olarak da NATO kuruldu.

Sosyalizm karşısında büyük bir prestij kaybeden kapitalizm bu durumu halklar nezdinde kapatmak için sözde “demokrasi” söylemine sarılacaktı. Alman emperyalizminin uşağı olan Türk hakim sınıfları da yeni durumda yeni sahiplerinin kim olduğunu hemen anlayıp ona uygun bir söylem ve yapılanma içine girdiler. Bu tek parti diktatörlüğünün sona ermesi ama faşist diktatörlüğün çok partili bir şekilde devamı anlamına geliyordu.

Diğer yandan II. EPS sonrası meta ve sermaye döngüsü hızlanmış, kitlesel üretim sonucu elinde müthiş meta ve sermaye biriktiren ABD, dünyanın yarı-sömürge ve kapitalist ülkelere sermaye ve meta ihracına başlamıştır. II. EPS’den en az zararla çıkan ülke ABD’ydi ve elbette dünya jandarması olarak sosyalizmin yayılmasını durdurmak için her şeyi yapıyordu.

ABD, bu yıllarda yardım adı altında sermaye ve meta ihracını artırdı. Bu kapsamda Türkiye’ye de meta ve sermaye ihracına hız verdi. Dünya ölçeğinde kapitalist kampta yapılan yeni işbölümünde Türkiye’ye Avrupa’nın gıda ve ara malı ihtiyacını karşılama görevi verilmişti. Şunu da belirtelim ki; Türkiye kısa bir dönem haricinde hiçbir zaman tam sömürge olmamıştır. Bunun yanında bağımsız bir ülke de olmamıştır. Kuruluşundan başlayarak emperyalizmin yarı-sömürgesi olarak var olagelmıştır. Bazı siyasi yapılar Kemalizm’i yanlış tahlil etmelerinin sonucu olarak Türkiye’nin yarı-sömürgeleşmesini ya da kendi anlatımlarıyla yeni-sömürgeleşmesini 1945 sonrası ABD’nin yarı-sömürgesi olması süreci ile

açıklarlar. Bu doğru değildir; 1945 sonrası olan şey, sermaye ve meta ihracının Türkiye'ye daha kitlesel yapılmasından ibarettir. Emperyalist kampın uluslararası örgütlülükleri içinde yer alıp, emperyalizmin kurumsal müdahale araçlarının daha fazla artmasından ibarettir.

ABD, bu dönem Marshall Yardımı olarak bilinen yardıma Türkiye'yi de dahil etmiş, özellikle tarım araç ve gereçleri hibe etmiştir. Bu araç ve gereçler ABD'de devreden çıkarılmış araçlar olsa da Türkiye açısından tarımsal üretimi artırıcı nitelikte olmuşlardır. Yani kırsalın çözülmesini hızlandırmış, kırsala kapitalist ilişkiler girerek feodal ilişkileri çözmeye başlamıştır. Bunun yanında şehirlerde montaj sanayi diye bilinen sanayileşme süreci başlamıştır.

Bu yeni dönemin diğer bir özelliği Sovyetler Birliği'ne karşı bir kanat ülkesi olarak konumlandırılan Türkiye'nin içinde de tüm "kötülüklerin" komünizmle açıklanması sürecinin başlatılmasıdır. ABD uşaklığı, milliyetçilik ve anti-komünizm düşüncesi ile kapatılmaya çalışılmıştır. Sosyalizmin yayılmasının yasaklanması bir tarafa her türlü hak arama komünistlikle eş tutulur olmuştur.

1945 sonrası sıkıyönetim altında çok partili döneme geçilmiştir TC'de. Buna uygun olarak CHP'nin kurucu kadrolarının da içinde olduğu bir grup CHP'li tarafından Demokrat Parti adı altında bir parti kurulmuştur.

Bu, özellikle 1950'den başlayarak hızlı bir şehirleşmenin başladığı dönemdir. 1950-1960 arası şehirleşme hızı yani şehirlerde nüfus artış hızı % 6.90 olmuştur. Şehirlerdeki doğum oranını çıkarttığımızda % 5'in üzerinde bir nüfusun kırsaldan şehirlere geldiğini görürüz. Bu aynı zamanda işçileşme süreci açısından yeni bir dönemin başlangıcını da ifade eder.

Kırsaldan şehirlere gelen bu işgücü, özellikle altyapı yatırımlarının artmasıyla ortaya çıkan sektörlerde diğer taraftan gelişen hizmet sektöründe ve de yeni açılan temel tüketim sanayinde istihdam edilmişlerdir. Kentleşme hızının % 5 dolayına çıkması kentlerde barınma sorunu gibi yeni sorunları da beraberinde getirmiştir.

İş ve İşçi Bulma Kurumu'na 1950'lerde çok yoğun başvurular yapılmıştır. İşe yerleştirme oranı ise hayli yüksektir. *"Toplam nüfusun 1955 sayım sonuçlarına göre 24 milyon, kentli nüfusun da bunun % 34.3'ü, yani 7 milyon olduğu göz önüne alınırsa, yılda 600 bin dolayında iş başvurusu, görel olarak çok yüksek sayılmalıdır. Kaldı ki işe başvurular içinde kadınların oranı çok yüksektir. İş isteyenlerin % 87'den fazlasının işe yerleştirilmesi de dönemin çok hızlı bir ekonomik ve*

toplumsal dönüşüme tanık olduğunun kanıtıdır." (Kepenek: 2007, 128)

Bu dönemi araştırmacılar içinde 1940'ların ikinci yarısından 1960'lara uzanan ve daha çok işgücü ihtiyacının köyün çözülmesiyle karakterize olmuş dönem olarak tanımlayanlar çoğunluktadır. Bu dönem işgücünün niteliği açısından ise nitelik gerektirmeyen işlerde çalışmanın yoğunlaştığı ifade edilmekte ve özellikle inşaat sektöründe işgücü istihdamının arttığı görülmektedir. Bu dönemki göçün mevsimlik ve geçici olmasının yanında gelenler emek piyasası tarafından emilmiştir.

Sanayide çalışanlar içinde oransal olarak en büyük kesimi tüketim sanayinde çalışanlar oluşturmakla birlikte oransal olarak azalma da başlamıştır. Hem ara malı hem de dayanıklı tüketim malı üreten sanayi dallarında da işçilerin çalıştıkları istatistiklerden anlaşılmaktadır.

1946 yılında Cemiyetler Kanunu'ndaki "*sınıf esasına dayalı cemiyet kurulamaz*" maddesi kaldırılmıştır. 1945 yılında iş kazaları ile meslek hastalıkları ve analık sigortasının yapılandırılması, 1946 yılında İşçi Sigortaları Kurumu'nun kurulması, 1949 yılında ihtiyarlık sigortasının yürürlüğe girmesi, 1950'de Hastalık ve Analık Sigortasının, 1957'de malullük, ihtiyarlık ve ölüm sigortasının yürürlüğe girmesi, işçileri ilgilendiren düzenlemeler olarak görülmelidir. Yine bu dönem 1950'de işçilere haftalık tatil ve genel tatil günlerinde ücret ödenmesine dair kanun çıkarılmıştır. 1954'te öğle dinlenmesi kanunu, 1956'da kamu kuruluşlarında çalışan işçilere ikramiye verilmesi hakkındaki kanun, 1960'ta yıllık ücretli izin kanunu çıkarılmıştır. Bütün bunlar işçi sınıfının niceliğinin geldiği aşamayı göstermesi bakımından da anlamlıdır. Elbette işçilerin toplu hak aramalarının önüne geçme gibi bir amaç da taşındığı söylenebilir. Bütün bu düzenlemeler işçi hareketini, işçi sınıfını ideolojik ve politik olarak devlet güdümüne sokma çalışmalarıdır.

1947 yılında İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri Hakkında Kanun çıkarılmıştır. Bu, TC tarihinde ilk sendika yasası olmakla birlikte vitrin düzenlemesinden öte bir anlam taşımamaktadır. Grev isteyenin Türklüğünden şüphe edildiği yani yasak olduğu bir dönemde sendikaların kurulmasına izin verilmesi ancak kağıt üstünde ya da devlet güdümlü bir sendika kurma özgürlüğü olduğu açıktır. CHP ile DP arasında işçi düşmanlığı konusunda bir fark yoktur. Örneğin sendikalara siyaset yasağı getirmede ya da sendikaların "milliliği" konusunda da hemfikirler. Sadece hangi parti iktidara gelirse devlet güdümlü sendikaları kendi güdümüne alıp kendi parti yandaşlarının arpalığı haline getirmede karşı karşıya gelmekteler.

Güdümlü "milli" sendikanın yaratılmasının hukuki temeli bu yasadır.

Bu yasada siyasal partilerle sendikaların ilişkisi yasaklanırken gerçekte ise CHP işçi bürosu aracılığıyla işçileri İstanbul İşçi Birliği'ne DP ise grev isteyen işçileri denetime alabilmek için oluşturdukları İstanbul Hür İşçi Sendikaları Birliği'ne toplamaya çalışıyordu. İktidarda olan taraf kendine yakın sendikal birlik aracılığıyla güdümlü bir sendikacılık yaratmıştır. Bundan sonra kurulan sendikaların ezici çoğunluğu işçilerin tercihi ile değil düzen partilerinin bu alana müdahalesinin bir ürünü olarak kurulmuşlardır. Bu da sendikalarla işçiler arasındaki ilişkinin baştan kopuk olmasını, en azından sorunlu olmasını koşullamıştır. İşçiler kendileri kurmadıkları için, içinde yer almada isteksiz davranmış, ilişkilerinde sahiplenmeden çok kaba ekonomik yarar ilişkisi çerçevesinde ilişkilenselerdir.

Devlet sendikacılığının ve emperyalist burjuva sendikacılığının fiili uzantısı olarak CIA tarafından desteklenerek kurulan Türk-İş de, bu dönem tarih sahnesine çıkmıştır. İlk yaptığı miting de "komünizmi lanetleme" mitingi olmuştur. Türk-İş'in kuruluşu Marshall Planı ve Truman Doktrini sonrası yapılan ABD yardımlarının bir uzantısı olarak da okunabilir. *"Türk-İş işçi sınıfının kendiliğinden gelme mücadelesini emperyalizm menfaatine kanalize etme görevini yerine getiren bir örgüttür. Türk-İş, emperyalizmin beslediği ve işçi sınıfı saflarına soktuğu 'Truva atı'dır. Türk-İş sermaye ile emek arasındaki günlük, küçük çapta mücadelelerde bile sermayenin safındadır. (...) Türk-İş'in işçi hareketi içindeki esas fonksiyonu bozgunculuktur; grev kırıcılığı yapmak, işgal ve boykotları engellemek, toplu sözleşme masalarında işçilerin menfaatlerini satmaktır. Türk-İş kendiliğinden gelme işçi hareketlerinde sınıf mücadelesinin filizlenmesine dahi karşıdır. 'Partiler üstü kalma' sloganı gerçekte, finans kapital taraftarlığının maskelenmiş adıdır."* (Kaypakaya: 2013, 111)

Türk-İş'i ABD, işçi sınıfı içinde gelişecek sosyalizm fikirlerinin yayılmasının, bu kapsamda işçi sınıfı mücadelesinin önüne geçmek için sosyalizme açmış olduğu savaşın bir uzantısı olarak kurdu muştur. Yani Türk-İş'in misyonu en başta ABD'nin komünizmle savaşta Türkiye'deki sendikal ayağıdır.

Sendikalı işçilerin yarıdan fazlasını bünyesinde toplayan Türk-İş, ağırlıklı olarak kamu kesiminde örgütlenmiştir. Bu devlet güdümlü sendika yaratmanın da bir ürünüdür. Nasıl ki CHP devlet partisi ise Türk-İş de devlet sendikasıdır. Bugüne kadar yapılan tüm darbeleri desteklemesi, devletin temel politikalarını savunması da bunun bir kanıtıdır.

Sendikaların durumu buyken, bir de sendikalaşma oranlarına bakalım: 1947 yılında 228.147 işçi varken sendikalı işçi sayısı 33.000'di (sendikalaşma oranı % 11.4). 1950 yılında işçi sayısı 373.961'e, sendikalı işçi sayısı 78.000'e, sendikalaşma oranı ise % 20.9'a çıkmıştır. 1955 yılında işçi sayısı 604.295'e, sendikalı işçi sayısı 189.000'e, sendikalaşma oranı % 31.4'e ve sendika sayısı ise 363'e; 1960 yılında işçi sayısı 824.881'e, sendikalı sayısı 282.967'ye, sendika sayısı 432'ye, sendikalaşma oranı % 34.3'e yükselmiştir. Bu rakam ve oranlara 1936 tarihli İş Kanunu kapsamına girmeyen işçiler dahil değildir. Bu verilerden anlaşıldığı gibi, işçi sayısı dönem içinde neredeyse 4 kat, sendika sayısı 9 kat, sendikalı işçi sayısı ise 8 kat artmıştır.

Buradan çıkardığımız sonuç burjuva cumhuriyetçi yönetime geçildikten sonra bu tarihi kesitte ilk kapsamlı işçileşme dalgasının bu dönemde yaşanmış olduğudur. Ancak bu dalga (pek çok başka ülkede yaşandığı gibi) yoğun bir mülksüzleşme sonucu değil, tarımda kısmi makineleşmenin getirdiği üretkenlik artışıyla oluşan fazla işgücünün, ulusal pazarda ticaret dolaşımıyla bütünleşmenin basıncı altında kalması sonucu gerçekleşmiştir. Bu dönem tipik işçi sınıfının oluşum sürecidir. Başka bir anlatımla kapitalist emek-sermaye ilişkilerinin kurulmaya başlandığı dönemdir. İşçi sınıfı embriyon halinden emekleme haline geçmiştir de diyebiliriz.

Bu dönemde işçi sınıfının niceliksel gelişimine paralel nitelik bir gelişim gösterdiğini söylemek çok güçtür. Bunda belirleyici faktör, uluslararası koşullarla birlikte TC'nin kuruluşundan bu tarafa ivme kazanarak devam eden işçi ve komünizm düşmanlığıdır.

Bu dönem işçi sınıfının içinde örgütlenme yapmak, işini yitirmekle, polisin işkencesini göze almakla, hapishaneye girmekle, polisin aynı zamanda yasadışı baskısını göze almakla eş anlamlıydı. Sendikacılığın hiçbir güvencesi yoktu. Ayrıca işçilerin önemli bir kesimi de bir yandan polis-işveren baskısından ürktüğü, öte yandan siyasi iktidarlarca kurulan sendikalara güvenmediği için sendikalardan uzak durmayı tercih etmiştir. İşçi sınıfının genel görünüm olarak geri olmasına karşın ve tüm baskı, faşist uygulama ve devlet terörüne, ideolojik manipülasyona rağmen bu dönem azımsanmayacak örgütlenme ve eylem gerçekleştirilmiştir.

İşçi sayısındaki artışa paralel sendika sayısı da artmıştır. İl düzeyinde örgütlenmeler ağırlıktadır. Dönemin ulaşım ve iletişim olanakları göz önüne alındığında işyeri ve il düzeyinde örgütlenme anlaşılır.

Bu dönem, işçi eylemlerine hele de grevlere ilişkin bilginin en az ol-

duğu dönemdir. Gazete bilgilerini toplamaya çalışan araştırmacılar olmuşsa da, greve katılanların sayısı, grevlerin süresi ve kaybolan işgücü sayısına ilişkin bilgiler çok sınırlıdır. Yine grevlerin sonuçlarına ilişkin bilgiler de eksiktir. Dönemin grevlerinin kısa sürmesinin de bu bilgi eksikliğinde etkisi vardır.

Bu dönemki grev hareketleri üzerinde kapsamlı çalışma yapan M. ř. Güzel'e göre DP döneminde  grev gerçekleşmiştir. Akkaya ise ulusal gazetelerin taranmasına dayanarak aktardığı verilere göre 1937-1950 arasında 15; 1950-1960 arasında ise 36 grev tespit etmiştir. Makal ise 1940-1960 arası 44 grev tespit etmiştir. Akkaya'nın incelemesine göre bu dönemki grevlerin % 65'i özel sektörde gerçekleştirilirken, kamu kesimindeki grevlerin % 60'ı limanlarda yükleme ve boşaltma işlerinde çalışan işçilerce gerçekleştirilmiştir. Grevlerin yoğun olduğu bir diğer işkolu da gıda sektörüdür. DP'nin ilk döneminde, yani 1950-54 yılları arasında 22, 1955-60 döneminde 14 kez greve gidildiği (Akkaya: 2010, 98) görülmektedir.

Bu dönem yapılan grevler kısa süreli grevlerdir. Hatta çoğunun ne kadar sürdüğü dahi bilinmemektedir. Genellikle ya birkaç saat ya da birkaç gün sürmüştür. Bu eylemlerin protesto amaçlı bıçak kemiğe dayandığında yapıldığı anlaşılmaktadır. Grevlerin örgütlenmesine baktığımızda 1908'deki grev örgütlenmesinden bile geri düzeyde bir örgütlenme ile yapıldığını; tümünün işyeri düzeyinde gerçekleştiğini görmekteyiz. Işkolu düzeyinde yapılmış bir eylem yoktur. Birden fazla işyerini kapsayan eylemler ise sadece birkaç tanedir. Grevler var olan sendikal yapıların dışında doğal önderler tarafından "doğal" rgtlenmeler sonucu gerçekleşmiştir. Eylemlerin büyük çoğunluğu İstanbul, İzmir, Ankara ve Adana'da olmuştur. Zonguldak, İskenderun, Aydın, Bursa ve Eskişehir de eylem olan yerlerdendir. Grevlerin ağırlıklı bölümü özel sektöre ait işyerlerinde yaşanırken kamu kesimi işyerlerinde dönem itibariyle ücretlerin düzeyi, işçi sağlığı ve iş güvenliği, çalışma koşulları, sosyal haklar özel sektöre göre iyi olduğundan bu durum anlaşılırdır. Siyasal nedenlerle hemen hemen hiç grev olmamıştır. Grevlerin bazıları başarı ile sonuçlanırken bazıları başarısız sonuçlanmıştır. Bazılarında devlet aracı rolüne soyunurken oğunluğuunda demir yumruğunu göstermiş ve grevler asker ve polis zoru ile bastırılmıştır. Kadınların sendikal faaliyete katılım oranı düşük olmasına karşılık, tekstil sektöründe ise kadınların hem sendikal faaliyete hem de grevlere katılımının fazla olduğu gözlemlenmektedir. Diğer faaliyet alanlarında, tütün hariç, kadın istihdamı yok denecek düzeyde olduğu için greve katılım da olmamıştır.

Kırsalın çözülmeye başlayan işçileşme oranındaki artışa paralel kadınların işgücüne katılımı da artmıştır. 15 ve daha yukarı yaştaki kadınların işgücüne katılımı şöyledir: 1955'te % 72.01, 1960'ta % 65.35, 1965'te % 56.62'dir. (Makal: 2002,0179)

Dönemin özelliklerini kısaca şöyle özetleyebiliriz: Bu dönemin önemli gelişmeleri; II. EPS sonrası dünyada sosyalizm ile emperyalizm arasında savaşın başka bir boyutta, daha girift halde devam ettiği bir süreç başlamıştır. Türk hakim sınıfları Alman emperyalizminin güdümünden ABD emperyalizminin güdümüne geçerek sahip değişikliği yaşamıştır.

Dünyada meta ve sermaye dolaşımı hızlanmış, emperyalistlerin yarı-sömürgelere sermaye ihracı ve doğrudan yatırımları artmıştır. Türkiye'ye biçilen yeni rol, Avrupa'nın gıda ve ara mal ihtiyacını karşılamaktır. Türkiye'de kentleşme sürecinin başlangıcı bu dönemde olmuştur. Kentleşme ile birlikte işçileşme süreci de hızlanmıştır. İşçi sınıfında nicel olarak bir artış olmuştur. Ara malı üreten sanayi dallarında fabrikaların açılması da işçi istihdamını artırmıştır.

Savaş olasılığının ortadan kalkmasına rağmen Milli Koruma Kanunu kaldırılmamış, 1936 tarihli İş Kanunu'na ek olarak 1947'de Sendikalar Kanunu çıkarılmıştır. Grev hakkı çiğnenip, grev yasaklanmıştır. İşçi sınıfına dönemin etkisiyle milliyetçilik ve anti-komünizm pompalanmıştır. Osmanlı'dan günümüze kesintisiz bir şekilde işçi sınıfını zehirlemede birinci olarak hep milliyetçilik kullanılmıştır. Güdümlü devlet sendikacılığı dönemi başlamıştır. Bütün olumsuzluklara rağmen işçiler örgütlenme olarak en üst noktaya ulaşmıştır. Bazı hak kazanımları da yaşanmıştır. Tüm yasaklama ve baskılara rağmen işçilerin eylemleri de durdurulamamıştır. Kadın ve çocuk işgücü sömürsü bir önceki dönemden daha fazla olarak devam etmiştir.

1960-1980 sürecinde işçi sınıfı

Bu dönem hem işçi sınıfında hem de toplumda ciddi değişimlerin olduğunu görmekteyiz. Emperyalizm ve komprador burjuvazi yaşanan ekonomik krizle DP'nin temsil ettiği sınıf ittifakından desteğini çekmiştir. Yeni dönem ticaret burjuvazisinin ve toprak ağalarının palazlanan kesimi emperyalist sermaye ile işbirliği içinde sanayiye -montaj sanayi diye tanımlanan kesimine- daha çok yatırım yapmak istiyordu. Emperyalistler yarı-sömürgelerde ithal ikamecilik diye tanımladıkları sermaye birikim politikalarını devreye sokuyorlardı. Türkiye'de bu politikaları devreye sokmak için emperyalizmin planladığı büyük burjuvazinin biz-

zat desteklediği bir darbe yapılmıştır. İşçi sınıfının bu darbeye sessiz kaldığını söyleyebiliriz.

1960 ile birlikte ithal ikameci sermaye birikim politikaları devreye sokulmuş, montaja dayalı bir dizi sanayi kuruluşu açılmıştır. İthal ikameci sanayileşme politikalarının izlendiği, iç pazarın da beslenmeye çalışıldığı bu dönem boyunca işçi sınıfının hem nicel hem de nitel olarak geliştiğini görmekteyiz.

1960 askeri darbesi ile birlikte darbeler dönemi de açılmıştır. Sermaye birikiminin tıkanıp ya da sermaye fraksiyonlarının rant kavgasının başka yöntemlerle çözülemediği durumlarda askeri çözüm devreye sokulmuştur. Darbeler başta işçi sınıfı olmak üzere emekçi halkın haklarının gasp edildiği, baskının arttığı, işçi sınıfının ücretlerinin baskı altına alındığı dönemler olmuştur. Yani darbelerin esas faturasını, genelde hep başta işçi sınıfı olmak üzere emekçi halk ödemiştir. Toplumsal muhalefet çoğu kez darbelerle bastırılmıştır.

27 Mayıs darbesinin yanlış değerlendirilmesine vesile olan noktalardan birisi, belki de en önemlisi, oluşturulan yeni anayasanın getirdiği haklardır. **Anayasalar özünde hakim sınıf koalisyonlarının kendi aralarındaki sınırları ve bunların toplumla aralarındaki sınırlarını belirler.** Askeri cunta, emperyalizmin ve büyük burjuvazinin istemi doğrultusunda devleti kurumsal olarak yeniden yapılandırmasıyla birlikte montaj sanayinin gelişiminin önünü açmıştı. Montaj sanayinin yarı-sömürgelerde geliştirilmesinin temel mantığı ucuz işgücünün buralarda bulunmasıydı. Dolayısıyla işgücünün “özgürce” satılmasına olanak tanınması sermaye açısından gerekli hale gelmişti, ki bu noktada işçi sınıfının oluşumu ve gelişiminden bahsedebiliriz. Dolayısıyla 1960’la birlikte işçilere ve emekçilere “kağıt üstünde” de olsa bazı haklar “tanınmıştır”. 1960 darbesi bir tarafta sanayinin gelişmesinin, bahsettiğimiz çerçevede önünü açarken, çalışan yığınlar da kapitalist pazarda emek güçlerini “özgürce” satma, (siz bunu işsiz kalma olarak da okuyabilirsiniz) olanağı kazandırmıştır. Elbette verilen haklar için uzun yıllar mücadele edildiğini, yasaklamaların bile bu mücadelenin önüne geçemediğini ve de yeni ekonomik politikalarla birlikte işçi sınıfının nicel büyümesinin de kaçınılmaz olduğundan, bunun basıncı burjuvaziye bu hakları vermeye zorlamıştır. Ezenler hiçbir hakkı bahşetmez ve ezilenlerin mücadelesi olmadan vermez. 12 Mart’la birlikte işçi sınıfının ve emekçi halkın kazanımlarına askeri müdahale yapılarak saldırılmıştır.

Bu dönem işçilerle ilgili yapılan düzenlemelerin başında 274 ve 275 sayılı Sendikalar ve Toplu Sözleşme ve Grev ve Lokavt Yasaları gelmek-

tedir. Bu yasayla birlikte sendikaların işlevlerinde büyük bir genişleme yaratılmıştır. Toplu pazarlık hakkının tanınması da sendikaları daha işlevli hale getirmiştir. Elbette ki bunlar bu dönem uygulanan, iç pazarı canlandırmaya dönük ekonomik politikalarla uyumludur. Elbette ki işçi sınıfının nicel büyümesi bu hakların alınmasında temel parametredir. İşçi sınıfının nicel olarak büyümesi ezilen emekçi halkın hakim sınıflara karşı yürüttüğü mücadelede temel aktör olmasını da beraberinde getirmiştir.

İşçilerin sendikalaşması, grevli toplu sözleşme hakkının tanınması, tabii ki sancısız olmamıştır. Kavel Grevini bundan dolayı özel olarak anmalıyız. 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu'nun çıkmasının gecikmesi üzerine Kavel Kablo işçilerinin grevi geniş toplumsal kesimde yankılanmıştır. İlgili yasa çıkarılırken kanuna konan 3. Maddeyle Kavel işçilerinin zarar görmesinin önüne geçilmek zorunda kalınmıştır.

Haziran 1965'te çıkarılan 624 sayılı yasa ile memurların da sendikalaşma hakkı tanınmıştır. Bu sendikalara siyasi faaliyet yasaklanmıştır. Memurların hızla sendikalaşması düzen açısından tehlike olarak görülüp 12 Mart 1971 askeri darbesinden sonra anayasada yapılan bir değişiklik ile yasaklanmıştır. İlgili yasa da yürürlükten kaldırılmıştır. Bu dönem bir dizi memur sendikası kurulmuştu. Bundan sonra memurlar dernekler şeklinde örgütlenmeye gitmiştir. Nasıl ki işçi sınıfı içinde sınıfı bölmek için İslami ve faşist sendikalar kurulmuş ise memur sendikaları ve dernekleri içinde de faşist ve İslamcı olanları kurulmuştur.

Türkiye işçi sınıfı sendika ve grev hakkı mücadelesini; yoğun olarak 20. yy başından beri vermektedir, ancak bunu 1963 yılında, sınırlı da olsa gerçekleştirebilmiştir. 1909 yılında grev hakkını elde eden işçi sınıfı, sendikayı da fiili olarak kurmuş ve savaş yıllarında da geliştirmiştir. Ancak cumhuriyetin kurulması sonrası tek parti faşist yönetimi bu hakları fiili ve yasal olarak geri almış ve bastırmıştır. Ama bu baskı, işçi sınıfının bu taleplerini ve bu yönlü mücadelelerini tüketememiştir. Dolayısıyla 1963 yılında bu haklar geri verilmek zorunda kalınmıştır. Bu zorunluluğu CHP ve sistem bir "lütuf" olarak göstermek istemiş ve işçi sınıfının belirleyici rolünün üstü özellikle örtülmeye çalışılmıştır. Ama bu boş bir çabadır.

Bu dönemin başında 1960'ta toplam nüfus 27.755.00 iken dönem sonunda 1980'de 44.737.000'e çıkmıştır. Kır nüfusunun genel nüfus içindeki oranı 1960'ta % 74 iken, 1980'de % 55'e düşmüştür. Şehir nüfusunun genel nüfus içindeki oranı da 1960'ta % 26 iken, 1980'de % 45'e çıkmıştır. Şehirlerin nüfus artış hızı bu dönem % 5'in üzerinde ol-

muştur. Kır nüfusu mutlak olarak artmasına karşın oransal olarak dönem içinde % 19'luk bir düşüş olmuştur. Buna karşın bu oranda da kent nüfusu artıyor, kırsalın çözülmesi ise devam ediyor diyebiliriz.

İşçi sınıfının gelişimini anlamak için dönem başı sayılan 1963 yılında yapılan imalat sanayi sayım sonuçlarına bakmak yerinde olacaktır. Buna göre "*Devlet sektöründe 237, özel sektörde 2775 'büyük sanayi' denilen işyeri vardır. Devlet 140.457 ücretli personel kullandığı halde, özel sektör 184.984 kişi çalıştırmaktadır.*" (Avcioğlu: 2003, 826) Kurulan sanayinin niteliğini öğrendiğimizde işçilerin çalıştıkları yerler hakkında daha sağlıklı bilgiye ulaşılmış oluruz. "*Özel sanayi çok küçük işyerlerinde kuruludur. On kişinin altında, ücretli personel çalıştıran özel sanayi işyerlerinin sayısı 157.759, on kişinin üstünde personel çalıştıran özel sanayi işçilerinin sayısı ise 2.775'tir. Demek ki, özel sanayi işyerlerinin yüzde 98.3'ü on kişiden az personel kullanan ve imalat sanayi toplam üretiminde payı yüzde 25'i aşmayan ufak işletmelerdir.*" (Avcioğlu: 2003, 836)

İşgücüne katılım dönem başında 1960'ta 12.993.245 iken, dönem sonu 1980'de 17.842.451'e çıkmıştır. Toplam işgücü 16 milyondan 27 milyona, stihdam edilen işçi sayısı da 1960'ta 826.000 iken 1980'de 2.150.000'e çıkmıştır. Bu rakamlar 10 kişiden az işçi çalıştıran işyerlerini kapsamamaktadır. Yani işçileşme bu rakamların çok üstündedir. Kırsaldan göç edenlerin büyük bölümü işçileşirken ciddi orandaki insan kitesinin de işsizler ordusuna katıldığını, bunun yanında marjinal sektör diye tabir edilen sektörün de gelişme gösterdiğini söylemeliyiz. Bu da ithal ikameci sermaye birikim politikaları ile uyumlu bir gelişmedir.

1963 yılında sendikalı işçi sayısı 446.092 iken 1980'de 1.128.465'e çıkmıştır. Sigortalı işçi sayısı 1963'te 710.820 iken, 1980'de 2.228.439'a, toplam ücretli 1963 yılında 2.741.795 iken 1981'de 6.306.050'ye, toplam istihdam bazında sendikalaşma oranı ise 1963'te % 5.2 iken 1981'de % 7.8'e yükselmiştir.

İşçi sayısının artmasına paralel, bu dönem cumhuriyet tarihinin en yüksek işgücüne katılım oranının yaşandığını belirtelim. 1960'larla birlikte yaşanan hızlı "sanayileşme" ve göçün yarattığı bu durum, 1977 yılında % 74.0'dır. İşgücüne katılım oranı (İKO), faal nüfusun (14-65 yaş arasında çalışan nüfus) istihdam edilen kısmını kapsar. İKO'nun artması, sanayileşmenin artmasıyla gerçekleştiği gibi, dönemin hayat pahalılığının, yoksulluğun da belirleyici etkisi olmuş, kadınlar ve çocuklar da işgücüne katılmışlardır.

"1965 yılında Türkiye'de gelir getirici işte çalışan ücretlilerin toplam

sayısı 3.0 milyon iken 1970 yılında 4.2 milyon, 1975 yılında 5.4 milyon ve 1980 yılında 6.2 milyona çıktı.

Ücretlilerin gelir getirici bir işte çalışanların oranı 1965 yılında yüzde 22.4 idi. Bu oran 1970 yılında yüzde 27.6'ya, 1975 yılında yüzde 31'e, 1980 yılında yüzde 33.4'e yükseldi.

1965 nüfus sayım sonuçlarına göre gelir getirici işte çalışan 13.6 milyon kişinin 3.0 milyonu ücretli, 3.9 milyonu kendi hesabına çalışan, 6.4 milyonu ücretsiz aile çalışanı ve 133 bini de işverendi." (Koç: 2010, 183) Bu oranlar, küçük üretimin de çok yaygın olduğunu gösterir.

1961-1980 arasında hızlı bir mülksüzleşmeden bahsedilemez ama şehirleşme ve işçi sayısının artışından bahsedilebilir. Bu bir çelişki gibi görünür ama gerçek böyledir. İşçiler köyden uzun yıllar kopamamıştır. Küçük meta üretiminin yaygınlığı işçileşme ve mülksüzleşmeyi yavaşlatmaktadır.

"1980 yılına gelindiğinde, 6.2 milyon ücretlinin % 36.1'i toplumsal ve kişisel hizmetlerde, yüzde 24'ü imalat sektöründe, % 10'u tarım ve ormancılıkta ve % 12'si de inşaat sektöründe çalışıyordu." (Koç: 2010, 185)

Ücretlilerin büyük bölümünün erkek olduğunu söylemeliyiz. 1965 yılında ücretlilerin % 90'ı erkek iken, 1980'de bu oran % 85'e iniyor.

İşçi sınıfının nicel olarak gelişmesi, onu daha görünür kılmıştı. İşçi sınıfının örgütlenmesi 1960'a kadar şu veya bu sebeple kısıtlanmış ve baskı altına alınmaya çalışılmıştı. Geline aşamada bastıramayacağını iyiden iyiye anlamış olan hakim sınıflar, işçi sınıfını kendi güdümüne almayı ön plana aldı. Bundaki kısmi başarısı da işçi sınıfının taleplerini durduramamıştır. Hakim sınıflar da engelleyemediği durumda kendi isteği doğrultusunda yönlendir, olmadı yozlaştı mantığı ile hareket etmeye başladı bu dönem içinde.

Bu dönem işçi sınıfının örgütlenmesi yalnızca Amerikancı Türk-İş konfederasyonu ile sınırlı kalmamış, üç yeni konfederasyon ve bir dizi sendika kurulmuştur.

Bu dönemki sendikalara hakim olan anlayış, ücret sendikacılığı gibi dar bir çerçevede kalmasa da "toplu iş sözleşme sendikacılığı" nı aşamamıştır. Sendikalar üyelerinin ortak çıkarlarını güçlendirmek ve kollamak için mücadele etmiştir. Toplumun sorunlarına karşı göreceli duyarsız kaldıklarını söyleyebiliriz. Elbette ki incelemiş olduğumuz dönem içinde işçi sınıfı büyük politik eylemler yapmıştır. Bunlar sendikalara rağmen ya da bağımsız küçük sendikalar öncülüğünde yapılmıştır. Sendikalarda "toplu sözleşme sendikacılığı" hakim olmasına karşın yine de TİS'ten ya-

rarlanan işçi sayısı sınırlı kalmıştır. Bu anlayışa göre bile sendikaların başarılı olduğu söylenemez. TİS ne yaygın bir hal almıştır ne de derinlik açısından etkili olabilmıştır.

SSK'lı işçiler açısından sendikalaşma eğilimi bu dönemde en üst aşamaya ulaşmıştır. 1950-1970 yıllarında düzen sendikacılığı altın yıllarını yaşamıştır. Hatta bunu 1980'e kadar sürdürdüğünü de söyleyebiliriz. 1970'le birlikte krize giren ve bunu neo-liberal olarak adlandırdıkları sermaye birikim politikaları ile aşmaya çalışan sistem, nerede ise hiç krizden kurtulamamış, kriz kronik bir hal almıştır. Sistem sendikacılığı da buna paralel krizden kurtulamamış, hep kriz yaşamıştır, bugün da yaşamaya devam etmektedir. Sistemin düzen sendikacılığı ihtiyacı da çok azalmıştır.

İncelediğimiz dönemde kamu sektörü, büyük işletmeleri aracılığıyla hem sendikalaşmayı hem de toplu pazarlık düzenini kolaylaştırıcı işlev görmüştür. Bir anlamıyla düzen sendikacılığı en önemli güç olmuştur. Türk-İş'in esasta kamuda örgütlenmesi bundan dolayıdır. Dönem sonunda özelleştirmelerin devreye girmesiyle sistem sendikacılığı da ciddi sorunlar yaşamaya başlamıştır. 1947 yılında çıkarılan Sendika Yasası'ndan sonra CHP'nin kamu işletmelerinde sendikalaşmayı teşvik edip bu yolla işçi hareketini denetime almak istediği bilinmektedir. 1960-80 arasında da kamu kesiminde geliştirilen devletle-hükümetle uyumlu sendikacılık anlayışı devam etmiştir. Amerikancı sendikacılık zaten bununla uyumludur. Bu dönemde esasta mücadele eden sendikalar özel sektöre ait işyerlerinde örgütlü olan sendikalardır.

Bütün bu olumsuzluklarına rağmen 1963-80 dönemi sendikalar, toplumsal meşrutiyetlerini güçlendirmişler, hızla önce kamu kesiminde sonra özel kesimde örgütlenerek işçilerin mücadelesi ile önemli kazanımlar elde etmişlerdir. Bir anlamı ile sendikalar altın yıllarını yaşamıştır. Sendika üyesi olmak, bu dönem işçiler içerisinde çok önemli bir hak alma yolu olarak kavranıp benimsenmiştir. Bu dönemki mücadeleyi militan işçiler omuzlamışlar, 1970 sonrası devrimci işçiler bu görevi devralmışlardır.

Sendikalaşma oranı kamuda 1990 yılına kadar hep % 100 olmuştur. Özel sektörde ise SSK'lılara göre sendikalaşma oranı 1967'de % 44'ü geçmiş, 1980'le birlikte düşüşe geçmiştir. *"Türkiye'de sendikalaşma oranının en yüksek olduğu yıl % 22.4 ile 1969'dur. Daha sonra 1970-1974 dönemi % 20 dolayında seyrederek ve 1978'e değin düşüş eğilimi gösterir. Daha sonraki yıllar yeniden yükselir, yeniden % 20'lerde seyreden sendikalaşma oranı sonraki yıllar sürekli düşüş eği-*

limindedir.” (Petrol-İş 97-98 yıllığı, 709)

Sendika sayısı 1960'ta 432 iken 1980'de 733'e çıkmıştır. Bu dönem sendikalı işçi sayısı artarken buna paralellik içinde SSK'ya dahil işçi sayısı artmamıştır. Yani işçilerin sosyal güvenceye kavuşmalarında yetersiz kalındığı anlaşılmaktadır.

Bu dönemde konfederasyonların durumu ise şöyledir: Türk-İş sendikacılık tarihinde Amerikancı sendikacılığı temsil etmiştir. Bu dönemde, devlet sendikacılığı da anlamına gelen bu anlayıştaki sendikacılık kökleşerek devam etmiştir. Türk-İş sözde bu durumun deşifre olmasından rahatsızlık duyarak “partiler üstü” sendikacılık yapacağını açıklamıştır. Türk-İş bu incelemiş olduğumuz dönemin başındaki, ortasındaki ve sonundaki askeri faşist darbeleri desteklemiştir. *“Türk-İş'e bağlı sendikaların üyelerinin yaklaşık dörtte üçü kamu kesiminde çalışıyordu. DİSK'i kuran sendikaların Türk-İş bünyesinden ayrıldığı 1967 yılında Türk-İş'e bağlı sendikalara 544.436 işçi üyeydi.”* (Akkaya: 2004,0146) Tüm TC hükümetleriyle iyi ilişkiler içinde olmuş, darbe hükümetlerine bakan bile vermiştir. Üyelerinin çıkarları mücadeleye ile değil devletle kurduğu uzlaşma ile koruma ve geliştirmeyi temel almıştır. Devlet açısından da hem ithal ikamecilik buna olanak tanımıştır hem de mücadeleciler sendikacılığı sindirmek, kitleselleşmesini önlemek için Türk-İş bir silah olarak kullanılmıştır. Devletle iyi ilişkiler beraberinde sermayenin sadık uşağı olma durumunu da getirmiştir. TC kurulduğu günden bugüne bazen cılız bazen güçlü olmak üzere, hep işçi sınıfı sendikacılığını korporatist tarzda örgütlemek istemiştir. Temelleri CHP İşçi Büroları aracılığıyla atılan anlayışın en geniş hayat bulduğu sendika Türk-İş olmuştur. Devletçe gözetilmesi, kollanması yani himaye edilmesi korporatist teşviklerle donatılmasını da beraberinde getirmiştir. Bundan dolayı *“hükümetlerce resmi kurum ve kuruluşlarda ‘en çok işçiyi temsil eden’ konfederasyon ilkesi uygulaması benimsenerek, korporatist politika uygulaması olarak sadece Türk-İş'e temsil hakkı tanınmıştır.”* (Akkaya: 2004, 147) Bu dönem boyunca Türk-İş militan işçi mücadelesini bastırmaya çalışmış, komünizmi telin mitingleri düzenlemiştir.

DİSK; Türk-İş'e üye bazı sendikalar ve bazı bağımsız sendikalarca 13 Şubat 1967 tarihinde kurulmuştur. DİSK, kuruluş gerekçesini, Türk-İş'in artık işçi örgütü olmaktan çıktığı, Amerikan hükümetinin yardımlarına dayandığı, partiler üstü politika izlemesi olarak açıklamıştır.

DİSK'in kuruluşu Türk-İş'te simgeleşen devlet sendikacılığının kırılması olarak lanse edilse de gerçeklik öyle değildir. DİSK de devlet

sendikacılığının bir başka versiyonudur. DİSK, gerek 1980 öncesi gerekse 1990'larla birlikte günümüze kadar "sol" sendikacılığın temsilcisi olarak imaj yapmıştır. İşçi haklarını savunmada ve devletle olan mesafede çoğunlukla burjuva "sosyalist" TİP'ten daha geri bir duruş sergilemesine rağmen, işçiler içinde çok daha etkili olabilmiş ve bu etkiyi çok iyi bir şekilde işçileri sistem içinde tutmada kullanarak, Türk-İş'i bile kıskandırmıştır.

DİSK'in daha çok düzen içi solda taban bulmaya çalışması bile hem Türk-İş'i hem devleti rahatsız etmiştir. DİSK'in başarılı grevleri ve üye işçilerin ücretlerindeki artışlar DİSK'e yönelimi artırırken aynı zamanda ithal ikameci sermaye politikasının esneklik sınırlarını zorlamıştır, özellikle ücretler konusunda. Bundan dolayı DİSK'in önü kesilmek istenmiş ve Sendikalar Yasasında bu kapsamda değişiklik yapılmak istenmiştir. Halk, DİSK'i de aşarak salt Türk-İş'in güçlendirilmesini hedefleyen yasa çıkarma girişimine dur demek için 15-16 Haziran Büyük İşçi Direnişini gerçekleştirmiştir. 15-16 Haziran direnişi hem devleti hem de düzen sendikalarını korkutmuştur. DİSK'in gerçek yüzü de bu direnişte görülmüştür. Radyodan DİSK Başkanı direnişin bitirilmesi için işçilere çağrı yapmıştır.

CHP'nin "ortanın solu" politikası, işçilerin enerjisini sistem içine çekip boğmak için DİSK'i kullanmaya başlamıştır. DİSK 12 Mart Cuntasını destekleyen bir açıklama yayımlamıştır. Ama bu yaltaklanma bile 12 Mart'ta DİSK'lilerin hapse atılmasını engelleyememiştir. DİSK, 1973 ve 1977 burjuva parlamento seçimlerinde açıkça CHP'yi savunmuş ve desteklemiştir. 1970'li yılların ikinci yarısında TDH'nin önemli gelişmeler kaydetmesi DİSK'in söylemini de daha da solcılaştırırken pratik hattını sağcılaştırmıştır. DİSK yönetiminin CHP yanlısı politikalarına rağmen tabanı devrimcilerden etkileniyordu. Kemal Türkler ekibi bu durumda TKP kadroları ile yakın ilişkiler içinde oluyor, CHP'nin politikaları ile TKP'ninkini birleştiriyordu. DİSK'in CHP'ye yamanma çabası onu 12 Eylül AFC'nin hışmından kurtaramamıştır. DİSK 12 Eylül darbesi ile kapatılmış, yöneticileri ve üyeleri hapse atılmıştır. DİSK'in sistem dışına hiç çıkmamasına rağmen kapatılması, tıpkı TİP'in başına gelenler gibi uluslararası ve ülke içi konjonktürün sonucudur. Türkiye'nin krizle birlikte gelmiş olduğu yol ayrımında, ekonomik ve siyasi krizi aşmak için artık DİSK türü örgütlere ihtiyacı ve tahammülü yoktur. Bunu önce CHP açık edip 12 Eylül öncesi DİSK'ten uzaklaşmıştı.

"DİSK 1967 yılında yaklaşık 50.000 üyeye sahipken, hem devletin

hem de sermayenin engellemelerine rağmen üye sayısı 1976 yılında 190.000'e ulaştı. DİSK 1967-1970 döneminde özellikle Marmara Bölgesi'nde özel sektöre ait işyerlerinde örgütlendi." (Akkaya: 2004, 148) DİSK, 1976 ve sonrasında, katılan yeni sendikalar aracılığıyla belediyelerde, tarım satış kooperatifi ve birliklerinde ve diğer kamu kuruluşlarında etkinliğini artırmıştır. Türk-İş'ten ayrılan Genel-İş Sendikası 1976 yılında DİSK'e katılmış, bu katılmalarla birlikte 1980 yılında DİSK'in üye sayısı 500.000'e ulaşmıştır. DİSK'in nicel olarak büyümesine karşın yeni katılan sendikalarla birlikte daha fazla sosyal demokrat çizgiye kaymıştır.

DİSK, esasta özel sektörde ve özellikle Koç grubuna bağlı işyerlerinde iç pazara dönük üretim yapan lastik ve metal sektörlerinde örgütlenmiştir.

DİSK, özellikle kurulduğu yıllarda, grevlere sık sık başvurmuştur. Grevlerin genelde ücret artışı talepli olması ve sert geçmesi dikkat çekicidir. 1967 yılı öncesi 139 grev gerçekleşmişken sadece 1967 yılında 101 grev gerçekleşmiştir. 1968-70 dönemi ise 203 grev gerçekleşmiştir. Bu sayılar, DİSK'in ücret temelli sendikalist anlayışının işçi hareketine getirdiği canlılığı gösterir.

İşçi sınıfının nicel gelişmesi buna paralel eylemleriyle nitel gelişim yoluna girmesi hakim sınıflar açısından yeni stratejileri devreye sokmayı gerekli kılmıştır. Bu yeni stratejilerin başında gelen, işçi sınıfının bölünmesini teşvik etme veya ona ön ayak olmaktır. 1970 yılında bu stratejinin pratik adımı olarak MHP çizgisinde Milliyetçi İşçi Sendikaları Konfederasyonu (MİSK), 1976 yılında ise MSP çizgisinde Türkiye Halk İşçileri Konfederasyonu (Hak-İş) kurulmuştur. Bu sendika konfederasyonlarının hepsi, soldan DİSK, milliyetçi Amerikancı Türk-İş ve MİSK ve dini görünümlü Hak-İş en geniş işçi kesimini devlete bağlı kılıp sistem içinde kalmalarını sağlamak için çalışıp, sınıf bilincini dumura uğratmaya çalışmışlardır. Günümüze kadar bu konfederasyonların bu çizgisinde özde bir değişiklik olmamıştır.

Bu dönem işçi sınıfının hem niceliği hakkında hem de niteliği hakkında oldukça önemli bilgiyi 15-16 Haziran Büyük İşçi Direnişi vermektedir.

İşçi sınıfı, DİSK'in ve sendikaların tasfiyesine yönelik 15-16 Haziran'da İstanbul ve Kocaeli başta olmak üzere bölgedeki yüz binlerce işçi sokağa dökülerek, tepki göstermiştir. 15 Haziran'da protesto eylemleri başlamış, işçiler fabrikalardan çıkarak kent merkezlerine doğru yürüyüşe geçmiştir. 16- Haziran'da da protesto eylemleri devam etmiş, farklı merkezlerden yüz binlerce işçinin bir merkezde buluşmasını engellemek isteyen

polis ve jandarma ile işçiler arasında çatışmalar çıkmıştır. Çatışmalarda yüzlerce işçi yaralanıp, yüzlercesi gözaltına alınırken olaylar hem sistemi hem de düzen sendikacılarını ürkütmüştür. İşçi eylemlerinin gerçekleştiği İstanbul ve Kocaeli'nde sıkıyönetim ilan edilmiş, DİSK yöneticileri gözaltına alınmıştır. Daha sonraki günlerde 4.000 işçi işten atılıp kara listeye alınmıştır. Bu eylem Türkiye işçi sınıfı tarihine en büyük işçi eylemi olarak geçmiştir. Ve hala bu eylemi aşan bir eylem yapmamıştır işçi sınıfı. İşçi sınıfının düzen sınırları dışına, kendiliğinden bile olsa çıkışı, sermayeyi ciddi anlamda korkutmuştur. 15-16 Haziran direnişi hem işçi sınıfı için hem de devrimciler için dönüm noktası oluşturmuştur. İşçi sınıfının, devrimcilerin ve burjuvazinin gündemine yıldırım gibi düşmüştür.

Eylem yalnızca İstanbul ve Kocaeli ile sınırlı kalmamış; İzmir, Adana, Ankara gibi diğer illere de sıçramıştır. İstanbul'da başlayan eylem karpodu gibi büyümüş, 16 Haziran'da eyleme katılan işçi sayısı 150 bini aşmıştır. Barikatla karşılaşan işçiler barikatları yıkarak yoluna devam ediyordu. İzmir'te işçiler peş peşe üç ayrı barikatı aşarak şehre girmişlerdi.

Devlet bu şekilde büyüyen eylemleri kırmak için İstanbul, Kocaeli, Sakarya ve Zonguldak illerinde sıkıyönetim ilan etmenin yanında DİSK başkanı Kemal Türkler'e radyodan işçilere hitaben eylemleri bitirmeleri için konuşma yaptırmıştır. Bazı yerlerde işçiler karakolları basıp işçi arkadaşlarını gözaltından kurtarmıştır.

Bu dönem içinde ön plana çıkan eylemlerden bazıları 16-20 Eylül 1975'te DİSK'in ülke çapında yaptığı DGM boykotu, Profilo Direnişi, 1980 İzmir Tarih direnişidir.

Bu dönem içinde başta işçi sınıfı olmak üzere toplumsal muhalefetin canlanması karşısında faşist diktatörlük katliamlara başlamıştır. Kahvehaneleri taramalar, bombalama olayları artmıştır. Bu süreçte devlet güçlerinin örgütlediği Maraş, Çorum ve Sivas'ta yapılan Alevi halka dönük katliamlar en bilinenleridir.

İncelemiş olduğumuz dönemde, grev dışı eylem türlerinin artması, greve başvurmayı azaltmıştır. 1972-1980 yılları arasında grevlerin toplam eylem biçimleri içerisindeki yeri % 73.7'den % 51.4'e düşmüştür. (Akkaya: 2010, 223-224) Grev dışı eylem türleri içerisinde mitinglerin ve gösteri yürüyüşlerinin bu dönemde önemli bir yer tutmaya başladığını görüyoruz.

1963-1971 yılları arasındaki grevlerde; en çok grev gıda işkolunda gerçekleşmiştir. Onu, genel işler, yapı ve tekstil izlemiştir. Grevlerin sayıca büyük çoğunluğu % 74'ü sömürünün yoğun olduğu, çalışma koşul-

Grevlerin yasallaşması sonrası gerçekleşen grev eylemlerinin istatistiksel dökümü şöyledir:

Yıllar	Grev sayısı		İşçi sayısı		Grevde geçen gün sayısı	
	Kamu	Özel	Kamu	Özel	Kamu	Özel
1963	1	6	218	1.156	3.488	8.767
1964	6	75	382	6.226	11.488	181.354
1965	5	38	524	5.049	15.466	225.088
1966	5	34	1.291	9.110	29.714	380.095
1967	40	51	5.266	2.896	137.302	66.095
1968	9	50	1.978	6.120	54.425	137.771
1969	22	60	15.342	7.848	122.478	295.321
1970	50	61	19.022	6.941	120.705	139.633
1971	30	67	6.523	13.493	100.850	195.100
1972	4	10	2.932	4.226	17.991	129.594
1973	7	15	5.179	7.105	215.387	264.470
1974	22	23	15.390	5.656	256.082	213.996
1975	13	77	5.847	19.542	231.048	871.634
1976	22	83	12.701	20.198	399.466	1.368.735
1977	29	138	18.379	41.510	1.316.326	1.461.879
1978	27	148	3.006	24.202	153.478	1.445.427
1979	46	144	21.857	18.044	714.594	1.502.922
1980	30	197	1.652	34.564	1.354.594	4.054.024

Tablo 1: 1963-1980 yılları arasında kamuda ve özelde gerçekleşen grevler
Petrol-İş: '97-99; 574

larının daha kötü olduğu özel sektörde düzenlenmiştir. Daha çok işçi çalıştırmaları nedeniyle, grevci sayısı ve grevde geçen işgünü kamu sektöründe daha yüksektir. En çok grevin gerçekleştiği il İstanbul, onu Ankara, İzmir, Adana, Balıkesir izlemektedir. 1963-71 döneminde hükümet 37 grevi ertelemiştir.

Dönem içinde 1960-68 yılları boyunca, yavaş da olsa, işçi hareketi gelişmiştir. Örgütlenme ve eylemlerde örgütlü yönlendiricilik yetersiz, sınıf bilinci geri düzeydedir. Eylemlerde süreklilik yoktur. Ekonomik haklar için mücadele esas olmuştur. İşçi sınıfının bilinci kendiliğinden bir gelişim içindedir.

1968'den sonra işçi sınıfı hareketi daha da gelişmeye başlarken, bu durum niteliğine de yansımıştır. Devrimcilerin işçi sınıfı hareketi içinde küçük çapta da olsa etkileri görülmeye başlanmıştır. Burjuva reformist "sosyalistler" ile devrimciler arasındaki ayrışım netleşirken, bu durum işçi sınıfının gelişimini de tetiklemiştir. Reformizme karşı en net ideolojik mücadeleyi İbrahim Kaypakkaya verir. Teorik, ideolojik olarak reformizmin mahkum edilmesi ile birlikte 50 yıllık suskunluk kırılarak devrimci hareketler gelişmeye başlar. Bu süreçten sonra işçi sınıfı hareketinin gelişimi de devrimcilerin önderliğinde olmaya başlamıştır. 12 Mart ile işçi sınıfı hareketi, öncülerini yok ederek denetime alınmaya çalışılırsa da bu başarılamamıştır. 1974'ten sonra işçi sınıfı hareketi daha örgütlü ve devrimcilerin daha fazla yönlendiriciliğinde gelişmiş, 12 Mart darbesinin devrimci harekete büyük darbe vurmasına rağmen devrimci hareket tez toparlanmış ve 1972-73 yıllarından sonra işçi sınıfı eylemleri gelişmeye devam etmiştir. Devrimci hareketin gelişmesine paralel işçi sınıfının politik söyleminde de artış yaşanmaya başlamıştır. Bu süreçten sonra işçi eylemlerinde polis ve askerlerle çatışmalarda artış gözlemlenmiştir. Yasalarca yasaklanmış dayanışma grevi, işgal gibi eylem türleri de 12 Mart sonrası sıklıkla görülmeye başlanmıştır. Grev ve grev dışı eylemlerdeki artış, ücretlerde artış ve sosyal haklarda yeni kazanımları da beraberinde getirmiştir. 1976 yılı sonrası ekonomik krizin Türkiye ekonomisini de etkisine alması, sermayenin kâr marjını da düşürmüş; sermayenin ücretleri aşağıya çekmek için yaptığı hamlelerin işçi sınıfınca boşa çıkarılması sonrası sermaye yeni saldırı konseptini devreye sokmuştur. Alevi halka dönük değişik illerde, değişik tarihlerde yapılan katliamlar, 1 Mayıs 1977 katliamı bu konseptin birer parçalarıdır.

İşçi sınıfı örgütlenmesinde, DİSK'in 1967'de kurulması, 1975 sonrası

TKP'lilerin DİSK'te daha etkin olması, devrimcilerin kurduğu bağımsız sendikaların sayısının artması, DİSK'in bazı şubelerinde devrimcilerin etkin olması 1973 sonrası işçi eylemlerinin "daha politik" geçmesinin nedenleri arasındadır.

1961-1980 arası grev yasal olarak tanındığı için işçi sınıfı ücretlerini artırmak için sıklıkla grev silahını kullanmıştır. Ama bu dönem yasal grevlerden çok tüm iş kollarında geniş eylemler ağırlıktadır. Fabrika işgalleri en bilinen ve sıkça başvurulan eylem biçimi olmuştur. Hem işçi sınıfının nicel artışına paralel işçi sınıfının kendiliğinden gelme eylemleri artmış hem de Türk-İş dışında DİSK'in kurulması işçi sınıfına hareketlilik getirmiştir. 1963-70 döneminde 652 ve 1971-1980 döneminde 1.102 grev olmuştur. 1972 sonrası grev ve grev dışı eylemler birbirini desteklemiştir. Bu grevlere karşın hükümetler de sıklıkla grev erteleme yoluna gitmiştir. 1963-80 arası toplam 158 grev hükümetlerce ertelenmiştir. 1963 sonrası işçi sınıfının ülke gündemine kitlesel olarak ilk kez girmiş olduğunu söyleyebiliriz. İşçi sınıfı bu dönem sınıf mücadelesinde ciddi deneyimler elde etmiştir. Elbette ki önemli olan bu deneyimleri daha sonraki mücadelelerde kullanabilmektir. Bunun başarıldığını söyleyemeyiz. 1961-80 döneminde grevler ve diğer eylemlerin büyük çoğunluğu özel sektörde olmuştur. 1974 öncesi kamu kesiminde direnişler çok seyrek olurken, 1974 sonrası artış gözlemlenmiştir. Kamu kesiminde olan direnişler daha çok ücretler, toplu iş sözleşmesinden sonra verilmeyen haklar ve iş kazaları dolayısıyla olmuştur. Kamuda gerçekleştirilen önemli direnişler belediyelerle tarım ziraat kooperatiflerinde olmuştur.

İncelemiş olduğumuz dönemde istihdamda tarımın ağırlı hala devam etmektedir.

Sonuç olarak, bu dönemin işçi hareketleri, nicel ve nitel olarak, günümüzü de birçok açıdan aşan, sıçramalarla doludur. Dönemde yaratılan temeller ve gelenekler günümüzdeki işçi hareketini biçimlendiren ana unsurlardan olmuştur. İşçi sınıfı ivmeli gelişimini sürdürerek partileşme ve sendikalaşmada sıçramalar yaratmıştır. Bu da ekonomik ve siyasal kazanımları getirmiştir. Elde edilen kazanımlar günümüzü de kapsayacak biçimde -cumhuriyet tarihinin en önemli kazanımlarıdır. 1980'lerden sonra girilen neoliberal politikalar döneminin bu kazanımların esasını yok etmesi ancak 2000'li yıllarda olmuştur.

1970'lerin ortalarında ulaşılan eylemlilik düzeyi ancak 1995 yılında yakalanabilmiştir; 1980'de ulaşılan sendikalı işçi sayısı -nüfusun ve işçi sayısının fazla artmasına rağmen- hala yakalanamamıştır. Örgütsel ola-

rak işçi sınıfının vardığı düzey, aynı zamanda, siyasal düzeyinin ve sınıf bilincinin bulunduğu aşamanın da göstergesidir. Yani sıra, 1960'lar ve 1970'lerde yaşanan çok yönlü deneyimler günümüz mücadelesinin temellerini oluşturan ana unsurlardandır. İşçi sınıfının teorisi, onun deneyimleri olduğundan dolayı Türkiye işçi sınıfı bu dönem içinde teorik hazinesini oldukça derinleştirip genişletmiştir.

İşçi sınıfının gelişim düzeyi ve buna paralel sınıf mücadelesindeki gelişimi egemen sınıfları zorladığından bunu durdurmak için AFC devreye sokulmuştur. İşçi sınıfı ve devrimci hareketin esas kesimi, resmi ideoloji ve dolayısıyla devletle köklü kopuşu yeterince gerçekleştirememiş, devrimci hareketin genç ve deneyimsiz oluşu, işçi sınıfı içinde öteden beri geliştirilen milliyetçilik ve devletçiliğin, bu dönem ağırlığını hissettirerek sınıf bilincini olumsuz etkilemesi (etkilemeye devam etmesi) gibi nedenler işçi sınıfının darbeyi göğüslemesini engellemiştir. Buradan hareketle işçi sınıfının örgütsel ve politik düzeyinin bir önceki döneme göre çok ilerlemiş ve gelişmiş olmasına karşın bu düzeyin bir askeri darbeyi karşılayabilecek yeterlilikte olmadığı da görülmüştür. İşçi sınıfının henüz alması gereken çok yol vardır ve birliği sağlanamamıştır. En azından işçi sınıfı hareketi açısından 1987-1989 dönemine kadar bir "ölü dönem" yaşanmasına neden olmuştur.

1980-2002 döneminde işçi sınıfının görünümü

İnceleyeceğimiz dönem birçok açıdan Türkiye toplumunda derin izler bırakan tarihsel ve toplumsal olaylarla doludur. Hâkim sınıfların başta işçi sınıfı olmak üzere bir bütün topluma azgınca saldırdığı, siyasal ve demokratik hakların yok edildiği, işçi sınıfına saldırının merkezde olduğu bir süreç 12 Eylül 1980 AFC ile sokulmaya başlanmıştır ve o saldırı konsepti 1980'den günümüze azalarak ve artarak hayata geçirilmeye devam etmektedir.

1970 ortalarında krize giren dünya kapitalist sistemi bunu neo-liberalizm diye adlandırdığı ekonomi modeli ile aşmak için bu modeli devreye sokmuştur. Özünde her alanda emeğe saldırıyı ve sömürüyü artırmayı amaçlayan bu model hâkim sınıfların devlet yapısındaki değişikliklerle birlikte toplumu gündelik yaşamından var oluş tarzına kadar uzanan bir dizi alanda da dayatmaları devreye sokmuştur. Kapitalizmin "altınçağı" diye tabir edilen 1950-1970'li dönem geride bırakılmış, sürekli ekonomik krizlerle yaşama anlamına gelen kapitalizmin "karanlık çağı" başlamıştı. İthal ikameci sermaye birikim politikalarının da sonuna gelmiş, neo-liberal

sermaye birikim politikaları devreye sokulmuştu. Yarı-sömürgelerdeki versiyonu ise ihracata dayalı sermaye birikim politikalarıydı.

Bu sermaye birikim politikalarının temel mantığı; artık iç pazara dönük üretim yapmak değil, ihracata dönük üretim yapmaktı. Çelişki şuydu ki; geri teknoloji ile üretilen ürünlerin uluslararası pazarda şansı olmadığı ama, ihracata dayalı üretimin esası oluşturması! O zaman yine klasik ihracat ürünleri yani tarım ürünleri ihraç edilecekti. Ama bu zaten geçmişte de yapılandı. İthal ikameci sermaye birikim politikalarında iç pazara dönük üretim esas olduğu için, iç pazarı canlandırmada etkisinden dolayı ücretlerin yükseltilmesinde bir esneklik vardı. Yeni sermaye birikim politikalarının, yarı-sömürgelerde uygulanan versiyonunun temel dayanağı, ücretleri alabildiğine baskılandırma ve genel olarak işgücü "malîyetini" alabildiğine düşürmektir. Bu konseptte göre yarı-sömürge ülkeler ucuz işgücü cenneti haline gelmeli, ihracatta başarı için bu "üstünlüklerini" harekete geçirmeliydi.

Ücretlerin düşürülmesinin 1970 sonrası politikleşmiş işçi sınıfı mücadelesi ile kolay başarılamayacağı da ortadaydı. Onun için başka araçlar devreye sokulmalıydı ve 12 Eylül 1980'de bu araçlar askeri darbe ile hem askeri zor hem de ideolojik propagandayla birlikte komplike bir şekilde devreye sokuldu. Bu şekilde ücretler düşürülecek, işçi sınıfının kazanımları bir bir tırpanlanacak, bunların sürekliliği için yapısal değişiklikler, anayasal ve yasal değişiklikler yapılacaktı. 12 Eylül darbesinin tarihi önemi başta işçi sınıfı olmak üzere bir bütün emekçilere komplike ve uzun erimli bir saldırının askeri zor ve ideolojik manipülasyonlar eşliğinde başlatılmasıdır.

İhracata dayalı sermaye birikim politikalarının devreye sokulmasıyla birlikte meta ve sermaye dolaşımının önündeki tüm engeller kaldırılıyordu. Sermaye talan edilmedik yer bırakmayacaktı. Sermaye yatırımları için tabii ki istikrar lazımdı, ki bu da ancak askeri zor ile sağlanabilirdi.

Türkiye açısından dünya konjonktürünün yarattığı ortamda 1930'larda devreye "devletçilik" diye soktuğu ve 1950'lerle birlikte ithal ikamecilik şeklinde formüle edilen sermaye birikim politikalarının sonuna gelinmişti.

12 Eylül'le birlikte hem mutlak artı-değer hem de göreceli artı-değer sömürsünü artırmak için her türlü yöntem devreye sokulmuştur. Emperyalistler üretim süreçlerini parçalayıp teknoloji gerektirmeyen parçaları yarı-sömürgelerde ucuz işgücü ile üretmeyi devreye sokmuş, montaj sanayinden parça üreten küçük ölçekli sanayinin geliştirilmesi aşamasına geçilmiştir.

Ücretlerin düşürülmesinin bir aracı da yedek işgücü ordusunun yani işsizlerin sayıca büyütülmesidir. Bunun bir yolu tarımsal işgücünün şehir- lere sürülmesiyken, diğer bir yolu kadın ve çocukların, işgücü piyasasına katılımının artırılmasıyla olur. İncelemiş olduğumuz dönemde özellikle ilk on yıllık periyotta Türkiye tarihinde rekor denebilecek bir şehirleşme ya- şanmıştır. Bu durumla birlikte işçileşme ve bunun bir parçası olarak işsiz- lik (yedek işgücü) nicel olarak büyümüştür.

12 Eylül olduğunda 178 işyerinde grev vardı. Bu işyerlerinde 54 bin işçi çalışıyordu. Bu işçilerin 47 bini DİSK'e bağlı sendikalara, 6 bini Türk- İş'e bağlı sendikalara üyeydi. Darbeyle birlikte artı-değer sömürü oran- ları yükselmiştir. 1981 yılında toplam artı-değer oranı % 269 iken 1986'da bu oran % 522'ye çıkmış, 1988'de % 548 olmuştur. 1991'de % 300, 1994'te % 520, 1995'te % 554'tür. 1981'den 1990'a kadar artı-değer oranı ortalaması % 378, 1991-1999 arası toplam artı değer oranı % 434; 1961- 1980 arası ise toplam artı değer oranı % 242'dir. Bu sömürünün ne kadar fazla arttığını gösterir, 12 Eylül AFC'sinin temel yapılış nedeni de budur. (Veriler Tekin: 2012, 136-137-138) Bu dönem ekonomisi ayrıntılı ince- lendiğinde sermayenin merkezileşip yaygınlaştığı görülecektir.

Bu artı-değer oranlarını, çalışma saatlerini artırarak yükseltmişlerdir. İstihdam edilenler içinde, bu dönem, haftada 40 saatten az çalışanlar % 29-17 arasında seyrederken, 40 saat çalışanların oranı % 13,5-21,2 bandında, 40 saatten çok çalışanlar ise 1988'de % 56.8 ve düzenli bir art- ışla 2003 yılında % 66,3'e çıkmıştır. Yani çalışanların ezici çoğunluğu 40 saatten fazla çalıştırılmaktadır.

12 Eylül AFC'sinin işbaşına gelmesiyle birlikte tüm işçi ve emekçile- rin eylemleri yasaklanmış ve durdurulmuştur. 1980-1984 arası işçi ey- lemleri tümüyle durmuştur. 1984 sonrası, tüm darbe dönemleri sonrası olduğu gibi, geri eylem biçimleriyle bile olsa işçi eylemleri gelişmeye başlamıştır.

İşçi sınıfının moral olarak erozyona uğraması, ekonomik ve siyasal ör- gütlerini ilk başta tümüyle kaybetmesi, devrimci hareketin yenilgisi, sos- yalizmin erdem olması durumunun büyük darbe alması, devrimci safların gruplar halinde terk edilmesi işçi sınıfının hızla apolitikleşme sürecine gir- mesini getirmiştir. Sınıf mücadelesi içinde deneyim kazanmış işçilerin ya hapse tıklması ya da Avrupa'ya kaçmak zorunda kalması da işçi sınıfının deneyimini zayıflatmıştır. Ve bunun doğal sonucu olarak işçi sınıfının ka- zanımlarına sahip çıkamaması durumu oluştu. Bu anlamda burjuvazinin ideolojik propagandaları işçi sınıfı üzerinde etkili olmaya başladı ve ideo-

lojik olarak da sınıf tahakküm altına alındı. "Liberal solculuk", "sivil toplumculuk" gibi burjuva akımlar sol çevrelerde etkili olmaya başladı. Marksizm-Leninizm'in toplum üzerindeki saygınlığını yok etmek için ve de sömürünün devasa boyutlara çıkması ile birlikte yoksullaşan toplumu avutabilmek için din, politika alanına ve toplum yaşamına planlı bir şekilde enjekte edilmeye başlandı. Sınıf bilinci daha önceleri ağırlıklı olarak milliyetçilik zehri ile kötürümleştirilirken 1980 sonrası hâkim sınıflar din afyonunu da bu zehirle birlikte topluma enjekte ederek sınıf bilincini dumura uğratmak için çalıştı. İşçi sınıfı salt örgütsel olarak darbelenmekle yetinilmiyor, ideolojik tahakküm araçlarının hepsi birden devreye sokularak esasta ideolojik olarak darbe vurulmaya çalışılıyordu. 1980'le birlikte toplumda hiç olmadığı boyutlarda bireycileşme, dine sığınma şeklinde içe dönme süreci başlamıştı. İşçi sınıfı içinde küçük burjuva yaşam biçimlerinin hayat bulması ve burjuvazinin ideolojisinin yaşamasına uygun zemin oluşturulmuştu. Bu aynı zamanda yozlaşmanın da zeminiydi ve bu dönemden sonra toplumsal yozlaşma daha bir hız kazandı.

12 Eylül AFC ilk üç yıl ekonomik politikaları askeri zor ile hayata geçirmişti, ki bu ekonomik politikalar da 24 Ocak kararları ile karakterize olmaktadır. 1988 yılına kadar da bunlar kesintisiz uygulanmıştır. Bu neo-liberal politikalar dönem boyunca farklı biçimlerde ve derinleştirilerek devam etmiştir. 2000'li yıllarda artık bunlar da sürdürülemez olmuş; krizler, hem dünya kapitalist sistemini hem de onun bir parçası olan Türkiye ekonomisinin yakasını bırakmamıştır.

12 Eylül tabii ki yalnızca işçi sınıfı ve köylülüğe dönük sömürü politikalarını daha etkinleştirmekle kalmamış; memurlara, emeklilere dönük de maaşlarda, ikramiyelerde ve sosyal haklarda büyük boyutlarda gasplara gitmiştir.

1970'le dünyada emperyalist-kapitalistlerin devreye soktuğu neo-liberal ekonomi politikalarının önemli bir özelliği de özelleştirmelerdir. Türkiye açısından bunun devreye sokulması 1980'li yıllara denk düşer. Bu politika, işçi sınıfını direkt ve birçok konuda etkilemektedir. Özelleştirmelerle birlikte işten çıkarmalar artmıştır. Bununla birlikte sendikacılığın esasta örgütlü olduğu kesimin kamu sektörü olduğunu düşündüğümüzde, devlete bağımlı sendikacılık bağlamında, sendikacılığın da krize girdiğini ve sendikasızlaştırma ile kol kola yürüdüğünü söyleyebiliriz. Türk-İş'in 1980'in sonlarında, sözde bir değişim içine girmesinde hem bu durumun hem de işçi sınıfının ciddi yoksullaşmasının baskılanması etkili olmuştur. Elbette ki özelleştirme saldırısı kapsamlı bir saldırdır. Bu

saldırı ile birlikte örgütsüzleştirme, güvencesiz çalışma, esnek çalışma biçimleri, taşeronluk vb. saldırıları da başlatılmıştır.

Bu dönemde önemli politik gelişmeler yaşanmıştır. Bunlardan en öne çıkanlardan birisi, dönem başında 15 Ağustos 1984'te Kürt Ulusal Hareketi'nin silahlı mücadeleyi başlatmasıdır.

1990'lı yıllar esasta işçi sınıfı mücadelesinin yanında Kürt Ulusal Hareketi'nin de mücadelesini geliştirmesine paralel hâkim sınıfların açık iç savaş yürüttüğü, toplumda şovenizm ve milliyetçiliğin zirve yaptığı, faili meçhuller, gözaltında kayıplar, kitlesel katliamlarla geçen yıllar olmuştur. Devrimci hareketin 1980 sonrası tekrar toparlanıp saldırıya geçmesi kırdı ve şehirde özellikle proletarya partisi ve devrimci örgütlerin mücadelesini yükselttiği yıllar olmuştur. 1990 ortalarında ise hem işçi sınıfının hem de devrimci örgütlerin mücadelesi açısından bir zirve ve inişin başladığı yıllar olmuştur. 1996 1 Mayıs'ı ile hem zirve yaşanmış hem de ondan sonra kitle hareketleri ve devrimci hareketlerde geriye düşüşler başlamıştır.

İşçi sınıfı hareketi ve devrimci hareketin gelişimi açısından 1988-1992 ve 1995-1996 önemli yıllardır. Bu iki dönemde de işçi sınıfı hareketi ciddi bir toparlanma ve gelişim göstermiş, eylemlilikler artmıştır. Buna paralel başta proletarya partisi olmak üzere devrimci harekette de bu iki dönemde hem eylemsellikte hem de kitleselleşmede ciddi gelişmeler olmuştur. Proletarya partisi açısından kendi içinde gerçekleşen 1994 darbesi geriye düşüşün başlangıcı olarak alınabilir. Her ne kadar dönem dönem hem eylemlerde hem de kitleselleşmede gelişme kaydetse de 1994 darbesinin etkisi oldukça kapsamlı olmuştur. Bu da işçi sınıfının mücadelesi ve genel sınıf mücadelesinin gelişimi içinde anlaşılır olmaktadır.

Kürt Ulusal Hareketi'nin önderliği de bu dönem sonunda emperyalistler tarafından yakalanıp TC'ye teslim edilmiştir. Bu hem Türkiye işçi sınıfı mücadelesi dengeleri açısından hem de Ortadoğu bağlamındaki güçler dengesinde önemli bir gelişmedir.

Bu dönem içinde iki defa büyük ekonomik kriz, 1994 ve 2001 krizlerini de not etmek gerekiyor. Bu krizlerde halkın hızla yoksullaştığını, yoksullaşan küçük üretici köylülüğün çözülmesinin arttığını, bunun da yedek işgücü ordusunu büyüttüğünü söylemeliyiz. Bu dönem şehirleşmeyle birlikte işçileşmeyi etkileyen bir faktör de faşist Türk ordusunun T. Kürdistanı'nda köyleri yakarak, insanları katlederek zorla kırsal alanın boşaltılması gelmektedir. Bu işçileşme hem askeri zor ile hem büyük bir yoksunluk ve sefalet içinde gerçekleşmiştir. Bu işçileşen ya da şehirlere sürülen kitle her türlü güvenceden yoksun olduğu için büyük bir sömürü çarkının içine itilmiştir.

AFC bir taraftan askeri zor ile ekonomik politikayı hayata geçirirken diğer taraftan neo-liberal politikaların öngördüğü anayasal ve yasal düzenlemeleri de yapmıştır. Bu dönem bir dizi konuda yasal düzenlemeler yapılarak yeniden yapılanmaya gidilmiş, devlet mekanizması buna göre yeniden örgütlenmiştir.

12 Eylül Anayasası sınıf mücadelesini bastırmanın bir ürün olarak oluşturulmuş, tüm demokratik haklar ve işçi sınıfı kazanımları bu anayasa ile tırpanlanmıştır. Bu Anayasa, anti demokratik, ırkçı, hakim ulus şovenizminin hakim olduğu, işçi ve sosyalizm düşmanı faşist bir anayasadır. Bir dizi faşist devlet kurumu bu anayasa ile oluşturulmuştur.

Anayasanın işçi sınıfına saldırı ve haklarını gasp eden maddelerine paralel düzenlenen 2821 Sayılı Sendikalar Yasası ve 2822 sayılı Toplu İş Sözleşmesi ve Lokavt Kanunu da 1983 tarihinde Milli Güvenlik Konseyi'nce kabul edilip yürürlüğe sokulmuştur. Sendika kurmak oldukça zorlaştırılmış, sendikalara üye olamayacak işçi kapsamı genişletilmiş, sendikalar üzerinde her türlü denetim artırılmış, sendikaları mali açıdan zayıflatmak için düzenlemeler yapılmış, sendikalara siyaset yasağı getirilmiş, sendikaların kapatılması kolaylaştırılmış, sendika temsilcilikleri oldukça sınırlandırılmıştır.

İşçi sınıfı mücadelesinin yasal alana sıkıştırılması ve toplu görüşme sendikacılığının geliştirilmesi karşısında devletin-sermayenin refleksi yasal sınırların daraltılması olmuştur. Bunun karşısında yasallık değil meşruluk ve haklılıklar üzerinden geliştirilen, yasal sınırlamaları tanımayan kitlesel-sınıf sendikacılığı geliştirilemediği için sendikacılığın ölüm süreci başlamıştır.

Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu da işverenlerin yazılı olarak sundukları istemleri doğrultusunda hazırlanmıştır. Dolayısıyla da başından sonuna kadar işçilerin aleyhine hükümlerle doludur. İşçi sınıfı, 1963'te kazandığı sendikalaşma, grev ve toplu sözleşme haklarını bu yasalarla birlikte önemli oranda kaybetmiş, fiilen grev ve toplu sözleşme hakkı işlevsizleştirilmiştir.

1999 yılında çıkarılan 4477 sayılı yasa ile sosyal haklarında önemli kısıtlamalara gidilmiş ve yaşlılık aylığına hak kazanma zorlaştırılmıştır.

2001'de çıkarılan 4688 sayılı yasayla ise memur ve sözleşmeli personel için toplu pazarlık hakkının tanınmadığı, grev yasağının sürdürüldüğü bir düzenleme yapılmıştır.

Bu dönem işçi sınıfının haklarını daraltmaya yönelik olan yasalar, esasta, esnek üretimi-çalışmayı yasallaştırmak ve yaymak için yapılmıştır.

İncelediğimiz dönem esnek çalışma bir devlet politikası haline gelmiş ve 1990'ların ortaları ile birlikte bu saldırı yoğunlaşmıştır. Bu dönem bu kapsamda öne çıkan yasalar; Kamu Personeli Rejimi Reformu, Sosyal Güvenlik Yasası Değişikliği ve İşsizlik Sigortası'dır.

Türkiye nüfus yapısında da büyük değişikliklerin yaşandığı bu dönem işçi sınıfının nicel durumunda ise şöyle gelişmeler olmuştur:

1980'de 44.736.957 olan toplam nüfusun % 56.08'i kırsalda yaşarken, % 43.92'si şehirlerde yaşıyordu. 1990'da nüfus 56.473.035'e çıkmış, kırdaki yaşayanların oranı % 40.98'e düşmüş, şehirlerde yaşayanların oranı ise % 59.02'ye çıkmıştır. 2000'de ise toplam nüfus 67.844.983 olurken, kırsalda yaşayanların oranı % 35.13'e düşerken, şehirlerde yaşayanların oranı % 64.87'ye çıkmıştır. Görüldüğü gibi özellikle 1980-90 arasında çok büyük bir nüfus şehirlere göçmüştür. Şehirleşme oranları ise şöyledir; 1980-90 arası % 16.90; 1990-2000 arası % 5.75'tir. bu yıllarda genel nüfus artışı da şöyledir: 1980'de % 2.06, 1985'te % 2.48, 1990'da % 2.17, 2000'de % 1.82'dir.

"1980 yılı Ekim ayı itibarı ile Türkiye'de gelir getirici bir işte çalışan 18,5 milyon kişinin 6.2 milyonu ücretliydi. Ücretlilerin faal işgücüne oranı % 33.5 idi. Kendi hesabına çalışanların sayısı 2 milyon 277 bin, ücretsiz aile çalışanlarının sayısı ise 7 milyon 860 bin idi. Kırsal bölgelerde veya kentlerde kendi işinde çalışanlar ve onlara işyerinde yardım eden aile bireyleri, gelir getirici bir işte çalışanların % 54.8'ini oluştuyordu. (10 milyon 137 bin kişi) (Koç; 2010, 277) Bu veriler o yıllarda Türkiye'nin hala küçük üretim cenneti olduğunu anlatmaktadır. Özellikle tarım alanında ücretsiz aile işçiliği yaygındır. Ayrıca ücretlilerin kırsaldan tam anlamıyla bağı kopmamıştır. Bu, işgücünün yeniden üretimi kapsamında kırsaldan değer transferi anlamına geldiği gibi sınıf mücadelesinin gelişimini de olumsuz etkiliyordu.

1985 yılında da ücretlilerin gelir getirici işte çalışanlara oranı % 33.5 idi ama işçi sayısının yüksek olduğu illerde ücretlilerin oranı ortalamadan epey üstündeydi. *"Türkiye ortalamasının üstünde olduğu iller (sırasıyla) şunlardır: İstanbul (% 73.21), Ankara (% 62.30), İzmir (% 56.88), Kocaeli (% 52.56), Adana (% 44.8), Eskişehir (% 43.65), Bursa (% 0.31)"* (Koç; 2010, 277)

Neo-liberal ekonomi politikalarının devreye sokulmasıyla birlikte kırsal alandaki küçük üretim hızlı bir çözülme sürecine girmiştir. Bu durum nüfus yapısına ait verilerde görülmektedir. Ücretlilerin gelir getirici bir işte çalışanlar içindeki oranının, önemli nüfusa sahip şehir merkezlerinde,

ortalamanın çok üstünde olması, bu sürecin, aynı zamanda hızlı bir işçileşme süreci olarak yaşandığını gösterir.

Ücretlilerin sayısı 1990 yılında 9,0 milyona yükselmiştir. Aynı yıl gelir getirici bir işte çalışanların toplam sayısı 23,4 milyondur. Bunun % 38,5'i ücretlidir. 5,2 milyon insan kendi hesabına, 8,9 milyon insan da ücretsiz aile işçisi olarak çalışıyordu. 1980 nüfus sayımına göre, hane halkı "reislerinin" % 42.1'i ücretliyken bu oran 1990'da % 46.6'ya yükselmiştir.

İncelediğimiz dönem içinde ücretlilerin istihdam içindeki payları şöyle gelişmiştir. 1980'de 6,2 milyon olan ücretliler 1990'da 9,0 milyona, 2000'de ise 11,3 milyona çıkmıştır. Oransal olarak 1980'de % 33.5, 1990'da % 38.5 ve 2000'de ise % 43.5'e çıkmıştır. Ücretsiz aile çalışanlarının istihdam içindeki durumu ise 1980'de 7,9 milyon, 1990'da 8,9 milyon ve 2000'de 8,8 milyondur. Oransal olarak 1980'de ücretsiz aile işçilerinin istihdam içindeki oranı % 42.4'ten % 33.8'e gerilemiştir. Kendi hesabına çalışanlar da 1980'de 4,3 milyon iken 2000'de 5,2 milyon çıkmalarına karşın oransal olarak % 23.1'den % 20.1'e gerilemiştir. İstihdam içinde ücretlilerin oranı 2000 yılında bazı illerde şöyledir: Ankara % 72.1, İstanbul % 76.0, İzmir % 62.0, Bursa % 55.6, Eskişehir % 56.7, Kocaeli % 52.8, Tekirdağ % 52.8, Dersim % 54.8, Yalova % 51.3, Karabük % 50.

T. Kürdistanı'nda yürütülen ulusal ve sosyal kurtuluş savaşı bu dönem büyümüştür. Devrimci savaş karşısında karşı-devrimci savaş geliştirilmiş ve bu halka açıktan saldırı anlamına gelmiştir. Bu bölgede yoksul köylülük-köyler devlet güçleri tarafından yakıldı, yıkıldı, insanlar katledildi, köyler bombalandı, sürgünler başladı. Bunun dolaysız sonucu karın tokluğuna çalışın işgücünün sermayeye sunulmasıydı. Bu, Kürtlerin aynı zamanda korkunç bir sömürü ağının içine itilmesi anlamına geliyordu.

Mülksüzleşen, mülklerini kullanamaz hale getirilen kitleler, kitlesel ve seri üretim yapan büyük ölçekli fabrikalarda düzenli istihdam temelinde toplanmamışlar, esnek üretim alanlarında ucuz işgücü olmuşlardır. Büyük bir işsizler ordusu oluşması da sermayenin ücretleri düşürmede işçi sınıfına karşı kullanılan bir silah durumuna getirilmiştir.

1950'lerle başlayan işçileşme sürecinin bir aşamasında enformel ya da marjinal sektör diye tanımlanan, sanayinin ememediği işgücünün, çalıştığı alandan ve biçimden farklı esnek üretime bağlı enformelleşme, kayıt dışı olarak işgücüne katılım artmıştır. Bu, neo-liberalizmin işgücünün değerini düşürme stratejisinin ürünü olarak yaşanmaktadır. Sonuçta sermaye, tarım alanı da dâhil bir dizi alana girip buraları meta ilişkisi içine çekmiş ve oralardaki insanları işgücü pazarına fırlatmıştır.

Bütün bunlardan dolayı 1980'le başlayan sürecin karakteristik özelliklerinden birisi işçileşmedir. Bu süreçle birlikte kuralsız bir işçileşme süreci yaşanmıştır. Bir dizi alanda metalaşma yaşanırken işgücünün metalaşması hiç yaşanmadığı kadar kapsamlı olmuştur.

İşçi sınıfının bu dönemki niteliğine ilişkin şöyle bir değerlendirme yapabiliriz:

12 Eylül ile birlikte tüm grevler durdurulmuştur. Darbenin olacağını bir gün önceden öğrenen DİSK yönetimi darbeye karşı etkin bir direniş örgütleyemediği gibi, teslim olun çağrısına da uyup, gidip teslim olmuşlardır. Türk-İş yöneticileri ise darbeyi sevinçle karşılamış, Türk-İş'e bağlı bazı sendikalar da darbenin gazabına uğramış ve kapatılmış, 500 bin üyeye sahip DİSK kapatılıp mal varlıklarına el konulmuştur. Meydan Türk-İş ve Hak-İş'e kalmıştır. MİSK 4 yıl kapalı kalmış, daha sonra isim değiştirerek faaliyetine devam etmiştir. DİSK davası 1981'de Askeri Mahkeme'de 52 yöneticisine idam istenerek başlamış, toplam 1477 sanık yargılanmış, toplam 78 kişiye idam istenmiştir. 10 yıl sonra 1991'de be-
raat etmişlerdir.

1984-1991 döneminde Türkiye'de sendikalı işçi sayısı 1,5 milyon civarındır. Bunun 900 bini kamu sektöründe, 600 bini özel sektördedir.

1990'dan sonra kamu çalışanları, sendikalaşma çalışmalarına başlamışlar, 1991 yılından sonra bu sendikalar kitlesel bir güç haline gelmiştir.

1983'te TİS'e göre sendikalı işçi sayısı 1.247.275'tir. 1989'da bu sayı 1.482.101, 1987'de 1.500.779'dur. 1990'da 1.463.880, 1995 ve 1999'da 956.292'dir. Görüldüğü gibi 1987'den sonra sendikalı sayısında düşme başlamıştır. İşçi sayısı artmasına karşın hem TİS yapan hem de sendikalı olan işçi sayısı azalmaktadır. Sendikalaşma oranı da 1981'de % 17.9, 1985'te % 20.3, 1990'da % 16.3, 1995'te % 11.7, 1999'da % 8.3'tür. Düzenli olarak sendikalaşma oranında bir düşme gözlemlenmektedir.

1987'de yavaşlamaya başlayan sendikalaşma oranı, 1990'dan sonra düşüşe geçmiştir. Ücretlilerin sayısal artışına paralel TİS'e göre sendikalı işçi sayısı ya yerinde saymış ya da azalmıştır. 1989 yılından sonra rakamsal olarak da azalmaya başlamıştır. 2000 Ocak ayında Bakanlık verilerine göre sendikalı sayısı 3 milyonun üzerinde ve oranı da % 68.5'tir. Sendikalar ise gerçek üye sayısı ve üye oranının bu sayı ve oranın oldukça altında olduğunu ifade etmektedir. TİS kapsamındaki işçi sayısı bakanlığın verilerinin doğru olmadığını ortaya koyuyor. Sendikalı işçi sayıları tahmini olarak bulunmaya çalışılmaktadır. TİS kapsamındaki işçi

sayısına dayanılarak yapılan hesaplama göre, 1999 yılında sendikali sayıları 1 milyonun altına düşmüş gözükmektedir. Sendikalaşma oranı nüfus sayısını ücretli sayısına göre % 8.4, DİE Hane Halkı Anketleri ücretli sayısına göre de % 9.6 gözükmektedir. Sendikalar içinde kamunun % 70 ile ve 700 bin insanla ağırlığı oluşturduğu, özelde ise % 30 ve 300 bin insanın sendikali olduğu görülmektedir.

"Kamuda sendikalılık oranı, yalnızca kamuda SSK'ya kayıtlı olanları kapsamaktadır. Diğer yandan ise kamuda 100 binlerce işçi taşeron eliyle ve kimileri de kayıtsız biçimde istihdam edilmiş olup, kamu sendikacılık oranının hesaplamasında SSK'lı oranı dikkate alınmamaktadır." ('97- '99 Petrol-İş, 709)

1994 krizi sonrası kamuda işçi çıkarmalar artmıştır. Kamuda işçi sayısı, zorunlu emeklilik uygulamaları ve emekli edilen işçilerin yerine işçi alınmaması, işlerin taşeronlar, fason üretim ve hizmet satın alma yoluyla yapılması dolayısıyla azaldı. Özel sektörde ise yaygın işçi çıkarma yoluyla sendikasızlaştırma uygulanmıştır. Özel sektörde 1991 yılında anlaşma sağlanan toplu sözleşmelerin kapsamında 459 bin işçi varken, bu sayı 4 yıl içinde 257 bine indirilmiştir.

İşçilerin dağılımını işkollarına göre incelediğimizde işçilerin inşaat, metal, dokuma, ticaret, büro, eğitim, güzel sanatlar, genel işler ve gıdada yoğunlaştığını görüyoruz. En fazla işçiyi kapsayan işkolu inşaat olmasına rağmen, bu işkolu, en az sendikali işçiyi barındıran işkollarındandır. Bu durum, genel saldırıların dışında (bundan bağımsız olarak) inşaatın dağınık yapısı ve kırsalla güçlü bağı olan işçileri daha çok barındırmasından kaynaklıdır.

İmalat sanayinde inşaat, metal ve dokuma işkollarında çalışan işçi sayısının toplamı sanayi işçilerinin yarısı civarındadır. Dolayısıyla işçi sayısı bakımından bu üç sektör öne çıkmaktadır. Bunların içerisinde metal işkolu, imalat sanayinin kalbi durumunda olduğu için hem işçi sayısı bakımından hem de üretimdeki önemi bakımından öne çıkmaktadır. Dokuma işkolu, işçi sayısı ile öne çıksa da genel olarak birincil veya stratejik öneme sahip olduğu söylenemez.

Türk-İş bütün işkollarında örgütlü tek konfederasyondur. Devletin işçi politikalarında baş aracı olan Türk-İş, devletin ve patronların direkt desteği ile en büyük konfederasyon olma özelliğini yıllardır korumaktadır. Birçok işletmede, işe girme veya işten çıkartılmanın koşulunun Türk-İş'e bağlı sendikalardan birine üye olunması olduğunu sıkça duymaktayız.

Türk-İş tüm hükümetlerle iyi ilişkiler kurmak istemiştir. Fakat ANAP

hükümetlerinde buna karşılık bulamamıştır. Hatta Türk-İş'in kamu kesimindeki toplu pazarlıklar dolayısıyla hükümeti boykot etmesi sonrası Türk-İş sendikası ve sendikacılar hakkında soruşturma açılması şeklinde hükümetçe yanıtlanmıştır. Bu tavırla birlikte devamlı ücretlerin düşmesi, sendikal sorunlar ve çalışma koşullarının sorunları karşısında Türk-İş zor da olsa eyleme geçmiştir. 1988 sonrası bütün bu sorunlar karşısında greve getirilen sınırla, yasaklamalar dolayısıyla, üretimi doğrudan etkilemeyen, kamuoyu oluşturmaya dönük eylemlere yönelmeye başlamışlardır. Böyle başlayan eylemler 1989 yılında "Bahar Eylemleri" olarak bilinen, işçilerin sendikaları da aşarak sokağa dökülmelerini beraberinde getirmiştir. Bu, sendikaların da durumunu değiştirmeye vesile olmuştur. Türk-İş'in de buna uygun pozisyon aldığını görüyoruz.

1980 sonrası sendikacılığın bazı özellikleri Akkaya tarafından şöyle ifade edilmiştir:

1) Kamu ağırlıklı sendikalaşma nedeniyle tüm hükümetlerle iyi geçinmeyi gerektiren kolay ve siyasal manevralarla sendikacılık yapmak da zorlaşmıştır. 2) Ücret ya da toplu sözleşme sendikacılığı yapılarak, tek boyutlu politikalar izlenmiş ve bunun dışında ücretlilerin sorunlarından uzaklaşmıştır. 3) İşçi sınıfının siyasal gücü ve etkisi yeterince ve iyi kullanılmamıştır. 4) Sendika içi demokrasi işletilmemiş, delege yoluyla seçimler kötüye kullanılmış, üye tabanının bilinçlenmesi gereken sendika içi eğitim ihmal edilmiş, sendikal bürokrasi daha da güçlenmiştir. 5) Sendikalar akademisyenlerden ve aydınlardan uzak durmuştur. 6) Sendikalar işçi sınıfını kontrol aracına dönüşmüş; işçilerin eylemleri, öfkeleri, tepkileri sendikalar aracılığıyla ılımlaştırılarak dillendirilmeye çalışılmıştır. (Akkaya: 2004, 154)

Elbette ki sanayileşmeyen, nüfusu hızla artan, işsizliğin arttığı, hızlı bir kentleşmenin yaşandığı bir ortamda sendikaları dışlayarak oluşturulan politikaların ömrü uzun olmaz. Hele ücretlerin düşürüldüğü, gelir dağılımının hiç olmadığı kadar bozulduğu bir durumda düzenle uyumlu ve sosyal kontrol aracı olarak konumlandırılmış sendikaların yaşama zemini zayıf ve aşınmış durumdadır. Bunun karşısında devrimci ve demokratik anlayışla geliştirilecek sendikal çalışmalarla bu tip sendikaların tasfiye edilmesinin zemini her zamankinden daha fazladır.

Bu dönem sendikacılığı DİSK'in de Türk-İş'leşmesi şeklinde gelişmiştir. Bu, sendikal faaliyetlerin sermaye birikimi önünde engel olmaktan çıktığı anlamına geliyordu. Bu süreçte özellikle TC'nin kuruluşundan sonra kesintisiz hâkim sendikacılığın devletin denetiminde geliştirilme-

sinin büyük payı vardır. Devlet, sendikacılığı zaman zaman düzeni korumanın bir aracı olarak görüp, bu doğrultuda konumlandırırken zaman zaman da sermaye birikimi önünde engel görüp işlevsizleştirmeye çalışmıştır. Türk-İş'in 1988'de yaşadığı kriz bundan kaynaklıdır. Sendikacılık hareketi 1908 sonrası ciddi anlamda milliyetçiliğin etkisine girmiştir. Daha sonra da hep yüksek dozajlarda milliyetçilik dönem dönem verilmiştir. 1980 sonrası 12 Eylül öncesi ortamdaki beslenen mafyalaşmış sendikaların, sendika ağalarının sendikacılıkta boy atması sürecine girilmiştir. Sendikacılık hareketinin genel olarak tıkanması sürecine girmesi yalnızca bir yönden değil birkaç yönden olmuştur. Sendikacılığın zeminini zayıflatan temel nedenleri neo-liberal politikaların işçi sınıfına saldırı içerğinde aranmalıdır. Özelleştirmeler, taşeronlaştırma, esnek üretim, fason vb. şeklinde ifade edilen üretim biçimleri işçi sınıfına farklı noktalardan birer saldırıdır. Bu, ilk başta işçilerin daha fazla sömürülmesi, sermayenin çeşitli biçimlerde artı-değer sömürsünü artırmak için formüle edilmiştir. Bu tarz sömürüyü süreklileştirmenin bir diğer ayağı ise sınıfın direnme gücünü oluşturan örgütlenmelerin zayıflatılmasıdır. Üretim süreçleri parçalanarak, daha küçük işletmelerde, daha düşük maliyetle (bu daha düşük ücret, sosyal hak ve kötü çalışma koşulları demektir) işgücü istihdamı ile artı-değer sömürsünü artırmaktır. Bu da örgütlenme zeminini oldukça zayıflatan bir durumdur. Küçük işletmelerde örgütlenme zor olur. İş güvencesinin bu işletmelerde zayıf olması, örgütlenmelerden kaçışı artıran bir işlev görmektedir. Zira sendikalı olmak iş güvencesi sağlamamaktadır. Kapsam dışı personel çalıştırma ve taşeronlaştırma uygulamaları da sendikalaşmayı önlemektedir.

Dönem sonunda, 12 Eylül AFC tarafından devreye sokulan neo-liberal politikaların bir ürünü olarak sendikasızlaştırmalar büyük boyutlara ulaşmıştır.

Sendikal haklar 1909'dan bu tarafa "ülkemizin sosyo-ekonomik şartları" nakaratıyla kısıtlanmıştır. Bu bir gerçeğe işaret etmektedir elbette; ülkedeki demokrasi sorunu, 1909'dan günümüze ortadan kaldırılamamış, bir devrim sorunu olarak Proletarya Partisinin önünde durmaktadır. İşçi sınıfının nicel ve nitel gelişimi de bu durumu ortadan kaldıramamıştır. Bu sorunun kapitalizme içkin bir sorun olması dolayısıyla yeniden yeniden üretilmesi durumu da vardır, dolayısıyla bunun ortadan kaldırılması da bir devrim sorunudur. Bütün bu gerçekler sendikal mücadelenin devrim mücadelesiyle ilişkili olduğunu gösterir.

Bu dönem içinde gerçekleşen eylem çizgisi ve eylemler şu şekildedir:

Yapılan bundan önceki darbe sonralarında olduğu gibi, bu darbe sonrası da işçi sınıfı eylemleri önce grev dışı ve pasif eylem tarzları ile başlamıştır. 12 Eylül darbesinin ideolojik saldırıları bir yılgınlık ortamı yaratmış, dolayısıyla eylemsizlik durumu uzun sürmüştür.

Çıkarılan 2821 ve 2822 sayılı yasalar grev kısıcılığını resmileştirmiş ve nerede ise grevi de imkansız kılmıştır. Bu şekilde grevin işçi sınıfının elinde bir silah olma durumuna son verilmek istenmiştir. Dolayısıyla 1984'ten sonra ilk başta kamu sektöründe yasadışı eylemler yoğunlaşmıştır. Çünkü özelleştirme ve işten çıkarmalar kamu sektöründe ağırlık kazanmıştır. Bunun yanında 1984 sonrası başlayan grevlerde, grev olan işletmelerde greve çıkan işçiler kadar çalışmaya devam eden işçiler de vardı. Kamu kesiminde işten atılmaların yoğunlaşmasıyla birlikte, artan yasadışı eylemlerle işçiler yoğun bir şekilde devletle karşı karşıya gelmiştir.

1980 sonrası kısa bir dönem hükümet, işçileri susturmak için kısmi ekonomik haklar vermiş ve eylemleri önlemiştir. Ama daha sonraki yıllar, devletin yeni dönemki politikalarını benimseyip yürüten ANAP hükümetleri döneminde hem kamuda hem özel sektörde grevler, bir önceki döneme göre daha yaygınlaşmış ve greve katılan işçi sayısı artmıştır. 1980'lerin sonu ve 1990'lar Türkiye'de işçi sınıfının grevlerle yoğun olarak tanıştığı yıllar olmuştur.

Grevlerin yasaklanması ya da olanaksız hale getirilmesi dolayısıyla özellikle 1989 yılında yoğun olarak başvurulmuş ve oldukça etkili olan grev dışı eylem tarzları geliştirilmiştir. Bu eylemler kamuoyunda geniş bir meşruluk yaratmıştır. Tarihe "Bahar Eylemleri" olarak geçen süreçteki bu tarz eylemlere 1990 sonrası da başvurulmuştur. Bu süreçte işçiler toplu pazarlık süreci başladığı andan itibaren tepkilerini grev dışı eylemlerle koymaya başlamışlardır. Bu dönemde işçilerin ekonomik durumunun bozulmasından etkilendikleri için esnaflar da, grevler dâhil eylemlere destek vermişlerdir. Hükümetlerin sert ve uzlaşmaz tutumu, uygulanan politikaların işçileri yoksullaştırması, işsizliğin artması, hak gasplarının büyük boyutlara ulaşması, başka yapısal değişikliklerden kaynaklı nedenlerle birlikte, sendikaları, özellikle Türk-İş'i de eylem yapmaya itmiştir. Hükümetin tavrı karşısında Türk-İş, işçilerin politikleşmesinin bir anlamı ile önünü de almak istemiştir. Grev dışı eylemlere işçiler yer yer sendikaları aşarak başvurmuş; sessiz oturma, yalınayak yürüme, alkış, sessiz yürüyüş, yarı çıplak yürüyüş gibi eylemler yapılmıştır.

Eylemler genel olarak işten atılmalara, keyfi uygulamalara, TİS şartlarına uyulmamasına, TİS sözleşmesi imzalamamaya, ücret artışı olma-

masına, çalışma şartlarının düzeltilmemesine ve özelleştirmelere karşı yapılmıştır.

1980 Bahar Eylemleri, işçilerin sendikaları da aşarak sokaklara inmesiyle, bir anlamı ile işçilerin sendikaların kurmuş oldukları tuzak çemberinin dışına çıkmalarını da sağlamıştır. Bu gelişen damar cılız olmakla birlikte geliştirilip güçlendirilmediği için yasal sendikacılığın sınırları aşılabilmek için meşruiyet temelinde mücadeleler geliştirilememiştir. 12 Eylül rejiminin işçi sınıfını hapsediği olduğu misyon aşılamamış; bu durum, sınıfın örgütsüzlüğünün artmasını, gelişen işçi sınıfı eylemlerinin bir istikrara kavuşmasını önleyici faktör olmuştur. Bu dönem yapılan bazı eylemler kitleselliği, bazıları yeni eylem biçimleri olmaları boyutları ile hafızalarda yer etmiş, dikkat çekici olmuştur. Netaş grevi, 1989 Bahar Eylemleri, Zonguldak maden işçilerinin Ankara yürüyüşü, 1994 memur eylemleri, Gebze direnişi, Aras Kargo direnişi bunlardan bazılarıdır.

Akkaya'nın 1980 sonrası eylemlere ilişkin değerlendirmesi de şöyledir:

"1980 Türkiye'sinde, grevlerin genel olarak ekonomi ve işletmeler üzerinde olumsuz etkide bulunduğunu söylemek mümkün görünmemektedir. Örneğin önemli ihracat sektörlerinden 490.000 işçinin bulunduğu dokuma işkolunda 1984-1998 dönemi boyunca toplam 42 kez greve gidilmiş, grevlere toplam 23.205 kişi katılmış, grevlerde toplam 777.211 işgünü kaybı olmuştur. Yıllık ortalama olarak alındığında bu rakamların hiçbir anlamı kalmamaktadır. 15 yıl boyunca greve gitmiş olan toplam 23.205 işçi, işkolundaki işçilerin yaklaşık % 5'ini oluşturmaktadır. İşçilerin % 88'inin hiç greve gitmediği ve bir iş yerinde grev sıklığının oldukça düşük olduğu Türkiye'de grevlerin yıkıcı sonuçları olduğunu düşünmek için daha sağlam argümanlara bakmak gerekmektedir. Bugün Türkiye'de grevler işverenler için bir kabus olmaktan çok işçiler için bir kabus olmaya başlamıştır. 1980-2000 döneminde bir işyerinde ortalama olarak en çok üç kez grev yaşanmış olması mucizevi bir durumken, reel ücretlerin sürekli düştüğü, sadece seçim dönemlerinde yükselme eğilimi içine girdiği bir ülkede pek çok işyerinin hiç grevle tanışmamış olması ise başka algılarla açıklanacak bir durumdur." (Akkaya: 2004, 157)

Şüphesiz ki Akkaya bir gerçeğe işaret ediyor: İşçi sınıfının niceliğinin ciddi oranda artmasına karşın, greve giden işçilerin oranları ciddi oranda düşmüştür. Grevler işçi sınıfının nitel gelişimi için bir veri olarak değerlendirilebilir. Örneğin Bahar Eylemleri sonrası işçi sınıfının politikliğinin geliştiğinden bahsedebiliriz. Ama genel olarak sürece baktığımızda

bunu söylemek mümkün görünmemektedir. 1980 sonrası bastırılan işçi sınıfı eylemleri 1988 sonrası girilen eylemlerle kırılmaya çalışılmış ama bu başarısızdır. Bırakalım eylemlerin sistemi sarsıcı etkisini, bölüm mücadelesinde, başka bir anlatımla ekonomik mücadelede bile etkin olamamıştır. Türk-İş'in bu dönemki eylemlerine bakarak değiştiğini iddia edenler, süreci bir bütün değerlendiremediği gibi eylemleri de etkileri ile birlikte değerlendirememektedir. Ücret ve toplu sözleşme sendikacılığı bile yerine

Grevler, Grevlere katılan işçi sayısı ve kaybolan işgünü sayıları (1984-2001)

Yıllar	Grev sayısı	Katılan işçi sayısı	Kaybolan işgünü sayısı
1984	4	561	4.947
1985	21	2.410	194.296
1986	21	7.926	234.940
1987	307	29.734	1.961.940
1988	156	30.057	1.892.655
1989	171	39.435	2.911.407
1990	458	166.306	3.466.550
1991	368	164.968	3.809.354
1992	98	62.189	1.153.578
1993	49	6.908	574.741
1994	36	4.782	242.589
1995	120	199.867	4.838.241
1996	38	5.461	274.322
1997	37	7.045	181.913
1998	44	11.482	282.638
1999	34	3.263	229.825
2000	-	19.000	-
2001	-	10.000	-

getirilememiştir. Türk-İş'in yaptığı ön alma amaçlı sözde eylemlerdir.

1984 yılında 561 işçinin katıldığı 4 grev yapılmıştır. "1985 yılındaki grevlere 2410 işçi, 1986 yılındaki grevlere 7926 işçi, 1987 yılındaki grevlere 30 bin işçi ve 1988 yılındaki grevlere 30 bin işçi katıldı. Greve katılan işçi sayısı 1989 yılında 39 bine, 1990 yılında 160 bine çıktı. 1991 yılında ise 165 bin işçi grevdeydi." (Koç: 2010, 321)

1991 yılında grevde geçen işgünü sayısı 3.8 milyonu aşmıştır. "1992 yılındaki yasal grevlere 62 bin işçi katıldı. Sonraki iki yıl grevlerde önemli bir azalma yaşandı. 1993 yılı grevle-

rine 7 bin kişi, 1994 grevlerine de 5 bin kişi katıldı. 1995 yılında ise kamu sektöründe 179 bin işçinin özel sektörde ise 21 bin işçinin katıldığı grevler yapıldı; grevlerde geçen işgünü 4.8 milyonu aştı.” (Koç: 2010, 418)

1995 yılında yasal grevlere katılan işçi sayısı bakımından Türkiye rekoru kırılmıştır. Ve ondan sonra bir daha greve çıkan işçi sayısı bu rakamlara ulaşmamıştır. 1995 yılından sonra yasal grevlerde ciddi bir gerileme yaşandığı gözlemlenmektedir. 1996 yılında 5 bin, 1997 yılında 7 bin, 1998 yılında 11 bin, 1999 yılında 3 bin, 2000 yılında 19 bin ve 2001’de ise 10 bin işçi greve çıkmıştır. (Veriler Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı’na aittir)

1984’le başlayan dönemde grevde geçen işgünü sayısında ciddi artışlar olmuştur. Grevde geçen işgünü sayısı 1984 yılında 5 bin iken, 1985 yılında 194 bine, 1986’da ise 235 bine çıkmıştır. 1987 yılında 2.0 milyon, 1988’de 1.9 milyon işgünü grevde geçmiştir. 1989 Bahar Eylemleriyle birlikte; 1989 yılında 2.9 milyona, 1990 yılında 3.5 milyona ve 1991 yılında ise 3.8 milyona çıkmıştır. Bu dönem 160 işyerinde grev ertelendiği için grev sayısı ve grevde geçecek işgünü sayısı düşük rakamlarda kalmıştır.

İncelemekte olduğumuz dönemde grev sayıları, greve katılan işçi sayısı ve kaybolan işgünü dökümü şöyledir. Bakanlığın resmi verilerine göre düzenlenmiştir.

Eylemlerin nedenlerine göre analizini yaptığımızda 1 Mayıs eylemleri ve özelleştirmelere karşı yapılan eylemlerde devamlı kitlesel katılımın olduğunu görebiliriz. 1997 yılında özelleştirmeler dâhil siyasi amaçlı grevlere katılım yüksek olurken, 1998’de özelleştirmeye karşı en yüksek katılımlı eylem ve gösterilerin gerçekleştirildiği görülmektedir. 1999 yılında kamu çalışanlarının maaş artışı için yaptıkları eylemlere, 1998 yılında ise işten atılmalara karşı yapılan eylemlere katılım yüksek sayıda olmuştur. Esnek çalışmaya karşı yapılan eylemlere de katılım artarak devam etmiştir. Toplu sözleşme uyuşmazlığına ilişkin 1997’de daha çok eylem gerçekleştirilmiştir. Direniş ve eylem biçimleri yıllara göre farklılık göstermektedir. Fakat sayısal olarak en büyük eylem biçimi mitinglerdir, bunu iş bırakma takip etmektedir. En yoğun iş bırakma 1999 yılında gerçekleşmiştir. Eylemler daha çok Mayıs ayı ile yaz aylarında yoğunlaşmaktadır. 1991 yılından sonra sendikasıız veya sendikası bilinmeyen eylemlerde artış olmuştur. Sendikasıız işçilerin ve toplumun diğer emekçi kesimlerinin yapmış olduğu eylemler de artmıştır.

Bu dönemki eylemleri kısaca değerlendirecek olursak: 1980 AFC son-

rası egemenler, saldırılarını olukça artırmıştır. İşçi sınıfı ve diğer emekçi sınıflar, 1987 yılından itibaren tekrar ayağa kalkma süreci içine girmiş; 1987 yılında grev sayısı 307 olmuş; bu eylemleri gösteri, miting, yürüyüş gibi eylemler takip etmiştir. 1989 Bahar Eylemleri ise darbenin yarattığı olumsuz havanın dağılmasını sağlamıştır.

1986 yılında özelleştirmelerin başlamasıyla birlikte işçi sınıfına yönelik saldırılar da ivme kazanıp artmıştır. 1987 yılındaki eylemler buna bir yanıt olmasının yanında işçi sınıfının ve emekçilerin silkenişini göstermesi bakımından da anlamlıdır. 1989 Bahar Eylemleri, 1990'ların başında büyüyen işçi ve memur hareketinin önünü açmıştır.

2 Ocak 1991 tarihinde on binlerce madencinin grevi ve Zonguldak'tan Ankara'yı hedefleyen uzun yürüyüşleri birçok bakımdan hala hafızalarda yerini korumaktadır. Osmanlı'dan bugüne mücadele geleneğine sahip olan madenciler bu geleneğin ürünü olan uzun süreli bir grev ve Ankara yürüyüşüne çıkmıştır. Ancak bir kez daha sendikalar tarafından satılmışlardır.

1987-1995 yılları hem işçilerin hem de memurların büyük eylemlerine sahne olmuştur. Özellikle 1987-1991 yılları arasındaki grev sayısı ve greve katılan işçi sayısı çok fazladır ve rekor kırılmıştır. Bu dönem memur eylemleri de tarihi rekorlara imza atarak, dönemin özgünlüklerinden biri olmuştur. Bu memur eylemlerinin, geleneksel düşüncesini ve ideolojik biçimlenişini kırmaya başladığını vurgulamalıyız.

Bu dönemki eylemler içinde 1 Mayıs'ın ayrı bir önemi vardır. 1989-1990 1 Mayıs'ı 12 Eylül'ün yaratmış olduğu suskunluk ortamını kırmak için önemliken, 1996 1 Mayıs'ı da kitleselliği ve militanlığı ile tarihe geçmiştir. Bu 1 Mayıs'larda devlet güçleri de faşist katliamcı yüzünü göstermiş, devrimciler katledilmiştir. 12 Eylül sonrası en kitlesel 1 Mayıs, 1996'da olmuştur. Yalnızca İstanbul'da yüz binlerce emekçi katılmıştır. Dönemin etkisiyle oldukça coşkulu başlayan 1 Mayıs kutlamaları, kontrgerillanın eylemine sahne olmuş, 3 devrimci katledilmiştir. Emekçilere gözdağı verilmek istenmiş, fakat başta Proletarya Partisi militanları olmak üzere tüm devrimciler buna karşı militan bir karşı koyuş örgütlemişlerdir.

Yapılan eylemlerden anlaşıldığı gibi işçi sınıfı nicelik olarak ciddi gelişme kaydetmesine rağmen nitelikli gelişimi ciddi oranda olmamış, hatta bir önceki dönemden geriye düşüşü yaşanmıştır. İşçi sınıfı hala kendiliğinden sınıf olma durumunda kalmıştır. Çok ciddi diyebileceğimiz eylemler olmasına karşın bunlar genel durumu değiştirecek nitelikte eylemler değildirler. Özelleştirmeler, mutlak yoksulluğun artması işçi

sınıfını eylemlere itmiştir. Ama sınıfa bilinç taşıyacak öncüsü etkisiz kalmıştır. Dolayısıyla kendiliğinden gelişen eylemler iktidar hedefli eylemlere dönüşmemiştir. Ücret ve toplu sözleşmeler dolayısıyla grevler yapılırken, toplumun diğer sorunlarıyla ilgili grevler yok denecek kadar azdır. İşçi sınıfının nicel gelişimi toplumdaki emek-sermaye çelişkisinin tüm çelişkileri belirleyecek hale gelmesini sağlayacak boyuttayken niteliği buna uygun gelişmemiştir.

2002-2013 dönemi: AKP'li yıllar

Bu dönem, ciddi bir ekonomik kriz sonrası ile başlamaktadır. Tarihe 2001 krizi olarak geçen bu ekonomik krizden sonra, ekonomi yönetimi bizzat emperyalistlerin yarı-sömürge ve bağımlı ülkelerdeki ekonomileri yöneten kurumu olan IMF tarafından devralınmıştır. Dönem boyunca da onun oluşturduğu doğrultuda ekonomi yönetilmiştir. Kriz sonrası ekonomi planları, Yapısal Uyum Politikaları adı altında emperyalistlerin istedikleri şekilde oluşturulmuştur. Neo-liberal saldırıların yapısal ayakları da bu politikalarla hayata geçirilmiştir.

Milliyetçi DSP-MHP-ANAP hükümeti köylülüğün ve tarımın tasfiyesini hızlandıran yasaları çıkartmıştır. Bu tam anlamıyla emperyalizme teslimiyet temelinde ekonominin neo-liberal politikalarla dizayn edilmesi sürecidir. Daha sonra iktidara gelen ve 2014'le birlikte kullanım süresinin sonuna yaklaşan AKP hükümetleri de emperyalizme tam biat ve teslimiyet çizgisinden hiç şaşmamıştır. 2002 ile birlikte daha önce "post-modern darbe" ile iktidardan uzaklaştırılan Milli Görüş çizgisindeki Refah Partisi'nden kopup, emperyalizme açıktan biat eden, ne derse yapacağına garantisini veren, uslanmış, iktidar olmanın nereden geçtiğini öğrenmiş, R. Tayyip Erdoğan önderliğindeki eski RP önemli kadrolarının oluşturduğu AKP hükümeti iktidara gelmiştir.

İncelemiş olduğumuz dönem boyunca AKP iktidarda olduğu için, bu dönem "**AKP Döneminde İşçi Sınıfının Durumu**" olarak da adlandırılabilir.

Ekonomi "*yönetimi ve kimi kurumsal düzenlemeler, 2002 sonuna kadar Ecevit, sonraki yıllarda da Erdoğan hükümetleri aracılığıyla uluslararası finans kurumlarının denetimine girer*". (Boratav: 2012, 196) AKP aynı zamanda daha önce IMF ve DB'nin planladığı yapısal değişiklikleri başarıyla yerine getirmiştir.

2001 krizi ile birlikte emek sömürüsü daha da artmıştır. Ücretlerde düşüş -enflasyon karşısında ücretlerin erimesi alım gücünün düşmesi şeklinde- başlarken buna ters orantılı bir şekilde emek verimliliğinde artış

olmuştur. 2001'den sonra 8 yılda reel ücretler yaklaşık % 16.5 oranında düşmüştür. Verimlilik ise nerede ise % 55 oranında artmıştır. Başka bir yerde Boratav 12 yıl için şöyle hesaplama yapmaktadır: *"2001 yılı itibarıyla sanayide reel ücretler 1998 seviyesinin yüzde 12.5 altında, emek verimliliği ise yüzde 69.8'in üzerindedir."* (Öztürk Yaman-Öztürk: 2011, 1) Dönem boyunca sermaye sömürsünü artırmış, işsizlik devasa boyutlara ulaşmıştır. Bir tarafta üretmez duruma gelen köylülük çözülerek şehirlere sürülüp işgücü piyasasına fırlatılmış, yani 1980-90 döneminden sonra kitlesel şehirleşme ancak bu dönem yaşanmıştır. Bu, yedek işçi ordusunun da büyümesi demektir.

Emperyalist ve komprador büyük sermaye işçi sınıfına ve emekçi halka azgınca saldırarak kadroları hükümet yapmıştır. *"1980-2002 arasında Türkiye'de yıllık ortalama yabancı sermaye girişi 783 milyon dolar iken, 2003-2008 arasında yıllık ortalama yabancı sermaye girişi 11.7 milyar dolara fırlamıştır."* (Cop: 2013, 44) Sermaye azami kârın olduğu yere gider. Sermayeye azami sömürü ortamı sağlandığı için bu kadar kitlesel boyutta girmiştir. AKP'nin emekçi düşmanlığı arkasında bey babalarının kasalarını doldurma amacı yatmaktadır. Milliyetçiliği, Müslümanlığı ise emperyalizme uşaklıktır.

AKP dönemi birbiri ile bağlantılı iki öge ile karakterize olmaktadır: 1) Özelleştirmelerin devasa boyutlarda yapılması; 2) İşçi sınıfı başta olmak üzere emekçilere ve ezilenlere dönük azgın saldırılarla. AKP dönemi bütün geçmiş TC hükümetleri –tek parti dönemini dışta tutmak kaydıyla– toplamından daha fazla ve daha çok düşmanlık göstermesiyle karakterize olmuştur.

AKP döneminde başta işçi sınıfı olmak üzere, emekçilere dönük saldırıların yasal ve kurumsal ayaklarını oluşturmakla birlikte ekonomik ve fiziki zor tüm şiddetiyle uygulanmıştır. Grevler güvenlik gerekçesiyle ertelenmiş ya da bastırılmış; işçilerin, köylülerin, memurların, esnafın, öğrencilerin ve aydınların hak, demokrasi ve özgürlük talepleriyle yaptıkları en ufak eylemleri şiddetle bastırılmıştır. Bu dönem halkımızın geniş bir kesimi polis-asker copu ve biber gazı ile tanışmıştır. Demokrasi ve özgürlük talebi için sokağa çıkan birçok insan kurşunlanmış ve katledilmiştir.

Neo-liberal sermaye birikimi politikalarının emek cephesine saldırısının temel ayaklarından olan esnek üretim, taşeronlaştırma, fason üretim, hizmet alımı uygulamaları iyice yaygınlaştırılıp, kurumsal ve yasal ayakları ile birlikte tam anlamı ile hayata geçirilmiştir. "Esnekleşme", AKP'nin programlarının temel hedeflerinden birisi olmuş, değişik dö-

nemlerde çıkarılan torba yasalara bu kapsamda yapılmak istenen düzenlemeler serpiştirilerek yasalaştırılmıştır.

Yaşanan ekonomik krizle birlikte emek-sermaye çelişkisinde emek cephesi zayıflamış, krizin faturası işçi sınıfı ve emekçilere çıkarılmıştır. Yaşanan iki kriz sonrası işgücü piyasasında esnekleşme artmıştır. *“Sendikalaşma 1950’li yıllardaki oranına inmiştir. İncelenen dönemin sonuna gelindiğinde, ücretlerin ve tüm çalışma koşullarının belirlenmesinde, işverenle işçi arasındaki bireysel iş akdinin geçerli olduğu kayıt dışı istihdamın önemi artmakta; toplu sözleşmelerin kapsadığı emekçilerin oranı düşmekte; siyasi iradenin egemenliğinde asgari ücret düzenlemesinin uygulama alanı genişlemektedir.”* (Boratav: 2012, 218)

2001 kriziyle birlikte TC ekonomisi bir dönüşüm içine sokulmuştur. Bu 10-12 yıllık sürecin temel karakteristiği emperyalizmin güdümüne tam olarak girmek olarak ifade edilebilir. Emperyalizme bağımlılık daha önce hiç olmadığı oranda artmıştır. Emperyalizmin hem meta hem de sermaye ihracatı devasa boyutlara ulaşmıştır. Ülke sanayisinin emperyalizme bağımlı “gelişimi”, işçi sınıfının yaşadığı sorunların kaynağının da emperyalizm olduğunu gösterir.

Bu dönemin en önemli özelliklerinden birisi, toplumsal yaşamda metalaşmanın hemen hemen her alana nüfuz etmesi ve tüm ilişkileri belirler hale gelmesidir. İşgücünün % 70'lere yakın kesimi işgücünü pazara meta olarak sunmuş durumdadır.

İşçi sınıfının nicel durumu:

2002-2013 döneminde işçi sınıfının nicel olarak ciddi gelişme kaydettiğini görmekteyiz. Bu dönem, TÜİK verilerine göre gelir getirici bir işte çalışanlar içinde ücretlilerin oranı % 60'ı aşmış durumdadır.

“TÜİK tarafından 15 Şubat 2012 günü yayınlanan Hane Halkı İşgücü İstatistikleri'ne göre, 2011 yılı kasım ayında Türkiye'de 24.3 milyon kişi gelir getirici bir işte çalışıyordu. Gelir getirici bir işte çalışan 24.3 milyon kişinin 15.3 milyonu (yüzde 63.0) ücretli, 12 milyonu (yüzde 5.1) işveren, 4.6 milyonu kendi hesabına çalışan (yüzde 19) ve 3.1 milyonu ücretsiz aile çalışanıydı (yüzde 12.8).” (Koç: 2012, 63)

İncelemiş olduğumuz dönem başında işteki statüye göre istihdam oranları içinde, 2002'de, ücretli ve yevmiyelilerin oranı % 50 iken, 2003'te % 50.6'ya ve 2008'de % 61.0'a çıkmıştır. İstihdam içinde işverenlerin oranı ise yirmi yıl boyunca % 5-6 arasında kalmıştır. Ücretsiz aile işçiliği oranları ise bu dönem içinde hızlı bir düşme yaşamıştır. 2002 yılında istihdam içinde ücretsiz aile işçiliği % 20 civarında iken, 2003'te % 19.6'ya,

2008'd % 12.7'ye gerilmiştir. Ücretsiz aile işçileri daha çok kırsalda, köylerde çalışanlardan oluşmaktadır. Kırsal alandaki çözülmenin hızlanmasına paralel bu statüde çalışanların oranı düşmeye başlamıştır. 2008'den 2012'ye kadar hemen hemen oran sabit kalmıştır. Bu oranın 2008'den sonra sabit kalmasında kırsalda çözülmenin eski hızını kaybetmesi ve şehre gelenlerin bir kısmının da şehirde kendi işlerini kurarak ailece o işte çalışmalarının etkisi olarak değerlendirilebilir. Kendi hesabına çalışanların istihdam içindeki oranı da 2005'ten sonra düşüşe geçmiştir. (2003'te % 24.8 iken 2008'de % 20.4 ve 2012'de % 19.0) Burada da gelişen kapitalizmin küçük burjuvazinin bir kesimini tasfiye etmesinin sonuçları görülmektedir. Hızlı bir AVM'leşme, bunun yalnızca büyük kentlerle sınırlı kalmaması; bakkal, manav, kasap gibi kendi hesabına çalışan küçük esnafı tasfiye edip işçi sınıfı saflarına sürmüştür. Ücretli ve yevmiyelerin istihdam içindeki oranları 2000'lerle birlikte hızlı bir artış göstermiştir. 2002'den 2012'ye % 13.0 oranında bir artış olmuştur. Bu oran, işçileşme sürecinin çok hızlı bir ivme yakaladığını gösterir. TÜİK'in resmi verilerine göre istihdam içinde ücretli ve yevmiyelilerin oranı % 63.0 olmasına karşılık gerçek durum bunun üstündedir. Çünkü kendi hesabına çalışanlar kategorisinde çalışanların önemli bir bölümü dönem dönem işçi olarak çalışmaktadır. Köyde geliri geçimine yetmeyen birçok ailenin bireyleri yılın belirli aylarında büyük şehirlere ücretli olarak çalışmaya gitmektedirler. Yine mevsimlik işçileri, eve iş alarak çalışanlar ve çalışan öğrencileri de dahil ettiğimizde ücretlilerin istihdam içindeki oranı % 80'e yaklaşmaktadır.

Sürece ilişkin Çerkezoğlu ve Göztepe'nin şu değerlendirmesi önemlidir: *"Yedi yıllık AKP hükümetleri döneminin son beş yılında 15 ve yukarı yaştaki nüfus 4.1 milyon, sivil işgücü 2,7 milyon, sivil istihdam ise 1.6 milyon kişi civarında artarken; işsiz sayısının artışı 1 milyonun biraz üstündedir. Yine aynı dönem içinde sanayide 196 bin, hizmetlerde 1.8 milyon yeni istihdam yaratılırken; tarımsal istihdamda 442 bin kişilik bir azalış gerçekleşmiştir. Dolayısıyla büyük bir yıkımı yaşayan tarımsal istihdamdaki daralmanın, çoğunlukla kentlerdeki hizmetler sektöründe istihdam edildiğini veya işsiz kaldığını ifade etmek mümkündür."* (Çerkezoğlu-Göztepe: 2010, 72)

Türkiye genelinde nüfus içinde çalışanların oranı şöyledir: TÜİK'in 2010 Nisan ayında yayımladığı Hanehalkı İşgücü araştırma sonuçlarına göre *"Türkiye'de sivil nüfus 71.2 milyondur. Bu toplam nüfusun 15 ve daha yukarı yaşlarda olan bölümü 52.4 milyondur. Bu kesimin 26.8 mil-*

yonu gelir getirici bir işte çalışıyordu. 3.1 milyonu ise çalışma yeteneği ve niyetine sahip olup aktif bir biçimde iş arayan işsizlerdi. Aktif olarak iş aramamasına karşın kendisine iş teklif edildiğinde çalışmaya hazır olanların sayısı da 2.0 milyonu. Diğer bir deyişle resmi verilere göre, işsizlerin sayısı 5 milyonun üstündeydi.” (Koç: 2010, 434) Anketler işsizliği düşük göstermek için işsiz tanımını daraltmaktadır. İş arayan öğrenciler, ev kadınları, emekçiler bu ankete dahil edilmemekte, bu kesimlerin işsizlere dahil edildiği durumda oran çok daha artmaktadır.

İşçi sınıfının illere göre yoğunlaşması da şöyledir: Türkiye işçi sınıfının % 23.7’si İstanbul’dadır. İstanbul’daki istihdamın % 82.7’si işçi sınıfındandır. Ankara’da 12 milyon ücretli vardır. Ankara’da istihdamın % 80.1’ini oluşturan ücretliler, işçi sınıfının % 8.4’üne denk gelmektedir. Batı Marmara diye tanımlanan bölgede ücretlilerin istihdam içindeki oranı % 55, Ege Bölgesi’nde % 60’tır. Ege Bölgesinde ücretlilerin oranı Türkiye ortalamasının üzerindedir. Doğu Marmara diye tanımlanan bölgede ücretlilerin oranı % 70’tir. Bu ortalama da Türkiye ortalamasının oldukça üstündedir. Doğu Karadeniz ve Kuzeydoğu Anadolu diye tanımlanan bölgede ücretlilerin oranı ise % 34’tür. Bu verilere baktığımızda işçileşmenin Marmara, Ege ve Akdeniz bölgelerinde yaygınlaştığını söyleyebiliriz. Bu kitlesel işçileşme dalgasının ikinci olarak 2000’lerde başladığını gösterir. Bu kapsamda 1989-90 arası kitlesel büyüklük açısından birinci; 2000-2012 arası ikinci, 1950-60 arası da üçüncü gelmektedir. Bu, işgücünün metalaşması süreci, meta ilişkilerinin toplumsal ilişkileri belirleme süreci ile yan yana yaşanmıştır. Emek-sermaye çelişkisi her alanda görünür ve temel çelişki olma durumudur.

Türkiye işçi sınıfının nicel artışı-gelişmesinin esas nedeni emperyalistlerin politikası sonucu tarım ve hayvancılığın öldürülmesidir. Köylüler ürettikleri ile geçimlerini sağlayamadıkları için ya arazilerini satmışlardır ya da arazilerini bırakıp kentlere göçmüşlerdir. Kentleşme ya da işçileşme ezici çoğunlukla mülksüzleşme yani toprakların belirli ellerde toplanmasıyla değil, toprakların ekilmeyip terk edilmesiyle olmuştur. Hızlı bir çözülme yaşanmış, işçi sınıfı nicel olarak tarihinin en büyük rakamlarına ulaşmıştır. Resmi veriler 14-15 milyon işçiden bahsetse de M. Sönmez 20 milyonun üzerinde işçi olduğundan bahsetmektedir. İşçileşmenin diğer nedeni de küçük esnafın tasfiyesidir.

En çok işçi imalat sanayinde istihdam edilmektedir. Ücretli istihdamı imalat sanayinden sonra toptan ve perakendecilik sektöründedir.

Türkiye’de büyük işletmeler bulunmasına karşın küçük ve orta boy

işletmeler yaygınlıklarını korumaktadır. Neo-liberal politikaların sömürüyü artırma politikalarının doğal bir sonucu olarak bağımlı ve yarı-sömürgelerde küçük ve orta boy işletmeler yaygınlaştırılmıştır. Organize sanayi bölgeleri küçük üretim yapan işletmelerle doludur. Üretim süreçlerinin parçalanması dolayısıyla küçük üretim yaygınlaştırılmış, ki bu durum, işçi sınıfının örgütlenmesini ve mücadelesini olumsuz etkileyen bir faktördür.

Bu dönem işçi sınıfının önemli sorunlarının başında güvencesizlik ya da kayıt dışı çalışma gelmektedir. TÜİK Hanehalkı İşgücü Anketi'ne göre 2010 yılında 13.8 milyon ücretlinin % 25.7'si kayıt dışı çalışıyordu. Tarımda kayıt dışılık oranı % 86.4, sanayide % 28.5, hizmetlerde % 20.1'di. AKP döneminde kayıt dışılıktaki bir daralma yaşansa da bu, güvencesiz çalışmayı ortadan kaldırmamıştır. Güvencesizlik bir sigorta kurumuna kayıt olmamak değildir. Sigortalı işçi sayısı 2002 yılında 5.2 milyon iken 2010 yılında 10 milyona çıkmıştır. Buna rağmen güvencesizlik de mutlak artı-değer sömürüsü de artmıştır. 2008 yılı itibariyle haftada 40 saatten çok çalışanlar, toplam istihdamın % 70'ine denk gelmektedir. Üretkenlik sürekli artmasına karşın ücretler ise düşmüştür. Bu da, bu dönem görece artı-değer sömürüsünün de arttığını gösterir. *"Türkiye işgücü piyasasını yorumlayacak olursak, toplam istihdamın nerede ise % 70'i 40 saatin üstünde çalışmaktadır. Ayrıca 1988'den 2008'e üretim % 185, üretkenlik % 229 artmışken; istihdam % 13, ücretler % 31 gerilemiştir. Bu olgular, Türkiye işgücü piyasasında hem mutlak hem de görece artı-değer sömürüsünün eş zamanlı olarak arttığını ifade etmektedir."* (Çerkeoğlu-Göztepe: 2010, 84)

Özelleştirmeler sonucunda ciddi anlamda işten çıkarmalar yaşanmıştır. TC tarihinde en kapsamlı özelleştirmeler AKP döneminde gerçekleştirilmiştir. Bunun bir sonucu olarak kamuda çalışan işçi, memur, sözleşmeli personel istihdamında daralma yaşanmıştır. *"Devletin küçültülmesi"* argümanı ile KİT'lerde yapılan özelleştirmelerle çalıştırılan personel sayısı çarpıcı bir biçimde azalmıştır.

"KİT'lerde ve özelleştirme programına alınmış kuruluşlarda 1990 yılındaki 643 binlik toplam istihdam, 2011 yılında 181 bine gerilemiştir. İstihdamda en önemli daralma kapsam içi işçilerde görüldü." (Koç: 2012, 71)

AKP'nin uygulamış olduğu neo-liberal politikalar kırsal alanın yıkımı ile birlikte, şehirdeki bir kısım küçük iş sahiplerine de kepenk kapattırıp, onları da işçi sınıfı saflarına savurmuştur. *"2004'te tarım dışında iş gücü sahibi olanların sayısı 14 milyon iken 2013'te 20 milyona kadar çıktı. Bu,*

tarım dışı istihdamda yüzde 43'e yakın bir artış demektir. Bunlardan ücretli olarak çalışanların sayısı da aynı dönemde 10 milyondan 16 milyona çıkarak yüzde 60 arttı, ki bu da dehşetli bir sıçramadır. Demek ki AKP döneminin başında, tarım dışında (kentlerde) her 100 çalışandan 71'i ücretli iken, 2013'te her 100 çalışandan 80'i ücretli sınıfına dahil oldu." (Sönmez: 2014)

İşçi sınıfının niteliğinde ise şöyle gelişmeler olmuştur:

Türkiye'de işçileşme süreçlerine baktığımızda; kırsaldan kopup şehre gelerek işçileşen insanların önemli bir bölümünün kırsalla bağlarını uzun süre, hatta hiç koparmadığını görürüz. Bu durum 1990'ların sonlarıyla birlikte değişmeye başlamıştır. Kırsalla bağın olması, şehirdekiler için ek gelir anlamına geliyor, diğer taraftan ücretlilerin tam mülksüzleşmediğini de gösteriyordu. 1990'ların sonları ile birlikte işçi sınıfı içinde köyle bağları olanların oranı iyice azalmıştır. Bu işçi sınıfının yapısının değiştiğini gösterir. Bu durum, işçi sınıfının mücadelesini olumlu yönde etkileyecek bir faktör olarak değerlendirilmelidir. Bu gelişmeyi, ücretlerin de düşmesiyle birlikte değerlendirdiğimizde yoksullaşmanın daha da arttığını görürüz.

İşçi sınıfının nicel büyümesi aynı zamanda nitel olarak gelişmesinin de zeminini yaratmış oluyordu. İşçiler aleyhine işleyen bir sistemde, ezici çoğunluğu oluşturması bu sistemi işçiler lehine dönüştürmenin nesnel zemini oluşturmaktadır.

Bu süreçte sendikalaşma 1950'li yıllardaki oranına inmiştir. Türkiye'de sendikacılık kamu biçiminde devlet destekli geliştirilmiştir. Özelleştirmelerle birlikte bir taraftan işten atmalar yapılırken diğer taraftan sendikasılaştırma yapılmıştır. Bu, bu dönemki işçi sınıfı örgütlerinden sendikaları zayıflatan en önemli faktördür. Diğer bir faktör de üretim süreçlerinin parçalanması ile birlikte küçük ölçekli işletmelerin yaygınlaştırılmasıdır. Buna paralel olarak yeni iş yasasının kapsadığı kesim daraltılmıştır. Önceki iş yasası 10 ve daha yukarı işçi çalıştıran işletmelerde geçerli iken, yeni yasa bu sayıyı 30'a çıkarmıştır. (On kişiden daha az çalışan olan firmaların tüm çalışanlarının % 60'ını içermektedir. 30 kişiden az çalışanı olan firmalar ise büyük çoğunluğu oluşturmaktadır.) Böylece işçilerin ezici çoğunluğu iş yasasında dahi olmayan işyerlerinde çalışmaktadır. Bu durumla birlikte zaten örgütlenmeden kaçan küçük ve orta boy işletmelerde çalışan işçilerin örgütlenmesinin önü kapatılmıştır. Sendikalaşma durumunda işten atılmaların artması, buna karşı yasal korumanın olmamasının yanında etkin nesnel bir mücadelenin geliştirilememesi sendikalaşmayı olumsuz etkilemiştir.

Esnek üretim olarak kodlanan sermayenin işçi sınıfına saldırısının bir ayağı da sınıfı örgütsüzleştirmektir, taşeronlaştırma bunun tipik örneğidir. Kayıt dışılık da sendikalaşmanın önünde bir engeldir. Nicel olarak sınıfın büyümesi, deneyimli işçilerin emekli olması ile birlikte, deneyimsiz işçilerin çoğunluk olmasını da beraberinde getirdi. Bu da örgütlenmeyi zayıflatan bir faktördür. Devrimci hareketin ciddi anlamda zayıflaması ile birlikte sendikal alan tamamen sarı sendikalara ve reformist sendikalara kaldı. Bu sendikalar devletin politikaları ile uyum içinde oldular. Sendikal kriz, bir anlamı ile devlet güdümlü sendikacılığın kriziydi. Artık yeni sermaye birikim politikalarının hayata geçirildiği dönemde bu tip sendikalara bile yer yoktu. Bundan dolayı, neredeyse tüm dönem boyunca sendikalar sessiz kalmışlardır.

Dönem içinde kamu kesiminde özelleştirmelerle, işyeri kapatmalarla, taşeronluk, hizmet alım ve zorunlu emeklilik gibi uygulamalarla sendikali işçi sayısı azaltılırken; özel sektörde ise kaçak işçilik, taşeronluk, hizmet alımı, işyerlerinin bölünmesi ve işyerlerinin sendikasızlaştırılması gibi uygulamalarla sendikali işçi ve işyeri sayısı azaltılmıştır.

Devlet güdümlü sendikacılık önemli bir güç kaybetmesine karşın hala ayakta. AKP döneminde işçileri kontrolde tutmak için sendikaların kullanılması gündeme gelmiştir. Bu kapsamda görev yine Türk-İş'e verilmiştir. Türk-İş Genel Merkezi ve üye sendikaların çoğu AKP politikalarıyla uyumlu çalışmışlardır. Hak-İş ise bu dönem direkt AKP güdümlü çalışarak özellikle belediyelerde AKP desteğinden yararlanarak örgütlenmiştir. Kamu çalışanları örgütlenmesinde ise AKP'nin "yandaş sendikası" Memur-Sen olmuş, üye sayısını 42 binden 513 bine çıkarmıştır.

Bu dönem bir taraftan devlet güdümlü sendikacılık kriz yaşarken diğer taraftan devlet güdümlü sendikacılığa yeni bir biçim verilmeye çalışılmıştır. Bu dönem bir dizi sendikal hak ihlali olmasına karşın esasta sendikalar sessiz kalmışlardır. Ücretler düşmüş, çalışma koşulları bozulmuş, bunlara rağmen sendikaların eylemleri ve sendikalaşmada hızlı bir düşüş yaşanmıştır.

"İşçi sendikalarının gerçek üye sayısı, iyimser bir tahminle, yaklaşık 750-800 bindir." (Koç: 2012, 101)

"Ç.S.G.B. verilerine göre, 15 Haziran 2004 tarihi itibarıyla yürürlükte bulunan toplu iş sözleşmeleri kapsamında toplam sendikali işçi sayısı 707.942 idi. Bu işçilerin 343 bini kamu kesiminde 365 bini özel sektördeydi. Yürürlükteki toplu iş sözleşmeleri kapsamındaki sendika üyelerinin sayısı 2007 yılında 861.573'e yükseldi. Kamu kesimindeki işçi

sayısı 395 bin, özel sektördeki işçi sayısı 466 bindi.” (Koç: 2012, 103)

Ç.S.G.B. 23 Temmuz 2013 tarihinde, Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu gereğince iş kollarındaki işçi sayıları ve üye sayılarına ilişkin Temmuz 2013 istatistiklerini açıklamıştır. 29 Temmuz 2013 tarihli Ticaret Gazetesinin haberine göre toplam işçi sayısı 11 milyar 628 bin 806, sendikalı işçi sayısı 1 milyon 32 bin 146’ya yükselmiştir. Medya işkolunda örgütlü bulunan Medya-İş sendikası da işkolu barajını geçmiştir. Böylece işkolu barajını geçen sendika sayısı 44 olmuştur. Ocak 2013 tarihli istatistiklere göre 92 sendikadan 49’u yüzde 1’lik işkolu barajını aşamadığını bildirmiştir.

“Türk-İş tarafından hazırlanan bir rapora göre iş güvencesine ilişkin hükümlere yer veren 4857 sayılı iş yasanının yürürlüğe girmesinin ardından 2003-2005 yılları arasında toplam 14.531 işçi sendikal nedenlerle işten atılmıştır.” (Çelik: 2006, 56)

Sendikalaşma oranları mutlak büyüklüklerle 1980’den bugüne bir kıyaslama yapıldığında % 50’ye yakın bir düşüşün olduğu görülmektedir. Fakat bu gerçeğin eksik halidir. Ele aldığımız dönem de dahil olmak üzere 1980’den sonra ciddi bir işçileşme yaşanmasına karşın toplam istihdam içinde sendikalıların oranı düşmüştür.

Bu dönem işçi sınıfının eylemleri bakımından çok sönük geçmiştir diyebiliriz. Geçmiş dönemlere göre ciddi bir geriye düşme yaşanmıştır.

Dönem içinde yasal grevlerde ciddi bir gerileme görülmüştür. 2001 yılında greve çıkan işçi sayısı 10 bin iken bu sayı 2002 yılında 5 bine, 2003 yılında 2 bine kadar gerilemiştir. Bu dönem yasal greve çıkmak nerede ise imkansız hale gelmiştir. Birçok sektörde AKP hükümetleri grevleri yasaklamıştır. Grev çıkabilmek için yasaya uzun prosedür konmuş, bütün bu uzun prosedür, bir şekilde aşılmış bile olsa, hükümete grev erteleme yetkisi verilmiş, bu sefer de işçiler hükümetin bu ertelemesi ile karşı karşıya kalmışlardır. “Milli güvenlik” maymuncuğu grev ertelemeye de devreye sokulmuştur. MGK Sekreterliğinin “milli güvenliğimizi etkileyen bir durum yoktur” demesine karşın, AKP hükümeti bu gerekçe ile grev erteleyerek, işçi düşmanı yüzünü göstermiştir. Erteleme kararlarının hukuki mücadeleleri ile aşılması durumunda tekrar yeni bir erteleme kararı çıkarmıştır AKP hükümeti.

1980 AFC Anayasasının grev hakkı ve lokavtı düzenleyen 54. Maddesi, 1983’ten günümüze durmaktadır. Grevleri yapılamaz duruma getiren kanunlar da bu anayasa maddesine dayanılarak çıkarılmaktadır. Anayasanın ilgili maddesi ve buna paralel çıkartılan yasalar ve grev er-

telemelerle bu dönem yasal grev yapılamaz hale gelmiştir.

Bu dönem mitinglere katılımın da düşük olduğu gözlemlenmiştir. Genel grev türü eylemler sıkça gündeme gelmesine karşın etkin bir genel grev yapılamamıştır. Bazı işkolları (enerji, bankacılık ve haberleşme) grev çağrılarını hiç dikkate almazken, grevlerden ekonomik ve toplumsal yaşam etkilenmemiştir.

Bu dönem özelleştirme uygulamalarına karşı işyeri işgalleri yapılmıştır. Aliağa PETKİM, İzmit SEKA, Adana ve Malatya TEKEL, Seydişehir Alüminyum fabrikalarında işgaller yapılmış, ancak bu eylemlerden istenilen sonuç elde edilememiştir.

Yürüyüş ve miting tarzı eylemlere katılım da giderek azalmıştır.

Çıkarılmak istenen kamu yönetim reformuna karşı eylemler yapılmıştır. Buna karşın ilgili reform yapılmıştır. Bu dönem işçi sendikalarının da katıldığı, Ankara Sıhhiye'deki savaş karşıtı mitinge kitlesel katılım yoğun olmuştur. ABD askerlerinin Irak işgali için geçiş izni anlamına gelen tezkerenin TBMM'de oylanmasından önce yapılmıştır bu miting. O dönem savaş karşıtı bir dizi eylem de gerçekleşmiştir.

Dönem içindeki önemli eylemler içinde 2009 yılı sonlarında başlayan ve 2010 yılının ilk aylarına kadar süren Ankara Kızılay'da çadır kuran TEKEL işçilerinin eylemi ayrı bir yerde durmaktadır. Gezi Parkı Direnişi ile başlayan Gezi İsyanını saymazsak dönemin en etkin eylemidir. Bu

eylem değişik aşamalardan geçerek, farklı biçimlere bürünerek 78 gün sürmüştür.

Yıllar	Grev sayısı	Greve katılan işçi sayısı	Grevede geçen iş-günü sayısı	İşyeri sayısı
2002	27	4.618	43.885	-
2003	23	1.535	144.772	30
2004	30	3.557	93.161	47
2005	34	3.529	176.824	57
2006	26	2.061	165.666	44
2007	15	25.920	1.353.558	793
2008	15	5.040	145.725	38
2009	13	3.101	209.913	-
2010	11	808	37.762	-

(Koç: 2012, 317 ve ETUC: YTY, 19'dan alınmıştır.)

Uzun yıllar suskunluğunu koruyan ve tek tek yapılan eylemler bir bütün işçi sınıfı içinde yankısını bulamamışken, TEKEL eylemi bu suskunluğu kırmıştır. TEKEL işçilerinin mücadele geleceği Osmanlı'dan başlayıp günümüze kadar gelmektedir. Bu-

nunla birlikte 2001'den sonra özelleştirme karşıtı eylemler içinde TEKEL işçilerinin eylemleri önemli bir yer kaplar. Tabii ki bu dönemdeki bu kapsamdaki fabrika işgalleri de bu eylemin öncesinde gerçekleşen ve birikim oluşturan eylemlerdir. Eylemler, esasta başarıya ulaşmamıştır. Ancak işçi sınıfının ciddi ve önemli deneyim kazandığı, toplumsal dinamikleri harekete geçirdiği, şovenizmi kırmada etkili olduğu, kadın işçilerin direnişte öne çıkması ile de önemli olduğu, sendikaların teşhiri açısından bu direniş önemli veriler sunmuştur. Bunun belki, 2013 Gezi İsyanı için maya etkisi yaptığını dahi söyleyebiliriz.

Direnişin, Ankara'nın en merkezi yerinde olması, daha önceki direniş biçimlerinden farklı biçimler içermesi, işçilerin talebinin yön vericiliğinde, meşruluk temelinde fiili bir direniş çizgisi olması dolayısıyla toplumda ciddi bir yankı ve karşılık bulmuştur. Aylarca basın direniş haberlerini vermek zorunda kalmış, hükümet yetkilileri defalarca açıklama yapmak zorunda kalmıştır. Burjuvazinin gündemi dolu dolu olması ve krizli bir süreçten geçilmesine karşın eylem kendini gündem yaptırabilmiştir.

Bu dönem yasal grevler de olmuştur ama sayısı, katılan işçi sayısı ve grevde geçen işgünü sayısında bir önceki döneme göre ciddi düşüşler yaşanmıştır. Dönem içinde özellikle Telekom grevi ile 2007 yılı ayrı bir yerde durmaktadır. Bu dönem olan grevlere diğer sendikaların destek olmadığı da gözlemlenmiştir. Bu dönemki grevler uzun süreli olup, kazanımsız sonuçlanması dolayısıyla sendikalar grevlerden kaçınır olmuştur. Birçok grevde işveren işçileri işten atma yolunu seçmiştir.

İncelemiş olduğumuz dönemin önemli özelliklerinden birisi de polislin en küçük demokratik hak arama karşısında takınmış olduğu saldırgan tavidir. Gazla, copla, tazyikli suyla yapılan saldırılar bu dönemki AKP hükümetinin başta işçi sınıfı olmak üzere halka karşı faşist duruşunu göstermektedir. İşçiler de her hak arama girişiminde bununla karşılaşmışlardır. Bu dönem sözde devlet küçültülürken **örgütlü şiddet** büyütülmüştür. Aslında devlet çıplak bir şekilde gerçek yüzünü göstermiştir.

1 Mayıs gösterileri de İstanbul'da 2009'a kadar nerede ise her yıl yasaklanmıştır ya da Taksim'de kutlanması yasaklanmıştır. 1 Mayıs'da İstanbul'da sıkıyönetimleri aratmayan uygulamalar gündeme gelmiştir. "İleri demokrasi", "neo-liberal demokrasi" dedikleri şiddet ve devlet terörü halka kabul ettirmeye çalışmışlardır. 1 Mayıs, 2009'da çıkarılan bir kanunla resmi tatil günü yapılmış,. 2009'dan sonra İstanbul'da 1 Mayıs'ın Taksim'de kutlanmasına sınırlı izin verilmiş ama 2013 yılında Taksim, 1

Mayıs'a tekrar yasaklanmıştır.

AKP döneminde, bir önceki dönemde başlayan saldırıların çok boyutlu artırıldığı ve birçoğunun yapısal değişikliklerle hakim sınıfların planlarının son kertesine götürüldüğü görülmüştür. Bunun sonucu olarak, reel ücretlerde büyük düşüşler olmuş, sosyal hakların bir çoğu yok edilmiş, örgütsüzleştirme yaygınlaştırılmıştır. Esnek üretim, taşeronlaştırma gibi saldırılarda planladıklarını yapmışlardır. AKP döneminde halkımızın geniş bir kesimi yoksullaşmış, gazla, copla, hapisle tanışmıştır. Buna paralel toplumsal çürüme zirve yapmıştır.

İşçi sınıfı ise nicel olarak gelişmesinin en üst aşamasındayken niteliği çok geri pozisyonudadır. Bunu değiştirecek olan da başta proleter devrimciler olmak üzere genel olarak devrimcilerdir. İşçi sınıfı bir şekliyle bu sistemin sonunu getirecektir, bu sistemin mezar kazıcılarıdır!

Kaynaklar:

Akkaya, Y (2004) Düzen ve Kalkınma Kıskaçında İşçi Sınıfı ve Sendikacılık. Neo-liberalizmin Tahribatı 2, Haziran Balkan-S. Savran, İstanbul: Metis Yayınları, 139-164

Akkaya, Y (2010) Türkiye İktisat Tarihi, 1908-2012 16. Baskı, Ankara, İmge Yayınevi

Boratav, Kapitalist (2012) Yeni Sorun Alanları, Eğilimler ve Arayışlar. Türkiye'de Sendikal Kriz ve Sendikal Arayışlar, Der: F. Şafak Ankara, Epos Yayınları, 17-74

Çerkezoğlu A-Göztepe, Ö (2010) Sınıfını Arayan Siyasetten Siyasetini Arayan Sınıfa: Güvencesizler. İşçi Sınıfı Hareketi, Der: G. Bulut, Ankara, Notebane Yayınları

Cop, B (2013) AKP'nin Yükselişi ve Düşüşü. İstanbul, Destek Yayınları
ETUC (Avrupa Sendikalar Konfederasyonu) (YTY) Türkiye Sendikalar ve Endüstri İlişkileri Raporu: www.etuc.org/r/557,s.14-19

Güzel, M.Ş (2007) İşçi Tarihine Bakmak. İstanbul, Sosyal Yayınları

Karakışla, Y.S (2011) Osmanlı'da Sanayi İşçi Sınıfının Doğuşu 1839-1923. Osmanlı'dan Cumhuriyet Türkiye'sine İşçiler. Der: D. Quataert, E.U Zürcher, 3. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 27-54

Kaypakkaya, İ. (2011) Seçme Yazılar, 5. Baskı, İstanbul, Umut Yayımcılık

Kaypakkaya, İ. (2013) Bütün Eserleri, İstanbul, Umut Yayımcılık

Kepenek, Y. Yantürk, N (2007) Türkiye Ekonomisi, 20. Baskı, İstanbul, Remzi

Kitapevi

Koç, Y. (2010) Türkiye İşçi Sınıfı Tarihi-Osmanlı'dan 2010'a, Ankara, Epos Yayınları

Koç, Y. (2012) AKP ve Emekçiler (2002-2012), Ankara, Epos Yayınları

Makal, A. (2012) Türkiye'de Çok Partili Dönemde Çalışma İlişkileri: 1946-1963, Ankara, İmge Yayınları

Makal, A. (2007) Ameleden İşçiye, İstanbul, İletişim yayınları

Marks, K. (1998) Artı-Değer Teorileri, Ankara, Sol Yayınları

Marks, K. (2004) Kapital Cilt 1, 7. Baskı, Ankara, Sol Yayınları

Marks, K. Engels, F. (1979) Seçme Yapıtlar 3. Cilt, Ankara, Sol Yayınları

Olman, B. (2008) Diyalektiğin Dansı, 2. Baskı, İstanbul, Yordam Kitap

Özüğurlu, M. (2002) Osmanlı İmparatorluğundan Cumhuriyete: Örgüçlü İşçi Hareketi ve Demokratikleşme Süreci, Türkiye Sendikal Hareketi İçinde Demokrasi Kavramının Gelişimi, Haz: A. Işıklı, Ankara, TC Kültür Bakanlığı Yayınları, 35-130

Öztürk Yaman, M-Öztürk, Ö. (28.10.2011) Türkiye Sanayi Stratejisi Belgesi Üzerine Gözlemler, www.sendika.org

Petrol-İş '97-'99 (2000) Petrol-İş Yayın 58. Petrol-İş Yıllığı, İstanbul, Petrol-İş Yayınları

Şnurov, A. (2006) Türkiye Proletaryası, İstanbul, Yar Yayınları

Sönmez, M. (2014) AKP Devrinde İşçileşmenin Nicelik ve Niteliği, Yurt Gazetesi, 11.01.2014)

Tekin, V.N. (2012) Zincirinin Halkası, İstanbul, El Yayınları

Tiftikçi, O. (2003) Osmanlı'dan Cumhuriyete Burjuvazinin Evrimi, İstanbul, El Yayınları

Yavuz, E. (2011) Sanayideki İşgücünün Durumu 1923-40. Osmanlı'dan Cumhuriyet Türkiyesine İşçiler, Der: D. Quataert-E.J. Zürcher, 3. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 155-196

Yıldırım, K. (2013) Osmanlı'da İşçiler (1870-1922) İstanbul, İletişim Yayınları

Devrimci Demokratik Sendikal Birlik (DDSB)

Ortaya çıktığı koşullar ve tarihsel gelişimi

►► Bahar Eylemleri'nin ortaya çıkardığı devrimci potansiyel aynı zamanda sendikal bürokrasiyi ciddi anlamda zorlamaya başlamıştı. Hemen hemen tüm sendikaların tabanında kendiliğinden de olsa bir işçi muhalefeti oluşmaya başladı ve tüm siyasal grup ve çevreler bu potansiyeli etkilemek ve kendi politik faaliyetinin alanına çekmek için yoğun bir mücadele içine girdiler. ◀◀

70'li yıllar, Türkiye işçi sınıfının, sendikal örgütlülük seviyesinin en yüksek aşamaya ulaştığı dönemlerdi. İşçi sınıfı ve ezilenlerin egemenler üzerinde yarattığı korku ve panik, emperyalist politikaları uygulayamamaları vb. nedenlerle 12 Eylül 1980 Askeri Faşist Cuntası'nı tezgahlamaları ve sınıf hareketini vahşice bastırmaya ve başta sendikal örgütlülükleri olmak üzere tüm yasal demokratik kitle örgütlerinin ortadan kaldırılmasıyla sonuçlanmıştı.

12 Eylül Cuntası ilk icraat olarak sürdürülen grevleri yasaklamış, sendikaların faaliyetlerini askıya almış, sınıfın bilinçli unsurları sıkıyönetim komutanlıkları tarafından takibata uğratılmış ve binlercesi işten atılarak kara listelere alınmış, işsizliğe mahkum edilerek cezalandırılmışlardı. Sınıf bilincine sahip işçilerin yoğunluklu olarak örgütlü olduğu bağımsız sendikaların ve DİSK'in faaliyetlerine son vererek, binlerce sendika önderi ve sınıf bilinçli işçi, işkenceli sorguların ardından zindanlara tıkılmış, sıkıyönetim mahkemelerince haklarında ağır hapis cezası istemleriyle davalar açılmıştı.

Bağımsız devrimci sendikalar ve DİSK'in kapatılarak tüm mal varlıklarına el konulmasıyla, buralarda örgütlü işçiler, Türk-İş'e bağlı sendikalara katılmaya mecbur bırakıldılar. Bu durum Türk-İş tabanında ciddi bir mücadele dinamiğinin oluşmasına yol açtı. 1983 yılında sendikal faaliyete izin verilmesiyle birlikte, sendikalarda yeniden kongreler yapılmaya başlandı. Yapılan bu kongrelerde başta devrimci işçiler olmak üzere işçi ön-

cüleri Türk-İş tabanında devrimci bir kıpırdanmaya, işçi muhalefetine ortaya çıkmasına ve kimi şubelerde de şube yönetimlerinde söz sahibi olmaya başladılar.

Böylece, sendikaları devrimci işçilerin kontrolünde sınıf savaşımının bir aracı haline getirmek ve sendikalarda çöreklenmiş bürokrat sendika ağalarının alaşağı edilmesi hedefiyle “Devrimci İşçiler Sendika Yönetimine” şiarı giderek kiteselleşen örgütlü mücadelenin bir gereği olarak “Devrimci demokrat işçiler sendika yönetimine” perspektifine dönüşerek sınıf bilinçli proletarya örgütçülerinin önüne yeni bir görev olarak çıkmıştı.

1988-89 yıllarına gelindiğinde ise 12 Eylül’ün ölü toprağını üzerinden atmaya başlayan işçi sınıfı, gasp edilen ekonomik ve demokratik haklarını elde etmek için kitlesele olarak ayağa kalkmıştı. “Bahar Eylemleri” olarak tarihe geçecek bir dizi grev, direniş vb. eylemlilikle sokaklara dökülen işçi ve emekçiler, hemen her gün fabrikalarda, sokaklarda ve meydanlarda hak elde etme mücadelesi yürütüyordu. Bu mücadele sendikaların tabanında ciddi bir devrimci işçi potansiyelinin de oluşmasına yol açarken, bunların örgütlenmesi ve mücadele içinde konumlanmalarına olanak sağlayacak araçların da oluşturulması gibi bir görev ve sorumluluğu da beraberinde getirmişti.

Bahar Eylemleri’nin ortaya çıkardığı devrimci potansiyel aynı zamanda sendikal bürokrasiyi ciddi anlamda zorlamaya başlamıştı. Hemen hemen tüm sendikaların tabanında kendiliğinden de olsa bir işçi muhalefeti oluşmaya başladı ve tüm siyasal grup ve çevreler bu potansiyeli etkilemek ve kendi politik faaliyetinin alanına çekmek için yoğun bir mücadele içine girdiler. Kongreler oldukça çekişmeli bir sınıf mücadelesine sahne olmaktaydı. İşyerlerinden başlayarak kıyasıya bir mücadeleye girişen öncü işçiler, İstanbul merkezli olmak üzere, birçok sendikanın tabanında (şubeler düzeyinde) önemli bir güç olmaya başlamıştı. Devrimci ve demokrat işçilerin sendikalarda şube yönetimlerine gelmesiyle birlikte, bunların öncülüğündeki sendika şubeleri, “Şubeler Platformları” oluşturarak sendika merkezlerinden görece bağımsız bir hat izlemeye başladılar. Oluşturulan bu platformlar üzerinden, sınıfa yönelik her türlü saldırıya karşı topyekün bir karşı koyuşun örgütlenmesinde ve sınıf dayanışmasında önemli bir işlevi yerine getirdi.

Bu durum elbette en fazla sınıfın öncülerinin önüne ciddi görevler koymaktaydı. Artık hedef, sendikalarda çalışma yürüten sınıf öncülerince, sendikalarda ortaya çıkan devrimci birikimi merkezileştirmek, bu gücü

sendika ağalarının alaşağı edilmesinde etkili bir güce dönüştürmek ve en önemlisi de sendikaları işçi sınıfının öncüsü Partisi ile bütünleştirmek ve buraları devrimin mevzileri haline getirmekti.

Bahar eylemlerinden sınıf birliğine dönüşen süreç

1989 Bahar Eylemleriyle yüz binlerce işçiyi, çeşitli eylem biçimleriyle so-kağa döken nesnel koşullar, subjektif açıdan da öncelikle devrimci, demokratik ve emekçi çevre ve yapılarda önemli bir bilinç sıçraması yarattı. Bu dönem dalga dalga yayılarak gelişen işçi mücadelesi, 12 Eylül Askeri Faşist Cuntası ve sonrasındaki hakim sınıf yönetimleri altında gasp edilen haklar, yoğun baskı, işten çıkarmalar, düşük ücret, sendikasızlaştırma gibi temel konulara yönelik gelişirken; buna, doğru bir anlayış temelinde müdahale ederek, doğru bir çizgide ilerleyebilmesini sağlayacak önderlik etme arayışları da kendini ortaya koymaya başlamıştı.

İşçi sınıfının iki aylık bir zaman diliminde gerçekleştirdiği ülke çapındaki bu görkemli eylemsel tavrı, egemelerin rahatını kaçıırırken, devrimci-demokrat çevrelerde de sınıf perspektifli örgütlenmelerin yaratılmasının kapılarını aralıyordu. Bu doğrultuda başlayan arayış, kendini değişik adlarla ortaya koyan platformlar şeklinde vücuda getiriyordu. Hemen her politik çevrede başlayan bu yönlü tartışma ve girişimlerin yanısıra, bizde de zaten öteden beri var olan sınıf çalışması anlayışı ve pratiğini daha da derinleştirerek, kurumsal kimliğe kavuşturma yönelimi, yeniden adım adım hayata geçirilmeye başlandı.

12 Eylül zindanlarında ve sonrasında yapılan çeşitli etkinliklerde sınıf mücadelesine, işçi sınıfı ve sendikal alana yönelik yapılan tartışmalar ve çıkarılan dersler ışığında **“şehirlerde işçi sınıfı arasında çalışma esas”**ına uygun yeni konumlamalarla, fabrikalarda ve işçi sendikalarında **“sınıf ve sınıf sendikacılığı”** çalışmasının hayata geçirilmeye başlanması gündemleştirildi.

Bunun için ilk yapılması hedeflenen, sınırlı sayıda da olsa belirlenen kadroyla, her türlü ders ve tecrübeyi içselleştiren bir sınıf çalışması anlayışı ile şekillenecek örgütlü bir sendikal sürecin yaratılmasıydı. Bu hedef doğrultusunda, öncelikle 12 Eylül'ün sağa sola savurduğu, öncü işçilerden oluşan ilişkiler ortaya çıkartılarak, nerede, hangi fabrikada, hangi sendikada birleşebilecek kim varsa bulunup ilişki kurulacak, bunlarla birlikte işyerlerine ve sendikalara dönük sınıf çalışmasına örgütlü bir müdahalede bulunulması ve bu alanda sınıf çalışmasına ağırlık verilerek ortaya konan politika hayata geçirilecekti. Böyle de oldu. Yoğun

bir tarama faaliyetiyle kimi işyerlerinde ve sendika şubelerinde geçmişten kalan ilişkiler ve faaliyetçilere ulaşılarak toparlanmaya, fabrikalara ve sendikalara nüfuz edilmeye ve sınıf çalışmasının adımları atılmaya başlandı.

Görüldü ki, kapatılan ilerici, devrimci sendikaların ve DİSK'e bağlı sendikaların öncü işçileri, Türk-İş içerisinde, esas olarak dağınık şekilde, kimi yerlerde de sınırlı olarak belirli bir örgütlülük içerisinde bulunmaya devam etmekteydiler. İşte bu ilişkiler, süreç içerisinde özveri ve dinamik bir çalışmayla ortaya çıkarılarak ve önemli bir kesimiyle de buluşularak sınıf çalışmasına ivme kazandırıldı.

Bu alanda faaliyete başlayan kadroların bilinçli ve iradeli bir yönelim sahibi olmalarına karşın, her alana, (işyerleri, işkolları ve sendikalar) müdahale edebilecek yeterlilikte bir sayıdan yoksun olması, ortaya çıkan her nesnel duruma müdahale konusunda sınırlı davranmayı dayatmaktaydı. Dört bir yana yumruk savrulamazdı. Dolayısıyla, ister istemez örgütlü olarak belirli işkolları ve sendikalarda çalışma içerisine girildi. Sınırlı sayıdaki faaliyetçi, tabanda var olan arayışlara doğru temelde cevap olmayı gündemleştirerek, sendikalarda çalışma ile fabrikalarda, işyerlerinde çalışma hedef ortaklığında, ama ayrı ayrı ve at başı sürdürme zorunluluğuyla karşı karşıya kaldı. Birbirini besleyen ve birbirinin yolunu açarak sınıf mücadelesinin geliştirilmesini hedefleyen bu çalışmalarda, koşulların da dayatması ile sendikalarda çalışma daha bir önem kazandı ve bu alanda yoğunlaşmaya başlandı. Zira sendikaların sahip olduğu olanak ve araçlarla işyerlerine ulaşılması ve sınıfla bağ kurulması, ilişki sağlanması ve giderek sınıf içerisindeki çalışmayla daha üst boyutlarda sınıf sendikacılığı çalışmasının imkanlarını ortaya koyabileceği açıktı.

Bu nesnellik üzerinde, süreç içerisinde ortaya çıkarak bütünleşilen güçlerle, devrimci bir sendikal odak oluşturarak işçi sınıfı sendikal mücadelesine içten müdahale ederek önderlik etme yaklaşımımızı ete kemiğe büründürecek ve buralarda ortaya çıkarılacak yönetimlerle egemen sendikal yapıya bir müdahaleyi de gerçekleştirebilecektik.

Bu çalışmayla kısa zamanda, ideolojik ve siyasal yaklaşımı net, örgütsel bütünlüğü yakalamış, sınıfla bütünleşme pratiği içinde olan bir sendikal platformun inşası da pratik olarak şekillenmeye başladı. Önceleri "Devrimci Demokratik Sendikal Hareketin Birlik ve Mücadele Platformu" şeklinde gelişen bu çalışma, ilerleyen süreçte dönüştürülerek "DEVİRİMCİ DEMOKRATİK SENDİKAL BİRLİK" (DDSB) adı ve perspek-

tifiyle yola koyuldu ve yıllarca inişli çıkışlı da olsa hep sınıf mücadelesinin seyri ve mücadele geleneğimizin politikaları çerçevesinde şekil alarak yoluna devam etti.

DDSB ifadesiyle geliştirilen sınıf çalışmasıyla, öncelikle işçi sınıfı içinde öne çıkan duyarlı, devrimci ve demokrat işçilerle bütünleşilmeye çalışıldı. Özellikle ve öncelikle ilişkilerin ortaya çıkarıldığı ve örgütlenebildiği Belediye-İş, Deri-İş, Tes-İş, Tarım-İş, Petrol-İş, Tek Gıda-İş, Harb-İş, Kristal-İş gibi sendikalarda daraltılmış bir işkolları çalışmasına hız verildi. Özellikle Petrol-İş içerisinde kimi şubelerde devrimci işçilerin yönetimlere gelmesiyle yaratılan taban çalışmasının olanaklarıyla ortaya çıkan güç ve araçlar değerlendirilerek diğer sendikalara anlayışımızı taşıma imkanı değerlendirildi ve DDSB'nin sendikal harekete tanıştırılması, oralarda tartışılması ve muhatap alınması sağlanmaya başlandı.

Yaratılan birlikle, yaygın ajitasyon-propagandayla hemen her işkoluna ulaşılırken, yukarıda saydığımız sendika şubelerinde hep muhalefette kalmış, silik ve etkisiz haldeki güçlerimizi cesaretlendirerek oralarda yönetimlere gelmeleri sağlanmaya çalışıldı. Bu açılım hem bu alanlardaki sınıf güçleriyle birleşmemizi getirirken hem de öncü, sendika kadrosu yaratma çalışmasının test alanları oldu. Böylelikle bu süreçte DDSB çalışması önemli oranda ete kemiğe büründü ve sendikal hareket içerisinde adından söz ettirmeye başladı.

DDSB, hangi sendikal ve siyasal koşulların ürünü olarak ortaya çıktı?

Faşizmin sürekli olduğu, kah açık kah örtülü hüküm sürdüğü bir ülkede yaşamaktayız. Yaşanan tarihsel süreçten anlaşılmaktadır ki, darbe çığırkanlığı ve heveslerinden bir türlü vazgeçilememektedir. Emperyalizm her türlü yolla ülkemizde belirleyici bir varlığa sahiptir ve gizli servisleri tüm siyasal-toplumsal kurumlara sızarak ülkedeki politik ortamı tayin etmeye çalışmaktadır. Emperyalizm uşağı yerli işbirlikçi kesimlerden aldıkları destekle başta işçi sınıfı olmak üzere emekçi halkımıza saldırmakta, haklarını kısıtlamakta, ağır sömürü ve baskı uygulamalarıyla sermaye gruplarının çıkarlarına çalışmaktadırlar.

İşte böylesi bir ortamda, işçi sınıfı içinde çalışmak emperyalizme ve yerli uşaklarına karşı mücadelenin bir gereği olarak da, sınıfsal temelde şekillenmek zorundaydı. Bu ülkede en çok ezilen ve sömürülen kesimlerin başında işçi sınıfı ve tüm emekçiler gelmektedir. Bu dün de böyleydi, bugün de böyledir. Bundan dolayıdır ki, işçi sınıfının

ekonomik-demokratik sınıf örgütleri olan sendikalar ve bunların her düzeydeki yöneticilerinin sürece müdahale ederek sınıf çıkarlarını koruma görevi özel bir önem taşımaktaydı. Ama pratik olarak böyle miydi? Bu soruya olumlu cevap vermek mümkün değildi.

Ülkede, başta işçi sınıfı olmak üzere, geniş emekçi halk yığınlarına yönelik her türlü baskı, işkence, saldırı, hak gaspı ve ihlalleri yaşanırken, sendikalar kapatılıp yöneticilerin kimi zindanlara doldurulup kimi öldürülürken, özelleştirme, taşeronlaştırma, esnek çalışma yöntemleriyle örgütsüzlük dayatılırken, **TEKEL, TELEKOM, PETKİM, SEKA, ŞEKER FABRİKALARI** ve daha birçok kârlı üretim sektörü özelleştirilip kapatılırken, emekçilerin reel ücretleri ve alım gücü düşürülürken, yoğun işten çıkarmalar, zorla emeklilik dayatılarak, sonrasında mezarda emeklilik uygulaması yasallaştırılırken, sendikal örgütlenmeler ve sendikalaşma girişimleri engellenen, sendikalarda örgütlü bulunan işçiler istifaya zorlanır, üye sayıları düşürülüp, yetkileri tartışma konusu yapılırken, dolayısıyla, sendikalar gelinen noktada varlık yokluk sorunu yaşarken, yeni kölelik iş yasalarıyla çalışma yaşamını allak bullak edilir, esnek çalışma, ödünç işçi, özel istihdam büroları, hafta tatilinin tek bir güne indirilmesi gibi uygulamalar çalışma yaşamına sokulurken, "kıdem tazminatı fonu" uygulamasına geçilerek, kıdem tazminatı hakkı fiilen ortadan kaldırılmak istenirken, başta SSK olmak üzere sosyal güvenlik kurumları, çalışanların elinden alınıp ticari birer kuruluş olarak devletin keyfi tasarrufu altına alınırken, sağlık, eğitim gibi temel haklar özelleştirme uygulamalarıyla paralı hale getirilirken ve daha sayamayacağımız işçi ve emekçi düşmanı uygulamalar egemen siyasi iktidarlarca bir bir gündeme getirilirken, sendikalar ve yönetimleri, bütün bunlara karşı mücadele etme sorumluluğunu üstlenmesi gerekirken, tam tersine, bu bürokrat işçi düşmanı sarı sendika ağaları düzene uyumlu, egemen sınıf temsilcileriyle yan yana "kardeşçe", Ekonomik Sosyal Konsey (ESK) gibi aynı egemen düzen kurumlarında yer alarak, onlarla barışık yaşamaya devam ediyorlardı. Olan, sadece bu da değildi. Bunlar aynı zamanda düzen partilerinde parlamentoya aday olmakta, sözümona temsil ettikleri işçi ve emekçileri düzen partilerinin kuyruğuna takarak, onlara oy devşirmekte ve kendiliğinden ya da devrimci ve demokratik kurum ve kesimlerin önderliği, çabası, zorlaması ve yönlendirmesiyle yükselen işçi sınıfı mücadelesini kırma, bastırma ve düzene yedekleme işlevi ve görevi görmekteydiler.

İşte böylesi koşullarda sınıf derdi olan herkes gibi biz de, sınıf ve onların ekonomik-demokratik örgütleri olan sendikalarda çalışarak, bura-

ları birer sınıf mevzisi haline getirme anlayışını ve pratiğini geliştirmeyi bir zorunluluk olarak omuzlarımıza almış, tarihsel-toplumsal ve sınıfsal bir görev olarak yüklenmiştik.

Anlaşılmıştı ki, mevcut egemen sendikacılık, bırakalım işçi sınıfı ve emekçilere yönelik saldırılara karşı barikat olmayı ve yeni haklar elde etmeyi; statükoyu ve mevcut hakları dahi koruyamayacak noktaya gelmişti. O sıralar tabanın zorlamasıyla, zaman zaman işçi çıkarlarından, eylemden, haklardan bahsetmeleri ve yer yer de göstermelik eylemler gerçekleştirmeleri aldatmacadan başka bir şey değildi. Bürokrat sarı sendika ağalarının, bu işçi düşmanlarının yüzleri artık iyice açığa çıkmış, bütünüyle olmasa bile, önemli oranda sınıf ve kamuoyu nezdinde teşhir olmuşlardı.

Sendikal anlayışlarıyla, pratikleriyle, sosyal ve sınıfsal konularıyla sınıfa kazandıracak olumlu hiçbir şeyleri kalmamış olan bu güruhun, bir an önce sınıf üzerindeki etkileri kırılarak sendikalar bunlardan temizlenip, arındırılmıyordu. O sıralar tabandan bu yönlü gelişen hoşnutsuzluk ve tepkiler doğru temellerde değerlendirilerek şekillendirilmeli ve yeni taktik mücadele araç ve yöntemleriyle, doğru sendikal mücadele programıyla işçi sınıfının alternatif sınıf mevzileri ve örgütlülükleri yaratılmıyordu. Kısacası, gelinen aşamada egemen sendikal anlayışın alternatifi olan sınıf sendikacılığı hem anlayış hem de kurumsal olarak ete kemiğe büründürülmeliydi.

İşte, bu temelde soruna yaklaşıldığında, sınıf içerisinde ve sendikal tabanda ortaya çıkan hoşnutsuzluğun ve tepkinin ürünü olarak şekillenen kimi sendika şubeleri, platform ve birliklerin, doğru, sınıfsal alternatif mücadele odakları ve mevzileri olmaktan uzak ve yetersiz kaldığı görülerek, daha geniş katımlı, daha kalıcı, merkezileşmiş, genel ya da bölgesel ama doğru, uygulanabilir, sınıfla bütünleşerek onu harekete geçirebilecek bir programa dayanan sendikal bir birlik yaratmak kaçınılmaz bir görev olarak duyarlı, devrimci ve demokrat öncü işçi ve sendikacıların omuzlarına yüklenmişti.

Bu anlayış temelinde sınıf bilinçli proleterler, buldukları alanlarda bu görev doğrultusunda örgütlenmeye başladılar ve sınıfı doğru bir program temelinde kucaklayarak harekete geçirecek bir mücadele odağı olarak "Devrimci Demokratik Sendikal Birlik"i oluşturma faaliyetine giriştiler. Buradaki temel yönelim ve görev, aynı zamanda sınıf sendikacılığı anlayışıyla oluşturulacak olan DDSB'yi doğru bir zeminde ayakları üzerine dikmek ve pratikte de alternatif bir sınıf ve sendikal mevzi olarak çekim merkezi haline getirmektir.

Devrimci demokratik sendikal anlayış ve birlik (DDSB) nedir?

Şimdi bu soruyu daha özelden cevaplayabiliriz.

Başta Türk-İş olmak üzere, işçi konfederasyonlarına bağlı sendikalar içerisinde, sınıfa yakın duran devrimci ve demokrat sendikacılarla, işyerlerinde bulunan duyarlı, mücadeleci işçiler ve politik işçi önderlerinin sendikalardaki reformist, gerici, şovenist, işçi düşmanı yönetim, anlayış ve pratiklerine teslim olmak, onlarla uzlaşmak ve onların her türlü olumsuzluğuna karşı sessiz kalmak yerine, alternatif sınıf sendikacılığı anlayışını doğru temelde programlayarak bunu sınıfın birliğinin bir adımı olarak ele almalarıyla başlayan süreç, kısa zamanda anlayış olarak yerli yerine oturmuş bir programa sahip olan DDSB'nin sendikal hareket içerisinde boy vermesiyle gelişmeye başladı.

Böylece alışlagelmiş mevcut sendikal anlayışların tersine, devrimci ve demokrat işçilerin etkinliği ve önderliğiyle yaratılan alternatif sendikal anlayış, işçi sınıfının muhalif kesimlerinde somut mücadele ifadesi ve odağı olarak DDSB şekillenmiş oldu. O yıllarda çıkarılan bültenlerin birinde bu girişim net olarak şu şekilde ifade ediliyordu:

"Devrimci-Demokratik Sendikal anlayış; emperyalizme, faşizme, feodalizme, şovenizme ve her türlü gericiliğe karşı mücadeleyi yükselten, nerede kime yapılırsa yapılsın, her türlü baskı, zulüm ve işkenceye, ulus ve ulusal azınlıklara yönelen şoven baskı ve asimilasyon uygulamalarına tavır alan, ulusların kendi kaderlerini tayin hakkını savunan, emperyalist gerici savaşlara karşı mücadele eden, buna karşılık, gelişen sınıfsal ve ulusal mücadeleyi destekleyen, insan hakları ihlallerine, zorla göç ettirmelere, sürgünlere, köy yakma ve yıkılmalarına karşı tavır alan sendikacı ve işçi önderlerinin mücadele hattıdır.

Bu anlayışla hareket eden öncü, duyarlı sendikacı ve kadrolar, bugünkü sendikal hareketteki mücadele ve örgütlenmeye yönelik tıkanıklığın aşılması, alternatif sınıf sendikacılığı anlayışını sendikal hareketin biricik temel çıkış noktası ve pratiğine yön veren bir kılavuz olması perspektifiyle, bunu anlayış düzeyinden alternatif bir mücadele odağı yaratma noktasına taşıma ve geliştirme pratik adımını atarak, 'Devrimci-Demokratik Sendikal Birliği' (DDSB) oluşturmaya yönelmişlerdir.

Bugün böyle birliklere her zamankinden daha fazla ihtiyaç vardır. Sendikaların korucu başları konumundaki hain, satılmış yönetimleri, egemen sınıf kliklerinin birbirleriyle dalaşmalarından, birine karşı diğerrinin yanında yer alma pervasızlığıyla faşist düzenin taraftarlığına soyunmuş durumdadırlar. Buna dur denmelidir ve buna dur diyecek olan

da, doğru bir anlayışla, doğru bir organizasyon oluşturarak, sınıfla bütünleşerek ve sınıfı harekete geçirecek olan duyarlı sendikacı, işçi önderleri ve kadroları ve onların önderliğinde işçi sınıfı olacaktır. İşte bu organizasyon DDSB'dir.

DDSB sadece ekonomik-demokratik mücadeleyle yetinmeyip, siyasal hedeflere sahip, sınıf mücadelesinin gelişmesinde de rol oynayacak bir mücadele odağıdır.

Ancak bu bir konfederasyon ya da sendika oluşturma adımı şeklinde anlaşılmalıdır. DDSB ne bir sendikadır, ne de bunu hedeflemektedir. Bu anlayışı, bir sendika oluşturma derecesine indirgemek, süreçteki muhalif kesimlerin rolünü ve hedefini gözlerden gizler ve saptırır. Oysa bütün sendika ve konfederasyonlarda bulunan muhalif devrimci-demokratik kesimler, buldukları mevzileri sınıfın gerçek mevzileri haline getirme işleviyle, alternatif odak konumundaki DDSB içinde yer almalı ve bu anlayışı işçi sınıfına taşınmalıdır.

İşyerlerinden başlayarak şubelere, oradan da merkez yönetimlere yönelen bir anlayış ve mevzide, işyerleri, işkolları ve sendikalarda 'DEVİRİMCİ-DEMOKRAT İŞÇİLER SENDİKA YÖNETİMLERİNE' şiarıyla yükselcek olan bu mücadelenin sınıfa kazandıracakları kazanımlar, politik sınıf mücadelesinin geliştirilmesinde de katalizör görevi görecektir.

Mücadele biçimleri konusunda, örgütlenme ilkeleri ve çalışma tarzı konusunda, kongreler, Toplu İş sözleşmesi, grev konusunda, işçi sınıfının sendikal eğitimi konusunda ve sınıf sendikacılığının temel siyasal ilkeleri ve genel güncel talepleri konusunda, kısacası, sınıf mücadelesi ve sendikal çalışmayı ilgilendiren her konuda, doğru bakış açılarına sahip olan DDSB, grup kaygısı duymadan, sınıfın çıkarlarını önde tutan her işçi kadrosu ve sendika yöneticisinin yer alabileceği muhalif odak olarak, sınıfın devrimci bir mücadele aracıdır."

Devrimci Demokratik Sendikal Birlik nasıl inşa edildi?

Yukarıda ifade edilen anlayışlarla, genel çerçevesi ve öznel programı oluşturulan DDSB, başta Türk-İş ve DİSK olmak üzere işçi konfederasyonlarına bağlı sendikalarda ve ilerleyen yıllarda ortaya çıkan kamu çalışanları platform ve sendikaların bünyesinde bulunan muhalif nitelikli işçi ve öncü işçilerin, büyük bir özveriyle tek tek aranarak (bu arama bugün sahip olunan teknik araçlarla değil, bizzat işyeri işyeri dolaşarak, sendikalara gidilerek, kongreler izlenerek, mahallelerde işçi kahveleri dolaşarak) bulunması ve sürece dahil edilmesiyle start aldı.

En başta Petrol-İş Sendikası Anadolu Şubesi, Deri-İş Kazlıçeşme Şubesi, Belediye-İş 2 No'lu Şube ve Tes-İş 4 No'lu Şubeler bünyesinde ve bunlara bağlı işyerlerinde bulunan devrimci ve demokrat öncü işçilerin, 12 Eylül sonrası esas olarak kendiliğinden sürdürdükleri sendikal çalışmalarla başlatılan süreç, özverili bir çalışmayla, ama sınırlı imkan ve araçlarla her türlü zorluğa göğüs gerilerek örgütlü bir şekilde geliştirilmeye çalışıldı. Birbirinden kopuk, daha çok kendiliğinden, doğru bir mücadele hedefine oturmayan bu çalışmalar, süreç içerisinde toparlanmaya ve bir merkezde koordine edilmeye, somut bir program hedefiyle şekillenmeye başladı. İlk başlarda toplantı yapılacak salonun bile zorlukla bulunabildiği o süreçte, zamanla yapılan sınıf çalışmaları sayesinde bir dizi olanak elde edildi. Çalışma yürütülen sendikalarda ve işyerlerinde işçilere ve öncülerine dönük yapılan hızlandırılmış eğitimlerle bu çalışma faaliyetçileri ve katılımcıları nitelik kazanarak kalabalıklaştı. Doğru bir program ve çalışma tarzıyla Sendikal Birlik faaliyetçileri daha bilinçli, daha kararlı ve somut hedeflere dönük bir örgütlenme faaliyeti geliştirdiler.

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, önceleri kendiliğinden, birbirinden kopuk, niteliksiz, politik özden uzak, ama, "duygusal" bir tepkiyle hep sendika yönetimlerine mesafeli durarak, sendika yönetimlerine hiç hak etmeyen, sınıfa uzak kimseleri taşıyan öncü ve duyarlı işçiler, DDSB çalışmasıyla bu kez artık ne yaptıklarını bilen, hedeflerini ve kaygılarını ortaklaştırmış, koordineli bir çalışmaya kavuşmuş oldular. Artık muhalefette kalma, birilerine yedeklenme yerine, bilinçli ve sınıf çıkarlarını gözetken, kendilerinden birilerinin yer aldığı sendikal yönetimler oluşturmaya başladılar. Kısacası iktidara gelmeye başladılar. Bu halleriyle sonraki yıllarda sendikal platformların ateşleyicileri, taşıyıcıları ve öncüleri oldular.

Bir merkezden harekete başlayan DDSB, faaliyetini, çeşitli içerikte eylem, bildiri, broşür ve toplantılarla sınıfa ve sendikal çevrelere duyurmaya başlayınca işyerlerinde ve sendikalarda ciddi bir heyecan ve önemli oranda bir tartışma ortamı yarattı. Bu çalışma ve durum, aynı zamanda bürokrat sarı sendikacıların rahatını da bozdu. Boş durmadılar ve çalışmaları sekteye uğratmak için, sendikalarda açıklamalarla işyerlerinde DDSB çalışmasından uzak kalınması çağrılarını bile yaptılar.

DDSB'nin yapmış olduğu eylem çağrıları; örneğin Türk-İş tarafından alınan "3 Ocak Sokağa Çıkma" evde oturma gibi niteliksiz eylem kararlarına karşı, DDSB'nin, işçilerin sokağa çıkarak eylemlerini sokakta, meydanlarda, işyerleri önünde yapması çağrıları bu kesimlerce en üst

perdeden engellenmeye çalışıldı. Bu süreçte ortaya konulan doğru önermeler, doğru hedeflere, doğru mücadele araç ve yöntemleriyle yürümenin yarattığı olumlu tablo, DDSB bileşenlerinin ne kadar doğru yerde durduklarını da göstererek, çalışma daha derli toplu ve örgütlü bir yarıda gelişmeye başladı.

Bütün bu çalışmalarla, 12 Eylül AFC'nin saldırılarıyla darmadağın olan sınıf örgütlülükleri ve sınıf güçlerinin dağılık hali, başta DDSB olmak üzere, bir bir yaratılan sınıf platformlarıyla yerini daha örgütlü, daha bilinçli ve doğru yönelimli, muhalif kesimlerin birlikte ve yan yana yürümeye başladığı demokratik sınıf çalışmalarına bıraktı. Yaygın işyeri direnişleri, işyeri işgalleri, yürüyüşler, vizite eylemleri, saç-sakal bırakma, yarı çıplak ve çıplak ayak eylemleri gibi değişik boyutlardaki işçi mücadeleleri sürece önemli bir hareketlilik kazandırmış, mücadeleyi daha bir ivmelendirmişti. Bu dönem, artık bürokrat sarı sendikacıların sendikalardaki etkinliklerinin tartışmaya ve giderek pratikte kırılmaya başlamasını da beraberinde getirmekteydi.

DDSB çalışması, ilk önceleri, esas olarak başta İstanbul olmak üzere, bir iki bölgede başlatılmış olsa da, hemen akabinde Trakya ve Marmara'nın işçi havzaları konumundaki (Lüleburgaz, Çorlu, Bursa, Kocaeli vb.) yakın bölgelerde de hayata geçirilmeye başlandı. Kurulan Sendikal Birlik, yapısal işleyişiyle, organlarıyla, taktikleriyle ve anlaşılabilir somut hedefleriyle, doğru bir program temelinde, işçi sınıfının bulunduğu önemli emek merkezlerinde sınıf çalışmasını geliştirdi ve buralarda da işyeri ziyaretleri, toplantılar, eğitim çalışmaları vb. ile bileşenlerini oluşturmaya başladı. Bu haliyle sadece sermaye güçlerinin, bürokrat sendikacıların rahatını bozmakla kalmadı, aynı zamanda devletin de özel ilgisine mazhar olarak takibatlara da konu oldu. Kimi faaliyetçileri gözaltına alınıp sorgulandı, işkencelerden geçirildi, tehditlerle mücadelenin dışına çıkmaya zorlandı.

İşçi sınıfı içinde ve sendikalarında başlatılan DDSB çalışması, beraberinde kamu emekçileri arasında da yaratılmaya başlandı. Birçok kamu alanında var olan devrimci ve demokrat kamu emekçileriyle ilişki geliştirilerek, bunlar DDSB bileşeni içine çekildi. Kamu emekçilerinin düşük ücrete, açlığa, baskıya, sürgünlere ve hak gasplarına karşı, kendiliğinden başlattıkları çalışma, süreç içerisinde "**Kamu Çalışanları Platformu**" (KÇP) şeklinde örgütlenmeye dönüştürülerek mevcut mücadele ve örgütlenme, ilerleyen süreç içinde sendikalaşma evresine dönüştü. Bu ilişkiler üzerinden eğitim, sağlık, genel hizmetler gibi işkollarındaki kamu çalışanlarının sendikalaşma mücadelesinde önemli adımlar atıldı.

Örgütlü faaliyetin olumlu-olumsuz sonuçları

DDSB çalışması, sözünü ettiğimiz dönemde, kısa bir süre içerisinde, hem işçi sınıfı hem de kamu emekçileri arasında önemli, işlevli ve örgütlü bir mücadele ve örgütlenme mevzisi olarak Türkiye işçi sınıfı ve sendikal tarihinde yerini almıştır.

Özellikle, 1 Mayıs'ın yeniden kazanılmasında DDSB, meşru fiili eylemlilikleri ve faaliyetçilerinin mahkemelerdeki tutumlarıyla önemli bir duruş ve mesaj vermiştir. Egemenlerce yasaklanan Taksim Meydanı'nın kazanılmasına dönük, 1990 1 Mayıs'ında düzenlenen görkemli "Harbiye eylem ve direnişi"nde DDSB'nin çabası, mücadele ve katkısı inkar edilemez önemdedir. "Harbiye Direnişi" esnasında, devletin kolluk güçlerinin vahşi saldırısıyla yaralanıp sonrasında sakat kalan Gülay Beceren'in sahiplenilmesinde, işyerleri ve sendikalara dönük yapılan etkinlikler, toplantılar ve geceler, ziyaret kampanyaları, sınıf içerisinde önemli bir yankı yaratmış, devrimci sınıf dayanışmasının örnek adımları olarak, sınıf kültürünün kilometre taşlarından birini oluşturmuştu.

Yine aynı dönemde gözaltına alınarak işkencelerden geçirilip, zindanlara konulan DDSB faaliyetçilerinin direnişçi tutumları da önemli mücadele örnekleri olmuştur. Zindan sonrası 1 Mayıs direnişleri ve poliste ve mahkemelerdeki tutumlar kitaplaştırılarak, işçi sınıfı ve devrimci kamuoyunun bilgisine sunulmuştur.

Ortadoğu'da patlak veren "1. Körfez Krizi" sırasında, sınıfın eğitilip, savaşa karşı tutum alınması DDSB'nin en önemli politik faaliyetlerinden biri olmuştur. Henüz, hiçbir siyasal yapının tutum dahi açıklamadığı koşullarda, süreci değerlendiren DDSB, çeşitli toplantı, açıklama ve bildirilerle savaşa karşı tavır geliştirmiştir. İşçi sınıfı ve emekçi halkın savaşa karşı çıkması, egemenlerin savaş çığırtkanlığının yanında yer alınmaması, ülkenin savaşa sokulmasının engellenmesi ve örgütlü yapıların da kendilerini "yeni duruma" göre uyarlamaları yönündeki DDSB çalışmaları, o dönem sürecin ayırt edici yanını oluşturmuştu.

Başta 4 Ocak 1990 Zonguldak Madenci Grevi ve Yürüyüşü olmak üzere, işçi sınıfının sürmekte olan sendikalaşma mücadeleleri, grev ve direnişlerine sınırlı imkan ve kadrosuyla katkı sunulup, bunların doğru bir temelde başarıya ulaşması için DDSB, büyük bir özveriyle çaba göstermiş, dayanışma sergilemiş ve sınıfsal aidiyet görevlerini yerine getirmişti.

Sınıfın eğitilmesi ve mücadeleye çekilmesi noktasında, doğru bir eğitim programı oluşturarak, bunun DDSB bileşenlerince sınıfın eğitil-

mesi ve diğer sendikalarda hayata geçirilmesi noktasında önemli çalışmalar yapılmış, bu konuda ciddi bir kazanım elde edilmiştir. Kapsamlı eğitim programları oluşturulmuş, sınıfın ve DDSB çalışmasının hizmetine sunulmuştur.

Sendikal hareket içinde, önemli direniş ve mücadele odaklarının başında, hiç şüphesiz Deri-İş Sendikası gelmektedir. Önceleri Kazlıçeşme, sonrasında, Tuzla'daki Deri Organize Sanayii Bölgesindeki örgütlenme sürecinde, deri havzasında ve çevre alanlarındaki mücadelesiyle, işçi sınıfı içinde direnişçi kimliğin oluşturulmasının önemli bir örneği yaratılmış, destek ve dayanışma eylemleriyle mücadele büyütülmüş, sendikal platformların yaratılmasındaki rolüyle DDSB çizgisi, yönelimi ve pratiği işçiler tarafından da sahiplenilmiştir. Kazlıçeşme'den Tuzla'ya aktarılan direniş çizgisi DDSB'nin haklı gururudur.

DDSB çalışması bütün bu olumlu değerlendirmelere rağmen, hep düz bir hatta ilerlememiş; kimi zaman durağan kimi zaman hatalı pratikleri ile de öne çıkmıştır. Kimi dönem özellikle sınıf ve sendikal çalışmada politik anlayış ile kopuk ve yüzeysel bir ilişkinin sürdürülmesi gibi sorunlar yaşanırken; kimi zaman örgütsel işleyiş sıkıntıları devreye girmiştir. Kimi zaman da çalışmanın öneminin kavranamamasından kaynaklı yersiz müdahalelerle DDSB çalışması istenilen sonuçları elde edememiştir. Ancak tüm bunlar da DDSB bileşenlerince tecrübe hazinesine kaydedilmiştir.

Birkaç döneme ayırabileceğimiz bu faaliyet kah gerileyerek ve ilerleyerek, kah daralarak ve genişleyerek inişli-çıkışlı bir halde sürdürülmüş, ama her dağınık halinden sonra yapılan doğru müdahalelerle yeniden toparlanarak, örgütlü bir yönelime sokulmuştur. Aktif, yaygın, örgütlü bir çalışmadan, zaman zaman kısmen örgütsüz, dağınık bir hale dönüşen faaliyet, her seferinde yeniden kendisini toparlamış, süreçte örgütlü bir müdahaleyi gerçekleştirmiş bir duruma gelebilmiştir.

DDSB çalışmaları, önceleri sınırlı sayıdaki öncü işçinin katılımlarıyla başlamışken, süreç içerisinde yürütülen sınıf çalışmasıyla, doğru bir kitle çizgisi eşliğinde hatırı sayılır bir kitleselliğe kavuşturulmuştur. Önceleri üç-beş işçiyle yapılan toplantılar, hemen her iş kolunda kurulan işyeri (ve sendika) birim ve komitelerinin çalışmalarıyla yüzlerce katılımın olduğu toplantılara evrilmişti. Hemen her önemli konuda ve eylemselliklerde sürecin öncesi ve sonrasında geniş katılımlı periyodik toplantı ve çalışmalarla süreç geliştirilirken, sonrasında ise sürecin değerlendirilmesi ve olumlu-olumsuz sonuçlarının çıkarılıp ders ve tec-

rübe haline getirilerek DDSB sürecinin hizmetine sokulması bu dönemin en temel çalışma tarzlarından birini oluşturmaktaydı.

1 Mayısların kazanılması için eylemlerin örgütlenmesi ve katılım sağlanması, sendikaların kazanılması için taban çalışmalarıyla kongrelere hazırlanılması, eylemlere destek ve dayanışma faaliyetlerine örgütlü bir katılımın sergilenmesi, DDSB anlayışının kitap, broşür, gazete, bülten, bildiri vb. araçlarla bütün emek alanlarına ulaştırılması, örgütlü yapının güçlendirilerek her türlü saldırıyı boşa çıkaracak niteliğe kavuşturulması, DDSB sürecine ilişkin sendika kongrelerine, 1 Mayıs, genel grev, işçi sendika temsilciliği vb. konularında kitap, broşür vb. çalışmaların hazırlanması ve kimi konularda DDSB anlayışının geliştirilmesi konusundaki araştırmaların yapılması, yazınsal faaliyete mütevazı de olsa katkı sunulması, mücadelenin diğer alanlarına yönelik görevlerin yerine getirilmesindeki katkılar vb. DDSB faaliyetinin önemli bir yanını oluşturmaktaydı.

Sürecin bu olumlu yanlarının yanısıra, olumsuz denebilecek kimi yanlarının varlığı da es geçilmemelidir. Faaliyetin farklı alanlarının ihtiyaçlarının yeterince sahiplenilmemesi, yeterli katkı sunulamaması, donanımlı kadrolar yetiştirerek mücadele alanlarına katkıda bulunulamaması gibi daha bir dizi başlıkta yetersiz kalınması ciddi eksikliklerimizdir.

1990'lı yılların ortalarına gelindiğinde durum ana hatlarıyla yukarıda aktardığımız minvalde bir seyir izlemiştir.

1994 SONRASI

1990'lı yıllarda yükselen sınıf hareketi kendini 1989 Bahar Eylemlikleri olarak gösterdi. Bu sürecin yarattığı ve ortaya çıkardığı enerjinin anlaşılabilmesi ve görülebilmesinden dolayı 1992'den sonra içe dönen bir süreç başladı. Bu süreç hem sınıfın örgütlülüklerinde yaşandı hem de sendikal alanda da bölünmeler yaşanmasına neden oldu.

Oysa 89 Bahar Eylemlikleri 12 Eylül AFC'si sonrası özellikle sendikal alandaki kabuğun çatlamasını sağlamıştı. Bahar eylemliliklerinin işçi sınıfı içinde yarattığı enerji, 90'lı yıllarda sendikal yapıların da değişmesini ya da çatlamasını sağladı. İşçi sınıfının kurumlarında yeniden sınıfın ideolojik düşünceleri yerini almaya başladı. Tam da bu sırada, başta DİSK olmak üzere sendikal alanda mevcut yapıların değiştirilmesi pratiği yerine tüm enerjileri biten, DİSK içinde daha önce de görev almış reformistler yeniden göreve çağırıldı. Dönemin cumhurbaşkanı Turgut

Özal, "*sendikal rekabetten zarar gelmez*" diyerek işverenlere DİSK'in eski DİSK olmadığını söylemekteydi. Bu süreç, işçi sınıfının yükselen ve gelişen mücadelesinin sendikal alan vasıtasıyla kontrol edilmesi için başlatılan bir süreçti.

'92'de sendikal alana yapılan müdahale süreci, sınıf hareketinin ideolojik olarak da darbe yediği döneme denk düşmektedir. '92-95 yılları bu sürecin toplam dönemini kapsamaktadır. Bu nedenle '89 Bahar Eylemlikleri ile başlayan işçi sınıfı mücadelesindeki yükselişe yönelik müdahale, kısa süre içinde kökleşmeden sınıfla olan bağın kopması ve zayıflamasına neden oldu. '95 sonrası süreç ise sınıf hareketindeki zayıflama dönemi olarak söylenebilir.

'94 sonrası DDSB, belli bir süre faaliyeti istenilen düzeyde örgütleyemedi. Üstelik "*neden durdu?*" tartışmaları da yeterli ve verimli bir düzeyde yapılamadı.

2000'li yıllardan sonra DDSB yeniden tartışmalarla, toplantı, eylem ve etkinliklerle toparlanmaya başladı. Bu dönem yürütülen önemli tartışmalardan biri de -94 öncesi de olduğu gibi- DDSB faaliyetinin nasıl yürütülmesi gerektiği idi. Bu 95'li yıllarda da her ne kadar olumlu bir merkezi bir faaliyet yürütülse de esas olarak bir anlayışa dönüşen sonuçlar çıkarmada eksik kalınmıştı. Bu nedenle 2000'li yıllar ve sonrası faaliyet tekrar gündemleştirildi ancak merkezi anlamdaki sıkıntılardan dolayı yerel olarak sürdü.

Özelleştirme ve taşeronlaşma saldırıları karşısında sınıfı örgütlenmede kullanılan araçların siyasi olarak yetersiz kalması nedeniyle işçi sınıfı ile olan bağ da zayıfladı ve giderek bu gündemden uzaklaştı. Tüm eksikliklere rağmen zaman zaman DDSB küçük kıpırdanış ya da hareketlilikle sürece önemli ve kritik müdahalelerde bulunmaya çalıştıysa da istenilen sonucun alındığını söylemek zordur. Ancak yine de buradan önemli sonuçların çıktığını söyleyebiliriz. NATO zirvesi protestoları, 1996 yılı ölüm oruçlarında yapılan iş bırakmalar, Şubeler Platformu çalışması, direnişler ve işgaller, Türk-İş içinde yürütülen çalışma, Türk-İş genel kurullarına yönelik mücadeleler örnek olması bakımından önemlidir. Ancak sınıf içindeki çalışmanın sürekliliğinin sağlanamaması yapılan tüm faaliyetlerin gelip geçici olmasına neden oldu.

2000 ile 2008 süreci sınıfın temel haklarını tek tek kaybettiği bir süreç oldu. DDSB bu süreçte faaliyetini büyütmeyi bırakalım sürecin içinde kalma noktasında dahi sıkıntılar yaşadı.

2008 ile bugün arası süreçte ise yeniden toparlanmaya ve kendini

tanımlamaya başladı. Burada sınıf hareketinin yükselişinin itici rolünü de göz ardı etmemeliyiz. Yıllardır enerji ve emek kaybeden sınıf, yeneden ayağa kalkıyordu. Dipten gelen dalga yavaş yavaş yüzeye vurmaya başlamıştı. İşgal, direniş ve kitlesel eylemlilikler giderek artmaya, emekçiler korku duvarlarının üstünden atlamaya başlamıştı. Bu gerçekliğin görülmesi, sürecin toparlanması ve örgütlenmesinde önemli yerde durmaktadır.

DDSB geleceğin örgütlenmesini nasıl ve hangi anlayışla yapacağı yönlü tartışmaları kısa sürede tamamlayarak süreçte hızla yol almalıdır. Çünkü sınıf hareketinin hızlı ve güçlü çıkışları yapacağı bir sürecin henüz ilk günlerindeyiz. Bunu Gezi İsyanı'nda, sonrasındaki artçı sarsıntılarda ve en son da Berkin'in cenazesinde gördük. Bu ayağa kalkış, her gün daha da ivme kazanarak büyüyecektir. İşte bu nedenle DDSB bu süreçte kendisini sürece göre daha politik, daha aktif ve daha militan konumlandırmalıdır. Girdiği bu yolda daha fazla çaba, emek, tartışma ve pratik ile güçlenme örneği DDSB'nin önceki sayfalarda özetlemeye çalıştığımız deneyim haznesinde bulunmaktadır.

1 Mayıs İşçi Marşı

Günlerin bugün getirdiği, baskı zulüm ve kandır.
Ancak bu böyle gitmez, sömürü devam etmez,
Yepyeni bir hayat gelir, bizde ve her yerde.

1 Mayıs, 1 Mayıs işçinin, emekçinin bayramı
Devrimin şanlı yolunda, ilerleyen halkların bayramı.

Yepyeni bir güneş doğar, dağların doruklarından,
Mutlu bir hayat filizlenir, kavganın ufuklarından.
Yurdumun mutlu günleri, mutlak gelen gündedir.

1 Mayıs, 1 Mayıs işçinin, emekçinin bayramı,
Devrimin şanlı yolunda, ilerleyen halkların bayramı.

Ulusların gürleyen sesi, yeri göğü sarsıyor,
Halkların nasırlı yumruğu, balyoz gibi patlıyor.
Devrimin şanlı dalgası, dünyamızı kaplıyor.

Gün gelir, gün gelir zorbalar kalmaz gider,
Devrimin şanlı yolunda, kül gibi savrulur gider.